

**КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ОСТРОГРАДСЬКОГО
ВНЗ «УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ»**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

КІРЮХІНА МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

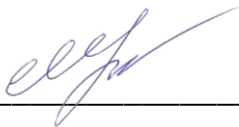
УДК 378.031.4:629.73

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГУМАНІТАРНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ТЕХНІЧНИХ ФАХІВЦІВ
АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ
З ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

01 Освіта / Педагогіка
015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(ініціали та прізвище здобувача)

М. В. Кірюхіна

Науковий керівник: **Беспарточна Олена Іванівна**,
кандидат педагогічних наук, доцент

ДНІПРО – 2020

АНОТАЦІЯ

Кірюхіна М. В. Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). – Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Вищий навчальний заклад «Університет імені Альфреда Нобеля», Дніпро, 2020.

У дисертаційній роботі досліджено проблему забезпечення ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій у закладах вищої освіти України та запропоновано новий підхід до її розв'язання, що полягає у запровадженні моделі гуманітарної підготовки зазначених фахівців у процесі їх професійної підготовки.

На підставі аналізу наукової та науково-методичної літератури з досліджуваної проблематики розкрито теоретико-педагогічні засади гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у вітчизняній і закордонній практиці. З'ясовано, що гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти України має, в основному, загальнонауковий, оглядово-інформаційний та репродуктивний характер, фрагментарна та ізольована за змістом від професійнозорієнтованої та природничої підготовки; спрямована на пасивне отримання і відтворення знань; характеризується відсутністю у курсантів інтересу та мотивації до вивчення гуманітарних дисциплін, нерозумінням та недооцінкою значення гуманітарних знань для успішної професійної діяльності та життєдіяльності в соціумі. Вище означене окреслює проблеми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі, які

необхідно вирішувати. Вивчення досвіду гуманітарної підготовки авіаційних фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти Латвії, Литви, Польщі, Чехії, Німеччини, США показало, що гуманітарна підготовка є обов'язковою складовою професійної підготовки означеної категорії фахівців; за змістом наближена до їх професійної діяльності; являє собою гнучку та мобільну систему, що дає змогу поєднувати необхідні основи професійної підготовки з загальною гуманітарною підготовкою.

Студіювання праць науковців дозволило встановити основні шляхи вдосконалення гуманітарної підготовки: зміна характеру побудови дисциплін гуманітарного циклу через оновлення їх проблематики, інтеграцію змісту гуманітарних та професійнозорієнтованих навчальних дисциплін, інноваційну трансформацію методики викладання і вивчення гуманітарних дисциплін; розширення переліку курсів гуманітарної підготовки за вибором, які варіюються та будуються на інтегрованих коротких курсах гуманітарних дисциплін; відмова від досконалого академічного «занурення» у гуманітарний предмет, створення умов для формування затребуваних у сучасному суспільстві метанавичок та загальних компетентностей майбутнього фахівця.

У дослідженні поняття *«гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі»* визначено як невід'ємну складову професійної підготовки майбутнього фахівця, спрямовану на формування динамічної системи знань і умінь, творчої активності і конструктивної дії, власного світобачення, особистісних якостей (світоглядних, громадянських) та цінностей на основі викладання положень гуманітарних наук.

З'ясовано, що гуманітарна підготовка предметно забезпечує формування загальних компетентностей (комунікативної, соціокультурної, дослідницької, інформаційної), які, інтегруючись, являють собою гуманітарну компетентність майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі.

Гуманітарну компетентність майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі визначено як інтегральну сукупність ціннісно-мотиваційної сфери майбутнього фахівця, знань з гуманітарних дисциплін, умінь їх застосовувати

в міжособистісних стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності, навичок свідомої діяльності та спілкування в соціумі, вільної орієнтації в інформаційних потоках, зокрема, в мережі Internet, здатності критично мислити, здійснювати системний аналіз проблемної ситуації (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо), переходити від процесуальної діяльності до творчої, аналізувати результати своєї освітньої діяльності та досягати особистих цілей, усвідомлювати необхідність саморозвитку і самоосвіти.

Структурними компонентами гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня визначено ціннісно-мотиваційний (професійно-значущі мотиви, установки і цінності; ставлення до знань з гуманітарних дисциплін, готовність до їх використання в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті); когнітивний (оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін, уміннями їх набуття); діяльнісний (досвід використання знань з гуманітарних дисциплін у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях освітньої та професійної діяльності, повсякденному житті); рефлексивний (здатність до аналізу, об'єктивної оцінки та саморегуляції власної освітньої діяльності та професійної підготовки).

Означені компоненти в дослідженні є критеріями для оцінки рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі: ціннісно-мотиваційний (відображає усвідомлення необхідності й значимості гуманітарних знань, навичок та вмінь їх використання в освітній та професійній діяльності, для особистісного розвитку самоосвіти); когнітивний (визначає рівень сформованості та системність теоретичних гуманітарних знань, розуміння сутності, змісту, цілей та місця знань з гуманітарних дисциплін у професійній діяльності); діяльнісний (дозволяє встановити рівень дієвості теоретичних гуманітарних знань, сформованості практичних умінь та навичок їх використання на практиці в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках, роботі з інформацією тощо, набуттям досвіду

застосовувати уміння у самостійній пізнавальній діяльності); рефлексивний (дозволяє оцінити вміння свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності, визначати рівень власного розвитку, оцінювати динаміку особистісного зростання). Охарактеризовано рівні сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі (низький, середній, високий).

На підґрунті студіювання наукових доробок доведено взаємозв'язок інноваційних технологій з гуманітарною підготовкою майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня. Встановлено, що використання технологій проблемного, ситуаційного навчання та проєктних технологій дозволять сформувати затребувані у сучасному суспільстві метанавички (аналітичні, творчі, комунікативні, соціальні), навички самоменеджменту, відповідальність за прийняті рішення та особисті дії, уміння працювати в команді, сприяють інтенсивному розвитку особистісних здібностей майбутнього фахівця, розвивають уміння отримувати знання та необхідну інформацію у процесі її самостійного пошуку, відбору, обробки та синтезу; формують міждисциплінарний характер знань та розвивають творче мислення. Використання інформаційно-комунікаційних технологій формує у технічного фахівця авіаційної галузі здатність використовувати їх як засіб роботи з інформацією (науковою, архівною, професійною та ін.) і спілкування, як інструмент діяльності при виконанні завдань; сприяють формуванню навичок орієнтації у інформаційному просторі для пошуку інформації та її використання.

У дисертації теоретично обґрунтовано *модель* гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій, яка ґрунтується на системному, синергетичному, компетентнісному, особистісно-діяльнісному, контекстному, інтегративному, контекстному, культурологічному підходах, принципах: науковості, системності, послідовності, наступності, доступності навчання, професійної спрямованості, міждисциплінарної інтеграції, включення в інноваційну

діяльність, єдності традиційного та інноваційного, поєднання індивідуальних і колективних форм навчання, рефлексивності. Охарактеризовано блоки моделі: *цільовий* (підготовка технічного фахівця авіаційної галузі, який володіє гуманітарними знаннями та вміє їх застосовувати у освітній та професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі); *методологічний* (відображає основні підходи, на яких базується модель, принципи навчання, що забезпечують ефективну гуманітарну підготовки); *змістово-організаційний* (містить педагогічні умови, інноваційні методи (кейс-метод, метод проєктів, метод проблемного викладу матеріалу, метод есе, методи комп'ютерної підтримки, дослідницькі методи) та організаційні форми (лекції-візуалізації, лекції-діалоги, проблемні лекції; «перевернуті» лекції, практичні заняття із використанням ІКТ, семінари-бесіди, семінари дослідницького характеру), інноваційний навчально-змістовий ресурс (оновлений зміст дисциплін «Історія України та української культури», «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії», розроблені спецкурси «Історія авіації України», «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування»), *оціночно-результативний* (моніторинг рівня сформованості гуманітарної компетентності курсантів). Результат реалізації моделі – технічний фахівець авіаційної галузі з високим або достатнім рівнем сформованості гуманітарної компетентності.

Реалізація розробленої моделі забезпечує послідовність і неперервність процесу формування гуманітарної компетентності майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі, який є кумулятивним: результати, отримані на попередніх етапах, трансформуються й інтегруються, стають основою для виконання освітніх та професійних завдань на наступних етапах.

Експериментальне дослідження підтвердило ефективність розробленої моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі. На підставі порівняння отриманих результатів, їх кількісного і якісного аналізу виявлено, що реалізація розробленої моделі зумовила суттєві

статистично значущі зміни в рівні сформованості гуманітарної компетентності курсантів експериментальних груп за кожним із визначених критеріїв та інтегральним показником загального рівня сформованості гуманітарної компетентності у порівнянні з результатами курсантів контрольних груп.

Розрахунок інтегрального показника загального рівня сформованості гуманітарної компетентності на кінець експерименту показав, що кількість курсантів експериментальної групи із високим та середнім рівнями сформованості гуманітарної компетентності перевищують на 15,9% та 4,6% відповідно кількість таких же курсантів контрольної групи. Статистична значущість отриманого результату за всіма критеріями та інтегральним показником загального рівня сформованості гуманітарної компетентності була підтверджена із достовірністю 95% за допомогою методу математичної статистики – U-критерію Манна-Уїтні. На підставі порівняння отриманих результатів, їх кількісного і якісного аналізу виявлено, що реалізація моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій зумовила суттєві статистично значущі зміни в рівні сформованості зазначеної компетентності за кожним критерієм і досліджуваного феномену в цілому. Результатом упровадження моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі із використанням інноваційних технологій є особистість курсанта з високим або достатнім рівнем сформованості гуманітарної компетентності.

Розроблено інноваційний навчально-змістовий ресурс, який включає оновлений зміст дисциплін «Історія України та української культури», «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії», авторські спецкурси «Історія авіації України», «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування» та передбачає використання інноваційних методів та організаційних форм навчання при їх викладанні.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми, але може стати відправною точкою для подальшого педагогічного пошуку шляхів

підвищення ефективності гуманітарної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі в системі неперервної професійної освіти з використанням інноваційних технологій навчання.

Ключові слова: гуманітарна підготовка; гуманітарна компетентність; технічний фахівець авіаційної галузі; модель гуманітарної підготовки; інноваційні технології.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Кірюхіна М. В. Роль та проблеми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. Випуск 2/2019 (115). С. 42 – 47.

2. Кірюхіна М. В. Гуманітарна підготовка майбутніх фахівців з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден: український та закордонний досвід. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 66. 186 с. Т. 2. С. 5–10.

3. Кірюхіна М. В. Можливості інноваційних технологій щодо гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі : теоретичний аспект. *Науковий вісник Льотної академії. Серія : Педагогічні науки. Збірник наукових праць* / Гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький: ЛА НАУ, 2019. Вип. 6. 220 с. С. 165-172.

4. Кірюхіна М. В. Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69, Т. 2. С. 164-174.

5. Кірюхіна М. В. Модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти / *Вісник*

Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки, 2020. Дніпро, 2020. Вип. 1 (19). С. 174-182.

6. Кірюхіна М. В. Ефективність моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. – Кременчук: КрНУ, 2020. – Випуск 2 (121) – 177 с. С. 52-59.

Статті в наукових виданнях інших держав, які входять до міжнародних науково метричних баз даних:

7. Kiriukhina M. V. The humanitarian component of the professional competence of future aviation technical professionals / *European Journal of Humanities and Social Sciences Scientific journal № 1. Vienna, 2020. P. – 95-98.*

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Кірюхіна М. В. Особливості гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи»: зб. тез міжнар. конф. 14-15 травня 2019 р. м. Кременчук С. 28-29.

9. Кірюхіна М. В. Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи* : збірник тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (10 квітня 2020 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. О. В. Пономаренко, Л. О. Сущенко. Запоріжжя: АА Тандем, 2020. 234 с. – С. 200-202.

10. Кірюхіна М. В. Структурні компоненти гуманітарної складової професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів / *Сучасна вища освіта: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень*: Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та науковців: тези доповідей, Дніпро, 19 березня 2020 р. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. – 236 с. С. 116-119.

11. Кірюхіна М. В. Використання інноваційних методів під час

вивчення соціогуманітарних дисциплін / I Міжнародна науково-практична конференція «*Авіація, промисловість, суспільство*»: Збірник тез доповідей. Кременчук, ПП Щербатих О.В., 2020. С. 226-229.

12. Кірюхіна М. В. Методи та форми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / XXVII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених КрНУ імені Михайла Остроградського «*Актуальні проблеми життєдіяльності суспільства*», м. Кременчук (Україна) 23-24 квітня 2020 року. С. 154-156.

13. Кірюхіна М. В. Застосування інноваційних технологій в професійній підготовці майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / *Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів: Матеріали VI науково-практичної конференції 28 травня 2020 року/* За заг. ред. Романовського О. Г., – Х.: НТУ «ХП», 2020. – 517 с. С. 363-367.

ANNOTATION

Kiriukhina M. V. Humanitarian training of future technical specialists of the aviation industry of the bachelor's level with the use of innovative technologies. – Qualifying research work. Manuscript.

Dissertation submitted for scientific degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.) on speciality 015 Professional Education – Higher education institution “Alfred Nobel University”, Dnipro, 2020.

Dissertation for obtaining a scientific degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.) according to the speciality 015 Professional Education (with specializations). – Kremenichuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Higher education institution “Alfred Nobel University”, Dnipro, 2020.

The dissertation examines the problem of providing the effective humanitarian training for future technical specialists in the aviation industry at the bachelor's level using innovative technologies in higher education institutions of Ukraine and proposes a new approach to its solution, which is to introduce a model

of the humanitarian training of the above-mentioned specialists during their professional training.

Based on the analysis of scientific and scientific-methodical literature on the researched issues, the theoretical and pedagogical principles of humanitarian training of future technical specialists of the aviation industry in domestic and foreign practice are revealed. It was found that the humanitarian training of future technical specialists in the aviation industry in higher education institutions of Ukraine is mainly general, review and information and reproductive in nature, fragmentary and isolated in content from vocational and natural training; aimed at passive acquisition and reproduction of knowledge; characterized by a lack of cadets' interest and motivation to study the humanities, misunderstanding and underestimation of the importance of humanities knowledge for successful professional activity and life in society. The above outlines the problems of humanitarian training of future technical specialists in the aviation industry that need to be addressed. The study of the experience of humanitarian training of aviation specialists in technical specialties in higher education institutions in Latvia, Lithuania, Poland, the Czech Republic, Germany, USA showed that humanitarian training is a mandatory component of professional training of this category of specialists; in content close to their professional activities; is a flexible and mobile system that allows you to combine the necessary basics of training with general humanitarian training.

Studying the works of scientists allowed to establish the main ways to improve the humanities: changing the nature of the disciplines of the humanities through updating their issues, integrating the content of humanities and vocational disciplines, innovative transformation of teaching methods and study of the humanities; expanding the list of elective humanities courses, which vary and are based on integrated short courses in the humanities; refusal of perfect academic "immersion" in the humanities, creating conditions for the formation of popular in modern society meta-skills and general competencies of the future specialist.

The study defines the concept of "humanitarian training of future technical

specialists in the aviation industry” as an integral part of professional training of future specialists aimed at forming a dynamic system of knowledge and skills, creative activity and constructive action, personal worldview, personal qualities (worldview, civic) and values based on the teaching of the humanities.

It was found that humanitarian training objectively provides the formation of general competencies (communicative, socio-cultural, research, information), which, when integrated, represent the humanitarian competence of the future technical specialist of the aviation industry.

Humanitarian competence of future technical specialists of the aviation industry is defined as an integral set of value-motivational sphere of the future specialist, knowledge of humanities, skills to apply them in interpersonal relationships, educational and socio-professional activities, skills of conscious activity and communication in society, free orientation in information, in particular, in the Internet, the ability to think critically, to conduct a systematic analysis of the problem situation (in educational and professional activities, daily life, interpersonal relationships, etc.), to move from procedural to creative, analyze the results of their educational activities and achieve personal goals self-development and self-education.

The structural components of the humanitarian competence of future technical specialists in the aviation industry at the bachelor’s level are defined as value-motivational (professionally significant motives, attitudes and values; attitude to knowledge in the humanities, readiness to use them in educational and professional activities, everyday life); cognitive (mastering knowledge of the humanities, skills to acquire them); activity (experience of using knowledge of humanities in various standard and non-standard situations of educational and professional activity, everyday life); reflexive (ability to analyze, objectively assess and self-regulate their own educational activities and training).

These components in the study are criteria for assessing the level of humanitarian competence of the future technical specialist in aviation: value-motivational (reflects awareness of the need and importance of humanitarian

knowledge, skills and abilities to use them in educational and professional activities for personal development of self-education); cognitive (determines the level of formation and systematization of theoretical humanities knowledge, understanding of the essence, content, goals and place of knowledge in the humanities in professional activities); activity (allows to establish the level of effectiveness of theoretical humanitarian knowledge, the formation of practical skills and abilities to use them in practice in educational and professional activities, everyday life, interpersonal relationships, work with information, etc., gaining experience in applying skills in independent cognitive activity); reflexive (allows you to assess the ability to consciously control the results of their educational activities, to determine the level of their own development, to assess the dynamics of personal growth). The levels of formation of humanitarian competence of future technical specialists of the aviation industry (low, medium, high) are characterized.

Based on the study of scientific achievements, the relationship between innovative technologies and humanitarian training of future technical specialists in the aviation industry at the bachelor's level has been proved. It is established that the use of problem-based, situational learning and project technologies will allow to form in demand in modern society meta-skills (analytical, creative, communicative, social), self-management skills, responsibility for decisions and personal actions, ability to work in a team, promote intensive personal development. future specialist, develop the ability to obtain knowledge and necessary information in the process of its independent search, selection, processing and synthesis; form the interdisciplinary nature of knowledge and develop creative thinking. The use of information and communication technologies forms in a technical specialist of the aviation industry the ability to use them as a means of working with information (scientific, archival, professional, etc.) and communication, as a tool for performing tasks; contribute to the formation of orientation skills in the information space for information retrieval and its use.

The dissertation theoretically substantiates the model of humanitarian training of future technical specialists of aviation with the use of innovative technologies,

which is based on systemic, synergetic, competence, personal-activity, contextual, integrative, contextual, culturological approaches, principles, consistency, scientificity, systems training, professional orientation, interdisciplinary integration, inclusion in innovative activities, unity of traditional and innovative, combination of individual and collective forms of training, reflectivity. The blocks of the model are characterized: target (training of a technical specialist of the aviation industry, who has humanitarian knowledge and is able to apply them in educational and professional activities, life in society); methodological (reflects the main approaches on which the model is based, the principles of teaching that provide effective humanitarian training); content-organizational (contains pedagogical conditions, innovative methods (case method, project method, method of problem presentation of material, essay method, computer support methods, research methods) and organizational forms (lectures-visualizations, lectures-dialogues, problem lectures). “Inverted” lectures, practical classes using ICT, seminars-conversations, research seminars), innovative educational and content resource (updated content of disciplines “History of Ukraine and Ukrainian culture”, “Fundamentals of political science, jurisprudence and psychology”, “Fundamentals of sociology, culturology and philosophy”, developed special courses “History of Aviation of Ukraine”, “Corporate culture of aviation companies and ethics of business communication”), evaluation-effective (monitoring the level of formation of humanitarian competence of cadets), formation of humanitarian competence.

The implementation of the developed model ensures the consistency and continuity of the process of formation of humanitarian competence of the future aviation technician, which is cumulative: the results obtained in previous stages are transformed and integrated, become the basis for educational and professional tasks in the following stages.

The experimental study confirmed the effectiveness of the developed model of humanitarian training of future technical specialists in the aviation industry. Based on the comparison of the obtained results, their quantitative and qualitative analysis, it was found that the implementation of the developed model caused

statistically significant changes in the level of humanitarian competence of cadets of experimental groups according to each of the defined criteria.

The calculation of the integrated indicator of the general level of formation of humanitarian competence at the end of the experiment showed that the number of cadets of the experimental group with high and medium levels of formation of humanitarian competence exceeds by 15.9% and 4.6% respectively the number of the same cadets of the control group. The statistical significance of the obtained result on all criteria and the integrated indicator of the general level of formation of humanitarian competence was confirmed with 95% reliability using the method of mathematical statistics - the Mann-Whitney U-test. Based on the comparison of the obtained results, their quantitative and qualitative analysis, it was found that the implementation of the model of humanitarian training of future aviation technicians using innovative technologies led to statistically significant changes in the level of competence for each criterion and the phenomenon as a whole. The result of the introduction of the model of humanitarian training of future technical specialists of the aviation industry with the use of innovative technologies is the personality of the cadet with a high or sufficient level of humanitarian competence.

An innovative educational and content resource has been developed, which includes the updated content of disciplines “History of Ukraine and Ukrainian culture”, “Fundamentals of political science, jurisprudence and psychology”, “Fundamentals of sociology, culturology and philosophy”, author’s special courses “History of Ukrainian aviation”, “Corporate aviation culture companies and ethics of business communication” and involves the use of innovative methods and organizational forms of learning in their teaching.

The study does not cover all aspects of the selected problem, but can be a starting point for further pedagogical search for ways to improve the effectiveness of humanitarian training of aviation technicians in the system of continuing vocational education using innovative learning technologies.

Key words: *humanitarian training; humanitarian competence; technical specialist of the aviation industry; model of humanitarian training; innovative technologies.*

REFERENCES

Articles in scientific professional editions of Ukraine

1. Kiriukhina M. V. (2019). The role and problems of humanitarian training of future technical specialists in the aviation industry. Bulletin of Mykhailo Ostrogradskyi KrNU. Issue 2/2019 (115). P. 42 – 47 [in Ukrainian].

2. Kiriukhina M. V. (2019). Humanitarian training of future specialists in aircraft maintenance and repair: Ukrainian and foreign experience. Pedagogy of creative personality formation in higher and general education schools: collection of scientific works / editor: A. V. Sushchenko (editor in chief) and others. Zaporizhzhia: KPU, 2019. Issue. 66. 186 p. V. 2. P. 5–10 [in Ukrainian].

3. Kiriukhina M. V. (2019). Possibilities of innovative technologies for humanitarian training of future technical specialists in the aviation industry: theoretical aspect. Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Pedagogical sciences. Collection of scientific works / Ch. ed. T. S. Plachinda. Kropyvnytskyi: LA NAU, 2019. Issue 6. 220 p. P. 165-172 [in Ukrainian].

4. Kiriukhina M. V. (2020). Pedagogical conditions of effective humanitarian training of future technical specialists of the aviation industry with the use of innovative technologies. Pedagogy of creative personality formation in higher and general education schools: Collection of scientific works / [editor: A. V. Sushchenko (editor in chief), etc.]. Zaporizhzhia: KPU, 2020. Issue 69, V. 2. P. 164-174 [in Ukrainian].

5. Kiriukhina M. V. (2020). Model of humanitarian training of future technical specialists of the aviation industry in institutions of higher education / Bulletin of the Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology". Pedagogical sciences, 2020. Dnipro, 2020. Issue 1 (19). P. 174-182 [in Ukrainian].

6. Kiriukhina M. V. (2020). The effectiveness of the model of humanitarian training of future technical specialists of the aviation industry / Bulletin of Mikhailo Ostrogradskyi Kremenchuk National University. - Kremenchuk: KrNU, 2020. - Issue 2 (121) - 177 p. P. 52-59 [in Ukrainian].

Articles in scientific publications of other countries

7. Kiriukhina M. V. (2020). The humanitarian component of the professional competence of future aviation technical professionals / European Journal of Humanities and Social Sciences Scientific journal № 1. Vienna, 2020. P. – 95-98 [in Austria].

The works of approbation character are published

8. Kiriukhina M. V. (2019). Peculiarities of humanitarian training of future technical specialists of the aviation industry / International Conference "Modern higher education: realities, problems, prospects" May 14-15, 2019, Kremenchuk P. 28-29 [in Ukrainian].

9. Kiriukhina M. V. (2020). Pedagogical conditions for effective humanitarian training of future technical specialists in the aviation industry / Current issues of pedagogical education: innovations, experience and prospects: a collection of abstracts of the First All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation (April 10, 2020, Zaporizhzhia) / ed. O. V. Ponomarenko, L. O. Sushchenko. Zaporizhzhia: AA Tandem, 2020. 234 p. - P. 200-202 [in Ukrainian].

10. Kiriukhina M. V. (2020). Structural components of the humanitarian component of professional competence of bachelors in maintenance and repair of aircraft and aircraft engines / Modern higher education: promising and priority areas of research: International scientific-practical conference of students, graduate students and scientists: abstracts, Dnipro, March 19, 2020 - Dnipro: Alfred Nobel University, 2020. - 236 p. P. 116-120 [in Ukrainian].

11. Kiriukhina M. V. (2020). The use of innovative methods in the study of socio-humanitarian disciplines / I International scientific-practical conference "Aviation, industry, society": Collection of abstracts. Kremenchuk, PP Shcherbatykh O. V., 2020. P. 226-229 [in Ukrainian].

12. Kiriukhina M. V. (2020). Methods and forms of humanitarian training of future technical specialists of the aviation industry / XXVII International scientific-practical conference of students, graduate students and young scientists of Mykhailo Ostrogradskyi KrNU "Actual problems of society", Kremenchuk

(Ukraine) 23-24 April 2020. P. 154-156 [in Ukrainian].

13. Kiriukhina M. V. (2020). Application of innovative technologies in the professional training of future technical specialists of the aviation industry / Scientific School of Academician Ivan Zyazyun in the works of his colleagues and students: Proceedings of the VI scientific-practical conference on May 28, 2020 / For general. ed. Romanovskyi O. G., - Kh.: NTU "KhPI", 2020. - 517 p. P. 363-367 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТЕХНІЧНИХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ.....	28
1.1 Сучасний стан гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних авіаційної галузі у закладах вищої освіти	28
1.2 Структурно-критеріальна характеристика та рівні гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня	54
1.3 Можливості інноваційних технологій щодо гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі	78
Висновки до першого розділу.....	109
РОЗДІЛ 2. ОБГРУНТУВАННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТЕХНІЧНИХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ.....	113
2.1 Теоретичне обґрунтування моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня...	113
2.2 Реалізація моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій ..	144
2.3 Організація та аналіз результатів експериментального дослідження.....	182
Висновки до другого розділу.....	207
ВИСНОВКИ.....	210
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	216
ДОДАТКИ	254

ВСТУП

Актуальність теми. Перехід України на євроінтеграційний шлях розвитку, соціально-економічні явища, що відбуваються в суспільстві, інтеграція у європейську та світову систему освіти висуває нові вимоги до професійної підготовки сучасних фахівців різних галузей, зокрема, в авіації. Пріоритетності набуває орієнтація на міжнародні стандарти, відповідно до яких майбутній фахівець авіаційної галузі із вищою освітою – фахівець із високим рівнем професіоналізму та загальнокультурного розвитку. Важливе місце в окресленій площині належить саме гуманітарній підготовці, яка формує систему ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця, закладає основи його гуманістичного світогляду, дає змогу досягнути місце і роль людини у світі, вчить мислити і діяти конструктивно та творчо.

Реформування системи підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі, модернізація її змісту та трансформація цілей, які відповідають сучасному розвитку суспільства та технологій, забезпечується низкою базових нормативно-правових документів, з-поміж яких основними є Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Бухарестське комюніке (2012 р.), Національна стратегія розвитку освіти України на період 2012–2021 рр., Проєкт концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр.; програма Всесвітнього центру виживання й проблем XXI ст. при ООН «Глобальна освіта з космічним баченням життя»; циркулярах ІКАО (Міжнародної організації цивільної авіації) та нормативно-правові документи авіаційної галузі («Повітряний кодекс України», «Конвенція про міжнародну цивільну авіацію» та ін.). Кожний із зазначених документів вказує на оновлення окремих аспектів діяльності закладів вищої освіти, наголошуючи на пріоритетності гуманізації та гуманітаризації освіти, підтверджуючи духовно-світоглядну функцію сучасної освіти як реального механізму включення кожної людини в живий неперервний процес пізнання навколишнього світу й свого місця в ньому.

У межах нашого дослідження до технічних фахівців авіаційної галузі відносимо майбутніх фахівців першого (бакалаврського) рівня зі спеціальністю 272 «Авіаційний транспорт» (освітні програми «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів», «Технології робіт та технологічне обладнання аеропортів», «Інженерія авіаційних конструкцій», «Льотна експлуатація повітряних суден»). Відповідно до вимог сьогодення, підготовка технічних фахівців, зокрема, в авіаційної галузі, у закладах вищої освіти, які спроможні ефективно, мобільно і креативно реалізовувати себе в умовах ХХІ століття, має відбуватися в синхронному процесі взаємодії трьох складових: спеціально-професійної, фундаментально-дослідницької та гуманітарної. Але у закладах вищої освіти, які здійснюють професійну підготовку технічних фахівців, панує технократичне середовище, реалізація гуманітарної підготовки викликає найбільше проблем і питань. Тому суттєвий інтерес становлять наукові праці вчених, у яких презентовано окремі аспекти з проблеми дослідження. Проблеми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців у закладах вищої освіти України та можливі шляхи їх вирішення розглянуті в наукових доробках Г. Васянович [31], О. Вознюк [40], О. Гуцояк [63], О. Каверіної [96], Є. Лузік [165], О. Олійник [193], О. Романовського [248; 249], І. Таможської [274], Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО [276], Т. Шевчук [306] та інших науковців. Загальнотеоретичні, теоретико-методологічні, науково-практичні проблеми інноваційної парадигми навчання у вищій школі, досвід та перспективи їх використання в освітній практиці висвітлені у наукових працях Н. Волкової [42; 43]; І. Дичківської [69], Р. Гуревич [61; 62], М. Кларина [118; 119]., В. Кременя [150; 286], М. Махмутова [170], С. Полат [223], Т. Поясок [19], П. Сауха [94], А. Скирти [254], В. Стрельнікова [267], Т. Туркот [280], А. Хуторського [295; 296] та інших науковців. Упровадженню інноваційних методик викладання гуманітарних дисциплін у вищих технічних закладах освіти присвячені праці О. Гречановської [57], А. Кочубей [142; 143], О. Січкарук [255], Т. Трубавіної [279] та ін.

Особливості професійної підготовки фахівців авіаційної галузі в закладах вищої освіти Україні та за кордоном досліджені в наукових доробках І. Борець [27], Н. Демченко [64], О. Коваленко [125; 126], Н. Ладогубець [155], О. Москаленко [174; 176], Н. Пазюри [207], О. Підлубної [218], М. Півня [238], Г. Пухальської [241], І. Смирнової [262], В. Фотинюк [290] та ін. Дослідженню стану гуманітарної підготовки майбутніх авіаційних фахівців у закладах вищої освіти присвячені праці Л. Барановської [15; 16], С. Орґєвої [196], Н. Панзюри [206], Т. Плачинди [219], В. Хачатрян [196] та ін. Проте проблема забезпечення ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти не знайшла належного висвітлення у наукових розвідках, переважна більшість наукових праць та досліджень стосується гуманітарної підготовки майбутніх пілотів, авіадиспетчерів, авіаційних менеджерів та перекладачів.

Теоретичний аналіз наукових праць, нормативно-правових актів, вивчення практичного досвіду гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти України дали змогу виявити низку суперечностей, які посилюють актуальність досліджуваної проблеми, зокрема між:

- вимогами ІКАО (Міжнародної організації цивільної авіації) й основних нормативних документів до рівня компетентності авіаційних фахівців із дисциплін гуманітарного циклу, об'єктивною потребою суспільства в підготовці технічних фахівців авіаційної галузі зі сформованим гуманістичним світоглядом та фактичним станом їх гуманітарної підготовки;

- значимістю гуманітарного знання, збільшенням обсягів наукової інформації й навчального матеріалу з дисциплін гуманітарної підготовки та формами і методами викладання гуманітарних дисциплін, їх змістовим наповненням;

- потенційними можливостями та педагогічним потенціалом інноваційних технологій та відсутністю розробленої й експериментально перевіреної цілісної системи заходів щодо їх використання у процесі

гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Отже, актуальність порушеної проблеми, її соціальна та практична значущість, наявність суперечностей, недостатній рівень її розроблення й наукового обґрунтування зумовили вибір теми дисертації: *«Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського «Психолого-педагогічні засади реформування організації та змісту діяльності вищої школи в Україні (теоретико-методологічний аспект)» (реєстраційний № 0116U004581).

Тему дисертації затверджено вченою радою Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (протокол № 3 від 27 листопада 2018 року).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня в умовах гуманітаризації навчального процесу.

Предмет дослідження – модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що ефективність гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій суттєво підвищиться завдяки реалізації науково обґрунтованої моделі їх гуманітарної підготовки, яка включає взаємопов'язані блоки (цільовий, методологічний,

змістово-організаційний, оцінювально-результативний), спрямована на підготовку конкурентноспроможного технічного фахівця авіаційної галузі, який володіє гуманітарними знаннями, вміє їх застосовувати у освітній та професійній діяльності та життєдіяльності в соціумі.

Для досягнення поставленої мети та перевірки гіпотези сформульовано такі завдання дослідження:

1) на підставі аналізу науково-педагогічної літератури виокремити особливості та розкрити теоретико-педагогічні засади гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у вітчизняній і закордонній практиці й визначити коло питань, що потребують наукового розв'язання;

2) розкрити сутність, обґрунтувати структуру, критерії та рівні гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня;

3) визначити зміст і можливості інноваційних технологій у процесі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня;

4) теоретично обґрунтувати та розробити модель, що забезпечує ефективну гуманітарну підготовку майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій;

5) експериментально перевірити ефективність моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань і досягнення мети дослідження використано комплекс таких методів:

– *теоретичних*: аналіз, синтез і систематизація наукової літератури з педагогіки, психології, філософії, енциклопедично-довідкових, навчально-методичних видань, нормативно-правових актів, інформаційних ресурсів мережі Інтернет – для з'ясування, порівняння й зіставлення підходів у напрямі окресленої проблеми; моделювання педагогічного процесу – для розроблення структурно-функціональної моделі гуманітарної підготовки майбутніх

технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня; – *емпіричних*: анкетування, опитування, тестування – для визначення переліку ключових ознак рівня гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня; педагогічне спостереження; педагогічний експеримент – для підтвердження ефективності розробленої структурно-функціональної моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій; – *статистичних*: обчислення U-критерію Манна-Уїтні – для інтерпретації кількісних і якісних характеристик, математичного опрацювання емпіричних даних, доведення достовірності результатів педагогічного експерименту.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу здійснено впродовж 2017–2020 рр. на базі Національного авіаційного університету (м. Київ), Криворізького коледжу Національного авіаційного університету, Слов'янського коледжу Національного авіаційного університету, Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький), Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ. Загалом в експериментальній роботі на різних її етапах взяли участь 58 викладачів та 217 студентів, з яких 123 особи на констатувальному етапі експерименту та 94 особи на формуальному етапі (47 в експериментальній групі (ЕГ) та 47 – у контрольній групі (КГ)).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено* модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій, яка передбачає: цільовий, методологічний, змістово-організаційний, оціночно-результативний блоки; *уточнено* сутність поняття «гуманітарна підготовка майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі»; *введена в науковий обіг* понятійна конструкта «гуманітарна компетентність

майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі»; *визначено та схарактеризовано* критерії (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний), показники та рівні (низький, достатній, високий) гуманітарної компетентності майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня у закладах вищої освіти; *удосконалено* зміст, форми і методи гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій навчання; *подальшого розвитку набули* положення про реалізацію компетентнісного підходу в формуванні гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня; інноваційні методи та форми організації освітнього процесу у закладах вищої освіти; науково-методичне забезпечення процесу гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі на основі врахування досвіду гуманітарної підготовки авіаційних фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти за кордоном.

Практичне значення одержаних результатів полягає тому, що науково обґрунтована модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій пройшла апробацію і може бути впроваджена в освітній процес закладів вищої освіти; дібрано та адаптовано пакет діагностичних матеріалів для визначення рівня гуманітарної компетентності курсантів; оновлено зміст навчальних дисциплін «Історія України та української культури», «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії» з метою збагачення їх викладання інноваційними технологіями навчання; розроблено та упроваджено в освітній процес авторські спецкурси «Історія авіації України», «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування» з урахуванням можливостей інноваційних технологій.

Матеріали дисертації можуть бути використані в практичній роботі викладачів закладів вищої освіти, в яких здійснюється підготовка бакалаврів

спеціальності 272 «Авіаційний транспорт» для покращення та збагачення гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Наукові положення, методичні рекомендації та результати дослідження впроваджено в освітній процес Криворізького коледжу Національного авіаційного університету (довідка № 444/д від 23.02.2020 р.), Слов'янського коледжу Національного авіаційного університету (довідка № 02/228 від 01.06.2020 р.), Льотної академії Національного авіаційного університету м. Кропивницького (довідка № 01-08 / 1114 від 20.05.2020 р.), Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ (довідка № 3/1296 від 12.05.2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Теоретичні положення, висновки й основні результати дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях:– *міжнародних*: «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи» (Кременчук, 2019 р.); «Сучасна вища освіта: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Дніпро, 2020 р.); «Авіація, промисловість, суспільство» (Кременчук, 2020 р.); «Актуальні проблеми життєдіяльності суспільства» (Кременчук, 2020 р.); «Наукова школа академіка І. А. Зязюна у працях його соратників та учнів» (Харків, 2020р.); – *всеукраїнських*: «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2020 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 13 наукових працях, з яких: 6 – статей в наукових фахових виданнях України; 1 – стаття у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз; 6 – матеріали конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації – 331 сторінка, з них: основний текст – 215 сторінки. Список використаних джерел включає 325 найменувань. Робота містить 11 рисунків та 19 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТЕХНІЧНИХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ

1.1 Сучасний стан гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти

Технологічний розвиток і новітні розробки в авіаційній галузі, глобалізація, все тісніші ділові та культурні зв'язки між різними країнами світу сприяють динамічному розвитку українського та міжнародного ринку авіаційних перевезень.

У Проєкті авіаційної транспортної стратегії України на період до 2030 року зазначено, що метою стратегії є гармонійний розвиток авіаційної галузі, як складової частини національної транспортної системи України, подальша її інтеграція до світової авіатранспортної мережі, створення сучасної авіаційної транспортної інфраструктури, реалізація авіаційного транзитного потенціалу України. Серед інших авіаційному транспорту України нині притаманні наступні світові тенденції: висока технологічна складність транспортних засобів та ергономічність, розвиток інтелектуальних транспортних систем, застосування інформаційних та електронних технологій, засобів супутникової навігації; розвиток мультимодальних транспортних технологій та інфраструктурних комплексів під різні види транспорту, інтероперабельність; глобалізація трансконтинентальних авіаційних перевезень в рамках потужних світових альянсів [235].

Отже, сьогодні авіаційна галузь України має потребу в авіаційних фахівцях нової генерації. Виходячи з нормативних документів ІКАО (Міжнародна організація цивільної авіації), сучасний фахівець авіаційної галузі поруч з професійною підготовкою повинен мати такий рівень загальнокультурного розвитку, який дозволив би йому вільно і ефективно орієнтуватися в динамічній і швидкозмінюваній дійсності, не тільки володіти

специфікою відповідної спеціальності, а й бути гармонійно розвиненою особистістю, що здатна адаптуватися до швидкозмінюваних динамічних умов життя [154].

Вимоги до сучасних авіаційних фахівців, модернізація вищої освіти України, її інтеграція у європейську та світову систему освіти вимагає переосмислення напрямів професійної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі та її гуманітарної складової.

Зміст і обсяг гуманітарної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі на різних історичних етапах варіювалися в залежності від особливостей історичного етапу розвитку країни, політичної ситуації, соціальної структури і пріоритетних цінностей суспільства. Будучи відображенням духовної складової життя суспільства, гуманітарна підготовка майбутніх фахівців в змістовому плані найбільш чутлива до соціальних змін, у відповідь на які, як правило, в цикл гуманітарних дисциплін вводяться або з нього виключаються окремі предмети.

Стратегічним завданням філософії сучасної освіти є формування гармонійної, всебічно розвиненої, самодостатньої особистості конкурентоздатного фахівця, який засвоїв основи наук, сформований і практично підготовлений у професійному, світоглядному контекстах, володіє новітніми способами сприйняття та передачі інформації, здатний користуватися власним розумом, орієнтуватись у глобальних інформаційних потоках, жити ,працювати у світі постійних змін і трансформацій [4; 249].

Гуманітарна підготовка має на меті «готувати людину до життя за межами професії, до соціального спілкування, пріоритетної орієнтації молоді на загальнолюдські цінності, моральну відповідальність; сприяти формуванню позитивної особистісної філософії, здатності до самоорганізації, підвищення загальної культури студентів; здійснювати підготовку нового покоління до життя в полікультурному суспільстві, заснованому на принципах демократії та ідеалах суспільної злагоди й соціальної справедливості» [149 , с. 15].

Тенденцією сьогодення є гуманітаризація технічної освіти та технізація

гуманітарної, студентоцентричне навчання, викладання та оцінювання. В «Енциклопедії освіти» зазначено, що гуманітаризація освіти – «це процес переорієнтації освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу, пов'язаний з посиленням впливу гуманітарних наук на всі види пізнання; переміщення акцентів з «природи і суспільства» на «людину в природі і суспільстві», звернення уваги на самоцінність особистості» [78, с. 158].

У стратегічних законодавчих та освітніх документах України, в Законі України «Про освіту» [233], Законі України «Про вищу освіту» [231], Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Бухарестському комюніке (2012 р.) [232], Національній стратегії розвитку освіти України на період 2012–2021 рр. проголошено принципи гуманітаризації освіти [181]. Як зазначено в Законі України «Про освіту», метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей [233]. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») серед стратегічних завдань реформування змісту освіти визначено органічне поєднання у змісті освіти його загальноосвітньої та фахової складових, орієнтація на інтегральні курси, пошук нових підходів до структурування знань як засобу цілісного розуміння та пізнання світу, оптимальне поєднання гуманітарної і природничо-математичної складових освіти [232].

Погоджуючись з думкою М. Кокаревої [132], вважаємо, що головною метою і призначенням вищої технічної освіти у сучасній гуманітарній парадигмі є осмислення людиною свого місця у сучасному світі та в оволодінні способами взаємодії з ним.

Вивчення сучасного стану гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти передбачає, насамперед, конкретизацію сутності дефініції «гуманітарна підготовка технічного фахівця

авіаційної галузі бакалаврського рівня», після аналізу значення термінів «гуманітарний», «гуманітарні знання», «гуманітарні науки».

У науково-педагогічних джерелах та словниках зазначеним дефініціям надані такі визначення:

– «гуманітарний» (лат. *humanitas* – людська природа, освіченість; людство) – такий, що має відношення до свідомості людини й людського суспільства [55]; який стосується людини та її культури, звернений до людської особистості, її прав та інтересів [228]; уособлює різновид інтелектуальної, творчої та професійної діяльності людини, спрямованої на формування та освоєння нею суспільних культурних цінностей [306];

– «гуманітарні знання» – це єдині загальнолюдські та загальнокультурні основи, що складають загальнокультурний і гуманітарний потенціал кожної людини [296]; формують філософську основу світогляду, демократичні переконання особистості, мораль і високу духовність, пов'язану з долею конкретної людини, діалогізм та особистісний характер – його відмінні риси [102];

– «гуманітарні науки» – це науковий інструмент для осмислення і пояснення особливостей функціонування суспільства в межах політичної, соціальної, економічної, духовної сфер [306]; мають природний змістовий потенціал щодо формування всебічно розвиненої, високодуховної, гармонійної особистості, дають майбутнім фахівцям основні ціннісно-світоглядні орієнтації, вчать мислити і діяти конструктивно та творчо [1; 63].

Гуманітарні науки, в широкому значенні – це сукупність наукових знань про людину і суспільство, які мають допомогти людині: зрозуміти себе; з'ясувати психологічні механізми власної поведінки (психологія); визначити сутнісні характеристики суспільства, основні його елементи, закони і принципи взаємодії між ними, місце і роль людини в суспільстві, норми соціальної взаємодії (соціальна філософія, етика, право, соціологія); освоїти надбання світової і української культури (українознавство, світова та українська культура, культурологія, релігієзнавство); збагатитись світовим і

вітчизняним соціальним досвідом, закономірностями історичного розвитку світового товариства і своєї Батьківщини (всесвітня історія, історія України); навчитись цивілізованому спілкуванню з навколишнім середовищем, жити у злагоді з природою, оберігати і підтримувати її як умову спільного існування та розвитку (екологія, соціальна екологія); навчитись мислити, зрозуміти цілісність і багатомірність світу, сенс людського буття (філософію) [157; 193; 262].

На думку науковців, головне завдання гуманітарної підготовки полягає у передачі майбутнім фахівцям таких гуманітарних знань, які є актуальні і затребувані, які роблять їх конкурентоспроможними, гнучкими, мобільними в сучасних економічних умовах; сприяють активізації сприйняття знань у різних галузях, формуванню системного мислення та комплексного підходу до методів навчання; формують організаторські, керівні, комунікативні аспекти професійної діяльності фахівців; розвивають такі якості, як порядність, вміння співпереживати, почуття прекрасного, творче ставлення до освоєння технологій; знайомлять із загальнолюдськими цінностями, дають можливість повною мірою сприймати навколишній світ [139; 142; 182; 248; 301].

У процесі навчання гуманітарна підготовка «виконує таку тактичну та стратегічну мету: розкриває сутність явищ взаємодії природи, людини й суспільства й пізнає ці закони гармонійної взаємодії (тактична мета); з'ясовує й обґрунтовує можливість на практиці використовувати пізнані закони (стратегічна мета)» [37, с. 150]; поєднує фундаментальність, ступінчастість пізнання, формує творче мислення та філософські основи світоглядних позицій майбутнього фахівця [83; 158]; передбачає: володіння знаннями щодо основ суспільного розвитку, критичне й професійне оцінювання історичних сучасних процесів і проблем загального життя країни, місця й ролі в ній своєї професійної діяльності; знання проблем і тенденцій світового розвитку та ін.; володіння професійними знаннями та набуття ділових якостей; формування творчої особистості, яка здатна працювати в умовах ринкової конкуренції [309].

На необхідності гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців наголошено у документах Ради з акредитації інженерних і технологічних наук (Accreditation Board for Engineering and Technology) (ABET). ABET вимагає від програм підготовки фахівців технічних спеціальностей сприяння розумінню професійної та етичної відповідальності і «широкої освіти». Передбачається, що студенти, вивчаючи питання інженерних конструкцій і технологічних процесів, будуть долучені до вирішення соціальних, економічних і культурних проблем [313]. ABET виділила шість компонентів серед критеріїв якості освіти, які, зазвичай, не розглядаються як цілі вивчення профільних дисциплін: уміння працювати в міждисциплінарних проектах, професійна й етична відповідальність, здатність до ефективної комунікації, навички групової роботи, свідомий підхід до розв'язання інженерних завдань, які впливають на економічне, соціальне й екологічне благополуччя, здатність до освіти впродовж життя [313]. Таким чином, сучасний технічний фахівець авіаційної галузі – це компетентний фахівець з фундаментальною гуманітарною підготовкою, з високим рівнем культури професійного і особистого спілкування.

Узагальнюючи вищевикладене, наукові доробки Л. Барановської [16], Н. Ладогубець [155], О. Москаленко [176], Н. Ничкало [185], О. Олійник [193], Т. Плачинди [221], Т. Шевчук [306] та інших науковців, «гуманітарну підготовку майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня» розуміємо як невід'ємну складову професійної підготовки майбутнього фахівця, спрямовану на формування динамічної системи знань і умінь, творчої активності і конструктивної дії, власного світобачення, особистісних якостей (світоглядних, громадянських, культурних, соціальних) та цінностей на основі викладання положень гуманітарних наук.

Різні аспекти професійної підготовки фахівців авіаційної галузі досліджували Н. Глушаниця [48], Н. Демченко [64], О. Коваленко [125; 126], Т. Лаврухіна [153], Н. Ладогубець [154; 155], Г. Лещенко [156], С. Мартиненко [167], Я. Нечепорук [187], О. Москаленко [174]; Н. Орленко

[197], Т. Плачинда [183; 219; 222], Г. Пухальська [241], І. Смирнова [263] (формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі авіації та її складових), О. Бродова та О. Задкова [81; 82], Л. Конопляник [136], Е. Лузік [166], О. Москаленко [176] (проблеми та компоненти готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців авіаційної галузі), С. Орґєєва [196], К. Суркова [269] (використання різних підходів до структури професійної підготовки майбутніх авіафахівців, методів та засобів навчання), Л. Барановська [14; 16], Н. Пазюра [206] (вплив культурологічних та мовних чинників на професійну діяльність авіаперсоналу), І. Колодій [133], І. Мунштуков [177], (особливості інтеграції загальноосвітніх і спеціальних дисциплін), Л. Барановська [14], М. Півень [238], С. Рандул [247], В. Фотинюк [290] (дослідження професійно важливих якостей майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі), Н. Пазюра [207], О. Підлубна [218; 236], Т. Плачинда [220; 221] (закордонний досвід підготовки авіаційних фахівців).

На основі ґрунтового аналізу джерельної бази визначено, що переважна більшість наукових праць та досліджень стосується професійної підготовки пілотів, авіадиспетчерів, авіаційних менеджерів та авіаційних перекладачів. Проте у царині авіаційної галузі численною є група фахівців, які здійснюють технічне обслуговування та ремонт повітряних суден, авіадвигунів, наземної авіаційної техніки та обладнання аеропортів.

Відповідно до довідника кваліфікаційних характеристик професій, до їх завдань та обов'язків віднесено:

- комплекс задач, пов'язаних із технічним обслуговуванням повітряних суден, наземної авіаційної техніки та обладнання аеропортів, ремонтом та налагодженням обладнання відповідно до вимог експлуатаційної та ремонтної документації, нормативних матеріалів щодо профілактичного обслуговування і ремонту обладнання;

- участь у заходах щодо поліпшення експлуатації повітряних суден та наземної авіаційної техніки, підвищення ефективності і якості їх технічного

обслуговування та ремонту;

- участь у розслідуванні відмов і несправностей авіаційної техніки та обладнання, недоліків у роботі технічного складу та аналізі їх причин; виконання заходів щодо запобігання причинам підвищеного спрацювання, аварій обладнання та виробничого травматизму;

- розробка та впровадження у виробництво прогресивних методів та технологій технічного обслуговування і ремонту авіаційної техніки, обладнань аеропортів; розробка пропозицій з удосконалення експлуатаційної та ремонтної документації;

- контроль за діяльністю підпорядкованого технічного персоналу під час проведення обслуговування авіаційної техніки і ремонтних робіт та випробувань обладнання, допомога у навчанні працівників та спеціалістів, яких прийнято на роботу в підрозділ [71].

Професійну підготовку технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня зі спеціальності 272 «Авіаційний транспорт» за освітніми програмами «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів», «Технології робіт та технологічне обладнання аеропортів», «Інженерія авіаційних конструкцій», «Льотна експлуатація повітряних суден» здійснюють у Національному аерокосмічному університеті ім. М. Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту», Національному авіаційному університеті у м. Києві, Льотній академії Національного авіаційного університету у м. Кропивницькому, Криворізькому коледжі Національного авіаційного університету, Кременчуцькому льотному коледжі Харківського національного університету внутрішніх справ. В усіх перерахованих вище закладах вищої освіти, крім Національного авіаційного університету у м. Києві, здобувачів вищої освіти зі спеціальності 272 «Авіаційний транспорт» називають курсантами, у Національному авіаційному університеті у м. Києві – студентами. Тому для уникнення непорозумінь у нашому дослідженні майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі будемо

називати курсантами. Нормативний супровід професійної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня розроблено на рівні освітньо-професійної програм, навчальних планів, робочих програм навчальних дисциплін зазначених закладів вищої освіти. Оскільки в усіх закладах вищої освіти курсанти бакалаврського рівня здобувають освіту за освітньою програмою «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів», аналіз стану гуманітарної підготовки проведемо на підставі саме цієї освітньої програми.

У таблиці 1.1 представлені навчальні дисципліни гуманітарної підготовки бакалаврів з авіаційного транспорту за освітньою програмою «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів» Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту», Національного авіаційного університету, Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ та кількість кредитів ЄКТС, передбачених на їх вивчення. Графічно співвідношення навчальних дисциплін гуманітарної, базової (математичної, природничонаукової) та професійної підготовки представлено на рис.1.1. Дані, таблиця 1.1 та рис. 1.1 свідчать, що на гуманітарну підготовку майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі за ОПП бакалаврського рівня відведено лише 7,9% кредитів ЄКТС у Національному аерокосмічному університеті ім. М.Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту», Кременчуцькому льотному коледжі Харківського національного університету внутрішніх справ – 9,6% кредитів ЄКТС, 15,4 % кредитів ЄКТС у Національному авіаційному університеті. Гуманітарна підготовка курсантів за освітньою програмою «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів» у всіх названих вище закладах вищої освіти забезпечується навчальними дисциплінами «Історія та культура України» («Історія України та української культури»), «Українська мова» (Українська мова (за професійним спрямуванням)), «Іноземна мова», які є обов'язковими компонентами освітніх програм і

вивчаються переважно на 1-3 курсах.

Таблиця 1.1

Навчальні дисципліни гуманітарної підготовки бакалаврів з авіаційного транспорту за освітньою програмою «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів»

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту»		Національний авіаційний університет		Кременчуцький льотний коледж Харківського національного університету внутрішніх справ	
Навчальні дисципліни, семестр	Кількість кредитів ЄКТС	Навчальні дисципліни, семестр	Кількість кредитів ЄКТС	Навчальні дисципліни, семестр	Кількість кредитів ЄКТС
1	2	3	4	5	6
Обов'язкові компоненти освітніх програм					
Іноземна мова 1-2 семестри	7	Іноземна мова 1-2 семестри	4	Іноземна мова 1-2 семестри	8
Історія та культура України 1 семестр	3	Історія та культура України 2 семестр	3	Історія України та української культури 1 семестр	4
Гуманітарна дисципліна за вибором студента 6 семестр	3	-	-	Основи політології, правознавства та психології 2 семестр	4

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6
Українська мова (за професійним спрямуванням) 2 семестр	3	Українська мова 1 семестр	3	Українська мова (за професійним спрямуванням) 1 семестр	3
Філософія 5 семестр	3	Філософія 4 семестр	3	-	-
Всього	19		13		19
Вибіркові компоненти освітніх програм					
		Авіаційна англійська мова 3-6 семестри	8	Основи соціології, культурології та філософії 4 семестр	4
		Іноземна мова (за проф. спрямуванням) 3-6 семестри	8		
		Іноземна мова (за фахом), 3-6 семестри	8		
Всього	0		24		4

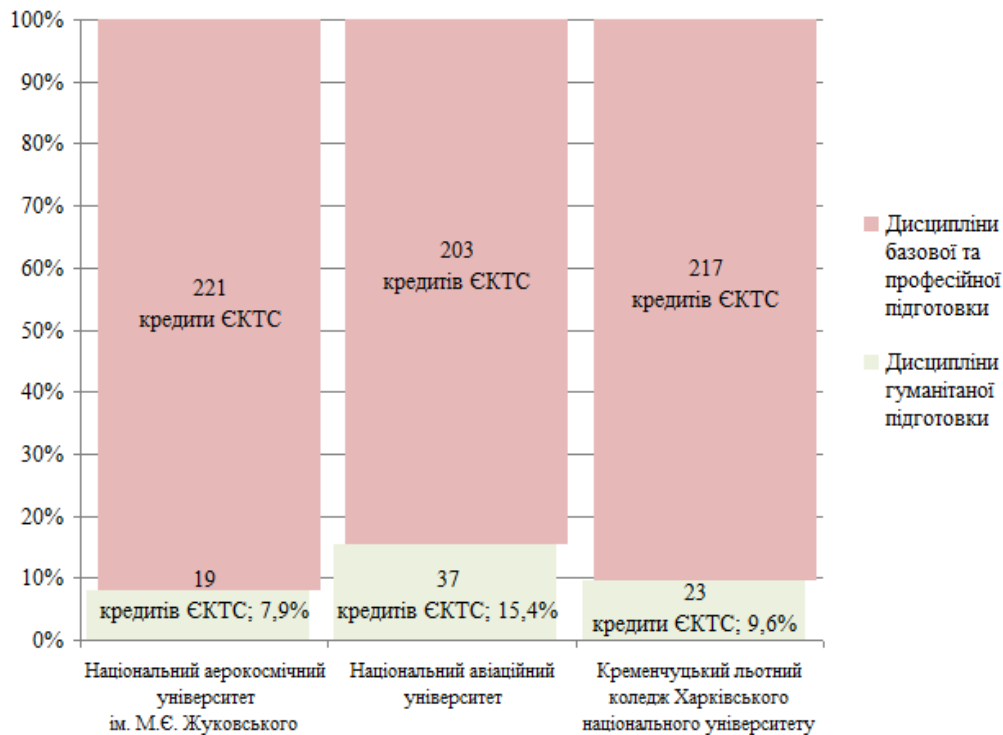

Рис.1.1 Співвідношення навчальних дисциплін гуманітарної, базової та професійної підготовки бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів

Відмінністю освітніх програм закладів вищої освіти є:

– підвищення рівня підготовки з іноземної мови у Національному авіаційному університеті, загальна кількість кредитів ЄКТС на її вивчення – 28, з яких 24 кредити ЄКТС відведено на вивчення іноземної мови як вибіркового компонента освітньої програми;

– наявність у складі обов'язкових компонентів освітньої програми Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту» навчальної дисципліни «Гуманітарна дисципліна за вибором студента», яка є аналогом політології, інтегрованої навчальної дисципліни «Основи політології, правознавства та психології» у складі обов'язкових компонентів та інтегрованої навчальної дисципліни «Основи соціології, культурології та філософії» у складі вибірових компонентів освітньої програми Кременчуцького льотного коледжу

Харківського національного університету внутрішніх справ;

– навчальна дисципліна «Філософія» віднесена до обов'язкових компонентів освітньої програми Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту» та Національного авіаційного університету.

Аналогічна ситуація із переліком навчальних дисципліни гуманітарної підготовки та кількістю кредитів ЄКТС на їх вивчення спостерігається при підготовці технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня зі спеціальності 272 «Авіаційний транспорт» за освітньо-професійними програмами «Технології робіт та технологічне обладнання аеропортів», «Інженерія авіаційних конструкцій», «Льотна експлуатація повітряних суден».

Варіативність розташування навчальних дисципліни гуманітарної підготовки в графіку навчального процесу однієї спеціальності в різних закладах вищої освіти свідчить про відсутність у вищій школі чітких критеріїв для визначення послідовності вивчення гуманітарних предметів.

Аналіз навчальних планів та навчальних програм гуманітарних дисциплін показав, що гуманітарна підготовка має переважно загальнонауковий характер, із професійною діяльністю майбутнього фахівця пов'язані тільки навчальні дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» та «Іноземна мова за професійним спрямуванням»; основний акцент під час професійної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня у ЗВО робиться на базових (математичних, природничонаукових) та професійнозорієнтованих навчальних дисциплінах.

Але в умовах інформаційного і технологічного вибуху спеціальна професійна підготовка старішає так само швидко, як техніка, технології та устаткування.

Погоджуючись з думкою І. Таможської [274], вважаємо, що якісне оволодіння професійними знаннями – необхідна, але недостатня умова успішної життєдіяльності людини; це значна, але тільки частина, необхідна для побудови професійної кар'єри, інша частина – це аналітичне мислення,

особистісні та організаторські здібності фахівця, уміння спілкуватись та встановлювати контакти з людьми, здатність до самоосвіти, творчість тощо. Науковець зазначає, що в закладі вищої освіти студент має набути досвіду соціальної взаємодії, оволодіти професійною майстерністю та творчою інтуїцією з урахуванням інтенсивно змінної картини природносоціального сучасного світу, мати власне світобачення та громадянську позицію, виявляти високу компетентність у професійній діяльності [274].

Повністю підтримуємо думку Т. Плачинди, яка зазначає, що недооцінка ролі гуманітарних знань в професійному розвитку фахівців авіаційної галузі призводить до гальмування креативних потенцій мислення майбутніх фахівців, відсутності інтересу до духовної сфери майбутньої професії. Гуманітарна освіта майбутніх авіаційних фахівців покращує їх когнітивні навички, розвиває пам'ять та увагу, збільшує діапазон академічних та життєвих навичок, що загалом сприяє їхній успішній життєдіяльності [220].

Нині до майбутніх фахівців у галузі техніки і технологій, до яких відносяться технічні фахівці авіаційної галузі, світова спільнота висуває такі вимоги: знання й розуміння сучасних науково-технічних, суспільних і політичних проблем; здатність працювати в колективі з міждисциплінарної тематики; здатність ефективно взаємодіяти в колективі; професійна й етична відповідальність; широка ерудиція, достатня для розуміння глобальних соціальних наслідків інженерних рішень; розуміння необхідності і здатності вчитися постійно [88].

Авіація як окремий напрямок науково-технічного прогресу досить насичена і наукоємна галузь практичної діяльності людини. У професійній діяльності технічних фахівців авіаційної галузі інтегрально сполучаються елементи фізичної і розумової праці при постійному підвищенні питомої ваги останньої. Із розвитком і застосуванням сучасних технологій, зростанням технічної оснащеності праці авіаційних фахівців поступово скорочується кількість важкої й одноманітної фізичної праці і збільшується частка інтелектуальної, підвищується її складність; збільшується потреба постійного

оновлення знань, уміння шукати, використовуючи, в тому числі, ресурси мережі Internet, аналізувати, відбирати, обробляти, зберігати інформацію за допомогою будь-яких інформаційних засобів, в тому числі, новітніх інформаційних технологій; збільшується кількість задач, які необхідно вирішувати, працюючи у команді. Крім цього, сьогодні спостерігається тенденція до вузької спеціалізації і організації централізованого ремонту окремих вузлів і деталей авіаційної техніки. Означене потребує встановлення тісних зв'язків і налагодження чіткої координації у співпраці технічних фахівців і авіакомпаній, задіяних у виконанні спільної програми ремонту.

Регулярні польоти між Україною та країнами світу сьогодні здійснюють 10 вітчизняних авіакомпаній до 42 країн світу та 28 іноземних авіакомпаній до 27 країн світу. В Україні нині функціонують і обслуговують комерційні рейси вітчизняних та іноземних авіакомпаній 19 аеропортів та аеродромів [235]. Для спостереження за кордоном, виконання поліцейських функцій, місії цивільного захисту, потреб цивільного сектору України використовують вертольоти як вітчизняного, так і іноземного виробництва. Технічне обслуговування та ремонт техніки потребує від авіаційних фахівців вивчення ремонтної документації, нормативних матеріалів щодо профілактичного обслуговування та ремонту устаткування повітряних суден, виконання профілактичних та ремонтних робіт обладнання, спілкуючись із закордонними партнерами країн із різною історією, культурою, віросповіданням, етичним нормами тощо.

Отже, окрім загальноосвітньої ролі, знання з гуманітарних дисциплін широко використовуються у повсякденній професійній діяльності технічного фахівця авіаційної галузі, зокрема: спілкуванні з колегами, замовниками робіт, веденні ділової документації, роботі з іншомовними джерелами з фаху, налагодженні міжособистісних зв'язків у колективі тощо.

Праця технічних фахівців авіаційної галузі, будучи безпосередньо матеріально продуктивною, може розглядатися сьогодні як фізична праця, насичена складними й об'ємними функціями розумової праці, коли витрата

енергії на розумову і фізичну працю приблизно однакова [196], тому професійна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня має відбуватися у взаємодії математичної, природничо-наукової, професійної та гуманітарної складових.

Досліджуючи стан гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти України, ми звернулись до доробок науковців, які досліджували стан гуманітарної підготовки фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти України.

Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що проблема гуманітарної підготовки спеціалістів технічного профілю не нова, але інтерес до неї не спадає. Роль, стан та проблеми гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти України у різних аспектах досліджували ряд науковців: О. Гуцояк [63], М. Добрускін [70], Є. Лузік [165], Н. Попенко [224], Т. Шевчук [304; 305; 307] (роль гуманітарної підготовки в системі вищої технічної освіти, проблеми автономного викладання гуманітарних дисциплін); Г. Васянович [31], А. Москаленко [175], О. Олійник [193] (особливості гуманітарної підготовки і професійної компетентності студентів у закладах вищої освіти технічного профілю); О. Вознюк [39; 40; 41], О. Каверіна [96], О. Квасник [100]; І. Сіняговська [258] (формування системи гуманітарних інтегрованих знань студентів технічних університетів); І. Таможська [274], Л. Товажнянський [276] (гуманітаризація професійної освіти у ЗВО технічного профілю); Ю. Козловський [131], Н. Ладогубець [154], І. Пастирська [213], В. Устінова [282] (проблеми інтеграції змісту гуманітарних технічних та природничих дисциплін); Л. Ліпшиць [161], А. Літвінчук [162], О. Слободянюк [260], О. Федорцова [285], Т. Фоменко [289] (формування професійної компетентності на базі гуманітарних дисциплін); Т. Поясок [229], В. Устінова [282] (сучасні підходи до вивчення гуманітарних дисциплін студентами технічних спеціальностей) та ін. Науковці зазначають, що необхідність посилення гуманітарної підготовки в сучасних умовах розвитку освіти викликано тим, що точні науки,

виконуючи свою суперзадачу в підготовці фахівця «техніка», не можуть забезпечити основи для формування культури людини, його морального обличчя.

Аналізуючи роль гуманітарної підготовки та її вплив на формування особистості майбутніх фахівців в системі вищої технічної освіти, науковці зазначають, що сфера професійної діяльності фахівців технічних спеціальностей не є їх ізольованим простором, охоплює не тільки технічні й технологічні аспекти, а також організаторські, керівні, комунікативні, тому без гуманітарної складової фахівці технічних спеціальностей перетворюється на ремісників, які не знають нічого, крім вузькопрофесійних інтересів, та приречені до життя у вакуумі [139; 182; 307]. Дисципліни гуманітарного циклу мають природний змістовий потенціал щодо формування всебічно розвиненої, високодуховної, гармонійної особистості, дають майбутнім фахівцям основні ціннісно-світоглядні орієнтації, вчать мислити і діяти конструктивно та творчо [63]; сприяють розвитку творчої активності здобувачів освіти; формуванню особистісної готовності до застосування технічних знань і вмінь; формуванню загальнолюдських цінностей та здатності до безперервної освіти протягом життя та перенавчанню в разі необхідності [44] тощо.

Гуманітарна підготовка, зауважує Лесик Г., включає в себе ціннісне ставлення до досліджуваної дійсності, де об'єкт пізнання оцінюється з позицій моральних, культурних, релігійних, естетичних, історичних, соціальних, філософських тощо; є умінням та інструментом пізнання індивідуальних і, будь-якого разу інших, унікальних у своїй неповторності явищ людської культури, розумінні їх як культурно-історичних феноменів [157].

Погоджуючись з думкою І. Таможської, вважаємо, що майбутні технічні фахівці авіаційної галузі повинні осягти світ не фрагментарно, а через інтегровану взаємодію наук, у яких максимально віддзеркалюється сутність людини в її історичному розвитку. Вищезазначене переконує в необхідності більше уваги під час професійної підготовки приділяти забезпеченню

інтеграції гуманітарних знань студентів. Таку інтеграцію знань студентів доцільно розглядати як інструментарій цілеспрямованої гуманітаризації технічної освіти, що дає можливість сформувати цілісну систему гуманітарних інтегрованих знань з урахуванням специфіки професійної діяльності фахівця [274].

Крім зазначеного, на нашу думку, гуманітарна підготовка повинна сприяти не тільки саморозвитку особистості людини, але придбанню навичок взаємодії, як із матеріальними, так і з духовними об'єктами і цінностями, взаємодії з навколишнім світом, а у професійній сфері – прояву творчого підходу, гнучкості, мобільності, варіативності в прийнятті рішень.

Отже, підтримуючи думку О. Лещенко [158], вважаємо, що місце гуманітарної підготовки в системі вищої технічної освіти – поєднання фундаментальності, ступневості пізнання, формування творчого мислення та філософських засад світоглядних позицій майбутнього фахівця. Орієнтація на ці пріоритети, сприятиме становленню сучасної філософії технічної освіти як міждисциплінарної галузі, яка включає в себе ціннісні, гуманітарні та етичні параметри, що поєднують природно-наукові, загальнотехнічні, спеціальнотехнічні і гуманітарні знання, широко використовує традиції світової та вітчизняної культури.

Акцентуючи увагу на необхідність гуманітарної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей, науковці вказують на проблеми, пов'язані зі змістом, методами та формами викладання навчальних дисциплін гуманітарного циклу у закладах вищої освіти, а саме на:

- вилучення із навчальних планів підготовки фахівців технічних спеціальностей дисциплін гуманітарного циклу, переведення їх в категорію вибіркових [16; 137];
- фрагментарності гуманітарних знань через недостатню кількість аудиторних годин і збільшення кількості годин, відведених на самостійне опрацювання [140; 137; 307];
- дублювання, примітивізм, відсутність принципу інтегративності при

розробці навчальних та робочих програм навчальних дисциплін гуманітарної підготовки [31; 130];

- другорядність, ізольованість навчальних дисциплін гуманітарної підготовки від навчальних дисциплін циклу професійної підготовки [39; 96; 137; 158; 165; 193; 249; 284];

- відсутність міждисциплінарності у навчанні (відсутність або невелика кількість розроблених міждисциплінарних курсів, що демонструють синтез технічного і гуманітарного знання, оскільки більшість викладачів частіше працюють в рамках свого предмета) [39; 96; 130; 137; 165; 284];

- переважно оглядово-інформаційний, загальнонауковий характер навчального матеріалу гуманітарних дисциплін; вивчення всіх дисциплін гуманітарного блоку одночасно і переважно на першому та другому курсах, коли студент ще не придбав наукову базу для засвоєння філософськокультурологічних і соціологічних дисциплін [31; 96; 165; 210; 284; 311];

- невідповідність змісту підручників і посібників з гуманітарних дисциплін сучасності [165];

- використання переважно тестів для перевірки знань, що дає змогу оцінити лише знання фактів, а не розуміння причинно-наслідкових зв'язків, логічність мислення, власної позиції, не сприяє розвитку мови студентів [140; 210];

- використання переважно традиційних форм та репродуктивних методів викладання, що зумовлено традиційною підготовкою викладачів, недостатністю у них найновіших психолого-педагогічних знань про нові підходи і технології навчання [193; 137; 224; 304; 305; 309] та ін.

Узагальнюючи думки науковців, основні проблеми, пов'язані із викладанням гуманітарних дисциплін при підготовці фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти України графічно представлені на рис.1.2.

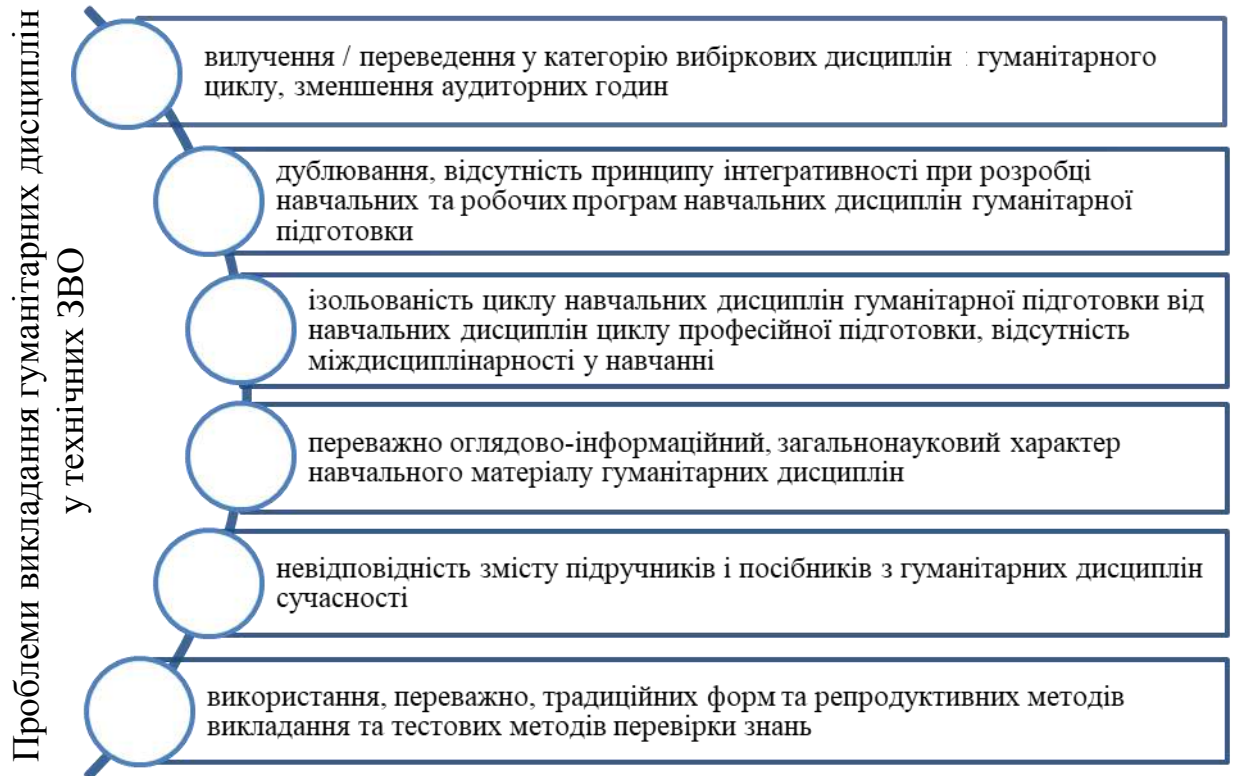

Рис.1.2 Проблеми ,пов'язані із викладанням гуманітарних дисциплін при підготовці фахівців технічних спеціальностей у ЗВО

Щодо проблем, пов'язаних із формами та методами викладання гуманітарних дисциплін, науковці зазначають, що сучасні методи викладання гуманітарних дисциплін частіше затемнюють зміст, ніж розкривають його, студенти запам'ятовують і відтворюють (переказують) інформацію, але не в змозі використати здобуті знання у новій ситуації, їхні знання скоріше визначаються шириною обсягу, ніж глибиною розуміння [193]; сьогодні у більшості вищих технічних закладів освіти України викладання зводиться до заучування загально-теоретичних положень, до того ж не завжди чітко сформульованих. Як результат – студенти, зустрічаючись в житті з нестандартними ситуаціями, є безпомічними щодо їх аналізу, виявлення причин і наслідків [305; 307]; суперечність між великим обсягом навчального матеріалу та обмеженим часом для його вивчення призводить до того, що при вивченні гуманітарних дисциплін і надалі культивується репродуктивне

викладання, коли педагог залишається центральною фігурою навчального процесу, а його взаємодія зі студентами зводиться до передачі – засвоєння знань [137]; традиційний характер організації навчання, зумовлений традиційною підготовкою викладача, браком найновіших психолого-педагогічних знань та його недостатньою поінформованістю про нові підходи і технології навчання [309].

Крім зазначеного, викладачі гуманітарних дисциплін закладів вищої освіти у процесі навчання майбутніх фахівців технічних спеціальностей стикаються з такими проблемами:

- зниження загального культурного рівня студентів; недостатність знань з гуманітарних предметів, отриманих у загальноосвітніх та спеціальних закладах середньої освіти;

- слабе володіння навичками зв'язної письмової (велика кількість помилок, порушення стилістичної єдності тексту, спотворення логічних зв'язків на різних рівнях аналізу, неякісне оформлення письмових робіт) та усної мови;

- проблеми мовної культури (часте і необґрунтоване використання жаргонізмів і сленгу як замісної лексики, спотворення літературних норм української мови), культури читання гуманітарної літератури;

- невміння аналізувати та узагальнювати, логічно струнко аргументувати свою позицію; погане володіння базовими поняттями і законами логіки;

- утруднення з питання розрізнення об'єкта і предмета наукового дослідження, визначення наукової гіпотези або парадигми [210].

Узагальнюючи думки багатьох науковців, викладачів навчальних дисциплін гуманітарного циклу закладів вищої освіти, власний професійний досвід, можна констатувати, що усі перераховані проблеми мають місце під час гуманітарної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі. Погоджуючись з думкою В. Вашкевич [32], О. Вознюк [40], В. Григор'євої

[58], О. Каверіної [96], Н. Пархоменко [210] та інших науковців, вважаємо, що проблема ускладнюється тим, що і надалі курсантам пропонується вивчення гуманітарних дисциплін як якогось далеко не простого, неоднозначного загальноосвітнього абстрактного матеріалу, що вимагає часу на підготовку, є, на думку курсантів і багатьох викладачів навчальних дисциплін професійної підготовки, додатковим навантаженням і не має істотного значення для їх майбутньої професії.

Доводячи важливість гуманітарних дисциплін для становлення особистості майбутніх фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти та вказуючи на проблеми їх гуманітарної підготовки, науковці пропонують різні шляхи їх вирішення, а саме:

- впровадження у освітній процес принципу міждисциплінарної інтеграції між різними навчальними курсами гуманітарних дисциплін;

- перебудову програм навчальних дисциплін гуманітарної підготовки з включенням нових наукових досягнень, надання програмам гнучкості, варіативності та відкритості;

- розробку та впровадження спецкурсів для надання майбутнім фахівцям професійноспрямованих гуманітарних знань;

- системний аналіз підручників і посібників із гуманітарних дисциплін та напрацьовування концептуально-конструктивних ідей щодо підготовки навчальної літератури з гуманітарних дисциплін у профільних ЗВО України;

- зміну ролі викладача, який повинен виступати інтегратором знань, адаптувати нові ідеї та знання, бути більше тренером (коучингом), аніж викладачем у його класичній формі; впровадження інноваційних методів викладання гуманітарних дисциплін та інноваційних форм навчання, що забезпечить індивідуальний, особистісно-зорієнтований підхід до студента;

- створення нових інституцій для забезпечення інтенсивного розвитку гуманітарної підготовки (систематично діючих семінарів, літніх і зимових шкіл, кабінетів, лабораторій, фондів, програм стажування та обміну досвідом);

– надбання досвіду самостійної роботи студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін [40; 58; 129; 143; 213; 248; 282; 284; 290].

Отже, гуманітарні дисципліни, маючи досить потужний потенціал щодо забезпечення формування у студентів технічних спеціальностей знань для самореалізації, особистого та професійного розвитку в умовах закладів вищої освіти, реалізують його недостатньо через відсутність зацікавленості здобувачів освіти у вивченні навчальних дисциплін гуманітарного циклу, проблемами, пов'язаними з ізолюваністю їх змісту від професійно-зорієнтованих навчальних дисциплін, застарілими методами та формами викладання тощо.

Україна сьогодні перебуває в процесі євроінтеграції, тому вважаємо за необхідне ознайомитися із досвідом інтеграції гуманітарних дисциплін в систему професійної підготовки авіаційних фахівців технічних спеціальностей інших країн. Для порівняння було досліджено особливості гуманітарної підготовки авіаційних фахівців технічних спеціальностей першого (бакалаврського) рівня у закладах вищої освіти Латвії, Литві, Польщі, Чехії, Німеччині, США.

Бакалаврів за спеціальністю «Технічна експлуатація повітряних суден» у Латвії готує Ризький Інститут аеронавігації. Програма професійної підготовки бакалаврів містить модуль «Загальноосвітній навчальний курс», в рамках якого вивчаються обов'язкові навчальні дисципліни «Філософія і соціологія», «Людський фактор в авіації», «Англійська мова. Авіаційна технічна мова» та елективні навчальні дисципліни «Професійна етика», «Діловий етикет», «Організація наукової роботи» [246].

Технічних фахівців авіаційної галузі за спеціалізацією «Спеціаліст з технічного обслуговування літаків» спеціальності «Аерокосмічна техніка» готує факультет «Авіаційний інститут Антанаса Густаїта» Вільнюського технічного університету імені Гедимінаса. Під час навчання курсанти вивчають такі навчальні дисципліни гуманітарного циклу: у 1 семестрі (обов'язковий компонент освітньої програми) «Розвиток авіації та вступ до

досліджень» та одну за вибором навчальну дисципліну «Англійська мова», «Французька мова», «Німецька мова», в межах вибіркового компоненту освітньої програми одну за вибором навчальну дисципліну «Технологічна творчість та наукові знання», «Культурологія»; у 2 семестрі (обов'язковий компонент освітньої програми) одну за вибором навчальну дисципліну «Спеціальна англійська мова», «Спеціальна французька мова», «Спеціальна німецька мова»; у 7 семестрі (обов'язковий компонент освітньої програми) навчальну дисципліну «Спеціальна мовна культура»; у 8 семестрі (обов'язковий компонент освітньої програми) навчальну дисципліну «Авіаційне право» [325].

У Польщі бакалаврів з технічного обслуговування літаків готують на факультеті авіації і космонавтики Політехнічного Жешувського університету ім. Ігнатія Лукаsevича. За навчальною програмою майбутні бакалаври вивчають навчальні предмети гуманітарного циклу – «Історія авіації» (1 семестр), «Іноземна мова» (5-8 семестри) [79].

Професійну підготовку бакалаврів з технічного обслуговування повітряних суден (TUL) у Чехії здійснює факультет транспортних наук Технічного університету в Празі. За навчальним планом спеціальності майбутні фахівці вивчають обов'язкові навчальні предмети гуманітарного циклу «Психологія руху», «Іноземна мова (англійська)» та елективні «Європейська інтеграція в історичному контексті», «Історія повітряного транспорту», «Іноземна мова (німецька)» [298].

У Німеччині бакалаврів з технічного обслуговування повітряних суден готує кафедра інженерних та природничих наук Технічного університету прикладних наук Вільдау за спеціальністю «Авіаційна інженерія / Авіаційний менеджмент (B.Eng.)» [275]. Зміст програми професійної підготовки бакалаврів розділена на чотири модулі, серед яких модуль 4 «Загальноосвітній навчальний курс» містить навчальні предмети «Ділове адміністрування», «Авіаційне право», «Управління якістю і безпекою польотів / авіаційна безпека». Як видно із навчального плану, навчальні предмети гуманітарної

підготовки, у нашому розумінні, відсутні. Але частину навчальних предметів модуля можна віднести до навчальних дисциплін гуманітарної підготовки, зміст яких максимально наближеного до професійної діяльності майбутніх фахівців.

Бакалаврів наук в галузі авіаційної техніки готує Університет аеронавтики Ємбрі-Ріддл (США), державний Університет Арізони (США).

За програмою підготовки майбутні технічні фахівці авіаційної галузі в Університеті аеронавтики Ємбрі-Ріддл вивчають обов'язкові навчальні дисципліни гуманітарного циклу «Цінності і етика», «Теорія і навички спілкування», «Англійська мова» та навчальні дисципліни «Введення в авіаційну науку» та «Введення в методи дослідження» як дисципліни за вибором [281; 317]. Завдяки участі Університету аеронавтики Ємбрі-Ріддл у програмах Campus ERAU, отримати ступінь бакалавра наук з технічного обслуговування авіаційної техніки можна по всьому світу. У державному Університеті Арізони майбутні бакалаври – технічні фахівці аерокосмічної галузі вивчають обов'язкові навчальні дисципліни гуманітарного циклу «Культурне розмаїття в США», «Глобальна обізнаність», «Історія США» та елективні блоки гуманітарних дисциплін: «Гуманітарні науки, мистецтво, дизайн і культурна різноманітність у США» – 3 на вибір (американська література, американська культура, комунікація в професії, місцева американська література, література Латинської Америки, фольклор, релігія і популярна культура, кіно і культура, жінки в історії, психологія і релігія, культурна різноманітність і правосуддя, американська музика, релігія в Америці, історія релігії і інші), «Грамотність і дослідницька критика»; «Науки соціальної поведінки та історія» – 3 на вибір (глобалізація, раса і суспільство, етнографія, технології і суспільство, етнографія, історія і антропологія, історія цивілізації тощо) [315].

Узагальнивши результати дослідження, можна констатувати, що гуманітарна підготовка є обов'язковою складовою професійної підготовки фахівців технічних спеціальностей авіаційної галузі у закладах вищої освіти

Латвії, Литви, Польщі, Чехії, Німеччини, США; за змістом- це переважно спеціальна гуманітарна підготовка, наближена до професійної діяльності майбутніх фахівців, тоді як в українських закладах вищої освіти це переважно загальнонаукова гуманітарна підготовка. У ЗВО США професійна підготовка технічних фахівців авіаційної галузі, з точки зору її гуманітарної складової, є найбільш різнопланова, оскільки являє собою гнучку та мобільну систему, що дає змогу поєднувати необхідні основи професійної підготовки з загальною та спеціальною гуманітарною підготовкою, що, на нашу думку, є найбільш доцільно та ефективно.

Таким чином, урахувуючи результати науково-аналітичних розвідок, гуманітарну підготовку майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня розуміємо як невід'ємну складову професійної підготовки майбутнього фахівця, спрямовану на формування динамічної системи знань і умінь, творчої активності і конструктивної дії, власного світобачення, особистісних якостей (світоглядних, громадянських, культурних, соціальних) та цінностей на основі викладання положень гуманітарних наук.

Зважаючи на тенденції, притаманні розвитку авіаційної галузі, особливості роботи технічних фахівців авіаційної галузі, яка сьогодні насичена складними й об'ємними функціями розумової праці, враховуючи досвід гуманітарної підготовки фахівців авіаційної галузі у країнах Євросоюзу та США, вважаємо, що гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня повинна бути обов'язковою та рівноправною складовою їх професійної підготовки, мати два взаємопов'язаних рівні ієрархії, перший з яких забезпечує загальнонаукову гуманітарну підготовку, другий – професійноспрямовану гуманітарну підготовку.

У змісті оновленої загальнонаукової гуманітарної підготовки, яка забезпечує духовний, етичний і культурний саморозвиток особистості, формує навички соціальної поведінки, політичної культури та культури

міжособистісного спілкування тощо, першорядну роль мають відігравати інтегровані (міждисциплінарні) курси. Професійноспрямована гуманітарна підготовка, інтегруючи в собі зміст гуманітарних та професійно зорієнтованих навчальних дисциплін, повинна забезпечувати формування у курсантів таких гуманітарних знань і навичок, якими майбутній фахівець оперуватиме у сфері своєї професійної діяльності.

Вважаємо, що для реалізації зазначеного необхідно змінити характер будови дисциплін гуманітарної підготовки, оновлюючи їх проблематику, методика викладання і вивчення, надаючи їм творчого, пошукового виміру, комплексного, інтегративного характеру, наближеного до професійної діяльності майбутніх фахівців. Інноваційну трансформацію гуманітарної підготовки пов'язуємо із якісним перетворенням освітнього процесу, спрямованого на впровадження в освітню практику інноваційних технологій навчання.

1.2 Структурно-критеріальна характеристика та рівні гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня

Сьогодні перед вищою школою стоїть задача розширення гуманітарної складової професійної підготовки майбутнього технічного фахівця, що зумовлено характером епохи і соціокультурною ситуацією в світі, специфікою сучасної комунікативної, в тому числі, міжкультурної, діяльності тощо.

У зв'язку з цим актуалізується проблема підготовки фахівців різних спеціальностей, які, окрім інших професійних якостей, виявляють здатність до інноваційного, творчого, критичного мислення, самоосвіти, вільного володіння вербальними та невербальними засобами спілкування, ефективної організації міжособистісного простору, ефективного подолання комунікативних бар'єрів, налагодження ділових стосунків, життя та діяльності в полікультурному соціумі [162].

Сучасна філософія освіти виходить з того, що домінантою її розвитку має бути чіткий людиноцентричний принцип. Саме він повною мірою відповідає бінарній, суб'єкт-суб'єктній концепції навчально-виховного процесу та відповідній його організації та реалізації. Неодмінним її елементом виступає забезпечення високої гуманітарної компетентності майбутніх фахівців [276], яка формується саме в процесі гуманітарної підготовки в закладах вищої освіти.

Концептуальною основою для оновлення змісту та підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти обрано компетентнісний підхід.

На думку науковців, компетентнісний підхід в освіті є гуманітарним в своїй основі, відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури, досвіду фахової діяльності та творчості, широкий світогляд, міждисциплінарне бачення, здатність до індивідуальних креативних рішень і самонавчання, формування гуманістичних цінностей, що конкретизується у певній системі знань, умінь, готовності до професійного вирішення поставлених завдань та проблем [8; 76; 99].

Набута професія допомагає людині функціонально включитися в соціум, в розгалужену систему суспільної діяльності з точки зору його навичок і умінь. Але, крім цієї функціональної адаптації до соціуму через професію, курсанти повинні ідентифікувати для себе сенс і цінність майбутньої професії, зрозуміти своє місце і роль у суспільстві, здобути особистісний досвід, який за своєю суттю є гуманітарним.

Погоджуючись з думкою Т. Карпової та А. Восковської [99], вважаємо, що актуалізація гуманітарної складової компетентісного підходу в освіті передбачає формування у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі гуманітарної компетентності, розвиваючої їх творчу науково-пошукову діяльність, конструктивно-критичне мислення, інтелектуальні здібності, уяву, інтуїцію, які необхідні для успішної професійної діяльності і життєдіяльності

в соціумі.

Для визначення поняття «гуманітарна компетентність майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня» вважаємо за необхідне уточнити і конкретизувати основні поняття сучасного компетентнісного підходу в освіті: «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», «гуманітарна компетентність».

Дефініція «компетентність» науковцями визначається як:

– загальні, або ключові уміння, базові вміння, функціональні шляхи навчання, ключові кваліфікації, крос-навчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання (документи Міжнародної комісії Ради Європи) [324];

– динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей [231];

– специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії [242];

– інтегрована сукупність особистісних характеристик (знання, уміння, навички, мотиви, цінності, переконання), які забезпечують ефективне виконання професійних функцій (вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію) у мінливих, непередбачуваних умовах з досягненням поставленої мети як запланованого результату такої діяльності [74; 162; 239; 191; 252];

– інтелектуально і особистісно обумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, який базується на знаннях [26; 86; 87];

– гармонійне, інтегроване, системне поєднання знань, умінь і навичок, норм, емоційно-ціннісного ставлення та рефлексії, що складають мінімальну готовність особистості до вирішення практичних завдань [8].

Отже, поняття «компетентність» охоплює багато аспектів, інтегрує в собі професійні, соціокультурні характеристики, морально-етичні цінності особистості, передбачає високий ступінь оволодіння знаннями й уміннями, які дозволяють ефективно розв'язувати професійні та повсякденні завдання, постійне самовдосконалення себе як особистості та професіонала.

У сучасній педагогічній науці та практиці поряд з поняттям «компетентність (компетентності)» використовують поняття «компетенція (компетенції)».

У Рекомендації 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя», ухваленій на початку XXI століття, були визначені п'ять груп ключових компетенцій, які мають опанувати студенти під час навчання у ЗВО:

1) політичні і соціальні компетенції, пов'язані зі здатністю взяти на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, у функціонуванні демократичних інститутів, регулювати конфлікти ненасильницьким способом;

2) компетенції, що визначають здатність до життя в багатокультурному та багатонаціональному суспільстві, поширення клімату терпимості, здатність жити з людьми інших культур, мов та релігій, розуміти відмінності, поважати одні одних;

3) компетенції, що визначають володіння усним і письмовим спілкуванням, зокрема, іноземними мовами;

4) компетенції, пов'язані з виникненням інформаційного суспільства, володіння новими технологіями, розуміння їх застосування, здатність до аналізу й відбору зростаючих обсягів інформації та реклами;

5) компетенції, що реалізують здатність і бажання неперервної, протягом усього життя, освіти як основи підтримання професійної конкурентноспроможності, адаптаційного потенціалу до суспільства, яке змінюється [234].

Із п'яти груп ключових компетенцій перші три групи стосуються

аспектів, «відповідальними» за які є гуманітарні науки, профільну освіту зараховано до останньої групи. У групі «інформаційно-технологічних» компетенцій теж ідеться про «розуміння застосування» технологій, а його здебільшого формують саме гуманітарні дисципліни. Так само й у групі «профільних компетенцій» ідеться про «здатність і бажання» набувати освіту, про адаптацію до суспільства [305].

У європейському контексті сучасної освіти «компетенція» – це знання й розуміння (теоретичні знання певної академічної галузі, здатність знати й розуміти); знання, як діяти (практичне й оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях); знання, як бути (цінності, які є невід’ємною частиною способу життя й сприйняття з іншими людьми у соціальному аспекті) [13].

М. Головань, досліджуючи зміст і визначення понять «компетенція» й «компетентності», зазначає, що змістовою основою поняття «компетенція» є знання, які повинна мати особа; коло питань, в яких особа повинна бути обізнана; досвід, необхідний для успішного виконання роботи у відповідності з установленими правами, законами, статутом. У визначенні поняття «компетентності» йдеться про людину, яка володіє відповідною компетенцією. Одним із смислів поняття компетентності є характеристика особистісних якостей людини, володіння компетенцією [50; 51].

Зважаючи на означене вище та поділяючи думки багатьох науковців, в нашому дослідженні поняття «професійна компетентність» в його сучасному трактуванні визначаємо як інтегровану сукупність характеристик особистості фахівця, яка є динамічною комбінацією знань, умінь, практичних навичок, особистісних якостей (професійних, світоглядних, громадянських) та цінностей, що дозволяє успішно здійснювати професійну діяльність, є засобом самореалізації та життєвої активності особистості.

Традиційна система підготовки фахівців у ЗВО авіаційної галузі, в основному, орієнтована на предметну підготовку випускника, коли діяльнісно-рольові компоненти (знання, уміння, навички) мають вирішальний характер, однак відображають лише одну складову професійної

компетентності фахівця, тоді як успішність подальшого професіогенезу залежить від рівня розвитку особистості, її професійної самоорганізації [166].

Як зазначено в формулюваннях ЮНЕСКО під час освітнього процесу відбувається становлення здібностей особистості до саморозвитку, пов'язаних з формуванням когнітивних (learning to know – вчитися знати), діяльнісних (learning to do – вчитися робити), комунікативних (learning to live together – вчитися жити разом) і світоглядних (learning to be – вчитися бути) компетентностей [148].

Реалізація компетентнісного підходу в освітній діяльності передбачає формування у майбутніх фахівців загальних (key competency) та спеціальних професійних (фахових) (specific competency) компетентностей.

На думку О. Овчарук, групи загальних компетентностей діляться на:

1. Інструментальні компетентності, які формуються в процесі розвитку когнітивних здібностей, під якими розуміють здатність сприймати, генерувати, висловлювати та розвивати ідеї; методологічні здібності у цій категорії зосереджені на здатності вибудовувати стратегії навчання, приймати рішення та вирішувати проблеми; технологічні вміння, пов'язані з використанням техніки та роботи з комп'ютером, здатністю управляти інформаційним потоком; лінгвістичні вміння, комунікативні компетентності.

2. Міжособистісні компетентності стосуються індивідуальних здібностей, пов'язаних з умінням виражати почуття і стосунки, критичним осмисленням і здатністю до самокритики; соціальними навичками, пов'язаними з процесами соціальної взаємодії і співпраці, вмінням працювати в групах, брати на себе соціальні та етичні зобов'язання.

3. Системні компетентності передбачають здатність застосовувати знання на практиці; дослідницькі навички; здатність навчатися; адаптивність, креативність; лідерство; здатність працювати самостійно; ініціативність і підприємницький дух; прагнення до успіху [191].

Загальні компетентності виявляються у змісті різних предметів завдяки узагальненим способам діяльності, спільним методологічним засадам

наукового пізнання, завданням різнобічного розвитку особистості засобами навчальних дисциплін. Це можуть бути загальні навчальні вміння, володіння методами наукового пізнання, універсальні алгоритмічні прийоми та евристичні дії, властиві багатьом предметам тощо [86; 316].

Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі передбачає формування загальних компетентностей, які визначаються при розробці освітньо-професійних програм підготовки фахівців різного рівня підготовки та різних спеціальностей.

Як зазначалось у параграфі 1.1, гуманітарна підготовка технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня зі спеціальності 272 «Авіаційний транспорт» за освітніми програмами «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів», «Технології робіт та технологічне обладнання аеропортів», «Інженерія авіаційних конструкцій», «Льотна експлуатація повітряних суден» здійснюється у Національному аерокосмічному університеті ім. М.Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту», Національному авіаційному університеті (м. Київ), Льотній академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький), Криворізькому коледжі Національного авіаційного університету, Кременчуцькому льотному коледжі Харківського національного університету внутрішніх справ, забезпечується навчальними дисциплінами: «Історія та культура України» («Історія України та української культури»), «Українська мова» (Українська мова (за професійним спрямуванням)), «Іноземна мова», «Філософія», «Гуманітарна дисципліна за вибором студента», інтегральними навчальними курсами «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії». У додатку Б представлено загальні компетентності, які за освітньо-професійними програмами підготовки бакалаврів зі спеціальності 272 «Авіаційний транспорт» формують зазначені навчальні дисципліни. Аналізуючи інформацію, представлену в додатку Б, констатуємо, що вивчення перерахованих вище гуманітарних дисциплін направлено на формування у курсантів таких загальних компетентностей:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, розв'язувати поставлені задачі та приймати обґрунтовані рішення;
- вільне усне і письмове спілкування державною мовою та здатність спілкуватися іноземною мовою;
- здатність до адаптації та дії в новій ситуації;
- міжособистісні навички і вміння (здатність до ефективної комунікації та представлення складної комплексної інформації у стислій формі усно та письмово, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології та відповідні технічні терміни; вміння спілкуватися із нефакхівцями), здатність працювати в команді;
- здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел);
- наявність основи базових дослідницьких навичок і умінь.

Отже, майбутній технічний фахівець авіаційної галузі бакалаврського рівня має бути не лише професіоналом вузького спрямування, а й мати знання з історії, психології, філософії, соціології, культурології, культури спілкування та міжособистісної взаємодії державною та іноземною мовами, має бути здатним застосовувати ці знання у різних життєвих та освітніх ситуаціях, використовуючи, в тому числі, інформаційно-комунікаційні технології, вміти логічно мислити та говорити по суті проблеми тощо.

У багатьох своїх проявах (неопосередковано та опосередковано) названі загальні компетентності визначають комунікативну, соціокультурну, дослідницьку, інформаційну компетентність технічних фахівців авіаційної галузі. Їх зміст представлено в таблиці 1.2.

Комунікативна, соціокультурна, дослідницька та інформаційна компетентності пов'язані між собою і підпорядковані одна одній. Наприклад, комунікативній компетентності підпорядковані інформаційна компетентність, що втілюється у способах і формах правильної передачі повідомлення; соціокультурна компетентність, що забезпечує здатність до налагодження

стосунків між співрозмовниками, враховуючи характерні особливості суспільства та його культури [138; 240]. Формування дослідницької компетентності неможливо без уміння працювати з інформацією (знаходити необхідну інформацію, продуктивно аналізувати отримані факти і дані, обробляти інформацію, використовуючи найбільш ефективні алгоритми і технології) [173].

Таблиця 1.2

Загальні компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі
бакалаврського рівня

Компетентність	Зміст компетентності
1	2
Комунікативна	синтезує в собі загальну культуру спілкування особистості та її специфічні прояви у професійній діяльності; виявляється в системі знань і умінь взаємодії та спілкування українською та іноземною мовами з оточуючими людьми – нефахівцями та при роботі у групі з іншими фахівцями; вміння аналізувати, аргументувати, будувати докази, переконувати, встановлювати міжособистісні зв'язки, обирати ефективний стиль спілкування у різних ситуаціях
Соціокультурна	визначає рівень соціального і культурного розвитку майбутнього фахівця, яка проявляється у здатності до свідомої діяльності та спілкуванні в соціумі, де співіснують різні культури; базується на сукупності набутих знань з історії, соціальних і культурних сфер життя
Дослідницька	відображає розуміння основних методологічних принципів та методів наукового дослідження, вміння застосувати їх на практиці; уміння теоретично обґрунтувати і перевірити висунуту ідею в рамках досліджуваної проблеми; уміння аналізувати результати своєї науково-дослідницької діяльності, робити необхідні висновки

Продовження таблиці 1.2

1	2
Інформаційна	передбачає вільну орієнтацію в інформаційних потоках, зокрема, мережі Internet, включає систему знань і умінь з пошуку, аналізу, обробки, систематизації, передачі та зберігання необхідної інформації за допомогою будь-яких інформаційних засобів, зокрема новітніх інформаційних технологій; конструктивні вміння композиційного впорядкування знань при роботі з технічною літературою

Комунікативна, соціокультурна, дослідницька, інформаційна компетентності мають поліфункціональний характер, є предметними з точки зору гуманітарної підготовки, та вважаємо, що, інтегруючись, вони являють собою гуманітарну компетентність фахівця (рис.1.3).

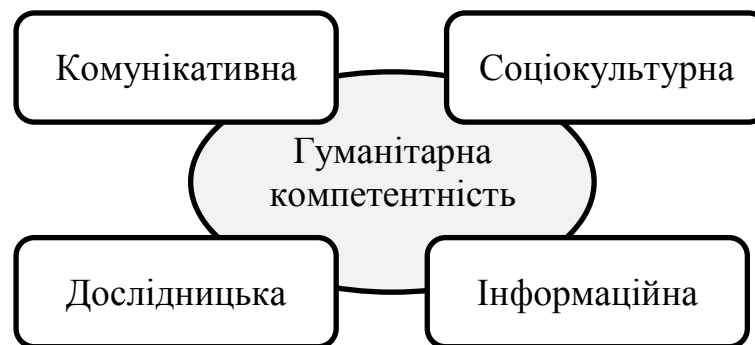

Рис.1.3 Складові гуманітарної компетентності технічного фахівця авіаційного галузі бакалаврського рівня

Зважаючи на трактування дефініції «гуманітарний» (стосується людини та її культури, звернений до людської особистості, її прав та інтересів [324]), поняття «гуманітарна компетентність» пов'язано із особистісними, суспільними та культурними реаліями.

Науковці поняття «гуманітарна компетентність» визначають як:

– інтегративність соціально-особистісних аспектів, які включають особистісні якості, культуру, вміння знаходити рішення професійних задач, самоактуалізація, самовдосконалення [88];

– інтегративне утворення особистості, що вміщує предметні знання з гуманітарних дисциплін, ціннісно-мотиваційну сферу майбутнього фахівця; уміння застосовувати їх у процесі творчого розв'язання практичних завдань у професійній діяльності, навички гуманного спілкування, здатність до рефлексії, правильного орієнтування в сучасному соціокультурному просторі, а також критичне мислення, прагнення кожного індивіда до саморозвитку та самоосвіти, що проявляється у готовності до конструктивної гуманістичної діяльності в сучасних умовах [306];

– системну якість особистості, яка є основою професійної компетентності і проявляється в знанні особистісних і соціальних елементів життєдіяльності, особливостей національної та загальнолюдської культури, постійного його поповнення та оновлення;

– здатності і готовності позитивно вирішувати проблеми, пов'язані з суб'єктивною реальністю, здійснювати міжособистісне та професійне спілкування, адекватно реагувати на різні ситуації соціально-професійної діяльності; здатності формувати систему особистісних, соціальних і професійних цінностей, виявляти, осмислювати і оцінювати можливості особистісного самовдосконалення, самореалізації [99].

Визначення, які дають науковці поняттю «гуманітарна компетентність» практично ідентичні. Ми погоджуємося із цими визначеннями.

Отже, на основі поведлено аналізу з'ясовано, що *«гуманітарна компетентність майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня»* – це феномен, який являє собою інтегровану сукупність характеристик особистості фахівця, що об'єднує в собі ціннісно-мотиваційну сферу майбутнього фахівця авіаційної галузі; *знання* з гуманітарних дисциплін; *уміння* застосовувати гуманітарні знання в міжособистісних

стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності; *навички* свідомої діяльності та спілкування в соціумі, вільної орієнтації в інформаційних потоках, зокрема, в мережі Internet; *здатність* критично мислити, здійснювати системний аналіз проблемної ситуації (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо), переходити від процесуальної діяльності до творчої, аналізувати результати своєї освітньої діяльності та досягати особистих цілей; *усвідомлення* необхідності саморозвитку і самоосвіти.

Компетентність є системним поняттям, що має свою структуру, рівні, функції, своєрідні характеристики, властивості [50].

А. Вербицький та М. Ільязова, створюючи інваріантну модель компетентності майбутнього фахівця, виділяють структурні (знання, вміння, навички, досвід діяльності, мотиви діяльності, здібності, здатність до саморегуляції) та функціональні (визначають процесуальні характеристики діяльності: темп, інтенсивність, обсяг, різноманітність прийомів та дій, використаних суб'єктом при виконанні запропонованих завдань; та/або результативні показники діяльності: рівень та якість результатів у цільовій діяльності за встановлений час) комплексні критерії [36].

І. Зимня представляє такий компонентний склад компетентності: мотиваційний аспект; когнітивний аспект; поведінковий аспект; ціннісно-смысловий аспект; емоційно-вольовий аспект [86]. На думку І. Зарубінської, «змістове наповнення структурних елементів компетентності є змінним, тоді як сама структура має незмінний характер; вона містить такі елементи: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний, особистісний» [83, с. 12].

Т. Карпова та А. Восковська, ґрунтуючись на положеннях, представлених Європейським освітнім проектом Tuning, наробками багатьох дослідників компетентнісного підходу в освіті, таких як В. Байденко, І. Зимня, А. Хуторський, визначають структуру «гуманітарної компетентності» таким чином:

– когнітивний аспект: знання особистісних і соціальних елементів життєдіяльності, особливостей національної і загальнолюдської культури, і постійне їх поповнення і оновлення;

– діяльнісний аспект: здатність і готовність позитивно вирішувати проблеми, пов'язані з суб'єктивною реальністю, здійснювати міжособистісне та професійне спілкування, адекватно реагувати на різні ситуації соціально-професійної життєдіяльності;

– ціннісно-смісловий аспект: здатність формувати систему особистісних, соціальних і професійних цінностей, виявляти, осмислювати і оцінювати можливості особистісного самовдосконалення, самореалізації [99].

Беручи за основу компонентну модель І. Зимньої [207], враховуючи наукові доробки М. Архипової [11], М. Головань [49; 51], І. Зарубінської [83], Т. Карпової та А. Московської [99], О. Кривонос [151], Н. Самойленко [251], А. Семенової [253], Н. Стеценко [266], В. Фотинюк [290], Л. Шевченко [302], Т. Шевчук [306] та інших науковців, які досліджували формування комунікативної, соціокультурної, дослідницької, інформаційної компетентностей та приділяли увагу гуманітарній підготовці фахівців, структурними компонентами гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня визначаємо такі:

– *ціннісно-мотиваційний*, зміст якого становлять професійно-значущі мотиви, установки і цінності; ставлення до знань з гуманітарних дисциплін, готовність до їх використання в освітній та професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі;

– *когнітивний* – знання особистісних і соціальних елементів життєдіяльності, особливостей національної та загальнолюдської культури тощо, постійне їх поповнення і оновлення;

– *діяльнісний* – здатність і готовність використовувати знання з гуманітарних дисциплін у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях освітньої та професійної діяльності, повсякденному житті;

вирішувати проблеми, пов'язані із суб'єктивною реальністю, здійснювати міжособистісне та професійне спілкування, адекватно реагувати на різні ситуації соціально-професійної дійсності;

– *рефлексивний* – здатність до аналізу, об'єктивної оцінки та саморегуляції власної діяльності та гуманітарної підготовки як складової професійної підготовки.

На нашу думку, для одних навчальних дисциплін гуманітарної підготовки вагомішою буде когнітивна чи діяльнісна складова, для інших – ціннісно-мотиваційна і рефлексивна.

Ціннісно-мотиваційний компонент гуманітарної компетентності ми визначаємо як системоутворюючий, тобто такий, від якого залежить світоглядне мислення майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня, сформованість його соціально-моральних та культурних цінностей, поглядів, принципів і переконань, мотивів, установок на соціальному, професійному та особистісному рівнях.

До складу ціннісно-мотиваційного компонента входить потреба у набутті гуманітарних знань, прагнення до їх творчої обробки та використання у подальшій освітній та професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі; ціннісне ставлення суб'єктів взаємодії до процесу комунікації, до себе, до іншого суб'єкта (на основі взаємних гуманістичних установок, психологічної рівності партнерських позицій, поваги до культурних цінностей тощо); пізнавальні, професійні та творчі мотиви, які ґрунтуються на інтересі курсантів до змісту гуманітарної підготовки (загальнонаукової та професійнозорієнтованої) та процесу пізнавальних дій (намагання виявляти ерудованість, розумову активність, вміння аналізувати й обґрунтовувати певні проблеми, знаходити власні шляхи їх вирішення тощо). Погоджуючись з М. Головань [49], вважаємо, що кожна з потреб курсанта (культурна, соціальна, духовна, професійна) може бути реалізована в багатьох мотивах (задоволена за допомогою різних навчальних предметів, зокрема гуманітарних), а кожний мотив (пізнавальний, професійний, творчий) може

бути задоволений різною сукупністю взаємопов'язаних послідовно досягнутих цілей (індивідуальна спрямованість, навчальна успішність, особистісний розвиток, усвідомлення соціальної престижності професії, самостійність, прагнення до оволодіння гуманітарними знаннями та до саморозвитку). Отже, мотиви щодо формування гуманітарної компетентності повинні бути усвідомленим майбутнім фахівцем та реалізованими в конкретних діях, а не залишатися тільки на рівні знань. Розуміння гуманітарної компетентності як однієї з основних соціальних і професійних цінностей передбачає адекватну самооцінку можливостей використання знань з гуманітарних дисциплін у освітній та майбутній професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі.

Когнітивний компонент гуманітарної компетентності майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня забезпечує формування загальнонаукових і спеціальних гуманітарних знань, умінь та навичок їх використання у освітній, майбутній професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі. Це система знань про людину, про себе як суб'єкта життєдіяльності та як суб'єкта освітньої і майбутньої професійної діяльності; про культуру, історію, загальнолюдські норми і цінності, правила поведінки й особливості спілкування в різних сферах професійного та соціального життя; про сучасне інформаційне суспільство, політику, соціально-професійні знання та знання, які складають інформативну основу пошукової пізнавальної діяльності та засоби застосування цих знань. Засвоєння цих знань забезпечує формування у свідомості курсантів наукової картини сучасного світу, озброює діалектичним підходом до пізнавальної і практичної діяльності. Вважаємо, що це основний компонент гуманітарної компетентності, оскільки без знань неможлива будь-яка діяльність. Погоджуючись з думкою багатьох науковців, вважаємо, що знання – це вища форма прояву сприйняття даних та інформації, яке є активним за своєю сутністю і формується на основі фактів, аналізу, різних типів логічного висновку.

Діяльнісний компонент гуманітарної компетентності майбутнього

технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня характеризується його здатністю і готовністю до: використання знань з гуманітарних дисциплін у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях освітньої та майбутньої професійної діяльності, повсякденному житті; здійснення міжособистісного спілкування в полікультурному суспільстві, прояву адекватної поведінки в ситуаціях міжкультурного спілкування та різних ситуаціях соціально-професійної дійсності; співпраці в організації та проведенні навчально-дослідницької роботи і відповідальності за її результати, вміння представляти результати своєї роботи і вести дискусію; самостійного пошуку, опрацювання інформації для отримання певного індивідуального чи колективного продукту, критичного ставлення до змісту інформації та інформаційних джерел, адекватної поведінки у віртуальній сфері тощо. Діяльнісний компонент гуманітарної компетентності ґрунтується на загальних прийомах і способах інтелектуальної діяльності (аналізу, синтезу, порівнянні, абстрагуванні, узагальненні, конкретизації), в межах нашого дослідження, переважно на інноваційних методах та формах організації освітнього процесу, що сприяють ефективному використанню гуманітарних знань, умінь, навичок в нових умовах діяльності.

Рефлексивний компонент гуманітарної компетентності майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня містить адекватну самооцінку власних можливостей та наявність власної позиції щодо використання знань з гуманітарних дисциплін у освітній, майбутній професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі; прагнення до самоактуалізації, саморозвитку, постійної роботи над собою; здатність адекватно оцінювати результати своєї освітньої діяльності та рівень своєї гуманітарної компетентності. Завдяки рефлексії курсант відстежує цілі, процес і результат своєї діяльності щодо набуття гуманітарної компетентності; може побудувати індивідуальну освітню траєкторію щодо оволодіння гуманітарними знаннями, прогнозувати й аналізувати результати своєї діяльності; усвідомлює себе як особистість, що змінюється.

Рефлексивний компонент формування гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі передбачає поточний контроль, організацію аналітичної діяльності, корекцію змісту, результатів, цілей і завдань гуманітарної підготовки. В основу функціонування рефлексивного компоненту гуманітарної компетентності покладено механізм зворотного зв'язку, його результативність зумовлена рівнем засвоєння курсантами знань з гуманітарних дисциплін і вмінь оперувати ними, осмисленням ними власного практичного досвіду саморозвитку, розвитком критичного мислення, здібностей, які визначають ціннісне ставлення до гуманітарної підготовки як необхідної складової майбутньої професійної діяльності.

Структурні компоненти гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня представлено на рис. 1.4.

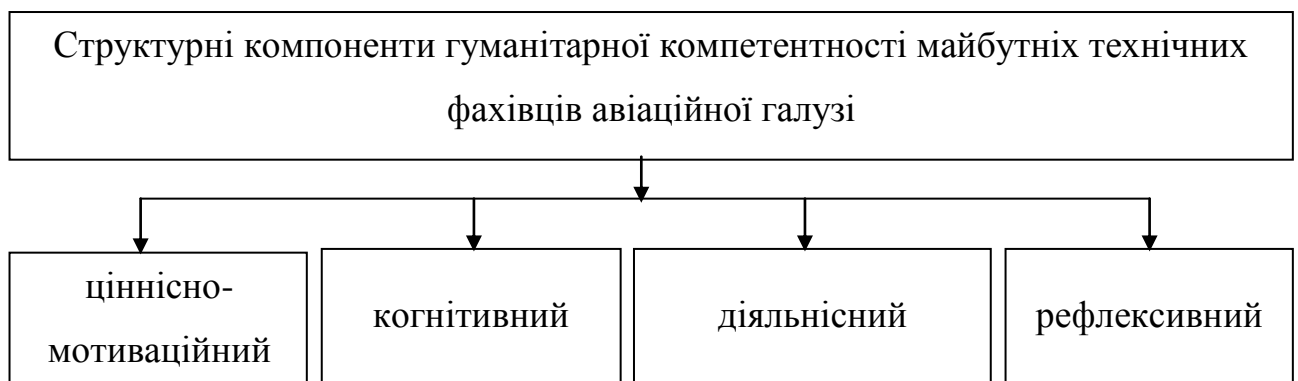

Рис. 1.4 Основні структурні компоненти гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Динаміка змін, що відбуваються сьогодні в світі, зумовлює певні завдання системи оцінювання навчальних досягнень майбутніх фахівців на кожному етапі навчання: визначення рівня компетентності майбутніх спеціалістів, які навчаються у закладі вищої освіти; визначення рівня спроможності фахівців застосовувати свої знання впродовж життя [194].

Оцінювання цих результатів відбувається за відповідними критеріями.

Критерій (від грец. *kritērion* – засіб для судження) – ознака, завдяки якій відбувається оцінка, визначення або класифікація явища чи процесу [261]; підстава для оцінювання або класифікації чогось [186].

У нашому дослідженні будемо дотримуватись визначення поняття «критерій», яке подане А. Галімовим. Науковець зазначає, що критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісну сформованість, визначеність критерію визначають у конкретних показниках, для яких, у свою чергу, характерна низка ознак [46].

Зважаючи на означене, визначені нами структурні компоненти гуманітарної компетентності технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня є критеріями для визначення рівня її сформованості. Отже, критеріями для визначення рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі є:

- *ціннісно-мотиваційний критерій* характеризується рівень усвідомленням необхідності й значимості гуманітарних знань, навичок та вмій їх використання в освітній та соціально-професійній діяльності, для особистісного розвитку майбутнього фахівця та самоосвіти;

- *когнітивний критерій* характеризує рівень сформованості та системність теоретичних гуманітарних знань; розуміння сутності, змісту, цілей та місця знань з гуманітарних дисциплін у подальшій освітній та соціально-професійній діяльності; уміннями набуття гуманітарних знань з використанням різних інформаційних джерел;

- *діяльнісний критерій* характеризується здатністю використовувати наявні теоретичні знання з гуманітарних дисциплін на практиці (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках, роботі з інформацією тощо), набуттям досвіду застосовувати уміння у самостійній пізнавальній діяльності;

- *рефлексивний критерій* характеризується вмінням свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності, визначати рівень

власного розвитку, оцінювати динаміку особистісного зростання.

Фіксація рівня розвитку певного критерію здійснюється за допомогою показників. Показники фіксують певний стан критерію, є типовим і конкретним виявом однієї із суттєвих сторін, на підставі яких можна визначити наявність якості, зробити висновок про рівень її розвитку, судити про динаміку певного процесу. Використання показників допомагає оцінити якість і рівень сформованості компетентності [5; 253].

Поняття «рівень» визначають як ступінь якості, величина, досягнута у чому-небудь; ступінь розвитку досліджуваного явища [5; 33].

Погоджуючись з думкою Р. Гуревича [60], виділяємо такі рівні сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі:

– низький рівень – рівень представлення, розуміння і початкової готовності до використання знань та вмінь з гуманітарних дисциплін в типових ситуаціях освітньої та професійної діяльності, у повсякденному житті та міжособистісних стосунках в усталених умовах;

– достаній рівень – рівень, який дозволяє продуктивно використовувати знання і вміння з гуманітарних дисциплін та досвід, як в типових ситуаціях освітньої та професійної діяльності, у повсякденному житті та міжособистісних стосунках, так і в ситуаціях невизначеності;

– високий рівень – рівень, який передбачає творчу самостійність використання гуманітарних знань, вмінь і досвіду у вирішенні проблем та нестандартних завдань освітньої та професійної діяльності, ситуацій у повсякденному житті та у міжособистісних стосунках.

Показники для визначення рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня представлені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Критерії та показники для визначення рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Критерій	Показник
Ціннісно-мотиваційний	<p>наявність інтересу, бажання та особистісної потреби в оволодінні гуманітарними знаннями, вміннями та навичками їх ефективного використання в освітній та професійній діяльності, взаємодії в соціумі; рівень пізнавальної активності; усвідомлення значущості гуманітарних знань для ефективної комунікації, соціальної взаємодії, освітньої та професійної діяльності, розуміння себе як особистості в соціокультурному середовищі</p>
Когнітивний	<p>сформована система теоретичних знань із гуманітарних дисциплін, володіння способами отримання знань з використанням різних інформаційних ресурсів, засобів їх отримання і обробки;</p> <p>ступінь обізнаності щодо практичного використання гуманітарних знань для реалізації освітніх та професійних завдань та взаємодії у соціокультурному середовищі</p>
Діяльнісний	<p>сформованість умінь та навичок щодо практичного використання знань з гуманітарних дисциплін в освітній та соціально-професійній діяльності, при роботі з інформацією (пошук, обробка, передача, швидкість сприйняття тощо);</p> <p>рівень самостійності та творчої активності у використанні знань з гуманітарних дисциплін</p>
Рефлексивний	<p>усвідомлення, аналіз і об'єктивне оцінювання ходу й результатів власної освітньої діяльності та здатності до її саморегуляції; орієнтування на подальше вдосконалення та саморозвиток гуманітарної компетентності</p>

Взаємозв'язок критеріїв, показників та рівнів сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі за триелементною моделлю рівневої класифікації (низький, достатній, високий рівні) представлено в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Взаємозв'язок критеріїв та рівнів сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Рівні сформованості	Критерії сформованості			
	ціннісно-мотиваційний	когнітивний	діяльнісний	рефлексивний
1	2	3	4	5
низький	нестійка мотивація; індиферентне ставлення до оволодіння гуманітарними знаннями	мінімальний обсяг та нормальність теоретичних знань з гуманітарних дисциплін; поверхнева уява про їх практичне використання	елементарні практичні уміння щодо використання знань з гуманітарних дисциплін у типових ситуаціях; відсутність самостійності у набутті та використанні гуманітарних знань	неадекватна самооцінка ходу й результатів власної освітньої діяльності; відсутність прагнення до формування гуманітарної компетентності
достатній	фрагментарний інтерес, позитивна, переважно зовнішня, мотивація до оволодіння	необхідний обсяг теоретичних гуманітарних знань, стандартний спосіб їх отримання;	сформованість умінь та навичок щодо практичного використання знань при вирішенні типових завдань;	вибіркова самооцінка та аналіз результатів власної освітньої діяльності;

Продовження табл. 1.4

1	2	3	4	5
достатній	гуманітарними знаннями; епізодична потреба у гуманітарних знаннях	обізнаність щодо практичного використання гуманітарних знань для реалізації освітніх та професійних завдань, взаємодії у соціумі	здатність самостійно використовувати знання, уміння і навички з гуманітарних дисциплін у нових нескладних ситуаціях	ситуативне прагнення до формування та вдосконалення гуманітарної компетентності
високий	стійкий інтерес та вмотивованість до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін; усвідомленість значущості гуманітарних знань для ефективною комунікації, соціальної взаємодії, освітньої та професійної діяльності	системність та глибина знань з гуманітарних дисциплін, вільне володіння технологіями їх отримання; обізнаність щодо творчого використання гуманітарних знань у вирішенні проблем та нестандартних завдань	сформованість практичних умінь та навичок щодо практичного використання знань з гуманітарних дисциплін у стандартних та нестандартних ситуаціях, готовність до самостійного творчого їх використання	адекватна самооцінка, здатність до самостійного аналізу та коригування власної освітньої діяльності; усвідомлене прагнення до вдосконалення та саморозвитку гуманітарної компетентності

Узагальнивши інформацію таблиці 1.4, констатуємо наступне:

– *низький рівень* сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі характеризується нестійкою мотивацією, мінімальним обсягом та формальністю теоретичних знань з гуманітарних дисциплін, відсутністю самостійності та індивідуальним ставленням до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін; відсутністю або низьким рівнем умінь та навичок використання гуманітарних знань в освітній та професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі; неадекватною самооцінкою ходу й результатів власної освітньої діяльності, відсутністю прагнення до формування гуманітарної компетентності;

– *середній рівень* сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі відрізняється фрагментарним інтересом, позитивною, але переважно зовнішньою, мотивацією до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін, епізодичною потребою у їх використанні; необхідним обсягом теоретичних знань з гуманітарних дисциплін та переважно стандартним способом їх отримання; обізнаністю та сформованістю умінь та навичок щодо практичного використання гуманітарних знань для реалізації типових освітніх та професійних завдань, взаємодії у соціокультурному середовищі; здатністю самостійно переносити знання, уміння і навички з гуманітарних дисциплін у нові ситуації, де простежується звільнення від прив'язаності до готового зразка й висунення власних спроб вирішення цих ситуацій; вибірковою самооцінкою та аналізом результатів власної освітньої діяльності, ситуативним прагненням до формування та вдосконалення гуманітарної компетентності;

– *високий рівень* сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі передбачає стійкий інтерес та вмотивованість до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін, усвідомленість значущості гуманітарних знань для ефективної комунікації, соціальної взаємодії, освітньо-професійної діяльності; наявність системних, глибоких знань з гуманітарних дисциплін, вільне володіння технологіями їх

отримання; обізнаність та сформованість практичних умінь та навичок щодо творчого та самостійного використання знань з гуманітарних дисциплін при вирішенні проблем і нестандартних завдань у реальних умовах та умовах невизначеності; адекватну самооцінку, здатність до самостійного аналізу та коригування власної освітньої діяльності, усвідомлене прагнення до вдосконалення та саморозвитку гуманітарної компетентності.

Визначення рівнів сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі детально описано у розділі 2.

Таким чином, *«гуманітарна компетентність майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня»*, поєднуючи в собі елементи комунікативної, соціокультурної, дослідницької, інформаційної компетентності, є феноменом, який являє собою інтегровану сукупність характеристик особистості фахівця, що об'єднує в собі ціннісно-мотиваційну сферу майбутнього фахівця авіаційної галузі; *знання* з гуманітарних дисциплін; *уміння* застосовувати гуманітарні знання в міжособистісних стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності; *навички* свідомої діяльності та спілкування в соціумі, вільної орієнтації в інформаційних потоках, зокрема, в мережі Internet; *здатність* критично мислити, здійснювати системний аналіз проблемної ситуації (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо), переходити від процесуальної діяльності до творчої, аналізувати результати своєї освітньої діяльності та досягати особистих цілей; *усвідомлювати* необхідність саморозвитку і самоосвіти.

Виходячи із поданого визначення, основними структурними компонентами гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня визначено ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний. Визначено та схарактеризовано рівні сформованості гуманітарної компетентності майбутнього фахівця (високий, достатній, задовільний), критерії для його оцінки (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний).

1.3 Можливості інноваційних технологій щодо гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Орієнтація вищої освіти на виховання творчої особистості фахівця з високою професійною компетентністю припускає не тільки вільне орієнтування у своїй професії, а і в соціальному оточенні, самому собі, готовність до творчості й самотворчості. Саме гуманітарне знання охоплює науки про людину, науки про суспільство, науки про взаємодію людини та суспільства, прогностику суспільних процесів і розвитку людської природи. Гуманітарна підготовка, будучи невід'ємною ознакою освіченості, є одночасно й ключем до вироблення більш адаптивних стратегій особистісної самореалізації – від прагматичного планування кар'єри до задоволення духовних потреб [282].

Теоретичний аналіз стану гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі показав, що навчальні дисципліни гуманітарної підготовки віднесені до категорії другорядних, більшість годин на їх вивчення відведено на самостійне опрацювання, зміст навчальних дисциплін має переважно оглядово-інформаційний і репродуктивний характер.

Підтримуючи думки науковців, вважаємо, що, маючи таку специфіку, в процесі гуманітарної підготовки перевага повинна надаватись не досконалому академічному «зануренню» курсантів у гуманітарний предмет, а створенню умов для формування затребуваних у сучасному суспільстві метанавичок, таких, як критичне та креативне мислення, навички спілкування, відстоювання власної думки, прийняття рішень, а також здійснення групової та проектної роботи [45]; вироблення здатності орієнтуватися в нових умовах життя, детермінованих все зростаючою складністю світу; розвитку здібностей до творчості, до співпраці з іншими людьми, формування інтересу до знань і потреби до їх «добування»; здатність приймати розумні рішення і нести за них відповідальність; розвитку аналітичних здібностей майбутніх фахівців (спроможності шукати і знаходити необхідну інформацію, точно

формулювати проблеми і гіпотези, вбачати в даних сукупностях певні закономірності, знаходити розв'язання складних міждисциплінарних задач) [25; 265]. Ключовим принципом професійної підготовки у закладах вищої освіти стає «створи», тобто тепер не людину вчать, а людина вчиться.

Одним із шляхів підвищення ефективності гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі визначено якісне перетворення освітнього процесу, спрямованого на впровадження в освітню практику інноваційних технологій навчання.

Вимога переходу до інноваційної освіти, зокрема у вищій школі, зумовлена викликами сьогодення і належить до пріоритетних напрямів державної політики України. Основні принципи і напрями розвитку інноваційної освіти в Україні окреслено Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») [232], чинним законодавством, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [181]. Закон України «Про вищу освіту» серед основних завдань вищих навчальних закладів передбачає «забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності; створення умов для підготовки фахівця, придатного для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності» [231].

Сутність інновації в її концептуальному, історичному та методологічному вимірах, інноваційний розвиток освіти в контексті творчості розглядається в монографії за редакцією В. Кременя [286]. Проблеми пошуку, створення і впровадження інноваційних технологій в освітній процес, розкриті в працях зарубіжних та українських учених: І. Черні (I. Cherney) [316], С. Гайнес (S. Haines) [318], Т. Хатчинсон (T. Hutchinson) [319], Д. Кіралій (D. Kiraly) [321], О. Беспарточної [18-20], Р. Гуревич [61; 62], І. Дичківської [68; 69], О. Дубягіна [77], М. Кларина [118; 119], М. Махмутова [170], О. Пехоти [201], С. Полат [223], Т. Поясок [229], П. Сауха [94], В. Сластеніна [259], В. Стрельнікова [267] та інших науковців. Наукові доробки вчених присвячені загально-теоретичним, теоретико-методологічним,

науково-практичним проблемам інноваційної парадигми навчання у вищій школі, окремим прогресивним формам і технологіям навчання, поєднанню традиційних та інноваційних методів навчання в контексті загальних засад педагогіки вищої школи; досвіду та перспективам їх використання в освітній практиці.

Інноваційним методикам викладання гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах присвячені наукові доробки Н. Волкова [42; 44], О. Гречановської [57], А. Кочубей [142; 143], І. Таможської [274] та ін.

Для розкриття можливостей інноваційних технологій навчання в процесі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі, розкриємо сутність понять «інновація», «технологія», «інноваційна технологія навчання».

Термін «інновація» походить від грецького «innovation», що означає оновлення, зміни, відновлення.

В «Енциклопедії освіти» інновації в освіті розглядаються як процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних і управлінських технологій, унаслідок чого підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно нового стану. Слово «інновація» є багатозначним, оскільки складається з двох форм – власне ідеї та процесу її практичної реалізації [78, с. 338–340].

Інновація педагогічна – цілеспрямовані зміни, які вносять в освітнє середовище стабільні елементи, що покращують характеристики окремих частин, компонентів і самої освітньої системи у цілому [228].

У сучасному науковому розумінні інновації в освіті спрямовані на якісне перетворення освітнього процесу, забезпечення його дослідницького характеру, орієнтацію на пошукову навчально-пізнавальну діяльність, оновлення, модернізацію, трансформацію професійної підготовки фахівців у ЗВО відповідно до вимог часу, створення нового виду освітньої практики. Інновації в освіті розвиваються на основі актуальних науково-обґрунтованих

ідей, концепцій та передбачають: зміну цілей, тобто змісту освіти та його результатів як основних складових діяльності педагога і майбутнього фахівця, характер взаємовідносин між яким змінюється із взаємодії «суб'єкт – об'єкт» (студенту відводиться пасивна та залежна роль) на суб'єкт-суб'єктну, діалогічну взаємодію; впровадження та поширення в освітній діяльності нових підходів, ідей, прийомів, методів і технологій навчання, нових способів організації навчальних занять; нововведень в організацію змісту освіти (інтеграційні (міжпредметні) програми), методи оцінювання освітнього результату; удосконалення технічних засобів навчання; якісні зміни у способах діяльності майбутнього фахівця, стилі його життя, формування у студентів досвіду самостійного пошуку нових знань, їх застосування в нових умовах, формування досвіду творчої діяльності з виробленням ціннісних орієнтацій [25; 118; 225; 255].

За М. Клариним, «інноваційні підходи до навчання діляться на два типи: репродуктивної і проблемної орієнтації навчального процесу» [119, с. 7]. До першого інноваційного підходу науковець відносить так звані інновації-модернізації, які сприяють оновленню навчального процесу і досягненню гарантованих результатів у межах репродуктивної орієнтації. Покладений у їх основу технологічний підхід до навчання модернізує традиційне навчання на основі переважаючої репродуктивної діяльності студентів та передбачає, насамперед, передавання студентам знань та формування способів діяльності за зразком із чітко фіксованими, очікуваними результатами. До другого інноваційного підходу М. Кларин відносить інновації-трансформації, покликані забезпечити якісне перетворення навчального процесу, надаючи йому дослідницького характеру. Пошуковий підхід до навчання передбачає формування у майбутніх фахівців досвіду самостійного знаходження нових знань, їх застосування в нових умовах, формування досвіду творчої діяльності з виробленням ціннісного ставлення до навколишнього світу [119].

Отже, інноваційні підходи до навчання в сучасній педагогіці розкриваються в двох основних аспектах– технологічному (традиційному), на

якому ґрунтується модель повного засвоєння знань (технологічний напрям) і пошуковому (творчому) (гуманістичний напрям).

Інновації у змісті освіти мають реалізовуватися через оволодіння інноваційними методами і формами навчання (діалоговими, діагностичними, активними, інтерактивними, дистанційними, комп'ютерними, мультимедійними, телекомунікаційними, тренінговими, проєктними).

Більшість інновацій в освіті розроблені у вигляді педагогічних інноваційних технологій.

Термін «технологія» (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння й *logos* – слово, поняття, учення) – це знання, наука про майстерність.

Технологія – це і способи діяльності, і те, як особистість бере участь у діяльності [45]. За допомогою технології інтелектуальна інформація перекладається на мову практичних рішень. Виходячи із трактування терміну, «технологія» повинна відповідати на питання: «як», «яким чином», «за допомогою чого» повинна бути досягнута поставлена мета.

Педагогічна технологія – це послідовний і безперервний рух взаємозалежних компонентів, етапів, станів педагогічного процесу й дій його учасників [145].

Як зазначає О. Антонова, педагогічна технологія має на меті підвищення ефективності процесу навчання, її головною функцією є прогностична, а одним з видів діяльності – проєктивний [7].

Поняття «технологія навчання» є більш вузьким. Воно відображає конкретний шлях оволодіння навчальним матеріалом у межах визначеного предмету, курсу, теми. Технологія навчання співвідноситься з частковими методиками викладання окремих навчальних предметів чи курсів. Її мета – максимально оптимізувати організацію освітнього процесу [7].

Структура технології навчання включає мету навчання; зміст навчання; засоби педагогічної взаємодії (засоби викладання й мотивація); організацію навчального процесу: студент – викладач; результат діяльності (зокрема й рівень професійної підготовки) [89; 144; 145].

Зміст технології навчання – поєднання науково обґрунтованого і раціонально відібраного змісту та організаційних форм навчання, які створюють умови для збагачення мотивації, стимулювання активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. *Структура* технології навчання включає систему педагогічних і навчальних методів, прийомів і способів цілепокладання, планування, організації і здійснення контролю, коригування і оцінювання навчально-пізнавальної діяльності учнів з метою формування в них культури навчальної праці. *Функції* технології навчання полягають в її спрямованості на одержання інтегративного результату з високою якістю і максимальною кількістю засвоєння навчальної інформації, динамікою, напруженістю, варіантністю, а також універсалізацією знань, умінь і способів діяльності [89; 144; 145].

Отже, вибір технології навчання – це вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактик навчання та стилю роботи викладача зі студентами. Завдання викладача ЗВО полягає у виборі оптимальних форм, методів та засобів професійної підготовки майбутнього фахівця з навчального предмету, що будуть відповідати загальній меті професійної підготовки фахівця в конкретній галузі знань, спеціальності і спеціалізації.

Нині науковцями виділено дві градації сучасних технологій навчання: традиційні та інноваційні. Традиційні технології навчання орієнтовані, в першу чергу, на передачу знань, умінь і навичок, необхідних в професійній діяльності [69]. Інноваційні технології навчання характеризують як технології, засновані на нововведеннях: організаційних (пов'язаних із оптимізацією умов освітньої діяльності), методичних (спрямованих на оновлення змісту освіти та підвищення її якості) [17; 90].

На думку науковців, інноваційні технології навчання і викладання у вищій школі забезпечують відповідь на одне з найголовніших питань освітнього процесу: як, яким чином представити, передати нові знання та створити умови для засвоєння, набуття передбачених програмою, навчальним планом вмінь і навичок студентами [145]; є цілеспрямованим, систематичним

та послідовним впровадженням в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, які охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів [69; 90]; це ефективні психолого-педагогічні методи, форми, засоби, які базуються на культурно-виховному аспекті, на традиційних досягненнях освіти, які залишаються ефективними, але трансформуються в залежності від часу, психологічних особливостей особистості та фаху закладу і впроваджуються в навчальний процес вищого технічного навчального закладу для набуття знань, розвитку умінь та навиків для роботи за фахом після закінчення навчання та в повсякденному житті майбутнього фахівця [57].

Враховуючи доробки науковців М. Артюшиної [10], О. Беспарточної [18; 19], Н. Волкової [42; 44], О. Гречановської [57], І. Депчинської [65], І. Дичківської [69], О. Дубасенюк [75], О. Кіяшко [117], А. Кочубей [142], Н. Кошечко [145], Т. Поясок [229], В. Стрельнікова [276] та інших науковців, ми визначили основні інноваційні технології навчання, які набули поширення в практиці вищої школи: модульно-рейтингова технологія, технологія проблемного навчання, технологія ситуаційного навчання (кейс-метод), професійно-ділові ігрові технології, проєктна технологія або метод проєктів, інформаційно-комунікаційні технології, тренінгові технології, технології розвитку творчості, технології цілепокладання та життєтворення. Характеристика кожної із означених технологій подано в додатку В.

Погоджуючись з думкою О. Гречановської [57], вважаємо, що запровадження інноваційних технологій в процес професійної підготовки фахівців у заклади вищої освіти не можна зводити до реалізації певних «інноваційних стереотипів» за відповідною схемою, потрібно зважати на фахову орієнтацію студентів (технічний, гуманітарний, педагогічний, медичний і т.п.), вікові психологічні особливості студентів та їх мотивацію в отриманні знань з конкретної навчальної дисципліни.

Для нашого дослідження було важливо з'ясувати думки викладачів

гуманітарних дисциплін авіаційних вишів щодо оновлення змісту гуманітарної підготовки, визначити рівень їх обізнаності щодо можливостей інноваційних технологій, готовності та рівень використання ними інноваційних технологій на лекціях, практичних та семінарських заняттях.

Для виконання поставлених завдань було проведено опитування викладачів гуманітарних дисциплін Національного авіаційного університету, Криворізького коледжу Національного авіаційного університету, Слов'янського коледжу Національно авіаційного університету, Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький), Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ засобами Google Форм в режимі on-line (додаток Д). В опитуванні взяло участь 58 викладачів.

За результатами опитування з'ясовано наступне:

98% – висловились за осучаснення змісту гуманітарних дисциплін; 86% – вважають ,що оновлення змісту гуманітарної підготовки повинно відбуватись через створення інтегрованих курсів гуманітарних дисциплін, що зумовлено невеликою кількістю кредитів на їх вивчення в навчальному плані; 67% – позитивно ставляться до реалізації інтегративного (міждисциплінарного) підходу для збагачення гуманітарних дисциплін основами технічного та природничо-наукового знання й навпаки, при цьому більше 50% сумніваються у можливості продуктивної співпраці із викладачами відповідних кафедр; 62% – підтримують ідею розробки спецкурсів з гуманітарних дисциплін, пов'язаних із професійною діяльністю майбутніх фахівців, та включення їх до вибіркової компоненти освітніх програм.

Аналіз результатів опитування щодо визначення рівня обізнаності гуманітарних дисциплін щодо можливостей інноваційних технологій навчання та їх використання в освітньому процесі представлено на рис. 1.5.

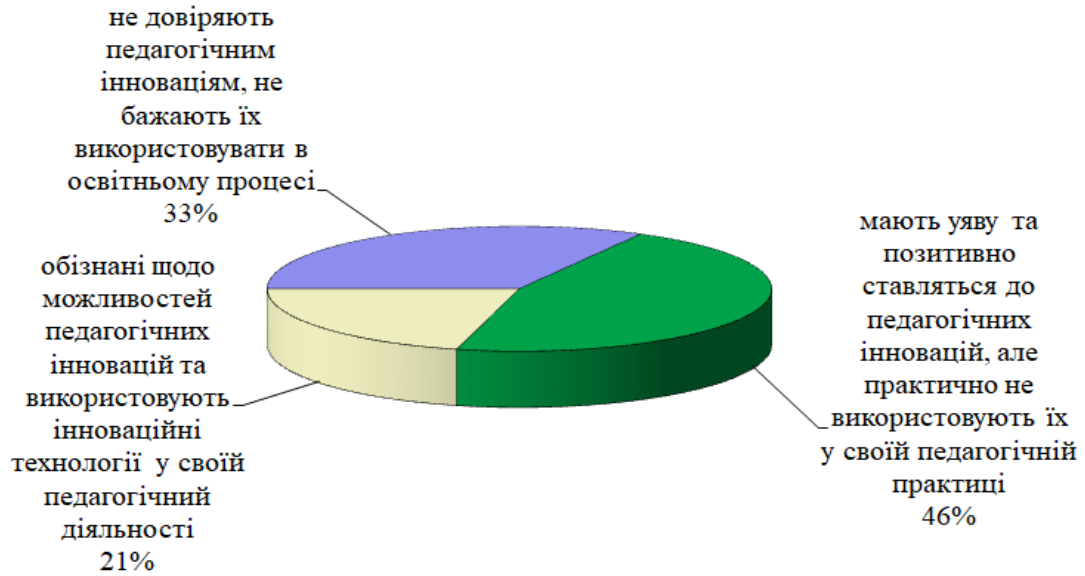

Рис. 1.5 Результати опитування викладачів щодо використання інноваційних технологій в освітньому процесі

Результати опитування (рис. 1.5) свідчать, що:

- 33% опитаних викладачів не довіряють новому в педагогічній практиці та не бажають змінювати випробувані упродовж багатьох років організаційні форми навчання та переважно репродуктивні методи роботи з курсантами;
- 46% опитаних мають уяву та позитивно ставляться до педагогічних інновацій, але через недостатню обізнаність про можливості інноваційних технологій, брак часу на їх опанування, відсутність чіткого усвідомлення при вивченні деяких тем навчальних дисциплін вважають, що їх можна використовувати під час аудиторної роботи та самостійної роботи курсантів, і практично не використовують їх у своїй педагогічній практиці;
- 21% респондентів обізнані щодо можливостей інноваційних технологій навчання, готові використовувати та використовують їх у своїй педагогічній діяльності.

Спостереження за освітнім процесом та бесіди з викладачами гуманітарних дисциплін, які позитивно ставляться до педагогічних інновацій,

показало, що:

- 54% викладачів використовують у своїй педагогічній практиці інформаційно-комунікаційні технології навчання під час проведення лекцій (мультимедійні презентації), на семінарських та практичних заняттях для перевірки знань студентів (комп'ютерне тестування);

- 19% викладачів використовують проєктні технології та елементи технології проблемного навчання під час проведення лекцій та семінарських занять.

Отже, враховуючи відповіді викладачів, спостереження за освітнім процесом та власний педагогічний досвід, вважаємо, що найбільш доцільними для використання під час гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня є такі інноваційні технології: технології проблемного навчання, проєктна технологія або метод проєктів, технологія ситуаційного навчання (кейс-метод), інформаційно-комунікаційні технології.

Вибір саме цих інноваційних педагогічних технологій навчання зумовлено тим, що:

- навчальні дисципліни гуманітарної підготовки за ОПП закладів вищої освіти вивчаються переважно на 1 - 3 курсах (таблиця 1.1), більшість годин на їх вивчення відведено на самостійну підготовку;

- рівень знань курсантів з гуманітарних предметів, отриманих в школі, переважно низький та має поверхневий характер;

- курсанти, особливо 1 курс, не мають великого досвіду самостійного набуття знань, роботи з інформаційними джерелами; мають складності з аналізом, диференціюванням, адаптацією інформації та її узагальненням; не вміють логічно струнко аргументувати та висловлювати свою позицію, створювати ефективні презентації та візуалізації, вести конструктивний діалог та дискутувати;

– у переважної більшості курсантів відсутній інтерес та мотивація до вивчення гуманітарних дисциплін у ЗВО.

На нашу думку, основними функціями виділених інноваційних педагогічних технологій щодо формування гуманітарної компетентності курсантів є:

– гуманістична, розвиваюча функція, яка передбачає реалізацію таких цілей освітнього процесу: створення комфортних психолого-педагогічних умов для розвитку особистості курсантів, підготовки їх до життєдіяльності в сучасному суспільстві;

– методологічна функція, що виражає загальну стратегічну спрямованість моделі формування гуманітарної компетентності курсантів у викладанні гуманітарних дисциплін і передбачає реалізацію стратегії підходу;

– функція проектування і реалізації, що дозволяє конструювати навчальні ситуації, діяльність суб'єктів навчання та з достатньою часткою ймовірності гарантувати очікуваний результат.

Зупинимося на розкритті можливостей кожної із визначених нами інноваційних технологій, розуміючи під їх можливостями властивості, які за певних умов можуть сприяти формуванню гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня.

Сутність технології проблемного навчання полягає в організації освітнього процесу таким чином, що викладач замість передачі готових положень (правил, законів) науки повідомляє фактичний матеріал, дає його опис на фоні систематично створюваних їм проблемних ситуацій (питань і завдань), налаштовуючи студентів до часткової або максимально повної самостійної пізнавальної та пошукової діяльності з установами й вирішенням навчальних проблем [128; 170; 204; 205].

Концептуальні засади технології проблемного навчання ґрунтуються на теоретичних висновках американського філософа, психолога і педагога Дж. Дьюї (1859–1952 рр.). Дж. Дьюї назвав три умови успішного навчання:

проблематизація навчального матеріалу (знання, на думку ученого, засвоюються лише унаслідок здивування і цікавості); активність суб'єктів навчання (знання повинні засвоюватися з «апетитом»); зв'язок навчання із життям або подальшою практичною діяльністю (у такому випадку формується мотив до навчання, адже суб'єкт розуміє, для чого вчиться) [92].

Основними поняттями проблемного навчання є «проблемне запитання», «проблемна задача», «проблемне завдання», «проблемна ситуація» [92].

Проблемне запитання, на відміну від звичайного, не передбачає простого пригадування або відновлення знань.

Проблемна задача – форма організації навчального матеріалу із заданими умовами і невідомими даними, пошук яких потребує від здобувачів освіти активної розумової діяльності: аналізу факторів, з'ясування причин походження об'єктів, їх причинно-наслідкових зв'язків тощо.

Проблемне завдання передбачає вказівку учням про їх самостійну пошуково-пізнавальну діяльність здобувачів освіти, спрямовану на одержання необхідного результату.

Проблемна ситуація – стан розумового утруднення здобувачів освіти, який створено спеціально викладачем за допомогою певних прийомів, методів і засобів.

Такі утруднення викликаються недостатністю раніше засвоєних курсантами знань і способів діяльності для розв'язування пізнавальної задачі, завдання чи навчальної проблеми.

За М. Махмутовим, «проблемна ситуація – це інтелектуальне утруднення людини, що виникає в разі, коли вона не знає, як пояснити явище, що виникло, факт, процес дійсності, не може досягти мети відомим йому способом дії. Це спонукає людину шукати новий спосіб пояснення або спосіб дії. Проблемна ситуація є закономірністю продуктивної, творчої пізнавальної діяльності» [107, с.16].

Проблемна ситуація може бути створена при викладанні нового матеріалу, організації практичної роботи, самостійної творчої роботи і т.п.

В основі технології проблемного навчання лежить створена викладачем під час викладання матеріалу лекції або перед проведенням лекції чи семінару проблемна ситуація (навчальна проблема), вихід з якої передбачає пошук відповідей на проблемні питання, розв'язання низки проблемних завдань. Головною ознакою навчальної проблеми є наявність суперечливої інформації або ситуації, а її особливістю є те, що рішення уже відоме науці, але невідоме курсанту, останній відчуває брак інформації для її вирішення.

Технологія проблемного навчання має на меті, по-перше, допомогти студенту усвідомити проблемність пропонованих завдань (зробити проблемність наочною), по-друге, вирішення проблемних ситуацій зробити значимим для нього, по-третє, навчити його бачити й аналізувати проблемні ситуації, виділяти проблеми і завдання [276].

Як зазначають науковці, проблемне навчання спрямоване на формування пізнавальної самостійності і активності майбутніх фахівців на високому рівні пізнавальної мотивації (свідомої потреби в засвоєнні знань та формуванні умінь); розвиток логічного, раціонального, критичного і творчого мислення, адаптації до процесу прийняття самостійних/командних рішень, а не на трансляції готових висновків науки; формує пізнавально-спонукальні мотиви пошуку знань та істини, що є головною відмінністю від традиційного пояснювально-ілюстративного навчання [92; 128]; на набуття практичних навичок: сформулювати проблему, використовувати раніше засвоєні знання у новій ситуації, дійти оригінального рішення, усвідомити можливості практичного застосування отриманих результатів [157].

Враховуючи наукові доробки С. Горбаня [56], Л. Козак [128], В. Павленко [204], З. Курлянд [215] та інших науковців, за способом взаємодії викладача і курсантів можна виділити три типи проблемного навчання:

– проблемний виклад навчального матеріалу на лекції, коли викладач, створюючи проблемну ситуацію, не просто повідомляє кінцеві висновки

науки, а відтворює перед студентами шлях, що веде до вирішення даної проблеми, розкриває внутрішні суперечності, доводить істинність отриманих висновків за допомогою досвіду, або розповіді про експеримент чи дослідження, проведене вченими. Даний тип проблемного навчання характерний для проблемних лекцій;

– частково-пошуковий (евристичний) типи навчання – передбачає самостійне розв’язання курсантами навчальної проблеми під керівництвом викладача на семінарах. Викладач заздалегідь визначає проблему, вирішення якої спирається на базу знань, яку повинні мати студенти, тобто питання повинні викликати у курсантів потребу цілеспрямованого мисленевого пошуку. Найбільш послідовно цей вид технології проблемного навчання може бути реалізований у процесі організації семінару-дискусії, семінару-дослідження;

– дослідницький тип навчання – реалізується у випадку, коли курсанти, усвідомивши проблему, самостійно розробляють план пошуку, формулюють припущення, обмірковують способи їх перевірки, проводять спостереження, класифікують, порівнюють, узагальнюють, доводять і роблять висновки. Технологія проблемного навчання дослідницького типу може бути реалізована в межах аудиторної та позааудиторної роботи при виконанні проєктів; пошуку інформації із різних джерел.

Залежно від способу подання навчального матеріалу (проблемних ситуацій) і ступеня активності студентів, М. Махмутов виділив шість методів проблемного навчання, розділивши їх на 2 групи:

1) варіанти викладу навчального матеріалу викладачем:

– метод монологічного викладу (забезпечує мінімальне окреслення проблемних ситуацій з метою підтримки інтересу студентів),

– метод міркування (визначаючи наявність проблемних ситуацій, викладач показує, як висувалися різні гіпотези при вивченні тієї чи іншої проблеми, демонструючи історичний і логічний шлях наукового пізнання),

– діалогічний метод викладу (викладач задає інформаційні питання, залучаючи до обговорення студентів, які беруть участь у постановці проблеми, висувають припущення, намагаються самостійно довести свої гіпотези),

2) варіанти організації самостійної навчальної діяльності студентів:

– евристичний метод навчання (навчальний матеріал розділяється викладачем на окремі елементи, в яких викладач додатково ставить пізнавальні завдання, які вирішуються безпосередньо студентами; діяльність викладача носить спрямовуючий характер),

– дослідницький метод (постановка питань викладачем здійснюється не на початку певного елемента вивчення проблеми, а вже за підсумками її самостійного розгляду студентами, діяльність викладача носить оцінний, констатуючий характер),

– метод програмованих завдань (викладач розробляє систему програмованих завдань, кожне з яких складається з окремих елементів, які містять частину досліджуваного матеріалу або певний напрям, у рамках якого студент самостійно ставить і вирішує відповідні проблеми, регулює проблемні ситуації, робить самостійно висновки, і переходить до наступного етапу за умови правильності висновків, зроблених на попередньому) [170].

Отже, ключовими аспектами проблемного навчання є не отримання нового наукового знання, а оволодіння способами пізнання, створення умов для виникнення розумової діяльності курсантів, посилення його ролі як суб'єкта навчального пізнання, зміна ролі викладача на організатора пізнавальної діяльності курсантів.

На нашу думку, технологія проблемного навчання найбільш прийнятна при вивченні навчальних дисциплін «Історія і культура України», «Філософія», «Політологія», інтегрованого курсу «Основи політології, правознавства та психології».

Інноваційною педагогічною технологією, в основу якої покладено

проблемну ситуацію є технологія ситуаційного навчання (метод case-study, методу ситуаційного аналізу).

Відмінністю технології ситуаційного навчання від технології проблемного навчання є те, що проблемна (навчальна) ситуація повинна бути пов'язана із реальною професійною діяльністю майбутнього фахівця. Курсантам пропонується осмислити реальну професійну ситуацію, опис якої водночас відображає не тільки якусь практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, які необхідно засвоїти для її розв'язання. Основним у викладеній проблемі є те, що вона не має однозначних рішень і може бути розв'язана декількома варіантами, які пропонуються студентами (групами студентів) (Н. Волкова [42], Л. Савенкова [84], Ю. Сурмін [270; 271] та ін.).

Визначення «кейс-метод» подане його творцями – Гарвардською школою бізнесу, якій належить провідна роль у вдосконаленні та поширенні кейс-методу, наступне: «Метод навчання, за яким студенти та викладачі беруть участь у безпосередньому обговоренні ділових ситуацій та задач. Ці кейси, зазвичай, підготовлені в письмовій формі та сформульовані, виходячи з досвіду реальних людей, що працюють у сфері підприємництва, читаються, вивчаються та обговорюються студентами. Вони є основою для проведення бесіди, дискусії в групі під керівництвом викладача. Тому кейс-метод є одночасно і особливим видом навчального матеріалу, і особливим способом використання цього матеріалу в навчальному процесі» [101].

Концептуальність ідеї кейс-методу полягає в наступному [101; 257]:

- 1) отримання знань з дисциплін, які допускають плюралізм в осягненні істини;
- 2) здобування знань, а не засвоєння готових, співтворчість студента і викладача, що створює атмосферу демократичності у процесі навчання;
- 3) результат застосування методу – не тільки знання, а й навички професійної діяльності;
- 4) розробка моделі конкретної ситуації, що відбувається в реальному житті і відображає комплекс знань і практичних навичок, які потрібно

отримати; при цьому викладач виступає в ролі ведучого, що генерує питання, фіксує відповіді та підтримує дискусію;

5) спрямованість на розвиток системи цінностей студентів, професійних позицій, життєвих установок, своєрідного професійного світогляду.

Ю. Сурмін зауважує, що кейс-метод формує складніші навички роботи з інформацією. У разі використання кейс-методу здійснюється пошук необхідних знань в інформаційному полі, часто у формі своєрідного повторного власного відкриття знань для себе за допомогою самостійної переробки вихідної інформації, її аналізу, синтезу та інших перетворень [257].

Використання технології ситуативного навчання потребує відповідної підготовки і може викликати певні складності у викладачів гуманітарних дисциплін. Погоджуючись з думками О. Слатвінської [256], Ю. Сурміна [257; 270; 271], Н. Туркот [280] та інших науковців, викладач, повинен знати методiku проведення навчальних занять з використанням технології ситуативного навчання, володіти спеціальними навичками спілкування з аудиторією (групою); розробляючи кейс, повинен систематизувати матеріал навчальної дисципліни, доповнити його міжпредметними зв'язками, інтегруючи зміст гуманітарної і професійноспрямованої підготовки; спрямувати курсантів на професійний, а не побутовий підхід до аналізу ситуації. Крім цього, зміст кейсів повинен враховувати рівень підготовки курсантів.

На нашу думку, технологію ситуативного навчання доцільно використовувати на практичних заняттях навчальних дисциплін «Українська мова», «Іноземна мова», інтегрованого курсу «Основи політології, правознавства та психології», враховуючи рівень знань курсантів. Таким чином, кейси можуть бути представлені як:

– ілюстративні навчальні ситуації – кейси, мета яких – на певному практичному прикладі навчити курсантів алгоритму прийняття правильного рішення в певній ситуації;

– навчальні ситуації – кейси з формуванням проблеми, у яких описується ситуація в конкретний період часу, виявляються й чітко формулюються проблеми; мета такого кейса – діагностування ситуації й самостійне прийняття рішення із зазначеної проблеми;

– навчальні ситуації – кейси без формулювання проблеми, у яких описується більш складна, ніж у попередньому варіанті ситуація, де проблема чітко не виявлена, а представлена статистичними даними, оцінками громадської думки, органів влади тощо; мета такого кейса – самостійно виявити проблему, вказати альтернативні шляхи її рішення з аналізом наявних ресурсів; прикладні справи, в яких описується конкретно сформульована ситуація, пропонується знайти шляхи виходу з неї; мета такого кейса – пошук шляхів вирішення проблеми [72].

Науковці відносять технологію ситуативного навчання (кейс-метод) до інтерактивних технологій навчання, яка передбачає командний характер пізнавальної діяльності, творчий підхід до пізнання, поєднання теоретичних знань і практичних навичок, глибоке занурення у ситуацію, що дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності фахівців [45; 280]; стимулює індивідуальну активність, формує позитивну мотивацію до навчання, зменшує кількість «пасивних» і невпевнених у собі студентів [198]; розвиває особистісні та професійні здібності, формує в майбутніх фахівців практичні навички та вміння: аналітичні (уміння відрізнити дані від інформації, класифікувати, виділяти суттєву та несуттєву інформацію, аналізувати, представляти та добувати її, знаходити пропуски інформації і вміння відновлювати їх); творчі (знаходити кілька рішень та вибирати оптимальні для відповідної ситуації); комунікативні (уміння вести дискусію, переконувати оточуючих, захищати власну точку зору, переконувати опонентів, складати короткий, переконливий звіт); соціальні (оцінювати поведінку людей, удосконалювати вміння слухати, підтримувати в дискусії чи аргументувати протилежну думку) [257; 270; 271].

За допомогою системи навчальних проблем, проблемних ситуацій і завдань вибудовується сюжетна канва засвоєних гуманітарних знань та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності та життєдіяльності в соціумі, перетворюючи статичний зміст освіти в динамічно розгорнутий.

На думку багатьох науковців, серед інноваційних технологій навчання у закладах вищої освіти однією із найбільш продуктивних та універсальних є проєктна технологія, яка може застосовуватися в освітньому процесі при вивченні будь-якої навчальної дисципліни.

Термін «проєкт» у перекладі з латинської *projectio* означає «кинутий уперед», французьке слово «*projet*» перекладається як «намір, який буде здійснено в майбутньому». У педагогіці проєкт розглядається: 1) як результат перетворювальної діяльності; 2) як форма організації діяльності, спрямованої на отримання певного результату.

Інтегрувавши погляди науковців та педагогів (Н. Назаренко [178], С. Полат [190; 223], О. Пехоти [201], О. Тадеуш [273] та ін.), проєкт визначаємо як виконаний курсантами (одноосібно або в групі) комплекс практичних дій – обґрунтовану, сплановану і усвідомлену творчу діяльність курсантів, направлену на досягнення результату (вирішення поставленого завдання). Відомо, що результат – готовий продукт, який можна побачити, осмислити, застосувати в практичній діяльності. Внутрішній результат проявляється в придбанні досвіду проєктно-творчої діяльності.

Тобто поняття «проєкт» можна представити у вигляді «п'ять П»: проблема – проєктування (планування) – пошук інформації – продукт – презентація.

Погоджуючись з думкою С. Кустової [152], вважаємо, що для курсанта проєкт – це діяльність, яка дозволяє проявити себе індивідуально або в групі, спробувати свої сили, докласти своїх знань, принести користь, показати публічно досягнутий результат. Для викладача навчальний проєкт – це інтегративний дидактичний засіб розвитку, навчання і виховання, що дозволяє

виробляти і розвивати специфічні вміння і навички проектної діяльності; засіб спільного пошуку інформації, самонавчання; дослідницька та творча діяльність.

Водночас із поняттям «проект» у науково-педагогічній літературі використовуються поняття, «метод проектів» (від грецької – шлях, спосіб дослідження), «проектна технологія», як пов'язані між собою визначення в основу яких покладена ідея, що складає суть поняття «проект», тобто те, що можна побачити, осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності.

Метод проектів виник на початку минулого століття. Засновниками його вважаються американські вчені Дьюї та Кілпатрик. Вони пропонували будувати навчання на активній основі, через практичну діяльність учня, орієнтуючись на його особистий інтерес і практичну затребуваність отриманих знань у подальшому житті [322].

Погоджуючись з думкою Г. Кравченко [146], Н. Щокіної [310], Е. Полат [190; 223] та інших науковців, вважаємо, що реалізація проектної технології у ЗВО, в основу якої покладено науково-дослідну роботу майбутніх фахівців, і яка вибудовується на засадах співтворчості курсантів та викладачів, потребує певної підготовки курсантів. Курсанти 1 -3 курсів ще не спроможні повністю включатися в науково-дослідницьку роботу внаслідок недостатньої професійної, наукової підготовки, але можуть виконувати пошуково-дослідницьку роботу. Пошуково-дослідницька робота передбачає: бібліографічний пошук, краєзнавчу роботу, дискусії з наукових проблем, моделювання певних процесів, фактів явищ, проведення навчального дослідження, допомогу студентам старших курсів, магістрантам, аспірантам у проведенні дослідження, в обробці його результатів тощо [146].

Зважаючи на сказане, із всіх видів навчальних проектів за предметно-змістовою галуззю знань це можуть бути монопроекти або міжпредметні проекти; за видом діяльності, яка домінує у проекті (дослідницький, пошуковий, творчий, рольовий, прикладний, інформаційний, ігровий, ознайомчо-орієнтований) ми виділяємо інформаційні, ознайомчо-орієнтовні

та дослідницькі проекти.

Інформаційні проекти спрямовані на збір, узагальнення та аналіз інформації про явище або об'єкт. Структура проекту включає: актуальність, мету, джерела інформації; обробку інформації (аналіз, узагальнення, зіставлення, висновки); результат (стаття, реферат, доповідь, відео-презентація та ін.); презентацію (публікація, обговорення в телеконференції і т. д.) [146; 273].

Ознайомчо-орієнтовні проекти – вид інформаційних проектів, що інтегруються в дослідницькі проекти і є їх органічною частиною (модулем), проводяться з метою інформаційного пошуку та аналізу. Структура проекту, включає: предмет інформаційного пошуку, поетапність пошуку з позначенням проміжних результатів; пошук інформації з визначених напрямків та проведення аналізу зібраних фактів; аналіз нових фактів, узагальнення, висновки; загальний висновок, оформлення результатів (обговорення, презентація, зовнішня оцінка) [146; 273].

Дослідницькі проекти – виконуються за логікою наукового дослідження і мають структуру, наближену до справжнього наукового дослідження: чітко визначені цілі, актуальність предмета дослідження, висунення гіпотез, застосування відповідних методів дослідження, обробка і систематизація одержаних результатів. Домінуючою діяльністю є дослідницька, а кінцевим продуктом – реферат, наукова робота, тези, стаття, есе, аналітичні роботи, доповіді на наукові конференції; виконання дипломних робіт, тощо [146].

Дидактична функція проектування передбачає розвиток у курсантів вміння конструювати свої знання, презентувати результати своєї роботи, формує навички самоорганізації, забезпечує ознайомлення їх з різними способами опрацювання інформації [100; 152]. Пізнавальна функція сприяє підвищенню мотивації до отримання нових знань, розвитку вмінь продукувати, аргументувати та доводити свої ідеї [178; 245]. Розвивальна функція проектування передбачає розвиток творчих і дослідницьких здібностей, формування комунікативних умінь та навичок, розвиток

критичного мислення, навичок аналізу та рефлексії [152; 178; 245]. Все перераховане сприяє формуванню гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

У проєктній діяльності взаємовідносини здобувача вищої освіти і викладача відбуваються в іншій площині, ніж на лекційних, практичних чи семінарських заняттях. У цій ситуації вони на рівних. Викладач також є дослідником, він може під час роботи над проєктом разом з курсантами йти шляхом проб і помилок, дивуватися, радіти результатам, знахідкам. Уміння користуватися методом проєктів – показник високої кваліфікації науково-педагогічного працівника ЗВО [100].

На думку Т. Комар [135], Н. Назаренко [178], Н. Чикун та Б. Пасальського [299], С. Рендюк [245] та інших науковців, професійна підготовка майбутніх фахівців із використанням проєктних технологій:

- є особистісно-орієнтованим, самомотивуючим (зростання інтересу та включення в роботу в міру її виконання), дозволяє вчитись на власному досвіді та досвіді інших безпосередньо в конкретній справі, формує навички осмислювати ідеї та концепції і на цій основі вміння знаходити потрібну інформацію, трактувати її та застосовувати, стимулює і посилює позитивну мотивацію до навчання;

- активізує безліч дидактичних підходів – навчання у процесі діяльності, незалежні заняття, сумісне навчання, мозковий штурм, рольові ігри, евристичне та проблемне навчання, дискусію, командне навчання; підтримує педагогічні цілі в когнітивній та психомоторній галузях на всіх рівнях – знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез;

- передбачає створення комфортних умов навчання, за яких кожен учасник відчуває свою інтелектуальну спроможність, колективну взаємодію, синергетику процесу пізнання;

- розвиває критичне мислення, відповідальність за особисті дії, толерантне ставлення до думки інших, формує навички самоменеджменту

(виховання впевненості в собі, постановка мети, планування й організація часу, прагнення лідерства), розвиває комунікативні здібності та мовлення майбутніх фахівців.

Реалізація проєктної технології, робота в малих групах дозволяє курсантам набути необхідних навичок спілкування та співпраці над реалізацією спільного задуму. Працюючи над проєктом, курсанти мають провести самоаналіз з метою виявлення допущених помилок та їх причин, що впливає на формування рефлексії.

Отже, проєкт як:

- об'єкт діяльності зароджується у свідомості суб'єкта, перетворюється у процесі впливу на нього та оформлюється у певній реальній формі (матеріальній, графічній, знаковій тощо) [27];

- форма інноваційної діяльності формує суб'єктну позицію майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі, практичні, дослідницькі, рефлексивні вміння, розвиває пізнавальний інтерес, забезпечує зв'язок навчання з реальною професійною діяльністю;

- процес – творча робота, що сприяє формуванню складових гуманітарної компетентності у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі:
 - інформаційної (спрямовує курсантів на самостійну діяльність щодо пошуку та обробки інформації);
 - комунікативної (полягає в обміні інформацією між учасниками проєктної діяльності);
 - соціокультурної (проявляється у здатності до свідомої діяльності та спілкуванні між викладачем і курсантами, курсантами в групі);
 - дослідницької (полягає в умінні курсантів теоретично обґрунтувати і перевірити висунуту ідею в рамках досліджуваної проблеми, аналізувати результати дослідження та робити висновки).

Можливості технології проблемного, ситуаційного, проєктного навчання у підвищенні ефективності гуманітарної підготовки та формуванні гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня представлено у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Можливості технології проблемного та ситуаційного навчання, проєктних технологій у формуванні гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня

Компоненти	Можливості технологій
ціннісно-мотиваційний	сприяють підвищенню мотивації до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін, стимулюють інтерес до їх використання при вирішенні завдань подальшої освітньої та соціально-професійної діяльності; перетворюють абстрактні гуманітарні знання у цінності майбутнього фахівця
когнітивний	дозволяють поглибити теоретичні знання з гуманітарних дисциплін, сформувати міждисциплінарний характер знань та уявлення щодо застосовування знань з гуманітарних дисциплін на практиці
діяльнісний	формують та розвивають уміння отримувати знання з гуманітарних дисциплін у творчо-пошуковій діяльності, синтезувати їх та застосовувати на практиці у подальшій освітній та соціально-професійній діяльності, робити раціональні висновки
рефлексивний	сприяють розвитку у майбутніх фахівців критичного мислення, здатності до самоаналізу та адекватної оцінки результатів своєї діяльності, підвищення відповідальності за прийняті рішення у процесі виконання індивідуальних або групових завдань

Здійснивши аналіз можливостей технологій проблемного, ситуаційного навчання та проєктних технологій, виявивши їх значення у формуванні гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня, можемо констатувати:

– моделювання ситуацій, які пов'язані із реальною соціальною та професійною діяльністю, проблемами, протиріччями і невідповідностями, які можуть виникати при цьому, навчають та дають можливість майбутньому фахівцю реально діяти, збагачуючи досвід практичного використання гуманітарних знань та умінь;

– реалізація індивідуальних або групових проєктів дозволить підготувати майбутніх фахівців до комплексного виконання професійних функцій, розвиватиме пізнавальні навички, креативне мислення, здатність шукати й опрацьовувати необхідну інформацію, здатність взаємодіяти з іншими;

– сприятиме зростанню мотивації до оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін, формуванню відповідальності за прийняті рішення та виконання завдань.

Завдання викладача – враховуючи інтереси та здібності курсантів, створити умови, за яких курсанти не втратять позитивні мотиви до виконання завдань через надскладні вимоги, будуть зацікавлені діяти самостійно для досягнення поставлених цілей, здобувати необхідні знання з різних джерел, паралельно розвиваючи гуманітарну компетентність.

Перехід від пасивних до активних форм і методів навчання, пов'язаних з розширеним доступом до інформаційних ресурсів, використання технології проблемного навчання, проєктної технології, технології ситуаційного навчання, які потребують роботи з різною інформацією, її пошуком, збереженням, обробкою та представленням у певному вигляді (друкованому, електронному, комп'ютерної презентації тощо), поступовий перехід від предметного навчання до міждисциплінарної професійної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі неможливий без використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Погоджуючись з думкою Р. Гуревич, М. Кадемії, Ю. Триус, вважаємо, що інноваційні технології в освіті ґрунтуються на інтеграції інноваційних

педагогічних технологій та інноваційних інформаційно-комунікаційних технологіях навчання (ІКТ), без них неможливе впровадження нових освітніх моделей [61; 62; 278]. Отже, у межах нашого дослідження заслуговують уваги інформаційно-комунікаційні технології навчання.

Досліджуючи доробки науковців та власний педагогічний досвід, можна констатувати, що серед ІКТ, що знайшли широке розповсюдження у закладах вищої освіти, викладачі найчастіше використовують:

- технології мультимедіа та електронні підручники із засобами навігації (пошук, гіперпосилання, закладки, примітки та ін.);
- навчально-методичне забезпечення навчальних дисциплін, розміщене на власному сайті викладача, на сторінці викладача у віртуальному навчальному середовищі ЗВО (наприклад, реалізованих на платформі Moodle). Це електронні конспекти лекцій, методичні матеріали для підготовки до семінарів, виконання практичних робіт, посилання на ресурси мережі Інтернет (тематичні каталоги, пошукові системи, електронні каталоги та енциклопедії, освітні тематичні електронні видання);
- засоби комунікації (чати, форуми, платформи спілкування за науковими інтересами);
- програмні продукти для тестування для перевірки знань курсантів (сервіс My TestXPro та ін.);
- професійно-орієнтовані програмні продукти для перекладу, навчальні програми з іноземної мови, програми – тренажери вимови (English Pronunciation, How now brown cow та ін.), веб-сторінки в Інтернеті, де розміщуються тлумачні словники термінів (glossaries), які найчастіше вживаються в конкретній предметній галузі;
- багатофункціональний комплект інтегрованих офісних додатків Microsoft Office для підготовки текстових документів (Word), роботи з електронними таблицями, які виконують складні розрахунки (Excel), управління даними (Access), створення презентацій (PowerPoint),

персональний комунікатор (Outlook) [53; 61; 62; 160];

– можливості хмарного сервісу Google Диск, що включає зберігання файлів в Інтернеті, загальний доступ до них і спільне редагування. До складу Google Діску входять Google Документи, Таблиці та Презентації. Сервіси Google, реалізовані через Google Диск, надають можливість користувачам створювати документи off-line, а потім при можливості доступу до мережі завантажувати файли на хмарний диск з подальшою їх конвертацією у формат Google.

Враховуючи думки науковців, вважаємо, що можливостями та позитивними чинниками застосування ІКТ в освітньому процесі закладів вищої освіти є:

– індивідуалізація та диференціація навчання відповідно до природних задатків кожного курсанта та їх індивідуальних особливостей;

– стимулювання пізнавальної мотивації майбутніх фахівців, формування системи знань, умінь і здібностей майбутнього фахівця з пошуку, обробки, передачі та зберігання інформації, формування умінь та навичок спілкування вербальними і невербальними засобами з іншими людьми при виконанні групових проєктів;

– можливість суб'єктів освітнього процесу працювати спільно (у співпраці) у процесі розв'язування різноманітних проблем (ситуацій, завдань), виявляючи і формуючи комунікативні уміння;

– делегування викладачем процесу передання нової інформації онлайн-засобам та вивільнення його часу для різних форматів інтерактивної аудиторної роботи (спілкування з курсантами у форматі дебатів, дискусій; групової роботи, застосовуючи портальні рішення Google Classroom, Microsoft SharePoint, проєктної взаємодії чи гейміфікації);

– можливість залучення кожного курсанта в процес активної пізнавальної самостійної діяльності та оволодіння знаннями, застосування на практиці цих знань та усвідомлення, де, яким чином і з якою метою ці знання

можуть бути використані;

- можливість вільного доступу до світових інформаційних ресурсів (електронних бібліотек, баз даних, сховищ файлів та ін.) з метою формування власної незалежної, проте аргументованої думки з тієї або іншої проблеми, можливості її всебічного дослідження (вивчення);

- можливість впроваджувати в професійну підготовку майбутніх фахівців міждисциплінарний підхід до навчання, нові моделі навчання, які поєднують синхронне і асинхронне навчання (e-learning (електронне навчання), m-learning (мобільне навчання), blended learning (змішане навчання), flipped-learning (перевернуте навчання), ubiquitous learning (есепроникаюче навчання)) [21; 53; 61; 62; 160].

Але погоджуючись з думкою Р. Гуревич [61], вважаємо, що інформаційно-комунікаційні технології можуть стати не лише потужним засобом становлення і розвитку курсантів (як особи; суб'єкта пізнання, практичної діяльності, спілкування, самосвідомості), а й навпаки сприяти формуванню шаблонного мислення, формального і безініціативного відношення до діяльності і т. ін. через запозичення з мережі Інтернет готових проєктів, рефератів, доповідей і розв'язаних завдань.

Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій не повинно зумовлюватися даниною моді і бути «технологією заради технології», їх завдання оптимізувати досягнення дидактичних цілей і завдань гуманітарної підготовки, враховуючи рівень професійної підготовки викладача і курсантів, доступність технологій.

Можливості інформаційно-комунікаційних технологій у підвищенні ефективності гуманітарної підготовки та формуванні гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня представлено в таблиці 1.6.

Зазначене в таблиці 1.6 доводить, що інформаційно-комунікаційні технології стимулюють пізнавальну мотивацію курсантів, формують систему

знань, умінь майбутнього фахівця з пошуку, обробки, передачі та зберігання інформації (наукової, статистичної, архівної тощо); формують уміння та навички комунікації засобами ІКТ з іншими людьми при виконанні групових проєктів та навчальних завдань; є одним із інструментів освітньої та професійної діяльності майбутнього фахівця.

Таблиця 1.6

Можливості ІКТ у формуванні гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня

Компоненти	Можливості технологій
ціннісно-мотиваційний	підвищують пізнавальну мотивацію, мотивацію до творчої діяльності
когнітивний	формують систему знань з пошуку, обробки, передачі та зберігання необхідної інформації, використовуючи ресурси мережі Internet, електронні носії навчально-методичного, наукового, архівного характеру; розвивають творче мислення та формують міждисциплінарний характер знань
діяльнісний	сприяють формуванню навичок орієнтації у інформаційному просторі для пошуку інформації; конструктивних вмінь композиційного впорядкування знань при роботі з інформацією (науковою, статистичною, архівною тощо); реалізації проєктів та навчальних завдань, використовуючи ІКТ; оволодінню засобами комунікації з іншими людьми за допомогою сучасних ІКТ
рефлексивний	допомагають саморозвитку особистості майбутнього фахівця, створюють тривалу зацікавленість у розкритті власного творчого потенціалу; дозволяють здійснювати контроль, оцінку та самооцінку, узагальнення отриманих результатів своєї діяльності, нести відповідальність за прийняті рішення

За класифікацією інноваційних підходів М. Кларина [119], можна констатувати, що технології проблемного та ситуаційного навчання, проєктні технології та інформаційно-комунікаційні технології відносяться до інновацій-трансформацій.

Використання інноваційних педагогічних технологій потребує зміни організаційних форм навчання у закладах вищої освіти, а саме заміну класичної інформаційної лекції на інтерактивну (проблемну лекцію, лекцію із задалегідь запланованими помилками, лекцію-прес-конференцію, лекцію-дискусію, лекцію-бесіду, лекцію-візуалізацію); класичного семінару на семінар-дискусію, семінар-дослідження з незалежною від лекцій тематикою, вебінар; класичне практичне заняття на практично-лабораторне з використанням ІКТ і мережі Інтернет тощо [67; 95; 225].

Зважаючи на сказане, одним із вирішальних факторів якісного та успішного використання визначених нами інноваційних технологій в процесі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня є бажання, готовність і здатність викладачів упроваджувати інноваційні технології в освітній процес.

Використання інноваційних технологій навчання неможливе при авторитарній класичній моделі навчання, в центрі якої є викладач, що акумулює та транслює знання курсантам, вона має трансформуватися в особистісно-орієнтовану педагогіку розвитку, що ставить майбутнього фахівця та його потреби у центр освітнього процесу. Це підвищує вимоги до викладача, який має виступати в ролі не передавача інформації, а організатора та фасилітатора різних видів навчальної діяльності курсантів (встановлювати цілі навчання, зацікавлювати та залучати учасників до освітнього процесу, створювати ділову, сприятливу атмосферу для вирішення освітніх завдань, давати можливість кожному відчувати свою інтелектуальну спроможність та значущість, має вміти вести діалог, дискусію і спонукати до самостійності в здобуванні знань), бути більше тренером (коучем), аніж викладачем у його класичній формі [94; 95; 143]. Означене потребує трансформації свідомості

викладачів закладів вищої освіти, переозброєння їх новими підходами до професійної діяльності, мотивації до використання інноваційних технологій, певного рівня професійної майстерності, спеціальної психолого-педагогічної підготовки, оскільки в професійній діяльності викладача реалізуються не лише спеціальні, наочні знання, а й сучасні знання в галузі педагогіки і психології, технології навчання і виховання [94; 95; 299].

Отже, запропоновані нами інноваційні технології (технологія проблемного навчання, технологія ситуаційного навчання, проєктні та інформаційно-комунікаційні технології) передбачають формування у курсантів досвіду самостійного знаходження нових знань, їх застосування в нових умовах освітньої, соціальної та професійної діяльності; формування навичок самостійної і групової творчої роботи, досвід творчої діяльності з виробленням ціннісного ставлення до майбутньої професії, загальнолюдських цінностей тощо. Кожна із запропонованих інноваційних технологій в тій чи іншій мірі забезпечує трансформацію гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти; передбачає активне та інтерактивне навчання; орієнтована переважно на самостійну діяльність курсантів (індивідуальну, парну, групову). Основою реалізації інноваційних технологій є особистісно-діяльнісний та інтегративний підходи; зміст кожної із інноваційних технологій уможливорює поєднання в собі змісту гуманітарних та професійнозорієнтованих навчальних дисциплін, даючи курсантам розуміння необхідності й можливості комплексного застосування знань з гуманітарних дисциплін у професійній діяльності.

Висновки до розділу 1

Зміни, які відбуваються в суспільно-політичному та соціально-економічному житті, інтеграція України у європейське співтовариство, стрімкий технологічний та інформаційний розвиток і пов'язане з ним швидке старіння знань, техніки та технологій висувають нові вимоги до професійної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти.

Дослідження сучасного стану гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі зі спеціальності 272 «Авіаційний транспорт», показав, що у закладах вищої освіти України домінує культ професійноорієнтованих навчальних дисциплін; викладання гуманітарних дисциплін має оглядово-інформаційний та загальнонауковий характер із використанням традиційних форм і пасивних пояснювально-ілюстративних методів викладання; професійно спрямований зміст мають навчальні дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» та «Авіаційна англійська мова»; не здійснюються у належний спосіб міжпредметні зв'язки між фаховими дисциплінами та дисциплінами гуманітарного циклу. Аналіз доробків науковців та тривале власне спостереження за процесом викладання гуманітарних дисциплін дозволило констатувати, що зміст гуманітарних дисциплін, методи навчання і форми роботи не умотивовують курсантів до оволодіння гуманітарними знаннями.

Знайомство з досвідом гуманітарної підготовки авіаційних фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти Латвії, Литви, Польщі, Чехії, Німеччини, США, дозволило констатувати, що гуманітарна підготовка є обов'язковою складовою їх професійної підготовки, за змістом наближена до професійної діяльності майбутніх фахівців.

Встановлено, що гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня повинна бути обов'язковою та рівноправною складовою їх професійної підготовки, мати два

взаємопов'язаних рівня ієрархії: перший – загальнонаукова гуманітарна підготовка (забезпечує духовний, етичний і культурний саморозвиток особистості, формує навички соціальної поведінки, політичної культури та культури міжособистісного спілкування тощо), другий – професійноспрямована гуманітарна підготовка (забезпечує формування гуманітарних знань і навичок необхідних для професійної діяльності).

На підставі аналізу наукових праць визначено ключові поняття дослідження:

«гуманітарна підготовка майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня» – невід'ємна складова професійної підготовки майбутнього фахівця, спрямована на формування динамічної системи знань і умінь, творчої активності і конструктивної дії, власного світобачення, особистісних якостей (світоглядних, громадянських, культурних, соціальних) та цінностей на основі викладання положень гуманітарних наук;

«гуманітарна компетентність майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня» – феномен, який являє собою інтегровану сукупність характеристик особистості фахівця, що об'єднує в собі ціннісно-мотиваційну сферу майбутнього фахівця авіаційної галузі; *знання* з гуманітарних дисциплін; *уміння* застосовувати гуманітарні знання в міжособистісних стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності; *навички* свідомої діяльності та спілкування в соціумі, вільної орієнтації в інформаційних потоках, в тому числі мережі Internet; *здатність* критично мислити, здійснювати системний аналіз проблемної ситуації (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо), переходити від процесуальної діяльності до творчої, аналізувати результати своєї освітньої діяльності та досягати особистих цілей; *усвідомлення* необхідності саморозвитку і самоосвіти.

Структурними компонентами гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня визначено ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний.

Критеріями для оцінки рівня гуманітарної компетентності майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі визначено: *ціннісно-мотиваційний* (усвідомленням необхідності й значимості гуманітарних знань, навичок та вмінь їх використання в освітній та соціально-професійній діяльності); *когнітивний* (повнота та системність теоретичних гуманітарних знань, необхідних для подальшої успішної освітньої та соціально-професійної діяльності); *діяльнісний* (здатність використовувати знання з гуманітарних дисциплін в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо); *рефлексивний* (вміння свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності, визначати рівень власного розвитку, оцінювати динаміку особистісного зростання). Визначено показники та рівні сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня (низький, достатній, високий).

Інноваційну трансформацію гуманітарної підготовки пов'язуємо із якісним перетворенням освітнього процесу, спрямованого на впровадження в освітню практику інноваційних технологій навчання (проблемного та ситуаційного навчання, проєктних та інформаційно-комунікаційних технологій).

Встановлено, що використання технології проблемного навчання, технології ситуаційного навчання, проєктних технологій та інформаційно-комунікаційних технологій дозволять стимулювати індивідуальну активність курсантів; сформувати позитивну мотивацію до навчання, практичні навички та вміння (аналітичні, творчі); розвинути критичне мислення, відповідальність за особисті дії, толерантне ставлення до думки інших; сформувати навички самоменеджменту, розвинути комунікативні здібності та мовлення майбутніх фахівців; здатність використовувати ІКТ як засіб й інструмент пізнання та спілкування.

Отримані висновки теоретичного аналізу гуманітарної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня стали основою для

подальшої дослідно-експериментальної діяльності щодо розробки та впровадження моделі ефективної гуманітарної підготовки означеної категорії фахівців із використанням інноваційних технологій.

Матеріали, які ввійшли до розділу 1, опубліковано автором у наукових статтях і матеріалах конференцій [103; 105; 106; 107; 109; 112; 113; 115].

РОЗДІЛ 2. ОБГРУНТУВАННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТЕХНІЧНИХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ

2.1 Теоретичне обґрунтування моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня

Здійснене у першому розділі дисертації обґрунтування теоретичних засад підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня, визначення структурно-критеріальної характеристики гуманітарної компетентості та розглянуті можливості інноваційних технологій щодо гуманітарної підготовки зазначеної категорії фахівців стало теоретико-методологічною базою для розробки моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій, чому і присвячено даний підрозділ.

Розробка зазначеної моделі потребує теоретичного осмислення понять «модель», «моделювання», «педагогічне моделювання», яким часто послуговується сучасна педагогічна наука.

«Модель» від лат. *modulus* – міра, зразок, норма; аналог (схема, структура, знакова система) визначеного фрагмента природної чи соціальної реальності, продукту людської культури, концептуально-теоретичного утворення оригіналу [192, с. 374]; «штучно створена система елементів, які з певною точністю відображають певні властивості, сторони, зв'язки об'єктів, що вивчаються [55, с. 120].

У нашому дослідженні дотримуємось поглядів Н. Волкової та О. Тарнопольського, які вважають, що модель являє собою «теоретично й практично створену структуру, яка відтворює ту чи іншу частину дійсності у схематизованій і наочній формі. Відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, модель здатна заміщати його таким чином, що її вивчення дає

нам нову інформацію про цей об'єкт» [44, с. 8].

Отже, педагогічний зміст моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій полягає в тому, що вона дає змогу виділити актуальні та перспективні завдання освітнього процесу, виявити, дослідити та науково обґрунтувати умови можливого зближення між вірогідними, очікуваними та бажаними змінами об'єкта, що вивчається. На нашу думку, означена модель допоможе у процесі дослідження розв'язати, зокрема, такі проблеми: формулювання конкретної мети для викладачів і курсантів, якої вони мають досягти; здійснення контролю за ефективністю процесу гуманітарної підготовки курсантів; конкретизація вимог суспільства до знань, умінь, навичок, особистісних рис майбутніх фахівців у вигляді набутої гуманітарної компетентності та усвідомлення курсантами значення гуманітарних знань у процесі їхнього фахового становлення; активізація рефлексії курсантів та спрямованість їх на саморозвиток.

В основі створення моделей лежить метод моделювання – метод опосередкованого пізнання, при якому для отримання інформації про досліджуваний об'єкт, явище чи систему досліджується допоміжний абстрактний об'єкт або структура, що мають певну відповідність з реальними явищами і замінюють оригінали в отриманні узагальнених знань [28; 184]; є інтеграційним, дозволяє об'єднати емпіричні та теоретичні елементи в педагогічному дослідженні, тобто поєднує педагогічний експеримент з побудовою логічних конструкцій і наукових абстракцій [163].

Дефініцію «педагогічне моделювання» науковці визначають як метод розроблення і створення педагогічних систем, ситуацій або процесів, основних шляхів їх досягнення, за якого вивчається не сам об'єкт пізнання, а його зображення у вигляді так званої моделі, результат дослідження переноситься з моделі на об'єкт [66]; як розробку моделі нового педагогічного об'єкта, на базі якої створюється проєкт дій із втілення педагогічної ідеї в практику [59].

Поділяючи позицію науковців, у нашому дослідженні будемо дотримуватися наступного: педагогічне моделювання є одним із методів педагогічного дослідження, що дозволяє вивчати педагогічне явище (педагогічний об'єкт) за допомогою моделювання понятійних, процесуальних, структурно-змістових і концептуальних характеристик та окремих «сторін» освітнього процесу в межах точно визначеного соціокультурного простору на загальноосвітньому, професійно-орієнтованому або іншому рівнях [163; 200; 312]; склад моделі залежить від мети дослідження і повинен дати можливість простежити будь-які характеристики об'єкта дослідження [66]; побудова педагогічної моделі відбувається за допомогою: визначених цілей, закономірностей, принципів, визначення змісту, форм, методів, системи контролю та оцінки результату [227]; засобами моделювання виступають закони, закономірності, принципи, правила організації та здійснення освітнього процесу, а також підходи в освіті [59].

Наше дослідження передбачає побудову моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі із використанням інноваційних технологій та характеристику її властивостей на підставі опису і теоретичного обґрунтування взаємозв'язку структурних і функціональних складників даного процесу. Структурна складова моделі фіксує структуру педагогічного процесу, структуру діяльності викладача та курсанта як суб'єктів педагогічного процесу та інші явища, їх якісну характеристику; при її побудові найважливішим є сутнісні взаємозв'язки між структурними компонентами [168]. Функціональна складова моделі враховує функції всіх компонентів та їх роль у досягненні очікуваного результату; дозволяє побачити динаміку процесу; виокремити та здійснити аналіз найбільш впливових чинників його реалізації; створити комплекс педагогічних умов, реалізація яких зможе забезпечити ефективне управління педагогічним процесом та його прогнозування [180].

Цілісність означеної моделі забезпечується єдністю структурних (мети, змісту процесу, результату) та функціональних (принципів, підходів, умов,

методів, засобів досягнення мети, критеріїв, рівнів) компонентів.

Отже, модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій являє собою єдність таких блоків: *цільовий* (мета, завдання), *методологічний* (підходи, принципи гуманітарної підготовки); *змістово-організаційний* (педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки з використанням інноваційних технологій, етапи гуманітарної підготовки; зміст, форми і методи, що притаманні інноваційним технологіям); *оціночно-результативний* (критерії, рівні гуманітарної компетентності) (рис. 2.1).

Цільовий блок відображає запланований результат, уявлення про рівень сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня відповідно до соціального замовлення та завдань гуманітарної підготовки.

Виходячи із сучасної парадигми освіти, головним завданням гуманітарної підготовки фахівців профільних закладів вищої освіти є вивчення законів гармонійної взаємодії природи й суспільства та сучасна підготовка можливостей їх практичного використання [165].

Сьогодні держава та суспільство має потребу в авіаційних фахівцях із високим рівнем професіоналізму, загальною й авіаційно-професійною культурою, соціально та професійно мобільних, здатних самостійно здобувати необхідні знання та підвищувати рівень свого професіоналізму. Соціальне замовлення суспільства до технічних фахівців авіаційної галузі відображено у нормативних документів ІКАО (Міжнародна організація цивільної авіації), освітньо-професійних програмах, навчальних планах, робочих програмах навчальних дисциплін закладів вищої освіти.

Отже, метою моделі є підготовка конкурентоспроможного технічного фахівця авіаційної галузі, який володіє гуманітарними знаннями та вміє їх практично використовувати у освітній та соціально-професійній діяльності.

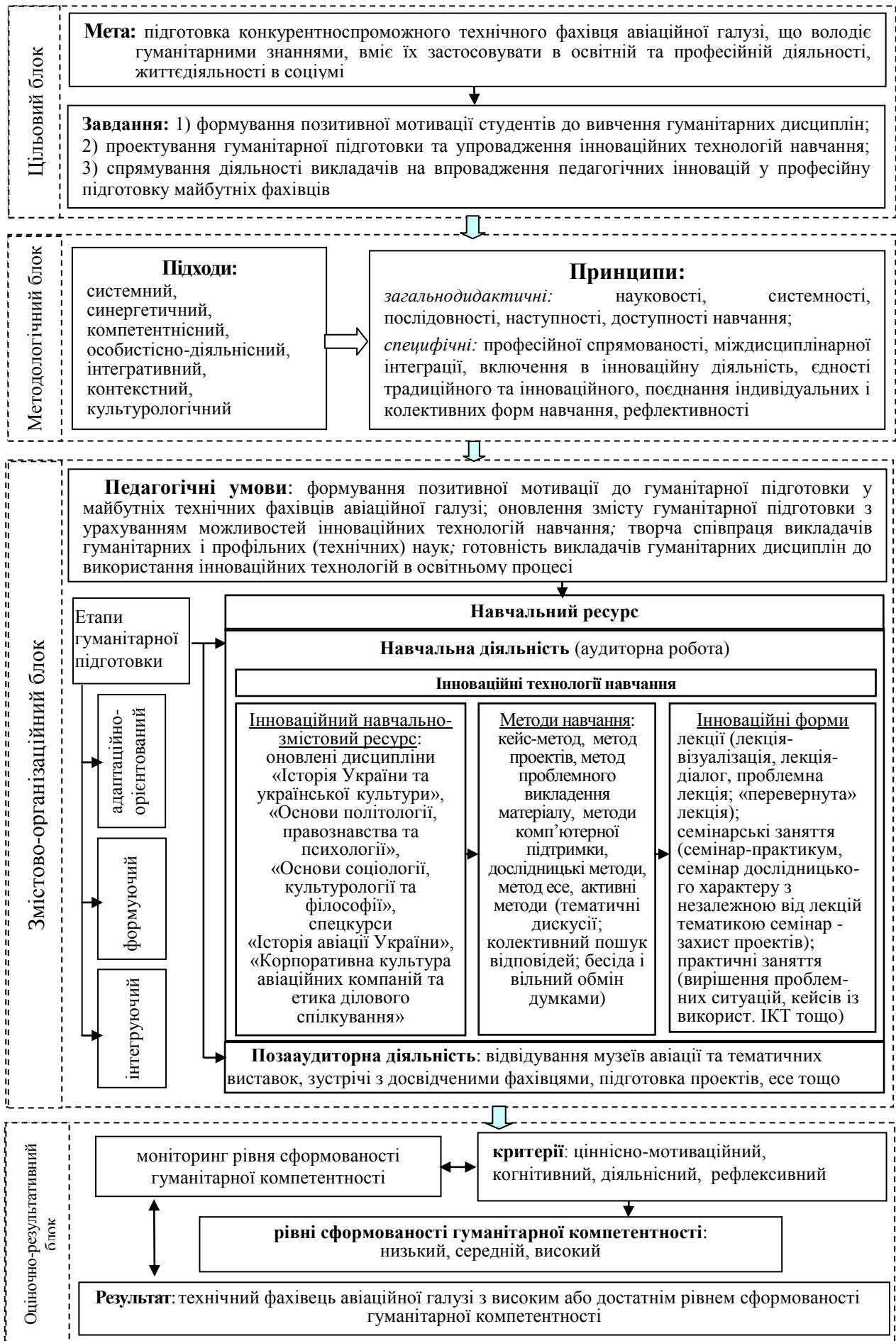

Рис. 2.1. Модель гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій

Поставлена мета конкретизується у таких завданнях:

- формування позитивної мотивації курсантів до вивчення гуманітарних дисциплін, усвідомлення їх цінності та потенціалу для освітньої та соціально-професійної діяльності;
- проектування гуманітарної підготовки (змісту, організаційних форм і методів) відповідно до сучасної гуманітарної парадигми; упровадження інноваційних технологій навчання;
- спрямування діяльності викладачів на впровадження педагогічних інновацій у професійну підготовку майбутніх фахівців.

Методологічний блок моделі, що проектується, відображає основні концептуальні підходи, на яких базується побудова моделі, принципи навчання, у відповідності до яких організується процес гуманітарної підготовки майбутніх фахівців.

Нам імponує визначення поняття «підхід», подане О. Карповою, як всю сукупність змісту, методів, засобів і способів діяльності, що застосовуються у педагогічному процесі [98].

Методологічними підходами, на яких ґрунтується побудова моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій, є такі: системний, синергетичний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, інтегративний, контекстний, культурологічний.

У розробленій моделі *системний підхід* представлено сукупність взаємопов'язаних упорядкованих компонентів гуманітарної підготовки курсантів (мети, змісту, методів, засобів реалізації), традиційних та інноваційних організаційних форм та результатів навчання), які є цілісним утворенням.

Погоджуючись з думкою Т. Шевчук [306], вважаємо, що системний підхід дає викладачеві гуманітарних дисциплін змогу вести викладання своєї дисципліни в нерозривному зв'язку з іншими фаховими та природничими

дисциплінами, чітко визначати пріоритетні напрямки викладання, структурувати навчальні завдання, оновлювати освітній процес впроваджуючи інноваційні технології навчання у його змістову, процесуальну та технологічну складові. Крім зазначеного, реалізація системного підходу означає підсилення ефективності роботи та налагодження тісних зв'язків між викладачами кафедр гуманітарних та профільних дисциплін, взаємовикористання ними наявних ресурсів, можливостей і досягнутих результатів.

Із системним тісно пов'язаний синергетичний підхід. На відміну від системного підходу, синергетика досліджує причини властивостей системи. *Синергетичний підхід* до професійної підготовки майбутнього фахівця заснований на ефекті посилення дій у навчанні в результаті використання навчальної інформації через різні канали сприйняття. Синергія може реалізуватися через використання в освітньому процесі широкого спектру різних інноваційних технологій навчання. Необхідність розширення спектру інноваційних технологій навчання (метод проєктів, метод «мозкового штурму», дискусії, дослідницька діяльність, ділові ігри, кейс-метод, Web-квести та ін.) пов'язана з нелінійним характером мислення, який вміщує в себе вибір, корекцію та оцінювання [134].

Концептуальною основою для оновлення змісту гуманітарної підготовки та її реалізації з використанням інноваційних технологій у закладах вищої освіти є *компетентнісний підхід*.

Як зазначають науковці, компетентнісний підхід орієнтований на встановлення зв'язку освітнього процесу у ЗВО з вимогами зовнішнього середовища [24]; переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку у курсантів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних навчальних та життєвих ситуаціях; вимагає від викладача зміщення акцентів з інформаційної – «ретранслятора знань» до організаційно-управлінської площини; зумовлює зміну моделі поведінки курсанта –

дослідницько-активна самостійна діяльність приходить на зміну пасивному засвоєнню знань, відбувається пошук свого «Я» в соціальній структурі, формуються інтелектуальні, комунікативні якості, здатності до самоорганізації та до рефлексії власної діяльності [22; 116; 250; 268].

Отже, синергетичний та компетентнісний підходи в контексті нашого дослідження передбачають в процесі гуманітарної підготовки комплексне оволодіння курсантами гуманітарними знаннями та вміннями, перетворення їх у гуманітарну компетентність.

Основою компетентнісного підходу є активна свідома діяльність суб'єктів освітнього процесу, тобто в межах компетентнісного підходу виявляється *особистісно-діяльнісний підхід*.

Особистісний підхід робить головним завданням становлення та розвиток особистісних властивостей суб'єктів освіти, розвиток їхнього особистісного досвіду [134]. *Діяльнісний підхід* перебудовує, головним чином, його процесуально-технологічну сторону у такий спосіб, щоб суб'єкти освітнього процесу оволоділи діяльністю у її цілісному уявленні [89].

Погоджуючись з думкою О. Пасічник [211], вважаємо, що однією з переваг впровадження особистісно-діяльнісного підходу в гуманітарну підготовку майбутніх фахівців є зменшення психологічного напруження на курсантів та створення невимушеної творчої атмосфери під час взаємодії, формування системи цінностей та соціальних установок у сфері міжособистісного та професійного спілкування; формує відповідальність за прийняті рішення, здатність до рефлексії.

Особистісно-діяльнісний підхід у нашому дослідженні означає орієнтацію освітньої діяльності на здібності, інтереси, пізнавальні можливості і нахили курсантів, актуалізацію мотиваційної складової гуманітарної підготовки та передбачає, що засвоєння змісту гуманітарної підготовки відбувається у процесі власної активної освітньої діяльності курсантів; може бути реалізований шляхом упровадження інноваційних технологій навчання.

Одним із шляхів подолання проблем гуманітарної підготовки технічних

фахівців авіаційної галузі є реалізація інтегративного підходу.

На думку науковців, *інтегративний підхід* дозволяє перейти від ізольованого вивчення окремих явищ до їх взаємопов'язаного комплексного вивчення (теми гуманітарних дисциплін пов'язуються з темами дисциплін фахового та природничого циклів, реалізуються міжпредметні зв'язки) [305 306]; передбачає розробку нових курсів, які мають інтегрований характер і гнучку структуру (можуть існувати і як єдиний навчальний предмет, і як система окремих тем (чи модулів)), включення певних відомостей з фундаментальних та прикладних наук в канву гуманітарних предметів; запровадження навчальних курсів гуманітарних дисциплін з урахуванням спеціалізації технічних фахівців [39; 126; 129; 130].

У межах інтегративного підходу виявляється контекстний підхід.

Контекстний підхід орієнтований на збагачення гуманітарної підготовки елементами професійної діяльності. Контекстний підхід передбачає моделювання та організацію освітнього процесу за допомогою комплексу дидактичних форм, методів і засобів предметного та соціального змісту майбутньої професійної діяльності студентів; полягає у зв'язку освітньої діяльності з майбутньою професійною діяльністю через поняття «контекст» як змістоутворювальну категорію [9; 34].

Упровадження контекстного підходу у гуманітарну підготовку майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі додає до освітнього процесу можливість динамічного розгортання змісту навчання, у ній простежуються особливості майбутньої професії (сценарний план діяльності фахівців відповідно до технології діяльності, рольове «інструментування» професійних дій і вчинків), створюються реальні можливості для розвитку мотивації курсантів до отримання знань з гуманітарних дисциплін та їх подальшого використання. Основною одиницею змісту контекстного навчання постає проблемна ситуація в усій своїй предметній неоднозначності та суперечності.

У межах нашого дослідження реалізація інтегративного та контекстного підходів передбачає зміну характеру побудови дисциплін гуманітарної

підготовки через оновлення їх проблематики, наближення змісту гуманітарних дисциплін до професійної діяльності майбутніх фахівців та розробку спецкурсів професійноспрямованої гуманітарної підготовки.

Нині гостро стоїть питання про формування культури фахівців, яка поєднує в собі високий професіоналізм, високий рівень культурної освіченості, інтелігентність, творчий підхід до виконання професійних завдань. Саме *культурологічний підхід* дозволяє трактувати освіту як процес оволодіння культурою, спрямований на розвиток, цілісне перетворення особистості; зміст освіти як узагальнену культуру, яку необхідно засвоїти; творчість і діалог як способи саморозвитку і самореалізації особистості [16; 91].

Т. Іванова визначає актуальність та доцільність культурологічного підходу на сьогодні так: «... без сучасних культурологічних знань дуже складно сформувати у студентів уявлення про загальну культуру, соціальну адекватність; розвинути в них національну, професійну, психологічну культуру, толерантність, розуміння і повагу законів і норм суспільного буття як власної країни, так і інших держав і народів; сформувати необхідний пієтет перед культурними традиціями як загальнонаціонального масштабу, так і в освоєнні професії» [91, с. 34–39.].

Реалізація культурологічного підходу в межах нашого дослідження передбачає формування у майбутніх фахівців здатності до особистісної самореалізації у співпраці з іншими людьми і культурами.

Методологічною основою моделювання є обґрунтований набір принципів гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Нам імпонує визначення поняття «принципи» В. Сластеніним [214]. Науковець зазначає, що принципи відображають основні вимоги до організації педагогічної діяльності, вказують їй напрямок, допомагають творчо підійти до побудови педагогічного процесу.

До загальнодидактичних принципів гуманітарної підготовки, які є

«вихідними положеннями, що, визначаючи зміст, організаційні форми і методи освітнього процесу відповідно до загальних цілей і закономірностей, забезпечують його ефективність» [208, с. 311] належать:

- принцип науковості, сутність якого полягає в тому, що всі факти, знання, положення і закони, що вивчаються, повинні бути науково правильні, розкривати причинно-наслідкові зв'язки процесів, враховувати особливості і тенденції розвитку сучасного суспільства, культури, освіти, стан розвитку науки і техніки, зокрема, авіаційної;

- принцип системності, послідовності та наступності навчання – зорієнтований на системне, послідовне та доступне викладання навчального матеріалу гуманітарних дисциплін, врахування рівня уже набутих курсантами – вчорашніми учнями знань і досвіду, забезпечуючи перехід від простих до більш складних форм діяльності, між попередніми та новими знаннями; встановлення структурно-логічних зв'язків і залежностей між структурними частинами кожної навчальної дисципліни та міжпредметних зв'язків, елементами системи знань, елементів світу, який оточує студента;

- принцип доступності навчання – передбачає дотримання правил: від простого – до складного, від відомого – до невідомого, від близького – до далекого, врахування рівня розвитку студентів, їх індивідуальних особливостей.

Крім загальнодидактичних принципів в контексті нашого дослідження виділяємо специфічні принципи гуманітарної підготовки курсантів:

- принцип професійної спрямованості – полягає в тому, щоб різними методами надати процесу гуманітарної підготовки професійної спрямованості, запроваджуючи або доповнюючи навчальні курси гуманітарних дисциплін професійним змістом з урахуванням спеціалізації та рівнів кваліфікації майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі;

- принцип міждисциплінарної інтеграції між різними навчальними дисциплінами – полягає у взаємозв'язку гуманітарних наук на основі їх об'єднання у інтегровані курси, збагаченні гуманітарного знання

природничонауковим і фундаментальним компонентами та проникненні гуманітарного знання в природничонаукові та технічні дисципліни;

– принцип включення в інноваційну діяльність викладачів і курсантів – виражається у готовності викладачів впроваджувати в процес гуманітарної підготовки інноваційні технології навчання (в тому числі потенціалу ІКТ), що передбачає зміну завдань, мети, змісту, форм та методів його роботи та активну участь у інноваційній діяльності курсантів;

– принцип єдності традиційного та інноваційного – передбачає гармонійне та органічне поєднання традиційного та інноваційного змісту, методів, організаційних форм навчання;

– принцип поєднання індивідуальних і колективних форм навчання – передбачає організацію освітньої діяльності курсантів, у якій при виконанні колективних форм роботи (розробки проєктів, виконання кейсів) будуть враховані індивідуальні особливості і можливості кожного із курсантів, формуючи у них уміння виконувати завдання як індивідуально, так і у команді, аналізувати, узагальнювати та творчо використовувати інформацію, отриману із різних джерел; сприяє їх взаємному навчанню, обміну знаннями при виконанні індивідуальних та колективних завдань, формує здатність до рефлексії;

– принцип рефлексивності – визначає здатність майбутніх фахівців до самоаналізу, оцінки результатів своєї гуманітарної підготовки.

Всі виділені нами принципи взаємопов'язані, зумовлюють один одного, жоден з них не може бути використаний без урахування інших.

Визначені підходи та принципи виступають підґрунтям процесу гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі і знаходять відображення в педагогічних умовах та у технології їх реалізації.

Змістово-організаційний блок моделі передбачає конструювання цілісного процесу гуманітарної підготовки, включає в себе педагогічні умови його успішної реалізації, етапи гуманітарної підготовки, інноваційний навчально-змістовий ресурс, методи та організаційні форми навчання.

Головним завданням цього блоку моделі вважаємо визначення чіткої організації діяльності курсантів та науково-педагогічного складу через встановлення порядку їх взаємодії щодо змісту гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Вважаємо, що гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використання інноваційних технологій буде відбуватися успішно у разі дотримання певних педагогічних умов, які нададуть змогу ефективно побудувати освітній процес, забезпечать взаємозв'язок між виділеними підходами, принципами та компонентами моделі.

Термін «умова» розглядається як фактор (лат. *factor* – чинник), рушійна сила, причина будь-якого процесу [2]; «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [288, с. 441]; середовище, в якому явище виникає, існує і розвивається; це обставини, які визначають ті чи інші наслідки, настання яких сприяє одним процесам чи явищам і перешкоджає іншим [179; 287].

Отже, виходячи із визначень, умови – це необхідні і достатні обставини для реалізації можливостей освітнього процесу, які можна забезпечувати, добирати та поєднувати.

Поняття «педагогічні умови» розглядаються науковцями як певні обставини освітнього процесу; результат цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів (прийомів) та організаційних форм навчання для досягнення поставленої дидактичної мети, чинники, які впливають на процес досягнення мети, забезпечують розвиток і ефективність функціонування педагогічної системи [2; 47; 159; 195; 264; 283].

У нашому дослідженні, під педагогічними умовами забезпечення ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних чинників освітнього процесу (змісту, інноваційних методів та організаційних форм навчання, дидактичних можливостей інноваційних технологій), що визначаються й усвідомлюються

учасниками педагогічної взаємодії, спрямовані на вирішення поставлених педагогічних завдань гуманітарної підготовки курсантів.

Погоджуючись з думками К. Костюченко [141], Т. Туркот [280], А. Літвінчук [162], вважаємо, що педагогічні умови повинні мати системний характер; чітко визначену структуру; забезпечуючи зв'язки між елементами цієї структури; враховувати сучасні виклики та суперечності, які існують в системі професійної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі; зовнішні – об'єктивні (зміст, методи навчання, рівень професійної підготовки викладача, умови навчання, соціальне оточення курсанта) та внутрішні – суб'єктивні (особливості мислення, пам'яті, здібностей, пізнавальних можливостей, мотивацію навчання, попередній досвід, рівень знань тощо) чинники, які визначають освітній процес у закладах вищої освіти.

Серед факторів, які впливають на ефективність процесу застосування інноваційних педагогічних технологій, науковці називають: соціальну важливість професії; рівень професіоналізму педагогічного колективу закладу освіти та здатність викладачів до ефективного впровадження сучасних освітніх технологій; індивідуальні здібності майбутніх фахівців, дидактичну орієнтацію на вироблення позитивного мотивованого їх ставлення до нового [6].

Враховуючи визначення дефініції «педагогічні умови», вимогам яким вони повинні відповідати, фактори ефективного застосування інноваційних технологій в освітньому процесі, до педагогічних умов ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій нами віднесено: формування у курсантів позитивної мотивації до гуманітарної підготовки; оновлення змісту гуманітарної підготовки з урахуванням можливостей інноваційних технологій; творча співпраця викладачів гуманітарних та профільних (технічних) наук; готовність викладачів гуманітарних дисциплін до використання інноваційних технологій в освітньому процесі.

Розкриємо сутність виділених педагогічних умов.

Перша педагогічна умова – *формування позитивної мотивації до гуманітарної підготовки у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня.*

Вважаємо, що структура мотивів курсанта, сформована під час навчання, стає стрижнем особистості майбутнього фахівця.

Науковці визначають дефініцію «мотивація» як сукупність спонукальних факторів (мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники та фактори (вплив різних людей, специфіка діяльності й ситуації тощо)), які визначають активність особистості та спонукають поведінку людини [120; 122].

Отже, в основі обрання дій, вчинків людини лежить мотив, який є опредмеченою потребою, тобто прагненням, бажанням володіти чимось конкретним; це поняття, яке пояснює, чому людина робить те, що вона робить [202; 277].

Психологи виділили два класи мотивів: внутрішні і зовнішні. Внутрішні мотиви виявляються в інтересі до пізнання і до процесу здобування знань, надають майбутньому фахівцю впевненості у собі, підвищують його самооцінку, самоповагу, сприяють виникненню у нього нових позитивних емоцій. Мотиви, в яких учіння є засобом для задоволення інших потреб чи досягнення інших цілей, є зовнішніми. Зовнішні мотиви поділяються на: – широкі соціальні мотиви (обов'язок перед суспільством, батьками; самовизначення, орієнтація на майбутню діяльність; самовдосконалення, саморозвиток у процесі навчання); – вузькі особистісні мотиви (прагнення до хороших оцінок, до похвал; мотиви лідерства і престижу); – негативні мотиви (уникнення неприємностей з боку викладачів, батьків та однолітків) [38]. Збільшення ваги й розвиток внутрішньої мотивації означає прогрес, а розвиток і збільшення ваги зовнішньої мотивації – регрес мотивації учіння [121].

Аналіз стану гуманітарної підготовки, викладений у параграфі 1.1,

власні спостереження та бесіди з курсантами свідчать про нерозуміння необхідності, байдуже ставлення та відсутність у курсантів інтересу до гуманітарних дисциплін, перевагу зовнішніх мотивів до їх вивчення (пріоритет диплому над знаннями, прагнення до хороших оцінок, уникнення неприємностей з боку викладачів та батьків).

Звертаючись до проблеми мотивації, науковці підкреслюють, що сьогодні студенти вищих навчальних закладів націлені на отримання «корисних» знань, які безпосередньо будуть необхідні їм у професійному житті, гуманітарні курси ними сприймаються як «зайві». Викладачам буває надзвичайно складно пробитися крізь цю позицію і переконати студентів у користі таких курсів, як філософія, соціологія, історія та ін. [300]. Але коли в 18-20 років молода людина вивчає математику, біологію, інформатику, вона ще не знає, що в 40-45 років їй уже як керівнику більше будуть потрібні знання соціології, педагогіки, психології, конфліктології, науки управління тощо [297]. Тобто для реалізації себе як професіонала людині не вистачає саме знань з гуманітарних дисциплін.

Термін «формування» розуміємо як процес, у ході якого відбувається створення чогось нового на основі наявних якостей особистості як генезисного характеру, так і придбаного [102]. Погоджуючись з думкою В. Лозової, вважаємо, що формувати мотивацію – значить не сформувати готовий мотив і ціль, а створити такі умови й ситуації розгортання активності, де бажані мотиви й мета склалися й розвивалися б з урахуванням індивідуальності, внутрішніх бажань особистості [164].

Тому актуальною є проблема забезпечення мотивації, бажано внутрішньої, до вивчення гуманітарних дисциплін.

Нам імponує модель «Мотивації ARCS: проєктування мотиваційних інструкцій», запропонована Дж. Келлером [320], яка включає чотири ключові складові: увагу (Attention), релевантність (Relevance), впевненість (Confidence), задоволення (Satisfaction). У рамках нашого дослідження: *увага* – це привертання уваги курсантів до вивчення гуманітарних дисциплін і

утримання її протягом усього періоду навчання через різноманітність типів подачі навчального матеріалу (презентації; навчальні кейси, проблемні ситуації з реального життя та професійної діяльності тощо) та надання йому професійної значущості; *релевантність* – передбачає викладання матеріалу гуманітарних дисциплін із поясненнями, де отримані гуманітарні знання стануть у нагоді майбутньому фахівцю у його професійній діяльності та житті у соціумі; *впевненість* – підтримка впевненості курсантів у власних силах, в успішному опануванні теоретичного матеріалу гуманітарних дисциплін та набутті практичних умінь та навичок його використання на усіх етапах навчання; допомога через систему підказок, своєчасний, дієвий та неформальний зворотній зв'язок між викладачем і курсантом; підтримка через створення ситуацій успіху, навіть коли немає причин для заохочення, окреслення орієнтирів на покращення результатів; *задоволення* – демонстрація майбутньому фахівцю, що отримані результати відповідають його очікуванням на початку навчання, а отримані знання з гуманітарних дисциплін, уміння і навички їх використання приведуть до позитивних змін у житті і сприятимуть у подальшому успішній освітній та професійній діяльності.

Отже, формування позитивної мотивації до гуманітарної підготовки у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі залежить від професіоналізму викладача, доступності змісту навчального матеріалу гуманітарних дисциплін та надання йому професійного значення; особистості самого курсанта.

Зважаючи на сказане, наступна педагогічна умова – *оновлення змісту гуманітарної підготовки з урахуванням можливостей інноваційних технологій*.

Аналіз стану гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі в ЗВО України та за кордоном дозволив констатувати, що гуманітарна підготовка курсантів повинна мати два взаємопов'язаних рівня ієрархії, перший з яких забезпечує загальнонаукову гуманітарну підготовку, другий – професійноспрямовану гуманітарну підготовку.

Зміст загальнонаукової гуманітарної підготовки, науковці визначають як систему або чітко окреслене коло наукових знань, умінь, навичок, компетенцій, світоглядних і морально-етичних ідей, оволодіння якими забезпечується всебічний розвиток гуманітарних здібностей студентів. Він містить систему наукових знань про людину, суспільство, людське мислення, культуру та практичних умінь і навичок, необхідних для життєдіяльності людини [40; 41; 237; 304; 305].

Професійноспрямована гуманітарна підготовка передбачає зв'язок викладання гуманітарних дисциплін із профілем спеціальності, що зробить гуманітарні знання більш доступними, обґрунтованими, дієвими для курсантів, допоможе викладачам уникати абстрактності і декларативності у викладанні; передбачає використання матеріалу профільних (технічних) наук в змісті гуманітарних дисциплін; сприяє формуванню у курсантів нестандартного мислення, розуміння глобалізаційних процесів у суспільстві й науці, здатності до розв'язання комплексних проблем, які виникають на стику різних галузей; дозволяє бачити взаємозв'язок фундаментальних досліджень, технологій і потреб виробництва й суспільства; є ефективним засобом перетворення здобутих курсантами знань на їхні особисті переконання [224; 282; 297].

Погоджуючись з думками науковців та дослідивши досвід гуманітарної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі у ЗВО Латвії, Польщі, Чехії, Німеччині, США, основні напрями оновлення змісту гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня вбачаємо у:

- 1) оновленні змісту гуманітарних дисциплін через:
 - розробку професійнозорієнтованих спецкурсів гуманітарних дисциплін [39; 58; 96; 212; 213];
 - розробку інтегрованих курсів навчальних дисциплін загальної гуманітарної підготовки, які б забезпечували формування повноцінної

особистості майбутнього фахівця, сприяли б усвідомленню курсантами власних потреб у тих чи інших аспектах гуманітарного знання; використання при викладанні гуманітарних дисциплін ілюстративного матеріалу із профільних наук для аргументації теоретичних положень гуманітарних наук [130; 131; 212];

– періодичний (щорічний) перегляд навчально-методичного забезпечення гуманітарних дисциплін, осучаснення, додавання або вилучення окремих модулів відповідно до сучасних досліджень, професійних акредитаційних вимог, відгуків студентів та роботодавців, наявності професорсько-викладацького складу [32; 210; 226; 303];

2) реалізацію методики навчання, заснованої на принципі «створи», замість принципу «повтори» (в технічній освіті компонента «знання» є лише основою для здійснення компоненти «уміння», а створення нового є метою технічної освіти, якій підпорядковані всі завдання, етапи і структура навчання) [85; 297];

3) викладання та навчання з використанням інноваційних технологій (технологій проблемного та ситуаційного навчання, проєктних та інформаційно-комунікаційних технологій) та організаційних форм навчання (проблемна лекція, семінар-дискусія, семінар-дослідження, практично-лабораторні заняття та ін.) [32; 52; 90; 92; 142; 292].

Однією із основних причин неефективної гуманітарної підготовки у ЗВО технічного профілю науковці називають відсутність або низький рівень професійної спрямованості гуманітарних знань через відсутність кооперації профільних випускових кафедр і кафедр гуманітарної підготовки [58; 93; 96; 158].

Наступна педагогічна умова – *творча співпраця викладачів гуманітарних та профільних (технічних) наук.*

Погоджуючись з думкою В. Ципко [297], умовами врахування профілю підготовки фахівців у викладанні гуманітарних дисциплін є обізнаність викладачів гуманітарних дисциплін, які саме науки є профільними на певному

факультеті чи у конкретній спеціальності; наявність у них уявлення про загальну історію профільних наук, їх основну проблематику, місце цих наук, обсяг теоретичних знань студентів із профільних наук, особливості виробництва та умови праці фахівців відповідного профілю.

Оновлення змісту гуманітарної підготовки у розрізі інтеграції гуманітарних та профільних дисциплін неможлива без участі викладачів відповідних кафедр. Враховуючи думки науковців та власний професійний досвід, вважаємо, що творча співпраця викладачів необхідна:

- при розробці змісту кейсів для реалізації технології ситуаційного навчання (зміст кейсів повинен бути наближеними до реальної професійної діяльності або взятий із досвіду авіаційних фахівців та відповідати рівню підготовки курсантів);

- при виконанні студентами міжпредметних інформаційних, ознайомчо-орієнтовних та дослідницьких проектів, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю та при оцінюванні результатів проектної діяльності курсантів;

- використанні можливостей інформаційно-комунікаційних технологій при викладанні гуманітарних дисциплін (наприклад, технології мультимедіа, реалізації flipped-learning (перевернутого навчання), розробці електронного навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни та розміщення його на власному сайті викладача, на сторінці викладача у віртуальному навчальному середовищі ЗВО).

Ефективність упровадження інноваційних технологій в освітній процес значною мірою залежить від того, як і яким чином взаємодіють усі його учасники, від професіоналізму та інноваційного потенціалу викладача, тому наступна педагогічна умова – *готовність викладачів гуманітарних дисциплін до використання інноваційних технологій в освітньому процесі.*

Як зазначають Н. Волкова [43], Т. Туркот [280], М. Кляп [123], створення, впровадження та поширення в освітній діяльності нових підходів,

ідей, методів та прийомів, технологій, спрямованих на оновлення, модернізацію, трансформацію освітнього процесу відповідно до вимог часу є характерною ознакою інновації в освіті. Рушійною силою інноваційної діяльності є викладач.

Як зазначає Н. Пархоменко, нині перед викладачами гуманітарних дисциплін гостро позначається дилема: чи навчати студентів теоретичних положень як цінностей самих по собі, вважаючи, що при необхідності вони будуть використані за призначенням, або розглядати ці положення як робочий засіб для розвитку самостійного творчого мислення, як основу для пояснення нововиникаючих проблем та прийняття ефективних рішень [210]. Вважаємо, що другий шлях точніше відповідає запитам сьогодення, передбачає перехід від традиційних освітніх технологій до інноваційних через пошук методик і організаційних форм навчання, що сприяють посиленню творчого аспекту освітнього процесу та забезпечують можливість самостійного пошуку знань курсантами.

Кожна із виділених нами інноваційних технологій навчання (технології проблемного та ситуаційного навчання, проєктні та інформаційно-комунікаційні технології) має свої особливості щодо мети та змісту навчання (змістова частина), методів, форм та засобів реалізації (процесуальна частина), тому їх впровадження у гуманітарну підготовку курсантів потребує переосмислення ролі й функцій викладача; бажання, можливостей, готовності викладача до реалізації інноваційної освітньої діяльності.

Погоджуючись з думкою Л. Васильєвої [29; 30], І. Дичківської [68], М. Кляп [123], Л. Козак [128], Т. Туркот [280] та інших науковців, вважаємо, що, серед інших, факторами реалізації інноваційних технологій є переорієнтація діяльності викладача з *інформаційної* (викладач – суб'єкт – провідна особа, транслятор знань, жорсткий організатор змісту і спрямованості навчальної діяльності курсантів), на *продуктивну* (викладач – педагог-менеджер, режисер і організатор освітньої діяльності, який стимулює перетворення курсанта в її активного учасника, обираючи оптимальні форми,

методи та засоби навчання, які будуть відповідати встановленій педагогічній меті та завданням кожної із гуманітарних дисциплін та гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі в цілому).

Спираючись на доробки вчених І. Дичківської [68; 69], О. Дубасенюк [75; 76], Д. Мазохи та Н. Опанасенко [169], Т. Туркот [280], під *готовністю викладача закладу вищої освіти до використання інноваційних технологій навчання* ми розуміємо особливий особистісний стан, який передбачає наявність у викладача мотиваційно-ціннісного ставлення до педагогічних інновацій; розуміння сутності, усвідомлення необхідності та підготовленість до творчого впровадження інновацій в освітній процес для досягнення педагогічних цілей; здатність до рефлексії.

Виділені педагогічні умови є іманентними складниками моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій.

Отже, імплементація визначених педагогічних умов у процесі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у разі: *до першої умови*: створення умов забезпечення мотивації, бажано внутрішньої, до вивчення гуманітарних дисциплін, впроваджуючи в освітній процес модель Дж. Келлера «Мотивації ARCS: проектування мотиваційних інструкцій», яка включає чотири ключові складові: увагу, релевантність, впевненість, задоволення; *до другої умови*: реалізації ідеї міждисциплінарності при структуруванні та розробці інтегрованих курсів гуманітарних дисциплін, осучаснюючи зміст гуманітарних дисциплін та збагачуючи його основами технічного та природничонаукового знання, пов'язуючи зміст гуманітарної дисципліни із майбутньою спеціальністю, будуючи навчальний курс навколо формування загальних компетентностей майбутнього фахівця; реалізації методики навчання, заснованої на принципі «створи», замість принципу «повтори»; викладанні та навчанні з використанням можливостей інноваційних технологій та організаційних форм навчання; *до третьої умови*: залучення викладачів природничих та технічних (профільних) наук до

розробки кейсів, зміст яких наближений до реальної професійної діяльності, консультування та оцінювання виконаних курсантами міжпредметних проєктів; консультування та технічної підтримки викладачів гуманітарних дисциплін при розробці та підтримці в робочому стані електронного навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни, використанні ІКТ при викладанні гуманітарних дисциплін; *до четвертої умови*: усвідомлення необхідності нововведень в освітній процес, формування та розвиток інноваційного потенціалу викладача.

При обґрунтуванні наповнення третього блоку моделі ми враховували той факт, що гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі повинна охоплювати формування ціннісно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, рефлексивного компонентів їх гуманітарної компетентності. Таким чином, гуманітарна підготовка має бути спрямована на формування позитивного ставлення курсантів до гуманітарних знань загальнонаукового та професійноспрямованого характеру, орієнтувати курсантів на усвідомлення системи гуманістичних цінностей; вміщувати комплекс гуманітарних знань загальнонаукового та професійноспрямованого характеру, практичних умінь і навичок їх використання у подальшій освітній та соціально-професійній діяльності; формувати вміння свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності, визначати рівень власного розвитку, оцінювати динаміку особистісного зростання.

При визначенні етапів гуманітарної підготовки майбутніх фахівців ми враховували поетапний характер засвоєння знань; об'єктивні (логіка освітнього процесу) і суб'єктивні (індивідуальні особливості життєвого шляху курсантів на даному віковому етапі) фактори; характер освітньої діяльності (перехід від професійно-орієнтованої до професійно-адаптованої). З огляду на це визначено етапи гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі: адаптаційно-орієнтований, формуючий, інтегруючий. На кожному етапі через предмети гуманітарного циклу формується гуманітарна компетентність майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі.

Мета гуманітарної підготовки на *адаптаційно-орієнтованому етапі* двоаспектна: гуманітарний супровід процесу адаптації курсантів до закладу вищої освіти, формування базових гуманітарних знань і умінь.

На *формуючому етапі* відбувається формування загальнонаукових та загальнопрофесійних гуманітарних знань та умінь курсантів.

Мета *інтегруючого етапу* – посилення професійноспрямованої гуманітарної підготовки та забезпечення особистісних запитів курсантів.

З огляду на той факт, що формування гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня спирається на інтеграцію знань із різних гуманітарних дисциплін та умінь їх застосовувати в міжособистісних стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності для досягнення поставленої мети нами розроблений *інноваційний навчально-змістовий ресурс*.

Взявши до уваги, що практично у всіх закладах вищої освіти, які готують технічних фахівців авіаційної галузі (таблиця 1.1), навчальні дисципліни «Українська мова» та «Іноземна мова» мають продовження і професійно спрямований зміст у навчальних дисциплінах «Українська мова за професійним спрямуванням», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Авіаційна англійська мова», ми до складу *інноваційного навчально-змістового ресурсу* гуманітарної підготовки включили навчальні дисципліни «Історія України та української культури», «Філософія», «Політологія», «Соціологія», «Психологія», «Культурологія», які викладаються як окремі навчальні дисципліни або як інтегровані короткі курси гуманітарних дисциплін. Ці гуманітарні дисципліни мають значний обсяг достатньо складного і різноманітного навчального матеріалу, обмежену кількість годин на його вивчення; при їх викладанні викладачі використовують переважно пасивний пояснювально-ілюстративний метод навчання, що призводить до репродуктивного відтворення матеріалу курсантами.

Формами організації навчання за означеними предметами є лекції, семінари, практична та самостійна робота. Для кожної з форм організації

навчання запропоновано використовувати різні інноваційні технології.

Впровадження в освітній процес технології проблемного навчання, технології ситуаційного навчання, проєктних технологій, інформаційно-комунікаційних технологій передбачають трансформацію гуманітарної підготовки, надаючи їй дослідницького характеру.

Трансформація гуманітарної підготовки з навчальних дисциплін гуманітарного циклу здійснювалось у напрямках:

1) збагачення викладання навчальних дисциплін загальнонаукової гуманітарної підготовки інноваційними технологіями навчання, доповнення їх змісту темами, пов'язаними із майбутньою професійною діяльністю;

2) розробки авторських професійнозорієнтованих спецкурсів «Історія авіації України», «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування», використання інноваційних технологій при їх викладанні.

Спецкурс *«Історія авіації України»* був нами розроблений на основі вивчення досвіду гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закордонних закладах вищої освіти та власного професійного досвіду.

Мета вивчення спецкурсу – формування цілісного уявлення майбутніх фахівців про ціннісно-структурні елементи розвитку авіації у різні історичні часи, сучасний стан, перспективи розвитку та проблеми української авіації.

Вважаємо, що спецкурс, як вибірковий компонент освітніх програми, повинен бути продовженням навчальної дисципліни «Історія України та української культури». Силабус спецкурсу «Історія авіації України» представлено в додатку О.

Передумови розробки спецкурсу «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування» були такі:

1) в Україні нараховується більше 60 діючих авіаційних компаній (аеропортів, підприємств авіабудування, авіаремонтних підприємств, підприємств з обслуговування повітряного руху України тощо) кожна з яких

має свою систему цінностей та переконань, передбачає певну поведінку працівників, обумовлює характер життєдіяльності компанії, тому майбутній фахівець повинен розуміти основні елементи, моделі та типи корпоративної культури, її сутність, зміст та специфіку;

2) авіаційні компанії обслуговують літальні апарати українських та іноземних виробництв, організація ремонту окремих вузлів і деталей авіаційної техніки потребує встановлення тісних зв'язків і налагодження чіткої координації у співпраці технічних фахівців різних ремонтних підприємств та авіакомпаній. Ефективне спілкування технічних фахівців з колегами, українськими та іноземними замовниками робіт неможливе без знань норм і правил ділового спілкування, соціокультурних особливостей співрозмовників, здатності працювати в команді, запобігати конфліктам та непорозумінням тощо.

Мета спецкурсу – формування у курсантів системи знань та практичних навичок у сфері корпоративної культури авіаційних компаній, ділового спілкування та комунікації, основоположних понять етики ділового спілкування. Вважаємо, що спецкурс, як вибірковий компонент освітніх програми, повинен вивчатись після вивчення курсантами навчальних дисциплін «Культурологія», «Психологія», «Соціологія» або після вивчення інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології» та «Основи соціології, культурології та філософії».

Силабус спецкурсу «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування» представлено в додатку П.

Здійснена робота із трансформації гуманітарної підготовки з навчальних дисциплін *інноваційного навчально-змістового ресурсу* представлена в таблиці 2.1.

Загальним для всіх навчальних дисциплін є розробка презентацій до лекцій, підбір відеоматеріалів до окремих тем навчальних дисциплін, тестових питань для перевірки теоретичних знань, тем для написання есе, розміщення навчально-методичних матеріалів на GoogleДиску викладача.

Таблиця 2.1

Оновлення змісту гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців
авіаційної галузі бакалаврського рівня

Навчальна дисципліна	Трансформація гуманітарної підготовки / розробка змісту навчальної дисципліни
1	2
Історія України та української культури	<i>розроблено</i> проблемні ситуації, пов'язані із трактуванням подій в Україні у різні історичні часи; теми інформаційних та ознайомчо-орієнтовних проєктів щодо історичних та культурних подій, видатних постатей в Україні різних часів; <i>додано</i> тему «Генеза авіаційної галузі України»
Інтегрований курс «Основи політології, правознавства та психології»	<i>розроблено</i> проблемні ситуації, пов'язані із трактуванням політичних подій у різні історичні часи; ілюстративні навчальні ситуації – кейси з психології; теми інформаційних та ознайомчо-орієнтовних проєктів з психології («Видатні психологи України та їх теорії»; «Психологія в системі наук про людину» тощо), політології та правознавства («Витоки соціально-політичних вчень в Україні», «Основні політичні режими та їх характеристика», «Політична культура сучасного українського суспільства», «Система міжнародного механізму захисту прав людини», «Політична криза в Україні 2013-2014 рр. та шляхи подолання» та ін.); <i>додано</i> теми: «Нормативні джерела регулювання повітряних правовідносин (нормативні документи міжнародного повітряного права; чинне українське «авіаційне» законодавство; корпоративні авіаційні правила», «Психологічні основи діяльності фахівця в системі «людина-техніка»; «Психофізіологічні передумови виникнення негативних психічних станів у технічних фахівців авіаційної галузі»; теми інформаційних та ознайомчо-орієнтовних проєктів: «Особливості розвитку авіаційної галузі при різних політичних режимах»; «Генезис адміністративно- правового забезпечення функціонування авіаційного транспорту»;

Продовження таблиці 2.1

1	2
	<p>«Особливості прояву темпераментальних властивостей на початкових етапах професійного становлення фахівців професій типу «людина-техніка»; «Особливості розвитку мислення, уваги, пам'яті фахівців професій типу «людина-техніка» та ін.</p>
<p>Інтегрований курс «Основи соціології, культурології та філософії»</p>	<p><i>розроблено</i> проблемні ситуації, пов'язані із трактуванням філософських понять; інформаційно-дослідницькі проекти з філософії («Філософія інформаційного суспільства», «Філософія комп'ютерного розуму і «штучного інтелекту», «Філософія глобалізму», «Філософія техніки»; ілюстративні навчальні ситуації – кейси з філософії, соціології, культурології;</p> <p><i>додано</i> теми «Філософія сучасної авіації»; «Соціологія авіаційної галузі: призначення, напрямки дослідження»; теми інформаційних та ознайомчо-орієнтовних проєктів «Можливості застосування основних соціологічних парадигм для аналізу соціальних процесів у авіаційній галузі», «Характер соціальних проблем у діяльності авіаційних компаній України»; «Забобони та ставлення до них різних народів», «Значення однакових жестів та особливості вітання у різних народів», «Особливості міжкультурної взаємодії технічних фахівців авіаційної галузі» та ін.</p>
<p>Спецкурс «Історія авіації України»</p>	<p><i>розроблено</i> навчальні ситуації – кейси, пов'язані із використанням авіаційної техніки (проблеми захисту навколишнього середовища від впливу авіації; вплив рівня морального та технічного зносу авіаційної техніки на безпеку авіаційних перевезень тощо); теми інформаційних та ознайомчо-орієнтовних проєктів: «Видатні українські авіаконструктори»; «Історія та сучасність українського літакобудування та вертольотобудування»; «Українські авіакомпанії: минуле і сьогодення»; «Мала авіація в Україні: сучасний стан та майбутнє» та ін.</p>

Продовження таблиці 2.1

1	2
Спецкурс «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування»	<i>розроблено</i> теми інформаційних проєктів: «Етичні принципи корпоративної поведінки в авіаційних компаніях»; «Сучасні форми та механізми забезпечення високого рівня культури ділового спілкування»; «Моделі та стилі ділового спілкування авіаційних фахівців у країнах з різною культурою»; «Ділові конфлікти в авіаційній галузі та способи їх вирішення»; «Шляхи розвитку культури особистості авіаційного фахівця як суб'єкта ділового спілкування»

Основні методи гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня відповідно до виділених нами інноваційних технологій такі: кейс-метод, метод проєктів, метод проблемного викладення матеріалу, методи комп'ютерної підтримки, дослідницькі методи навчання із застосуванням ІКТ, активні методи навчання.

Враховуючи думку П. Шляхтуна [308], вважаємо, що при виборі методу навчання викладач повинен враховувати: характер гуманітарної дисципліни – загальнонауковий чи професійноорієнтований; рік (курс) навчання, рівень підготовки курсантів; обсяг навчального часу, відведений на вивчення дисципліни, розділу, теми; форму організації освітнього процесу – денна, вечірня чи заочна; форми навчального заняття – лекція, семінар, практичне заняття, самостійна робота курсантів; науковий і педагогічний рівень викладача.

Ефективність гуманітарної підготовки курсантів залежить не тільки від її змістового наповнення та методів навчання, а й від організаційних форм навчання.

Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі передбачає поєднання аудиторної роботи та позааудиторної діяльності. Аудиторна робота здійснюється у формі лекцій, семінарів та практичних

занять.

Дослідженням передбачено поєднання традиційних лекцій із пояснювально-ілюстративним методом викладання та інноваційних форм лекційних занять (лекції-візуалізації, яка передбачає використання мультимедійних презентацій та відеоматеріалів; лекції у форматі полілогу; проблемної лекції; «перевернутої» лекції).

На нашу думку, нині, враховуючи обмеженість часу на викладання гуманітарних дисциплін, актуальною є «перевернута» лекція, коли знайомство курсантів з матеріалом (лекція, презентації та відеоматеріал до лекції, питання для обговорення, теми індивідуальних та групових проєктів, посилання на сайти з контентом, який відповідає темі, що вивчається тощо, розміщені викладачем в мережі Інтернет на GoogleДиску), відбувається до його викладання в аудиторії, а сама традиційна лекція перетворюється в обговорення змісту лекції, дискусію, перевірку знань курсантів з опрацьованого матеріалу тощо. Перевернута модель покладає більшу відповідальність за навчання на самих курсантів, даючи їм стимул для експерименту [230; 323].

Семінари, будучи формою групового практичного заняття, спрямовані традиційно на поглиблення, розширення, деталізацію, закріплення навчального матеріалу, поданого на лекції та покликані розвивати аналітичні, ораторські, організаційні, комунікаційні вміння курсантів. Основними формами проведення семінарських занять в нашому дослідженні є теоретичний семінар, семінар-практикум, семінар дослідницького характеру з незалежною від лекцій тематикою (має дослідницький характер та присвячений більш ґрунтовному вивченню тієї чи іншої наукової проблеми). На семінарах передбачена індивідуальна та групова роботи, використання активних методів його проведення (тематичні дискусії; колективний пошук відповідей; бесіда і вільний обмін думками; інформація про конструктивні пропозиції курсантів, захист проєктів, есе).

Практичні заняття з гуманітарних дисциплін спрямовані переважно на

формування практичних умінь та навичок використання теоретичних знань з гуманітарних дисциплін. У рамках нашого дослідження передбачені інноваційні форми проведення практичних занять, на яких реалізуються кейс-метод (кейси представлені у вигляді ілюстративних навчальних ситуацій, навчальних ситуацій із виділеною проблемою), метод проєктів для роботи індивідуально та малими групами з підготовки інформаційних та ознайомчо-орієнтовних проєктів, зокрема, з використанням ІКТ для їх виконання та презентації. Використання ІКТ під час виконання завдань в аудиторії перетворює практичне заняття на практично-лабораторне.

Позааудиторна діяльність курсантів передбачає самостійну роботу курсантів, відвідування музеїв авіації та тематичних виставок, зокрема, віртуальних, зустріч із досвідченими фахівцями з метою підвищення зацікавленості студентів в обраній професії та мотивування до навчання.

Головне завдання самостійної роботи – навчити курсантів працювати самостійно, планувати особисту траєкторію навчання, виконувати групові проєкти у позааудиторний час. Самостійна робота курсантів передбачає вивчення матеріалу лекцій, опрацювання наукових та літературних джерел, словників та енциклопедій, зокрема, розміщених в мережі Інтернет; реалізацію індивідуальних та групових проєктів, написання есе.

Кінцева мета гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня – сформованість гуманітарної компетентності майбутнього фахівця певного рівня.

Четвертий блок моделі – *оціночно-результативний* містить рівні сформованості гуманітарної компетентності майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі (високий, достатній, низький) та критерії для його оцінки (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний). Критерії та рівні гуманітарної підготовки теоретично обґрунтовані в параграфі 1.2.

Основні завдання оціночно-результативного блоку – моніторинг рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх фахівців за виділеними критеріями, який передбачає: вивчення динаміки змін у мотивації курсантів

щодо оволодіння теоретичними знаннями з гуманітарних дисциплін та практичними вміннями їх використовувати; проведення постійної діагностики (моніторингу) рівня гуманітарних знань, своєчасне фіксування недоліків чи помилок у їх вивченні; визначення шляхів та засобів усунення недоліків; виявлення найбільш ефективних напрямів, методів та форм діяльності викладачів під час реалізації цього процесу і поширення досвіду навчальної роботи; розвиток у курсантів рефлексивних навичок самооцінки власних досягнень, встановлення причин невдач та труднощів, які виникають під час вивчення гуманітарних дисциплін.

Результатом реалізації моделі, залежно від індивідуальних здібностей, повинен стати технічний фахівець авіаційної галузі з високим або достатнім рівнем гуманітарної компетентності.

Отже, модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій є описовопредставленим цілісним педагогічним процесом, у якому сукупність підходів до навчання та запропоновані інноваційні технології спрямовані на придбання курсантами якісних гуманітарних (загальнонаукових та професійнозорієнтованих) знань, практичних умінь та навичок їх застосування у подальшій освітній та практично-професійній діяльності, взаємодії в соціумі, ціннісного ставлення до майбутньої професії, здатності до самовдосконалення та самоаналізу.

Експериментальну перевірку запропонованої моделі буде здійснено в наступному підрозділі наукової роботи.

2.2 Реалізація моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій

Даний підрозділ присвячено опису експериментальної роботи з реалізації на практиці моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних

технологій, яка спиралася на теоретичні позиції, обґрунтовані у попередньому підрозділі.

У ролі провідних факторів ефективної гуманітарної підготовки виступають дві закономірності: а) поетапний характер засвоєння знань; б) взаємозв'язок соціальної ситуації розвитку і характеру провідної освітньої діяльності (перехід від професійно-орієнтованої до професійно-адаптованої).

Зважаючи на сказане, гуманітарна підготовка майбутніх фахівців в процесі дослідження і відповідно формування гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня, здійснювалася у три взаємопов'язані етапи: адаптаційно-орієнтований, формуючий, інтегруючий.

Мета гуманітарної підготовки на *адаптаційно-орієнтованому етапі* двоаспектна: гуманітарний супровід процесу адаптації курсантів до закладу вищої освіти, формування базових гуманітарних знань і умінь.

Завданням гуманітарної підготовки на *адаптаційно-орієнтованому етапі* було: формування ціннісного ставлення до майбутньої професії, до гуманітарного знання загальнонаукового характеру і розвитку особистості (ціннісно-мотиваційний компонент гуманітарної компетентності); формування базису для подальшої гуманітарної підготовки та розширення сфери самосвідомості (когнітивний компонент гуманітарної компетентності); вдосконалення навчальних навичок, оволодіння прийомами самопізнання, саморозвитку (діяльнісний компонент гуманітарної компетентності); формування вміння свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності (рефлексивний компонент гуманітарної компетентності). На цьому етапі характер освітньої діяльності – професійно-орієнтований.

На *формуючому етапі* відбувалось формування загальнонаукових та загальнопрофесійних гуманітарних знань та умінь курсантів.

Завданням *формуючого* етапу було: нарощування мотиваційного потенціалу курсантів, формування системи загальнопрофесійних цінностей (ціннісно-мотиваційний компонент гуманітарної компетентності);

формування загальнонаукових гуманітарних знань, професійної самосвідомості (когнітивний компонент гуманітарної компетентності); формування загальногуманітарних умінь (діяльнісний компонент гуманітарної компетентності); формування вміння свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності, оцінювати динаміку особистісного зростання (рефлексивний компонент гуманітарної компетентності) На цьому етапі характер освітньої діяльності – професійно-орієнтований.

Мета *інтегруючого етапу* – посилення професійноспрямованої гуманітарної підготовки та забезпечення особистісних запитів курсантів.

Завданням гуманітарної підготовки на *інтегруючому* етапі було: розвиток системи гуманітарних цінностей, нарощування мотиваційного потенціалу курсантів щодо оволодіння гуманітарними знаннями для ефективної комунікації, соціальної взаємодії, подальшої освітньої та професійної діяльності, розуміння себе як особистості в сучасному соціокультурному середовищі (ціннісно-мотиваційний компонент гуманітарної компетентності); формування системи прикладних гуманітарних знань, необхідних для виконання різних видів подальшої освітньої та професійної діяльності (когнітивний компонент гуманітарної компетентності); формування навичок використання гуманітарних знань у соціально-професійній діяльності (діяльнісний компонент гуманітарної компетентності); розвиток вміння свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності, визначати рівень власного розвитку, оцінювати динаміку особистісного зростання (рефлексивний компонент гуманітарної компетентності). На цьому етапі характер освітньої діяльності – професійно-адаптивний.

Реалізація цільового блоку моделі передбачала підготовку конкурентноспроможного технічного фахівця авіаційної галузі бакалаврського рівня, який володіє гуманітарними знаннями та вміє їх практично використовувати в освітній та соціально-професійній діяльності як провідну мету педагогічного експерименту.

Для проведення формувального етапу педагогічного експерименту було

обрано Криворізький коледж Національного авіаційного університету та Кременчуцький льотний коледж Харківського національного університету внутрішніх справ. До експерименту було залучено 94 курсанти 1 курсу цих ЗВО – майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі, сформовано експериментальну і контрольну групи по 47 курсантів у кожній.

Основою проведення експериментальної роботи в експериментальній групі був інноваційний навчально-змістовий ресурс, який охоплює навчальні дисципліни «Історія України та української культури», інтегровані курси «Основи політології, правознавства та психології» та «Основи соціології, культурології та філософії», авторські спецкурси «Історія авіації України» та «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування» (таблиця 2.1).

Зважаючи на те, що без сформованої у курсантів мотивації до набуття гуманітарних знань їх навчання стане механічним засвоєнням теоретичних основ гуманітарних наук, які залишаться незатребуваними і нереалізованими в подальшій діяльності, однією із педагогічних умов моделі гуманітарної підготовки курсантів визначено забезпечення мотивації, бажано внутрішньої, до вивчення гуманітарних дисциплін. Виходячи з цього, в ході педагогічного експерименту акцентувалася увага на формуванні мотиваційно-ціннісного компоненту гуманітарної компетентності курсантів, що здійснювалося на початку вивчення кожної навчальної дисципліни та авторських спецкурсів, підтримувалася різними педагогічними прийомами протягом всього періоду їх вивчення.

Для формування мотиваційно-ціннісного компоненту гуманітарної компетентності (імплементатії, зазначеної педагогічної умови) нами були застосовані мотиваційно-спонукальні прийоми та методи навчання, які дозволяли збудити інтерес і бажання до вивчення гуманітарних дисциплін:

– прийоми «втягуючого» початку лекції, щоб одразу «втягнути» курсантів у процеси мислення (на початку лекції створювались ситуації або формулювались проблеми, які цікавлять всіх курсантів; цитувались

суперечливі думки до різних історичних подій відомих особистостей; використовувались фрагменти відеофільмів, елементи розумного і доречного гумору тощо);

– модель мотивації Дж. Келлера «ARCS», яка включає чотири ключові складові: увагу (Attention), релевантність (Relevance), впевненість (Confidence), задоволення (Satisfaction)-- на практичних та семінарських заняттях;

– ситуації успіху, що передбачали виконання практичних завдань з гуманітарних дисциплін (вирішення ситуаційних завдань, виконання проєктів), які ґрунтуються на існуючому досвіді курсантів щодо пошуку, обробки, узагальнення та представлення інформації;

– неочікувані (проблемні) ситуації, які за своїм призначенням породжували інтерес у курсантів до оволодіння гуманітарними знаннями (загальнонауковими та професійнозорієнтованими) й уміннями їх використовувати, давали розуміння курсантам в обмеженості наявних в них знань з гуманітарних наук, сприяли залученню до активної освітньої діяльності;

– розподіл між курсантами ролей при підготовці і захисті проєктів (пропонента, опонента, рецензента, експерта тощо), самостійне формування проблемних питань доповідачеві, аналіз на основі засвоєного понятійного апарату актуальних проблем гуманітарних наук, піднятих в проєкті. Це підвищувало відповідальність курсантів за проведення занять; сприяло набуттю ними знань і навичок самостійної роботи та вирішення організаційних проблем, розвитку у курсантів творчого підходу до навчання;

– метод Peer Assessment – взаємооцінка курсантами виконаних робіт на основі критеріїв, заданих викладачем. Сутність методу – кожен курсант повинен був написати доброзичливі коментарі та побажання замість зауважень до робіт інших курсантів. Останніми пишуть свої коментарі викладач і сам курсант. Цей метод дозволив мотивувати курсантів до якісного виконання навчальних завдань, розвивати вміння свідомо контролювати

результати своєї діяльності та визначати рівень власного розвитку, оцінювати динаміку особистісного зростання;

- постановка і обговорення в рамках теми семінарського чи практичного заняття питань, що хвилюють самих курсантів, та у вирішенні яких вони були найбільш зацікавлені.

У процесі експериментального навчання стимулювання мотивації курсантів до вивчення гуманітарних дисциплін досягалося завдяки їх взаємодії та навчального співробітництва з іншими курсантами та викладачами; використанню індивідуально-диференційованих завдань.

Для підвищення мотивації курсантів до вивчення гуманітарних дисциплін відбувалось:

- регулярне з'ясування й урахування їх побажань після лекції (семінару, практичного заняття) шляхом опитування і вивчення їх відповідей на питання: «Я з великим інтересом слухаю ту лекцію, яка...», «Бажання відвідувати лекцію (семінар, практичне заняття) у мене виникає лише тоді, коли викладач ...», «Чи варті знання з гуманітарної дисципліни ... того, щоб їх утримувати в довготривалій пам'яті?», «Чи фіксуєте ви надзвичайно важливі для вас думки, які виникли під час лекції (семінару, практичного заняття)?», «Чи викликав зміст лекції у вас бажання отримати додаткову інформацію із різних джерел або обговорити питання, підняті на лекції, з іншими курсантами (друзями, батьками)?», «Як ви вважаєте, чи зможете ви інформацію, отриману на лекції, використати у майбутній освітній чи соціально-професійній діяльності?» тощо;

- обговорення з курсантами питань, що стосуються типу, форм і методів проведення лекційних, практичних та семінарських занять: «Що ви більше запам'ятали: те, чому вас вчили, чи те, як вас вчили?» (перефразували висловлювання Е. Севруса), «Які зміни доцільно ввести в організацію освітньої діяльності, щоб вона максимально сприяла засвоєнню навчального матеріалу з дисципліни... (формувала уміння використовувати

гуманітарні знання з дисципліни ...)?»), «Чи повністю забезпечується організація та зміст освітньої діяльності вирішенню питань, які вас хвилюють з історії (філософії, психології, соціології ...)?»), «Для того, щоб практичні заняття з гуманітарної дисципліни приносили курсантам реальну практичну допомогу, їх необхідно ...?» тощо.

Систематичне опрацювання результатів опитування дозволяло своєчасно фіксувати позитивні чи негативні зміни у стані мотивів курсантів та на цій підставі вносити відповідні корективи у систему методичної підтримки експериментального навчання.

Реалізуючи змістово-організаційний блок моделі, ми проаналізували освітні програми, силабуси, навчальні програми гуманітарних дисциплін здобувачів вищої освіти зі спеціальності 272 «Авіаційний транспорт» за освітніми програмами «Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів», «Технології робіт та технологічне обладнання аеропортів», «Інженерія авіаційних конструкцій», «Льотна експлуатація повітряних суден» Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківського авіаційного інституту», Національного авіаційного університету (м. Київ), Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький), Криворізького коледжу Національного авіаційного університету, Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ. У результаті ми дійшли висновку про необхідність трансформації гуманітарної підготовки із врахуванням можливостей інноваційних технологій навчання та розширення змісту гуманітарних дисциплін за рахунок уведення тем професійного спрямування.

Результати виконаної роботи представлені в таблицях 2.1 та 2.2, додатках дисертаційної роботи.

Таблиця 2.2

Оновлений зміст навчальних дисциплін гуманітарної підготовки

Навчальна дисципліна	Зміст оновлення навчальної дисципліни
Історія України та української культури	Основні історичні етапи та їх вплив на становлення та розвиток української авіації; видатні особистості, які вплинули на розвиток авіації в Україні.
Інтегрований курс «Основи політології, правознавства та психології»	<p>Залежність розвитку авіаційної галузі від політичних режимів в Україні. Нормативні документи міжнародного повітряного права, чинне українське «авіаційне» законодавство, які регулюють повітряні правовідносини. Корпоративні авіаційні правила, призначення і сутність. Адміністративно-правове забезпечення функціонування авіаційного транспорту.</p> <p>Психологічні особливості діяльності технічного фахівця авіаційної галузі в системі «людина-техніка». Особливості прояву темпераменту особистості на початкових етапах професійного становлення. Психофізіологічні передумови виникнення негативних психічних станів у технічних фахівців авіаційної галузі</p>
Інтегрований курс «Основи соціології, культурології та філософії»	<p>Розвиток авіаційної та космічної галузі в умовах глобалізації.</p> <p>Основні соціологічні парадигми для аналізу соціальних процесів у авіаційній галузі. Соціальні проблеми та діяльність авіаційних компаній України.</p> <p>Вплив культурологічних чинників на професійну діяльність технічного персоналу авіаційних компаній. Особливості міжкультурної взаємодії технічних фахівців авіаційної галузі</p>

У процесі вивчення означених тем курсанти експериментальних груп дослідили основні історичні етапи становлення української авіаційної галузі, залежність її розвитку від політичних режимів в Україні та в умовах глобалізації, ознайомились із психологічним, культурологічними та соціологічним аспектами професійної діяльності технічних фахівців авіаційної галузі, оволоділи понятійним апаратом з питань правового забезпечення функціонування авіаційного транспорту.

Основними формами проведення лекційних занять з означених тем були лекції-бесіди та «перевернуті» лекції.

На практичних заняттях з інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії» були використані навчальні ситуації - кейси, презентації курсантів, виконані ними інформаційні та ознайомчо-орієнтовні проекти та їх обговорення. Теми інформаційних та ознайомчо-орієнтовних проектів пропонувались або викладачем або обирались самими курсантами.

Під час виконання індивідуальних та групових проектів у курсантів формувались та вдосконалювались вміння:

- розуміти суть поставленого завдання і характер взаємодії з іншими курсантами і викладачем, вимоги до подання виконаного проекту або його частин;
- планувати логічну послідовність дій (етапів виконання проекту), кінцевий результат роботи та презентувати його у різних формах;
- пошуку і знаходження необхідної інформації самостійно із різних джерел, зокрема, використовуючи ресурси мережі Інтернет; аналізу та узагальнення знайденої інформації;
- захищати свій проект під час процедури публічного захисту проектів;
- конструктивно обговорювати результати і проблеми, які виникають при виконанні проекту (етапів проекту);
- розуміти критерії оцінювання проектів та оцінювати результати

власної діяльності за визначеними критеріями, оцінювати проєкти, виконані іншими тощо.

Метою використання навчальних ситуацій – кейсів на практичних заняттях було спільними зусиллями групи курсантів проаналізувати ситуацію – case, що виникає у конкретній ситуації, і виробити практичне рішення.

Використання кейс-методу при вивченні інтегрованих курсів мало певні особливості: курсантам пропонувались фрагменти тексту, рисунки, життєві проблеми, які необхідно проаналізувати, продемонструвавши знання вивченого на лекціях матеріалу. Кожна вправа містила взаємопов'язані структурні компоненти [12]: пізнавальний (доповнює теоретичні знання курсантів історичними, життєвими прикладами); понятійний (опанування термінами і поняттями, які притаманні кожній із гуманітарних дисциплін, розуміння їх сутності); дидактичний (визначається сутністю і атрибутами аналізу ситуації як активного методу навчання); суспільний (відображає можливість обміну думками, порівняння різних поглядів курсантів у формі колективної дискусії / обговорення); аналітичний (змушує кожного курсанта мислити та аналізувати описані ситуації); евристичний (дає змогу кожному курсанту визначати варіанти можливих рішень і обрати найкращий); мотиваційний (стимулює і залучає кожного курсанта до пошуку шляхів розв'язання проблеми).

Приклади кейсів для проведення практичних занять з інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології» та «Основи соціології, культурології та філософії» представлено нижче та в додатках Л і М.

Навчальна ситуація – кейс з психології. Під час проходження медичного огляду біля кабінету лікаря в медичній частині коледжу очікують своєї черги працівники аеродрому. Медична сестра запрошує до кабінету лікаря знайомого співробітника без черги.

Працівник 1 швидко піднявся зі свого місця, почав голосно та різко висловлювати невдоволення діями медичної сестри, таким чином викликаючи конфліктну ситуацію.

Працівник 2 спокійно підійшов до співробітника, почав його заспокоювати, запропонував присісти, наполегливо пропонуючи вирішити конфлікт.

Працівник 3 доволі легко реагує на дану ситуацію, сприймає все з посмішкою, активно спілкується з іншими співробітниками, які очікують черги, пояснює дії медичної сестри.

Працівник 4 відчуває ніяковість в даній ситуації, ні з ким не спілкується, переживає необхідність більш тривалого перебування в поліклініці, на очах сльози.

Завдання: визначити тип темпераменту кожного співробітника.

Кейс з психології «Будівництво піраміди» (аналіз ситуації).

Уявіть ситуацію, що носить символічний характер: кілька людей, що володіють значними і різноманітними здібностями, коментують свою участь в будівництві піраміди (піраміда тут – символ будь-якої великої справи)

«Яку піраміду можна побудувати! – вигукнув перший. – Історія не забуде її творця! І зробити це можу тільки я!».

«Потрібно робити, а не розмірковувати!» – відрубав другий і пішов організовувати доставку кам'яних блоків.

«А цікаво буде спробувати!» – зауважив третій, потираючи руки від задоволення.

«Справа стоїть, – сказав четвертий. І додав, подумавши: – Але ж можна зробити краще»

«Так! Так! Так! – промовив п'ятий. --Днями я сидів в президії з самим фараоном, він сказав, що обов'язково запросить мене на консультацію».

«Цілком імовірно, що я тут загину, – похмуро прорік шостий, заглибившись у думки, – але в цьому випробуванні, можливо, нарешті знайду себе».

Завдання:

1) визначити психологічний склад кожного з цих можливих типів особистості і її суспільну значимість (скласти соціально-психологічний

портрет);

2) назвати імена особистостей зі світової і української історії, які відповідають цим типам.

Кейс з філософії. Володимир Іванович Вернадський у нарисі «Кілька слів про ноосферу» презентував ряд положень.

«Ноосфера -- нове геологічне явище на нашій планеті. У ній вперше людина стає найбільшою геологічною силою. Вона може і повинна перебудувати своєю працею і думкою своє життя, перебудувати докорінно, порівняно з тим, яким воно було раніше. Перед нею відкриваються дедалі більші творчі можливості. І, цілком можливо, покоління моєї внучки вже наблизиться до їх розквіту».

«Лік планети – біосфера – хімічно різко змінюється людиною свідомо і, головним чином, несвідомо. Змінюється людиною фізично і хімічно повітряна оболонка суші, всі її природні води».

«У результаті зростання людської культури в ХХ ст. дедалі швидше стали змінюватися (хімічно та біологічно) прибережні моря і частини океану. Людина повинна тепер вживати все більше і більше заходів для того, щоб зберегти для майбутніх поколінь морські багатства, які нікому не належать. Крім того, людиною створюються нові види тварин і рослин».

«У майбутньому, ймовірно, здійсниться казкова мрія: людина прагне вийти за межі своєї планети в космічний простір. І, безумовно, вийде».

«Нині ми не можемо не зважати на те, що в великій історичній трагедії, яку ми переживаємо, ми пішли правильним шляхом, який відповідає ноосфері».

«Зараз ми переживаємо нову геологічну еволюційну зміну біосфери. Ми входимо в ноосферу. Тому можна дивитися на наше майбутнє впевнено. Воно в наших руках. Ми його не випустимо».

Завдання: Проаналізуйте та оцініть висловлювання вченого. Наскільки вони актуальні сьогодні?

Кейс з соціології. Американський соціолог Е. Шилз виділяє три типи

взаємин соціології й влади. Перший тип (маніпулятивний) – характеризується співпрацею із владою: соціологічне знання використовується для керування суспільними процесами й маніпуляції поведінкою людей. Другий (критичний) – має місце, коли соціологи відмовляються від співробітництва із владою, займають незалежну, аналітичну позицію до політики влади. Третій (єднальний) тип орієнтації укладається в пошуку згоди, консенсусу між владою, групами й особистостями.

Завдання: до якого типу можна віднести відносини між владою й українськими соціологами сьогодні? Якої орієнтації стосовно влади сьогодні варто дотримуватися соціологам? Доведіть свою думку прикладами.

Кейс з культурології. Прочитайте уривок, який належить видатному спеціалісту з античної культури Ф. Х. Кессіді (1920-2009). В одній із своїх основних праць «От мифа к логосу» він розробив концепцію переходу давньогрецької думки від міфологічного до раціонального мислення.

«Кожна нація відрізняється тільки їй одній властивим поєднанням і співвідношенням темпераментів, типів мислення і світосприйняття... У всій історії людства, мабуть, не було народу, більш пройнятого агональним (змагальним, полемічним) духом в ім'я наживи, слави, ніж стародавні греки. Гонитва греків за славою і набуттям безсмертя в пам'яті поколінь була одним з яскравих проявів їх гострого почуття «швидкоплинності» людського життя і невгамовного бажання подолати смерть. Славне ім'я було нетлінним, неминущим: цінне (точніше, безцінне) само по собі, воно не купується і не продається; славне ім'я перевершує будь-яку матеріальну нагороду. Сучасній людині, з її установкою на практичне використання досягнутих знань, вкрай важко зрозуміти стародавнього грека, який цинив знання заради знання, істину заради істини. Властиві древнім грекам дух суперництва і прагнення слави, що вимагали величезної напруги духовних і фізичних сил, сприяли досягненню багатьох видатних результатів в різних сферах життя і культури»

Завдання: визначте основні риси ментальності давніх греків і їх вплив на культурні досягнення цього народу. Як ви думаєте, чому античну культуру

вважають фундаментом європейської цивілізації? Які із рис ментальності давніх греків притаманні українцям сьогодні? Обґрунтуйте свою відповідь.

Спостереження за роботою курсантів на практичних заняттях дозволило констатувати, що основними перевагами використання навчальних ситуацій – кейсів для курсантів було:

- отримання навичок вирішення реальних проблем;
- можливість роботи групи в єдиному проблемному полі, імітування механізму ухвалення рішення в житті, що вимагає знання і розуміння термінів, уміння оперувати ними, вибудовуючи логічні схеми вирішення проблеми, аргументувати свою думку;
- вироблення навичок найпростіших узагальнень;
- отримання навичок роботи в команді;
- формування уміння роботи з ресурсами мережі Інтернет з метою пошуку необхідної інформації.

Докладніше зупинимось на розкритті особливостей реалізації спецкурсів «Історія авіації України» та «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування».

Як зазначалось в параграфі 2.1, спецкурс «Історія авіації України» був нами розроблений на основі вивчення досвіду гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закордонних закладах вищої освіти та власного професійного досвіду.

Спецкурс, як вибіркового компонента освітньої програми, був реалізований на адаптаційно-орієнтованому етапі гуманітарної підготовки курсантів. Метою спецкурсу було формування ціннісного ставлення курсантів до майбутньої професії (ціннісно-мотиваційний компонент гуманітарної компетентності), базису для подальшої гуманітарної підготовки (когнітивний компонент гуманітарної компетентності), вдосконалення навичок роботи з інформацією (пошуку, обробки, передачі, швидкості сприйняття, аналізу, узагальнення тощо), володіння прийомами самопізнання, саморозвитку

(діяльнісний компонент гуманітарної компетентності), формування вміння свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності (рефлексивний компонент гуманітарної компетентності).

Формами проведення аудиторних занять були лекції-бесіди з використанням засобів мультимедія, «перевернута» лекція, проблемна лекція; практичні заняття передбачали використання навчальних кейсів, захист проєктів, есе.

У додатку Р представлено вимоги зо змісту та критерії оцінювання есе та проєктів.

З метою активізації уваги аудиторії та пробудження інтересу курсантів лекції розпочинались з історичного екскурсу, факту/відео факту, в ході лекції для керування процесом мислення курсантів використовувались проблемні та інформаційні питання.

Лекції-бесіди з елементами лекції- візуалізації «Витоки світової та української авіації», «Розвиток авіації на початку 20 ст. Становлення авіації в Україні», «Українська авіація у другій половині 20 ст.» розпочинались з історичного екскурсу – «Літальні апарати, що випередили час», «Перші українські літаки та їх конструктори», «Технології, які зіграли ключову роль в історії авіабудування»; містили факти/відеофакти – «Перші регулярні авіаційні рейси між містами України», «Розробки українських авіаційних підприємств АНТК імені О. К. Антонова, «Мотор Січ» (<https://ingek.com/novosti/479-aviatsiya-7-dostizhenij-ukrainy-v-samoletostroenii>, <https://kanalukraina.tv/news/avia-gordost-strany-amerikancy-snyali-film-ob-ukrainskom-samolete-antonov>), «Мала авіація в Україні: історія і сьогодення» (www.youtube.com/watch?v=avhOJ4dEDOI), «Ігор Сікорський – геніальний український авіаконструктор» (https://24tv.ua/ru/genialnyj_ukrainskij_aviakonstruktor_kotoryj_proizvel_revoljuciju_v_sfere_aviacii_n1150103), у ході лекції курсанти намагались аргументовано дати відповіді на питання інформаційного характеру, серед яких: «Як історія світової авіації пов'язана з Україною?», «Чи стимулювала Перша світова війна розвиток авіаційної

техніки?», «Які здобутки науки й техніки сприяли становленню і розвитку авіації в Україні на початку 20 ст.?», «Як гелікоптер перетворився на вертоліт?» тощо.

Перевага такого виду лекцій полягала в тому, що вона дозволила спрямувати увагу курсантів на найбільш важливі питання розвитку авіації у певний історичний період, визначити зміст та темп подання навчального матеріалу з урахуванням особливостей суб'єктів навчання. Курсанти висловлювали та обґрунтовували власні позиції за задалегідь поставленими викладачем питаннями. Так було створено підґрунтя для обміну думками. Методична специфіка лекції-бесіди в тому, що викладач виступав і в ролі інформатора, і в ролі співрозмовника, який уміло керував діалогом через систему зустрічних питань.

У процесі вивчення спецкурсу були використані «перевернуті» лекції «Українська авіація в часи Другої світової війни», «Видатні постаті української авіації». За такої технології організації навчання аудиторна та позааудиторна робота представлені навпаки або «перевернуто». Використанню такого виду лекцій передувала кропіка робота викладача, яка вимагала витрати часу для створення бази навчальних матеріалів із тезісно викладеного матеріалу лекції, підібраних відеоматеріалів, статей істориків, дослідників, науковців, матеріалів інтернет-ресурсів з теми лекції, розробки питань для наступного обговорення. Курсантам було запропоновано самостійно ознайомитися з навчальним матеріалом лекції на GoogleДиску викладача, скласти конспект з невеликими нотатками переглянутих матеріалів; підготувати невеликі індивідуальні інформаційні проєкти «Українські пілоти – аси другої світової війни», «Іван Микитович Кожедуб – льотчик-ас антигітлерівської коаліції», «Літаки СРСР у другій світовій війні», «Авіаційні заводи України в період Другої світової війни» тощо. У ході лекцій «Українська авіація в часи Другої світової війни» під керівництвом викладача обговорювався опрацьований матеріал, курсанти уточнювали окремі положення змісту лекції, презентували та обговорювали підготовлені проєкти,

відбувався інтенсивний обмін поглядами та ідеями всіх учасників освітнього процесу. Маючи багато спільного з проблемно-орієнтованим навчанням, таке навчання забезпечило зворотній зв'язок між викладачем та курсантами, залучення курсантів до освітнього процесу. Курсанти були не просто спостерігачами, а самі спрямовували власний освітній процес, відповідали за знання, шукали їм практичне застосування, вчилися критично та креативно мислити, разом виконувати поставлені завдання.

Самостійно опрацьований матеріал з теми «Видатні постаті української авіації» та підготовлені інформаційні проекти стали підґрунтям для проведення практичного заняття.

Лекцію «Українська авіація – початок 21 ст.» викладач почав із проблемних питань: «Як впливає внутрішня та зовнішня політика України на стан і розвиток авіації в країні?», «Які виклики сьогодні стоять перед авіаційною і авіакосмічною промисловістю України?», «Чи будуть новітні розробки «Мотор Сич» і КБ «Антонов» втілені у вітчизняне виробництво?», «Чи отримають новий імпульс для розвитку аеропорти та авіакомпанії України в процесі євроінтеграції?»; в ході лекції викладач звертався до курсантів за допомогою: «Давайте разом визначимо, якою була мета створення Міжнародної організації цивільної авіації», «Давайте разом спробуємо визначити, які є шляхи запобігання несприятливому впливу цивільної авіації на навколишнє середовище» тощо. Ця лекція вибудовується як діалог викладача з курсантами. Викладач створював проблемні ситуації через інформаційні та проблемні питання, висвітлював найбільш оптимальні шляхи їх розв'язання. Курсанти активно залучалися до пошуку рішень, висували гіпотези, доказували чи спростовували факти, пропонували різні підходи розв'язання завдань, фіксували важливіші напрямки розв'язання проблеми для їх додаткового обговорення на практичних заняттях.

Питання інформаційного характеру для всіх тем спецкурсу були спрямовані на знання курсантів з гуманітарних дисциплін «Історія України та української культури», інтегрованого курсу «Основи політології,

правознавства та психології», природничих навчальних дисциплін «Фізика», «Хімія» та інших; щодо проблемних питань, то вони передбачали відкриття курсантами в процесі обговорення раніше невідомих знань, зокрема, і у сфері літако- та вертольотобудування.

З метою розвитку навичок самостійного творчого мислення, формування умінь чітко і грамотно формулювати, викладати в письмовій та усній формі власні думки, структурувати інформацію, використовувати основні поняття, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, ілюструвати власний досвід відповідними прикладами, аргументувати висновки, курсантам було запропоновано викласти думки у формі есе («Аеропорт майбутнього – ідея і реалізація», «Чому падають літаки?», «Роль авіації в сучасному світі», «Місія малої авіації в Україні» та ін.); виконати інформаційні та ознайомчо-орієнтовні проекти (індивідуальні і групові), які висвітлюють діяльність видатних українських авіаконструкторів, історію та сучасність українського літакобудування та вертольотобудування, діяльність сучасних українських авіакомпаній, авіаційних заводів та конструкторських бюро України, розвиток малої авіації в Україні, сучасні тенденції розвитку авіаційної галузі в світі та в Україні, тощо.

Розробка навчально-методичного забезпечення спецкурсу «Історія авіації України» передбачала співпрацю із викладачами професійно-зорієнтованих (циклова комісія авіаційного транспорту) та природничих дисциплін (циклова комісія фізико-математичних дисциплін та інформатики). З викладачами обговорювались теми проєктів, підбір відеоматеріалів, пов'язаних із розвитком авіаційної техніки в Україні та світі, зміст навчальних ситуацій – кейсів. До проведення лекцій та практичних занять з тем «Розвиток авіації на початку 20 ст. Становлення авіації в Україні», «Українська авіація у другій половині 20 ст.», «Українська авіація – початок 21 ст.» залучались як співлектори викладачі циклової комісії авіаційного транспорту.

На практичних заняттях курсанти презентували та обговорювали індивідуальні чи групові проекти, есе, розглядали навчальні ситуації – кейси,

пов'язані із проблеми захисту навколишнього середовища від впливу авіації, впливу рівня зносу авіаційної техніки на безпеку авіаційних перевезень тощо. Для розробки змісту кейсів була використана інформація сайтів <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html>; <https://forinsurer.com/public/17/01/10/3824>; <https://avia.gov.ua/pro-nas/statistika/periodychna-informatsiya/>; виконання завдань передбачало використання комп'ютерної техніки та відповідного програмного забезпечення.

Приклади навчальних кейсів, розроблені разом із викладачами природничих та профільних навчальних дисциплін, представлено нижче.

Кейс 1. У наш час міжнародною організацією цивільної авіації (ІСАО) висуваються вимоги до повітряних суден у галузі охорони навколишнього середовища. Вивчити документи та дати аргументовані відповіді на питання: Який негативний вплив на навколишнє середовище, клімат та людину здійснює авіаційна техніка? За якими основними напрямками провідні світові виробники авіаційної техніки повинні вести роботи зі зменшення впливу на людей (працівників аеропортів, пасажирів, екіпажу, населення, яке живе поблизу аеропортів) та навколишнє середовище?

Кейс 2. У зв'язку із розвитком авіації і ракетної техніки збільшилася кількість шкідливих домішок в атмосфері. Хімічний склад викидів унаслідок спалювання палива здебільшого залежить від виду і якості палива, технології виробництва, способу спалювання в двигуні і технічного стану двигуна. Основні компоненти відпрацьованих газів сучасних авіаційних двигунів, які забруднюють атмосферу: оксиди сірки SO_x ; оксиди азоту NO_x ; оксид вуглецю CO ; вуглеводні, які не повністю згоріли, C_xH_y (метан CH_4 , ацетилен C_2H_2 , етан C_2H_6 , бензол C_6H_6 та ін.); альдегіди (формальдегід $HCHO$, акролеїн $CH_2=CH=CHO$, оцтовий альдегід CH_3CHO та ін.); сажа (дрібнодисперсні частинки чистого вуглецю) – виділяється у вигляді шлейфу за соплами двигунів під час зльоту літака (сажі виділяється загалом небагато).

Поміркуйте і дайте відповіді на питання: Як впливають шкідливі викиди на атмосферу планети? Які є сучасні технічні та технологічні розробки в

авіації, які сприяють зменшенню забруднення атмосфери планети?

Кейс 3. У таблиці подана інформація про вітчизняну авіаційну техніку, яка експлуатується авіакомпаніями України (станом на 12.2018 р.)

<i>№ з/п</i>	<i>Тип ПС (без вказання модифікацій)</i>	<i>Кількість</i>	<i>Середній вік, роки</i>	<i>Вікове плече / (мін-тах) роки</i>
1.	<i>Ан-12</i>	19	51	10/46-56
2.	<i>Ан-24</i>	3	46	3/45-47
3.	<i>Ан-26</i>	18	37	11/33-44
4.	<i>Ан-74</i>	4	25	14/17-31
5.	<i>Ан-124</i>	8	26	17/15-32
6.	<i>Ан-140</i>	1	15	-
7.	<i>Ан-148</i>	1	7	-
8.	<i>Ан-178</i>	1	3	-
9.	<i>Як-40/42</i>	5	37	13/30-43
10.	<i>Іл-76</i>	18	30	14/25-39
11.	<i>Ми-8</i>	37	28,5	14/16-30
12.	<i>Ка-32</i>	8	28,4	5/26-31

За даними таблиці визначити:

1) середній вік парку вітчизняної авіаційної техніки; якими літаками представлена відносно сучасна техніка;

2) за даними таблиці зробити висновки про стан надійності парку цивільних повітряних суден України та її вплив на безпеку польотів.

Кейс 4. У таблиці представлена інформація щодо структури та вікового складу авіаційного парку цивільних пасажирських суден іноземного виробництва деяких авіакомпаній України (за даними сайту Державної авіаційної служби України).

<i>Авіакомпанія</i>	<i>Тип ПС</i>	<i>Кількість ПС</i>	<i>Середній вік парку за типами</i>
<i>ПрАТ «Авіакомпанія «МАУ»</i>	<i>Boeing 737-500</i>	<i>4</i>	<i>26</i>
	<i>Boeing 737-300</i>	<i>4</i>	<i>26</i>
	<i>Boeing 737-300</i>	<i>2</i>	<i>21</i>
	<i>Boeing 777-200</i>	<i>3</i>	<i>16</i>
	<i>Boeing 737-800</i>	<i>25</i>	<i>9</i>
	<i>Boeing 737-900 ER</i>	<i>4</i>	<i>7</i>
	<i>Embraer ERJ 190-100</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
<i>СкайАп</i>	<i>Boeing 737-800</i>	<i>3</i>	<i>5</i>
<i>ТОВ «Авіаційна компанія «Роза вітрів»</i>	<i>Airbus A320-212</i>	<i>5</i>	<i>22</i>
	<i>Airbus A321-211</i>	<i>5</i>	<i>20</i>
	<i>Airbus A321-231</i>	<i>4</i>	<i>15</i>
	<i>Embraer ERJ 145 ER</i>	<i>2</i>	<i>17,5</i>
	<i>Embraer ERJ 145 EU</i>	<i>2</i>	<i>18,5</i>
	<i>Embraer ERJ 145 LR</i>	<i>3</i>	<i>16</i>
	<i>Hawker 800XP/850XP</i>	<i>3</i>	<i>13</i>
<i>Азур Ейр Україна</i>	<i>Boeing 737-800</i>	<i>2</i>	<i>17</i>
	<i>Boeing 767-300</i>	<i>2</i>	<i>26</i>
	<i>Boeing 737-900 ER</i>	<i>1</i>	<i>11</i>
<i>ТОВ «ЯНЕІР» ЛТД</i>	<i>Boeing 737-300</i>	<i>2</i>	<i>28</i>
	<i>Boeing 737-400</i>	<i>3</i>	<i>29</i>
	<i>Airbus A320-212</i>	<i>1</i>	<i>21</i>
	<i>Airbus 321-112</i>	<i>1</i>	<i>20</i>

За даними таблиці визначити:

1) середній вік авіаційного парку кожної компанії; найбільш старі та «молоді» пасажирські судна (ПС) авіакомпаній; які ПС іноземного виробництва є найбільш задіяними в авіакомпаніях та який їх середній вік;

2) узагальнити інформацію і зробити висновок про віковий стан пасажирських суден іноземного виробництва авіакомпаній України.

Кейс 5. У таблиці представлена інформація про розподіл відмов системам повітряних суден вітчизняного та іноземного виробництва.

№ з/п	Система повітряних суден (ПС)	Розподіл відмов авіаційної техніки, % (за період 2013-2017рр.)	
		ПС іноземного виробництва	ПС вітчизн. виробництва
1.	Силова установка	18	42,8
2.	Системи шасі	16,9	14,3
3.	Герметизація кабін	21,3	2,9
4.	Скління кабіни екіпажу	7,9	5,7
5.	Механізація крила	9,0	0,0
6.	Гідросистема	4,5	2,9
7.	Радіоелектронне обладнання	10,1	17,1
8.	Авіаційне обладнання	2,2	5,7
9.	Сигналізація роботи систем ПС (сигналізація відкритого положення дверей та люків ПС, сигналізація шасі ПС, пожежна сигналізація)	10,1	8,6

За даними таблиці визначити:

1) через несправність яких систем найчастіше були відмови ПС вітчизняного та іноземного виробництва;

2) що, на вашу думку, впливає на кількість відмов авіаційної техніки (аргументуйте відповідь, спираючись на таблиці завдань 3-4).

Кейс 6. Використовуючи статистичні дані, подані на сайті <https://forinsurer.com/public/17/01/10/3824>, визначити: основні причини авіакатастроф; які авіакатастрофи відбулися через технічну несправність літаків; літаки яких компаній та країн авіавласників найчастіше потрапляли у

катастрофи через технічну несправність; у які роки зафіксована найбільша кількість авіакатастроф через технічну несправність літаків, чому відбулися ці події, на вашу думку?

На підставі аналізу зробити узагальнений аргументований висновок про стан авіаційного парку України на підставі висновків, зроблених при виконанні завдань 3-6.

Зазначимо, що кожна вправа містила взаємопов'язані структурні компоненти: пізнавальний (вміщує елементи, які доповнюють знання курсанта прикладами, пов'язаними різними аспектами функціонування авіаційної галузі); понятійний (представляє собою професійну мову, в якій вживання термінів і понять є однозначним і зрозумілим для курсантів); дидактичний (визначається сутністю і атрибутами аналізу ситуації як активного методу навчання); суспільний (відображає можливість групового обміну думками та порівняння різних поглядів у формі колективної дискусії / обговорення); аналітичний (спонукає до індивідуального способу мислення і поглибленого аналізу); евристичний (дає змогу визначати варіанти можливих рішень і обрати найкращий); мотиваційний (поєднується зі створенням дидактичної ситуації, яка стимулює і залучає курсанта до пошуку шляхів розв'язання проблеми) [12].

Аналіз реальних авіаційних подій, статистичних даних, поданих в кейсі, дав змогу кожному курсантові «перевтілитися» у фахівця, «обговорити» та аргументувати особисту позицію, висловити власне судження. Основою власних суджень були такі: що я пізнав нового; чого я навчився; які знання мені потрібно оновити; які вміння мені необхідно напрацювати; чи правильно я проаналізував ситуацію; чи необхідні мені будуть отримані під час виконання завдання знання та вміння в моїй майбутній професійній діяльності.

Розробка спецкурсу «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування» була зумовлена необхідністю формування у курсантів розуміння того, що авіаційна компанія, як будь-яка інша, буде

успішно функціонувати, якщо її працівники володіють, крім набору необхідних професійних умінь і навичок, внутрішньофірмовими базовими нормами, правилами і принципами взаємовідносин працівників компанії, певним чином ставляться до своєї роботи, до своєї компанії, до клієнтів і колег; володіють прийомами та навичками ефективного ділового спілкування з українськими й іноземними клієнтами (партнерами). Крім зазначеного, вивчення спецкурсу повинно було допомогти вирішити проблему зниження загального культурного рівня курсантів, їх мовної культури, слабого володіння навичками зв'язної письмової та усної мови.

Спецкурс, як вибірковий компонент освітньої програми, був реалізований на інтегруючому етапі гуманітарної підготовки курсантів.

Метою спецкурсу було: нарощення мотиваційного потенціалу курсантів щодо оволодіння гуманітарними знаннями з метою розуміння себе як особистості в сучасному професійному та соціокультурному середовищі, для ефективної комунікації та соціальної взаємодії (ціннісно-мотиваційний компонент гуманітарної компетентності); формування системи прикладних гуманітарних знань щодо змісту та специфіки корпоративної культури авіаційних компаній, норм і правил ділового спілкування з вітчизняними та іноземними клієнтами (партнерами) (когнітивний компонент гуманітарної компетентності); формування навичок застосування оптимальних засобів ділового спілкування для ефективної взаємодії з колегами та клієнтами, використання гуманітарних знань щодо суб'єктивних й об'єктивних елементів корпоративної культури авіаційних компаній (діяльнісний компонент гуманітарної компетентності); розвиток вміння свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності, визначати рівень власного розвитку, оцінювати динаміку особистісного зростання (рефлексивний компонент гуманітарної компетентності).

Інноваційними формами проведення аудиторних навчальних занять були лекція у форматі полілогу, «перевернута» лекція, проблемна лекція; практичні заняття передбачали використання навчальних кейсів, захист

проектів, есе.

Перші лекції спецкурсу «Корпоративна культура. Сучасні моделі корпоративної культури» та «Службова етика та її правила» були проведені у форматі полілогу (обміну думками) і спрямовані на те щоб курсанти не тільки отримували знання, а й мали можливість розмірковувати, ставити запитання, висловлювати власну думку щодо порушених на лекціях питань. На лекціях було розглянуто понятійний апарат корпоративної культури, причини необхідності встановлення в компанії корпоративної культури, елементи корпоративної культури, сутність етичного кодексу компанії, етичних принципів та норм корпоративної поведінки, розглянуто складові корпоративної культури авіаційної компанії на прикладі «Air France». Із метою підвищення рівня навчальної та професійної мотивації майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі була розроблена система питань, відповідь на які курсанти знаходять під час обговорення матеріалу лекцій серед яких: «Спробуйте дати визначення поняттю «корпоративна культура компанії»?»; «Які чинники формують корпоративну культуру компанії?»; «Що, на вашу думку, характеризує корпоративну культуру компанії (організації) і в чому вона проявляється?»; «Чи впливає на корпоративну культуру компанії національна культура країни?»; «Які, на вашу думку, етичні норми повинні регламентувати діяльність компанії?» тощо.

У ході лекції курсантам було запропоновано:

– пояснити зміст «золотого» правила американського бізнесу: «Піклуйся про свій персонал і клієнтів, а ринок подбає про тебе»;

– пояснити умови від китайського філософа Конфуція про те, що різні люди у своїй поведінці й спілкуванні дотримуються різних моральних норм і правил. Розумна людина, «коли дивиться, то думає, чи добре вона роздивилася, а коли слухає – думає, чи правильно вона почула; думає, чи приємний у неї вираз обличчя, чи шанобливі її манери, чи щире мовлення, чи пристойне ставлення до справи; при сумнівах думає про те, щоб poradитися;

коли ж у гніві, то думає про наслідки; і перед тим, як щось придбати, думає про справедливість». Нерозумна людина робить три помилки: говорить, коли не час говорити (це нерозважливість), не говорить, коли настає час говорити (це потайливість), і говорить, не помічаючи міміки (це сліпота). Пояснити, як це правило і умовивід можна зв'язати із корпоративною культурою авіаційної компанії;

– висловити свої думки щодо визначених Генрі Фордом 8 причин необхідності встановлення в організації корпоративної культури (зміцнення репутації і доброго імені організації і її співробітників; зниження ризиків; зменшення витрат; захист від неетичних дій працівників та представників підприємства; підвищення економічних показників діяльності і конкурентоспроможності підприємства; більш широкий доступ до капіталу, кредитів та іноземних інвестицій; збільшення прибутку і його стійке довгострокове зростання; підвищення авторитету підприємства на міжнародному рівні); моральних принципів Томаса Дж. Уотсона - старшого, покладених в основу кодексу працівників компанії ІВМ (кожна Людина заслуговує на повагу; кожен клієнт фірми має право на особливу увагу та найкраще обслуговування; усе, що робиться у фірмі, має постійно вдосконалюватися). Пояснити, як ці висловлювання можна віднести до корпоративної культури авіаційної компанії.

Перевага такого формату лекцій полягала в тому, що вона дозволила спрямувати увагу курсатів на найбільш важливі питання теми, визначити зміст, темп подання матеріалу з урахуванням рівня підготовки курсантів; викладач виступав ролі інформатора і співрозмовника, керував діалогом через систему зустрічних питань.

Підґрунтями для проведення практичних занять з тем «Корпоративна культура. Сучасні моделі корпоративної культури» та «Службова етика та її правила» була самостійна робота курсантів:

– виконані групою курсантів інформаційні проєкти «Сучасні моделі

корпоративної культури (модель Харрісона, модель Т. Парсона, модель AGIL, Модель Г. Хофстеда)), «Етичні принципи корпоративної поведінки працівників компанії (на прикладі відомих українських та міжнародних компаній)», «Поняття «культура» в контексті взаємин з іноземними партнерами та клієнтами»;

– есе на тему «Корпоративна культура авіаційної компанії – це...»;

– домашні завдання:

1) знайдіть і выпишіть 4 визначення корпоративної етики (корпоративної культури) із зазначенням джерела і автора;

2) формулюйте філософію (основні цінності та принципи роботи) та гасло (короткий вираз цінностей компанії) однієї із авіаційних компаній України («МАУ», «Роза вітрів», СкайАп, Азур Ейр Україна, «ЯНЕІР» ЛТД). Приклади філософії та гасел різних компаній світу розміщені на GoogleДиску викладача. На практичному занятті відбувалось обговорення та оцінювання виконаних завдань.

З тем «Структура, функції та види ділового спілкування», «Способи, моделі та стилі ділового спілкування», «Засоби спілкування» лекції проходили в форматі «перевернутої» лекції. Викладачем було розроблено та розміщено на GoogleДиску навчальний матеріал до кожної лекції, питання для наступного обговорення. Курсантам було запропоновано:

– самостійно ознайомитися з навчальним матеріалом лекції, скласти конспект кожної лекції, давши ґрунтовні відповіді на питання, серед яких: «Антуан де Сент-Екзюпері сказав, що «спілкування – це розкіш». У чому ж полягає цінність спілкування?», «Що дають знання з етики й психології спілкування для майбутньої професійної діяльності й життя в соціумі?» тощо;

– скласти декілька запитань, які стосуватимуться теми лекції для подальшого обговорення;

– написати есе з теми «Як подолати соціальні бар'єри під час ділового спілкування?», «Переваги та недоліки усної та письмової комунікації»,

«Культура мовлення як запорука успіху у діловому спілкуванні», «Значення національних традицій у діловому спілкуванні», «10 принципів ефективної, продуктивної, доброзичливої атмосфери у колективі»;

– підготувати груповий інформаційний проєкт «Механізми забезпечення високого рівня культури ділового спілкування (на прикладі відомих українських та міжнародних компаній)».

Під час проведення лекції викладач використовував ключові завдання (закінчити фразу; що дізналися; поясніть; поясніть взаємозв'язок; поясніть мету застосування; висловіть думку про ...; що є наслідком; порівняйте; дайте оцінку тощо), що дало курсантам трансформувати отриману інформацію, перевести з когнітивного рівня на діяльнісний. На заключному етапі лекції викладач за допомогою опитування («Я зрозумів, що...», «Мені сподобалося...», «Мені знадобиться у ...», «Я б змінив...», «Питання, на які бажаю знайти відповідь...», «Я не зрозумів...» тощо) з'ясував, що було ефективним, що – ні, збирав побажання, зауваження курсантів, у підсумку узагальнював пройдений матеріал. Відповіді курсантів були враховані викладачем при підготовці до практичного заняття та для вдосконалення навчально-методичного забезпечення спецкурсу. Як показало експериментальне дослідження, впровадження «перевернутої» лекції підвищує мотивацію курсантів до оволодіння новими знаннями, розвиває їх пізнавальну активність та самостійність, засвоєння навчальної інформації на заняттях в аудиторії у співпраці з викладачем сприяє підвищенню ефективності гуманітарної підготовки курсантів при одночасному зростанні їх ролі як суб'єкта освітнього процесу.

Лекція «Форми ділового спілкування» була проведена у формі лекції з використанням опорного конспекту. Опорний конспект створювався у процесі лекції разом із курсантами. Лекційний матеріал було розбито на логічні блоки «Усні та письмові форми ділового спілкування», «Форми обговорення ділових проблем», «Перешкоди на шляху до плідного ділового спілкування та їх подолання», «Техніка спілкування з представниками інших культур», кожен з

яких містив ключові логічні думки, найважливішу опорну інформацію, виокремлені основні питання та поняття. Використання опорного конспекту дозволило курсантам активно слухати і записувати за допомогою викладача лише основні елементи теоретичного матеріалу, не відволікаючись від змісту лекції та логіки міркувань у процесі пояснення. Для більш ефективного засвоєння теоретичного матеріалу курсантам було запропоновано, використовуючи опорний конспект та інші джерела, виконати завдання:

- дати пояснення твердженню: «Техніка спілкування з представниками інших культур залежить від ставлення до часу»;
- схарактеризувати типи корпоративної культури іноземної фірми («Сім'я», «Керована ракета», «Інкубатор», «Ейфелева вежа»), ментальності людей»;
- схарактеризувати основні критерії для класифікації типів ділових співрозмовників – партнерів (клієнтів) авіаційної компанії;
- обґрунтувати, які з 10 правил допоможуть переконати партнерів (клієнтів) авіаційної компанії у вашій правоті;
- написати есе «Основні причини непорозумінь та невдалої комунікації з іноземними партнерами та клієнтами авіаційних компаній».

Матеріал опорного конспекту та виконані курсантами завдання були використані під час проведення практичного заняття.

Написання опорних конспектів відповідає діяльнісному підходу до розвитку особистості: курсанти не лише пасивно спостерігали і прослуховували лекційний матеріал, а й виконували відповідні дії з ним, тобто знання включалися в певний вид діяльності (систематизацію інформації, її структурування тощо).

Тему «Конфлікти у професійній сфері та способи їх вирішення» було розглянуто у ході проблемної лекції із залученням викладача психології.

На початку лекції ставились питання курсантам, які поступово підводили їх до вивчення нової теми: «Що таке конфлікт, конфліктна ситуація?», «Чому, на вашу думку, виникають конфлікти у професійній

сфері?», «Які, на вашу думку, є позитивні та негативні наслідки конфлікту?», «Які є способи вирішення конфліктів?», «Чи існують табу для сторін у конфліктній ситуації?» тощо. У ході лекції для керування процесом мислення курсантів, викладач звертався до курсантів за допомогою («Давайте разом визначимо поняття «конфлікт», «конфліктна ситуація», «Давайте спробуємо разом визначити стадії конфлікту (об'єктивні причини виникнення конфліктів)» тощо; ставив питання, спонукаючи курсантів до спільних роздумів («Як впливає стиль конфлікту (конкуренція, пристосування, уникнення, компроміс, співробітництво) на вибір шляху його вирішення із клієнтом авіаційної компанії з урахуванням його ментальності?», «Назвіть причини виникнення деструктивних конфліктів у професійній сфері», «Чи впливає темперамент людини на спосіб вирішення конфлікту?» тощо. Викладач психології оцінював, коментував та коригував відповіді курсантів. Курсантам було запропоновано написати есе «Можливі наслідки невдалої комунікації з іноземними партнерами (клієнтами) авіаційних компаній» та виконати груповий інфорамційно-дослідницький проєкт «Конфлікти в авіаційній сфері та способи їх вирішення».

На практичних заняттях спецкурсу курсанти презентували та обговорювали проєкти, есе, розглядали навчальні ситуації – кейси. Приклади кейсів наведені нижче.

Кейс 1. Психолог Томас Гордон, спираючись на висновки багатолітньої практики вивчення мистецтва спілкування, поділив відповідні судження людей («бар'єри спілкування») на категорії.

Завдання: 1) прочитайте та продовжіть судження:

1. Наказ, вказівка, команда: «Повторіть ще раз!», «Не говоріть зі мною так!», ...

2. Попередження, погроза або обіцянка: «Заспокойтеся, я вас охоче вислухаю», «Ви пожалкуєте, якщо я це зроблю», ...

3. Доручення, вказівка на цілеспрямованість: «Це неправильно?», «Вам не слід так робити», ...

4. Порада, рекомендація або рішення: «Чому б вам не сказати так?», «Спробуйте зробити так», ...

5. Моральні повчання, логічна аргументація: «Подивіться на це інакше», «Вам це доручено, то це ваша проблема», ...

6. Засудження, критика, незгода, звинувачення: «Те, що ви зробили – неправильно», «Я ж попереджав вас, що це трапиться»,...

7. Похвала, згода: «Я вважаю, що ви маєте рацію», «Ми пишаємося вами»,...

8. Гнів, приниження: «Ну і добре, пане-розумнику», «Всі жінки/чоловіки однакові»,...

9. Інтерпретація, аналіз, діагностика: «Ви дійсно в це вірите, чи не так?», «Тепер мені зрозуміло, чому ви це зробили»,...

10. Заспокоювання, співчуття, втіха, підтримка: «Всі роблять помилки. Ми всі підтримуємо вас»...

2) Згадайте ситуацію, коли ви самі або ваші співрозмовники сказали дещо подібне і що відчували при цьому. Як ви вважаєте, яка буде реакція партнера (клієнта) авіаційної компанії в залежності від його національної культури на такі судження. Обґрунтуйте відповідь;

Кейс 2. У таблиці представлено типи співрозмовників та особливості поведінки з ним.

<i>Тип співрозмовника</i>	<i>Особливості поведінки зі співрозмовником</i>
«Позитивна людина»	
«Непідступна людина»	
«Незацікавлена людина»	
«Важлива птаха»	
«Людина, яка все знає»	
«Говірка людина»	
«Конфліктна людина»	
«Обережна людина»	

Завдання: охарактеризуйте комунікаційні бар'єри, що можуть виникнути під час розмови з партнером (клієнтом) авіаційної компанії в залежності від типу співрозмовника.

Кейс 3. У таблиці представлені основні ознаки культури мовлення

<i>Змістовність</i>	<i>Продумати текст й основну думку висловлювання; розкрити їх детально: матеріал підпорядкувати темі й основній думці; говорити й писати лише те, що добре відомо; не говорити й не писати зайвого; добирати матеріал, якого не вистачає</i>
<i>Правильність і чистота</i>	<i>Дотримувати норм літературної мови; в усному висловлюванні - орфоепічних, лексичних, фразеологічних, словотворчих, граматичних, стилістичних; у писемному - лексичних, фразеологічних, словотворчих, граматичних, стилістичних, орфографічних і пунктуаційних</i>
<i>Точність</i>	<i>Добирати слова і будувати речення так, щоб найточніше передати зміст висловлювання; прагнути, щоб зміст сказаного або написаного був переданий точно, зрозуміло</i>
<i>Логічність і послідовність</i>	<i>Говорити й писати послідовно, виділяючи мікротеми і встановлюючи зв'язок між ними; забезпечувати смислові зв'язки між словами і реченнями в тексті; скласти план (простий чи складний) висловлювання, систематизувати дібраний матеріал, виділити «дане» і «нове» у висловлюванні; уникати логічних помилок</i>
<i>Багатство (різноманітність)</i>	<i>Використовувати різноманітні мовні засоби (слова, словосполучення, речення), уникати невиправданого повторення слів, однотипних конструкцій речень</i>
<i>Доречність (доцільність)</i>	<i>Ураховувати, кому адресовано висловлювання, як воно буде сприйняте, при яких обставинах відбувається спілкування</i>
<i>Виразність і образність</i>	<i>Добирати слова і будувати речення так, щоб якнайкраще, найточніше передати думку, бути оригінальним у висловлюванні і впливати на співрозмовника (адресата мовлення)</i>

Завдання: поміркуйте, чи всіма якостями мовлення ви володієте. Які з цих якостей потребують удосконалення?

З метою посилення мотивації та інтересу курсантів до обраної спеціальності у позааудиторний час були проведені екскурсії до Кременчуцького музею історії авіації та космонавтики, Полтавського музею авіації і космонавтики, віртуальна екскурсія до Державного музею авіації України імені О.К. Антонова (<http://aviamuseum.com.ua/>), віртуальної виставки науково-технічної бібліотеки Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «ХАІ» (<https://library.khai.edu/virtualnye-vystavki>); курсанти зустрічались із досвідченими фахівцями – працівниками авіаційно-технічної бази, аеродромної служби Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ та Криворізького коледжу Національного авіаційного університету.

Спілкування між викладачами та курсантами експериментальної групи базувалося на суб'єкт-суб'єктній основі, передбачало створення сприятливого психологічного мікроклімату з метою підвищення віри курсантів у власні успіхи та можливості, стимулювання їх до активної навчально-пізнавальної діяльності, адекватного сприйняття побажань (прихованої критики) з боку викладачів та інших курсантів.

Спостереження за навчанням курсантів експериментальної групи дозволило констатувати, що впровадження технологій проблемного навчання, технології ситуаційного навчання, практичних технологій та ІКТ у гуманітарну підготовку, розширення змісту гуманітарних дисциплін темами, пов'язаними із майбутньою професійною діяльністю та вивчення спецкурсів зменшило кількість пасивних курсантів; сприяло формуванню досвіду самостійного знаходження нових знань та їх використання при реалізації практичних завдань; сприяло набуттю навичок спілкування та співпраці при виконанні спільних завдань, досвіду творчої діяльності; підвищило інтерес до отримання гуманітарних знань, ціннісного ставлення до майбутньої професії та загальнолюдських цінностей.

Крім цього, в ході проведення семінарських та практичних занять встановлено, що на першому і другому заняттях у курсантів проявлялась скутість, сором'язливість при виступі перед своєю навчальною групою; невміння задавати питання своїм товаришам і обговорювати проблеми; основна частина навчальної групи поводить в ході заняття пасивно, тому з метою підвищення активності викладачеві доводиться своїм вольовим рішенням надавати можливість курсантам виступити з викладом власної точки зору. У ході виступів курсанти часто вимовляли слова-паразити: «як би», «ось», «значить», «що ще сказати», «як його» тощо; для заповнення виникаючих пауз вони вимовляли вигуки: «ну», «е», «МММ» і ін.; не могли визначитись із позою; монотонно та невиразно читали задалегідь підготовлений матеріал, не звертаючи уваги на поведінку інших членів навчальної групи; не розумли професійної значущості гуманітарної дисципліни для своєї професії, тобто механічно брали участь у заняттях. Починаючи з третього-четвертого семінарського (практичного) заняття, курсанти починали проявляти активність в обговоренні питань; збільшувалась кількість курсантів, що бажають виступити з підготовленими питаннями, виступами, повідомленнями, доповідями. При цьому тематика виступів (проектів, есе) визначалась не тільки викладачем, а і самими курсантами, в рамках попередньо запропонованої викладачем теми. На останніх навчальних заняттях курсанти поводитись під час виступу більш впевнено (обирали зручну і в той же час естетичну позу, викладали матеріал логічно, дотримуючись граматичних вимог та контролюючи увагу слухачів, керували своїм емоційним станом). На останніх практичних заняттях кількість виступаючих курсантів та курсантів, які брали участь в обговоренні, значно збільшилася. Під час експерименту встановлено позитивну динаміку стосовно курсантів експериментальних груп до гуманітарних дисциплін в цілому.

Отже, використання есе, захист проектів дозволило покращити навички володіння зв'язною усною та письмовою мовами, подолати проблеми мовної культури, невміння аналізувати та узагальнювати, логічно струнко

аргументувати свою позицію. Викладач мав змогу оцінити не тільки знання курсанта з предмета або певної теми, а й простежити за формуванням у нього навичок висловлення своєї позиції і взагалі наявності такої у нього.

Підготовка та захист проєктів, написання есе курсантами експериментальної групи були одним із методів контролю та перевірки їх знань викладачем, формою самооцінки курсантами власних досягнень з предмета, з уміння шукати, аналізувати, відбирати, структурувати, узагальнювати інформацію, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати свої думки тощо. Означене сприяло розвитку навичок оціночної діяльності курсантів, формуванню адекватної самооцінки.

Під час проведення експерименту нами було проаналізовано проміжні результати контрольних зрізів з навчальних дисциплін гуманітарної підготовки, скоректовано методи і форми експериментальної роботи.

Імплементация розробленої моделі неможлива без готовності викладачів до використання інноваційних технологій в освітньому процесі. За результатами опитування (рис. 1.5) 21% опитаних викладачів є підготовленими і використовують у своїй педагогічній практиці інноваційні технології; 46% – мають уяву та позитивно ставляться до педагогічних інновацій, але через недостатню обізнаність про їх можливості практично не використовують у своїй педагогічній практиці; 33% – не довіряють новому в педагогічній практиці, не бажають впроваджувати педагогічні інновації. Тому розгортання апробаційної діяльності передбачало проведення відповідної роботи з викладачами гуманітарних дисциплін закладів вищої освіти, які брали участь в експерименті, а саме:

- 1) проведення науково-методичних семінарів для ознайомлення викладачів із можливостями інноваційних технологій при викладанні гуманітарних дисциплін;

- 2) проведення та аналіз відкритих занять (лекцій, семінарів, практичних занять) щодо впровадження в освітній процес закладів вищої освіти розробленого автором дидактичного матеріалу та моделі гуманітарної

підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій;

3) презентацію результатів гуманітарної підготовки курсантів експериментальних груп (проєктів, есе, результатів тестування) з метою підтвердження ефективності моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій.

У ході проведення формувального етапу експерименту було проведено три науково-методичні семінари

1. «Поєднання традиційного та інноваційного інструментарію під час викладання гуманітарних дисциплін». Викладачам гуманітарних дисциплін Криворізького коледжу Національного авіаційного університету, Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ було розкрито особливості та можливості інноваційних технологій навчання в процесі гуманітарної підготовки курсантів, презентовано на прикладах можливості поєднання інноваційних та традиційних методів навчання, інноваційних форм навчання.

2. «Педагогічні умови та модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій». Викладачі кафедри педагогіки та психології професійної освіти факультету лінгвістики та соціальних комунікацій (ФЛСК) та викладачі кафедри авіаційних двигунів Національного авіаційного університету (м. Київ), викладачі кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук Льотної академії Національного авіаційного університету (м. Кропивницький) були ознайомлені з авторським баченням сутності понять *«гуманітарна компетентність майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі»*, *«гуманітарна підготовка майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі»*, можливостями інноваційних технологій (технологіями проблемного та ситуаційного навчання, проєктними та інформаційно-комунікаційними технологіями) в процесі викладання гуманітарних дисциплін. Інтерес,

обговорення та схвалення викладачів гуманітарних та професійнозорієнтованих дисциплін викликало змістово-організаційний блок моделі (інноваційні форми організації навчання гуманітарних дисциплін, дидактичний матеріал спецкурсів «Історія авіації України» та «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування», оновлений зміст навчальної дисципліни «Історія України та української культури», інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії»). Особливу зацікавленість та схвалення викладачів гуманітарних дисциплін викликало включення до змісту курсу «Основи соціології, культурології та філософії» відеоматеріалів, ілюстративного матеріалу, інтерв'ю відомих філософів, питань з сучасної філософії, кейсів для практичних занять з філософії, соціології, культурології.

Позитивні відгуки про виконану роботу та впровадження в практику роботи кафедри педагогіки та психології професійної освіти ФЛСК та кафедри авіаційних двигунів Національного авіаційного університету відображено у довідках про впровадження представлених в додатку Ц.

3. «Інноваційні технології як один із засобів ефективної гуманітарної підготовки». Викладачі Слов'янського коледжу Національного авіаційного університету були ознайомлені із можливостями використання технології проблемного та ситуаційного навчання, проєктних технологій при викладанні навчальної дисципліни «Історія України та української культури», інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії».

Для викладачів Слов'янського коледжу Національного авіаційного університету проведені відкриті заняття:

– «перевернута лекція» за темою «Виникнення і розвиток українського козацтва» з навчальної дисципліни «Історія України та української культури». Матеріал лекції для попереднього ознайомлення розміщено на GoogleДиску викладача, під час лекції курсантам було запропоновано на основі самостійно опрацьованого матеріалу дати відповіді

на питання: «Чи були об'єктивні причини виникнення українського козацтва?», «Чи могла Запорізька Січ бути фактично зародком майбутньої української держави?», «Чи була Запорізька Січ першим політичним формуванням в Україні»; «Чи мали позитивні наслідки козацькі повстання початку XVII ст.?», «Чи ефективною було суспільно-політична організація «козацького устрою?»» (продемонстровано технологію проблемного навчання);

– семінарське заняття з презентацією та обговоренням індивідуальних міні-проектів курсантів «Історична постать Петра Конашевич-Сагайдачного», «Історичне значення діяльності Дмитра Вишневецького», «Реєстрове козацтво: утворення, правовий статус в соціальній структурі України в XVI-XVII ст.», «Козаки-характерники: правда та вигадки», «Українське козацтво: минуле і сучасність» (продемонстровано реалізацію проєктних технологій); презентовано авторські спецкурси «Історія авіації України», «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування».

Реалізуючи оціночно-результативний блок моделі, нами було проведено моніторинг рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх фахівців за виділеними критеріями. Для цього було використано різні форми діагностики: бесіди та опитування за допомогою сервісу Google Фром, комп'ютерне тестування засобами сервісу My TestXPro, вправи, які передбачали практичне використання синтетичних знань з різних гуманітарних дисциплін. Були враховані результати взаємооцінки та оцінки виконаних проєктів за методом Peer Assessment, дотримання вимог до змісту та критерії оцінювання есе та проєктів (додаток Р).

Отже, ґрунтовна підготовка курсантів з гуманітарних дисциплін в умовах навчальної та позааудиторної роботи дала змогу виявити результативність обраної моделі гуманітарної підготовки майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій. У цілому реалізація моделі дозволила зробити висновок про

доцільність її упровадження в освітній процес.

2.3 Організація та аналіз результатів експериментального дослідження

Цей підрозділ дисертаційної роботи присвячено опису та результатам дослідно-експериментальної роботи із реалізації на практиці моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій.

Як провідний метод дослідження було використано спеціально організований педагогічний експеримент, що проводився у стандартних умовах підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня у межах вищого навчального закладу. При підготовці, розробці та здійсненні педагогічного експерименту було враховано рекомендації науковців щодо методики проведення педагогічного експерименту у вищій школі Ю. Бабанського [12], С. Гончаренко [54], Л. Ковальчук [127], В. Красівського [147], В. Ортинського [199], Е. Панасенко [209], О. Жосан [216] та ін. Проведення експерименту дало можливість одержати конкретні результати, які об'єктивно характеризують можливості вдосконалення процесу гуманітарної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій.

Дослідження, проведене протягом 2017-2020 років, охопило три взаємопов'язані етапи науково-педагогічного пошуку (аналітично-пошуковий, експериментальний, контрольний), кожен з яких був спрямований на досягнення мети дослідження та передбачав власні завдання.

На аналітико-пошуковому етапі були з'ясовані актуальні проблеми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у ЗВО України, що вимагають вирішення; висунуто гіпотезу, визначено мету та поставлено завдання дослідження; теоретично обґрунтовано і розроблено модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з

використанням інноваційних технологій; визначено дослідно-експериментальні методики, складено програму дослідження; проаналізовано освітні програми, наявне методичне забезпечення гуманітарних дисциплін закладів вищої освіти України та закордоном, які готують технічних фахівців авіаційної галузі; встановлено кількісний і якісний склад учасників експерименту; проведено опитування курсантів з метою з'ясування їх ставлення до вивчення гуманітарних наук.

При розробці та відборі методик експериментального дослідження було враховано наступне: методика повинна бути особистіснозорієнтованою, у сукупності забезпечувати можливість аналізу рівня сформованості гуманітарної компетентності курсантів за визначеними критеріями, надавати кількісні результати для здійснення якісного аналізу досліджуваного явища.

Діагностичний інструментарій для визначення рівня сформованості гуманітарної компетентності (високий, середній, низький) курсантів контрольних та експериментальних груп за ціннісно-мотиваційним, когнітивним, діяльнісним, рефлексивним критеріями представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Перелік критеріїв та діагностичних методик для оцінки рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Критерій	Методика діагностики	Мета перевірки
1	2	3
ціннісно-мотиваційний	тестування за методикою А. Реана та В. Якуніна в авторській інтерпретації (додаток И); анкетування за методикою К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація навчальної	визначити рівень сформованості внутрішньої та зовнішньої мотивації, ціннісні установи курсантів КГ та ЕГ, які мають пряме відношення до гуманітарної підготовки у ЗВО; оцінити відмінність рівня сформованості мотивації курсантів до гуманітарної підготовки на кінець

Продовження таблиці 2.3

1	2	3
	діяльності» [171] в авторській інтерпретації (додаток З)	експерименту
когнітивний	модульне дидактичне тестування з навчальних предметів циклу гуманітарного	оцінити відмінність рівня сформованості та системності знань із гуманітарних дисциплін; ступені обізнаності щодо практичного використання гуманітарних знань у курсантів ЕГ та КГ
діяльнісний	оцінювання виконаних практичних завдань (проектів, есе, кейсів) (вимоги та критерії оцінювання есе та проектів представлені в додатку Р)	оцінити відмінність рівня сформованості умінь та навичок, самостійності та творчої активності у використанні знань з гуманітарних дисциплін при виконанні практичних завдань, роботі з інформацією тощо у курсантів ЕГ та КГ
рефлексивний	опитування за методикою А. Карпова [97] (додаток К)	оцінити відмінність у сформованій здатності до адекватної самооцінки; аналізу результатів власної освітньої діяльності

На експериментальному етапі дослідно-експериментальним шляхом було перевірено гіпотезу, апробовано модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій, проаналізовано проміжні результати контрольних зрізів, скоректовано методи і форми експериментальної роботи.

На контрольному етапі узагальнено та оброблено емпіричні дані, зіставлено одержані результати курсантів контрольної та експериментальної груп, сформульовано загальні висновки дослідження та визначено

перспективи подальших досліджень у межах означеної проблеми.

Педагогічне дослідження проводилося із використанням комплексу емпіричних методів дослідження: опитування, бесіди, тестування, самооцінки, виконання практичних завдань, аналізу результатів освітньої діяльності, методів математичної статистики.

Програма експериментального дослідження передбачала три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

Експериментальною роботою було охоплено 217 курсантів, 123 із них – здобувачі вищої освіти 2-3 курсу Національного авіаційного університету, Льотної академії Національного авіаційного університету м. Кропивницького, Криворізького коледжу Національного авіаційного університету та 94 курсанти 1 курсу Криворізького коледжу Національного авіаційного університету, Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ; 11 викладачів гуманітарних дисциплін Національного авіаційного університету, Криворізького коледжу Національного авіаційного університету, Слов'янського коледжу Національного авіаційного університету, Льотної академії Національного авіаційного університету м. Кропивницького, Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ.

Зважаючи на те, що гуманітарна підготовка майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі відбувається послідовно та поетапно у процесі освітньої діяльності протягом 1-3 курсів за умови накопичення системи теоретичних гуманітарних знань і умінь їх використовувати, визначення рівня гуманітарної компетентності майбутнього фахівця в ході педагогічного експерименту мало певні особливості.

Констатувальний етап експерименту, проведений в реальних умовах освітнього процесу ЗВО, передбачав вирішення таких завдань:

- 1) з'ясувати ставлення курсантів 2-3 курсів до гуманітарної підготовки на попередніх курсах;
- 2) виявити ціннісні установки й мотиваційні чинники курсантів 1 курсу

до вивчення гуманітарних дисциплін, визначити рівень сформованості гуманітарної компетентності курсантів за ціннісно-мотиваційним критерієм на початок експерименту;

3) оцінити рівень індивідуальної рефлексії курсантів, визначити рівень сформованості гуманітарної компетентності курсантів за рефлексійним критерієм на початок експерименту.

З метою ставлення курсантів до вивчення гуманітарних дисциплін було проведено опитування 123 курсантів технічних спеціальностей 2-3 курсу Національного авіаційного університету, Криворізького коледжу Національного авіаційного університету, Льотної академії Національного авіаційного університету м. Кропивницького (опитувальник представлено в додатку Е, при розробці опитувальника були використані матеріали соціологічних досліджень [167]). Опитування відбувалось в режимі on-line за допомогою сервісу [Survio.com](https://www.surveymonkey.com/s/S4A5G1M3U5A9W7Y0S) (<https://www.surveymonkey.com/s/S4A5G1M3U5A9W7Y0S>). Відповіді були зібрані через E-mail запрошення, Facebook та за допомогою паперових примірників, роздрукованих з сайту в форматі PDF. Фрагмент роботи опитувальника представлено в додатку Ж.

За результатами опитування курсантів з'ясовано наступне:

- 43 % опитаних курсантів вважають, що ніякого особливого значення вивчення гуманітарних дисциплін для професійної діяльності та загального розвитку не мають; 39 % курсантів вважають, що знання з гуманітарних наук необхідні для загального розвитку; 18 % – вважають, що знання з гуманітарних наук допомагатимуть у різних аспектах соціально-професійної діяльності;

- 47 % курсантів дали відповідь, що під час навчання у школі надавали перевагу природничим дисциплінам; 34 % – вивчали гуманітарні предмети без особливого захоплення заради позитивної оцінки; 19 % – відповіли, що гуманітарні предмети були їм цікаві і вивчалися з інтересом;

- 67 % курсантів вважають гуманітарні науки абсолютно

непотрібними та віддали б перевагу вивченню цих дисциплін на факультативних заняттях з подальшим зарахуванням; 24 % – вивчають гуманітарні науки лише для позитивної оцінки в заліковій книжці та вважають, що курси гуманітарних предметів з програми необхідно вилучити, але залучати курсантів у відповідні гуртки без подальшого контролю знань; 9 % – вважають, що вивчення гуманітарних наук в ЗВО повинно бути обов'язковим із подальшим іспитом або заліком, оскільки вони містять важливу і цікаву інформацію;

– 68 % опитаних вважають, що на позицію курсантів щодо вивчення гуманітарних наук впливають особистість викладача, форми і методи його роботи; із курсантів, не зацікавлених у вивченні гуманітарних наук – 49 % опитаних зазначили, що викладання дисциплін не цікаве, зводиться до запам'ятовування і переказу інформації;

– 53 % опитаних вказали, що позитивно ставляться до об'єднання декількох гуманітарних дисциплін в єдиний блок, уяву про гуманітарні науки вони отримали; 38 % – позитивно ставляться до об'єднання декількох гуманітарних дисциплін в єдиний блок, але не задоволені змістом навчального матеріалу; 9 % – ставляться негативно, об'єднання дає лише поверхнєве уявлення про гуманітарну науку;

– 80 % опитуваних відповіли, що надали б перевагу вивченню психології, культурології, етики.

Для вирішення 2 і 3 завдання констатувального експерименту та для забезпечення рівноцінних умов проведення подальших етапів педагогічного експерименту було обрано Криворізький коледж Національного авіаційного університету та Кременчуцький льотний коледж Харківського національного університету внутрішніх справ, оскільки в них навчаються курсанти аналогічних спеціальностей. До експерименту були залучені 94 курсанти 1 курсу – майбутні технічні фахівці авіаційної галузі. Були сформовані експериментальна (ЕГ) і контрольна групи (КГ) по 47 курсантів у кожній. Ці

групи були об'єктами спостереження, що дало можливість порівняти вхідні та кінцеві характеристики.

З метою визначення навчальної мотивації курсантів було проведено тестування за методикою А. Реана та В. Якуніна [171] в авторській модифікації. Результати тестування представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Вихідні дані показника навчальної мотивації курсантів за методикою А. Реана та В. Якуніна на початок експерименту

Вид мотивів навчання	Показник по ЕГ (%)	Показник по КГ (%)
Творчої самореалізації	15,7	16,1
Професійні	29,2	29,8
Соціальні	34,8	33,6
Навчально-пізнавальні	17,1	17,6
Уникнення невдач	25,6	26,2
Престижу	29,1	29,7
Комунікативні	23,2	22,5

Дані таблиці 2.4 свідчать, що у більшості курсантів експериментальної та контрольної груп переважають мотиви соціальні, професійного становлення та престижу (відповідно 34,8%, 29,2 %, 29,1% у курсантів ЕГ; 33,6 %, 29,8%, 29,7% у курсантів КГ). Наявність професійних мотивів свідчить про свідомий вибір професії та є внутрішнім рухливими фактором розвитку професіоналізму майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі. Соціальні мотиви – зовнішні позитивні фактори, які спонукають майбутнього фахівця до формування професійно важливих умінь та навичок з метою отримати в майбутньому певні матеріальні статки та становище в суспільстві. Мотив престижу свідчить, що курсантами керує прагнення отримати високий соціальний статус та бажання лідерства в освітній діяльності. На 4 та 5 місяцях знаходяться мотиви уникнення невдач та

комунікативні мотиви. Мотиви уникнення невдач пов'язані із усвідомленням курсантами можливих неприємностей, які можуть виникнути в ході вивчення гуманітарних дисциплін і їх професійного становлення. Комунікативні мотиви пов'язані із прагненням до партнерського спілкування з учасниками освітньої діяльності, бажанням налагодити продуктивну міжособистісну взаємодію, розумінням того, що відчувати себе непересічною особистістю в соціокультурному середовищі та ефективно спілкуватись з людьми можна, лише маючи всебічні знання, зокрема, з гуманітарних дисциплін.

Навчально-пізнавальні мотиви щодо гуманітарної підготовки та мотиви творчої самореалізації курсантів експериментальної і контрольної групи посідають лише 6 та 7 місця (відповідно 17,1% та 15,7% у курсантів ЕГ; 17,6% та 16,1% у курсантів КГ). Тобто статистичні дані підтвердили висновок констатувального експерименту – переважна більшість курсантів не зацікавлені у вивченні гуманітарних дисциплін, не вважають їх необхідними для професійної діяльності.

На навчально-пізнавальну мотивацію курсантів впливають внутрішні чинники (для особистості має значення обраний вид діяльності та рівень гуманітарної підготовки сам по собі) та зовнішні чинники (в основі мотивації лежить прагнення до задоволення інших потреб, зовнішніх по відношенню до змісту самої діяльності, наприклад мотиви соціального престижу, матеріальні статки тощо) [189]. Для визначення мотивації до гуманітарної підготовки було проведено діагностування курсантів контрольної та експериментальної груп за методикою К. Замір у модифікації А. Реана «Мотивація навчальної діяльності» [171] в авторській інтерпретації. Цей мотиваційний комплекс являє собою тип співвідношення трьох видів мотивації: внутрішньої (ВМ), зовнішньої позитивної (ЗПМ) та зовнішньої негативної (ЗНМ). Типи співвідношень $ВМ > ЗПМ > ЗНМ$ та $ВМ = ЗПМ > ЗНМ$ є найкращими та оптимальними комплексами; віднесемо його до високого рівня вмотивованості щодо вивчення гуманітарних наук. Співвідношення $ЗНМ > ЗПМ > ВМ$ є найгіршим мотиваційним комплексом; віднесемо його до

низького рівня вмотивованості щодо вивчення гуманітарних наук. Співвідношення ЗНМ < ЗПМ > ВМ віднесемо до середнього рівня сформованості вмотивованості щодо вивчення гуманітарних наук. Узагальнені результати вивчення мотивів курсантів, отримані на початку експерименту, представлено на рис. 2.2.

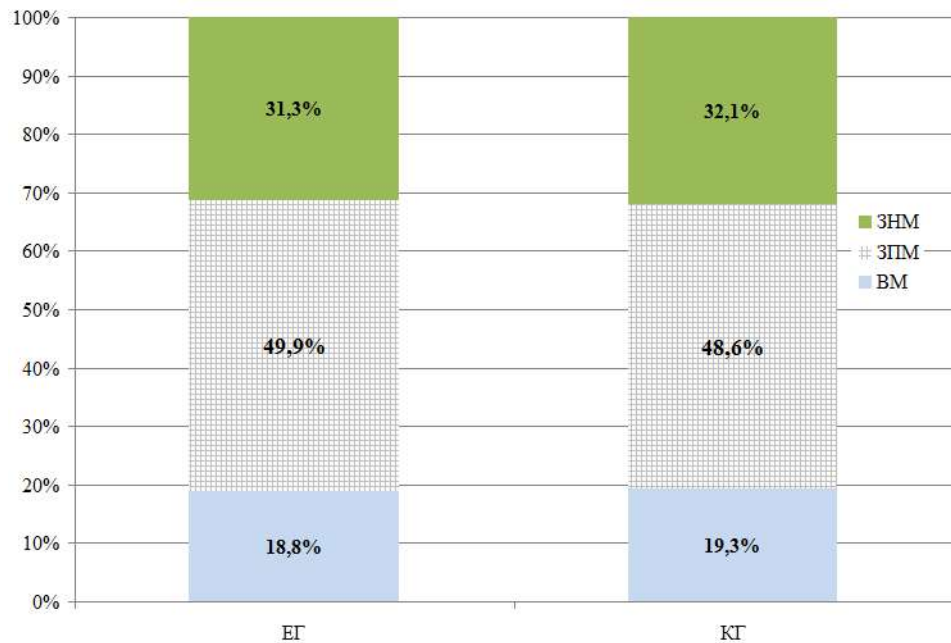

Рис. 2.2 Вихідні дані вмотивованості курсантів щодо вивчення гуманітарних наук

Результати діагностування (рис. 2.2) свідчать, що рівень мотивації курсантів щодо вивчення гуманітарних дисциплін у ЗВО є недостатнім, майже 50% курсантів експериментальної та контрольної груп мають переважно зовнішню позитивну мотивацію, епізодичну потребу в здобутті гуманітарних знань, умінь та навичок їх використання; більше 30% курсантів експериментальної та контрольної груп мають нестійкі, переважно зовнішньо негативні мотиви до гуманітарної підготовки, у них відсутній інтерес до вивчення гуманітарних дисциплін. 18,8% курсантів експериментальної групи та 19,2% курсантів контрольної групи зацікавлені у вивченні гуманітарних дисциплін, керуються при цьому власними внутрішніми потребами, вважають, що знання з гуманітарних дисциплін необхідні для професійної діяльності та для життя в соціумі.

Діагностика рівня індивідуальної рефлексії курсантів експериментальної та контрольної груп за методикою А. Карпова [97] (додаток К) дозволила виявити їх здатність аналізувати свою освітню діяльність, з'ясувати причини та наслідки своїх дій у минулому, теперішньому та майбутньому, обмірковувати свою освітню діяльність, планувати та прогнозувати усі можливі варіанти її наслідків. Результати діагностики представлені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Рівень рефлексії за методикою А. Карпова курсантів на початок експерименту

Рівень індивідуальної рефлексії	на початок			
	ЕГ		КГ	
	к-ть	%	к-ть	%
високий	11	23,7	10	22,4
достаній	26	55,1	27	57,3
низький	10	21,2	10	20,3

Результати діагностики (таблиця 2.5) показали, що практично однаковий відсоток курсантів ЕГ та КГ мають високий та низький рівень індивідуальної рефлексії (високий: 23,7% курсантів ЕГ та 22,4% курсантів КГ; низький: 21,2% курсантів ЕГ та 20,3% курсантів КГ). Курсанти з високим рівнем індивідуальної рефлексії здатні аналізувати свою діяльність та вчинки інших людей; обмірковувати та планувати свою діяльність у деталях, прогнозувати всі можливі наслідки; з'ясувати причини і наслідки своїх дій у ретроспективі, в сьогоденні, в майбутньому. Курсанти з низьким рівнем індивідуальної рефлексії не схильні замислюватися над власною діяльністю, вчинками інших людей; планувати, обмірковувати та прогнозувати можливі наслідки своїх дій. Більша частина курсантів ЕГ та КГ (55,1% та 57,3%) мають достаній рівень індивідуальної рефлексії, тобто здатні до вибіркової самооцінки та аналізу результатів власної діяльності.

Аналіз отриманих результатів дозволив стверджувати, що студенти

експериментальної і контрольної груп знаходилися приблизно на однаковому рівні. Отже, у цілому отримані результати були передбачуваними і підтвердили необхідність спеціально організованої роботи в напрямі упровадження розробленої моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використання інноваційних технологій.

Формувальний (практичний) етап педагогічного експерименту передбачав здійснення експериментальної перевірки гіпотези дослідження, яка ґрунтується на припущенні, що ефективність гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій суттєво підвищиться завдяки реалізації науково обґрунтованої моделі їх гуманітарної підготовки; апробацію моделі гуманітарної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій; аналіз результатів.

У ході дослідження було використано паралельну структуру експерименту, яка передбачає обирання за можливістю однакових за кількісним складом, якісними показниками навчальних груп, які розглядалися як однорідні об'єкти дослідження. Цей етап педагогічного експерименту проводився в реальних умовах освітнього процесу закладів освіти. За умовами експерименту навчання курсантів контрольних груп відбувалося традиційним способом. Під час освітнього процесу в експериментальних групах було апробовано інноваційний навчально-змістовий ресурс та були реалізовані інноваційні методи та організаційні форми навчання.

Контрольний етап дослідження являв собою інтегральну обробку даних, порівняння первинних і кінцевих результатів дослідження та їх аналіз; опис ходу і результатів дослідження, статистичну обробку даних; оформлення результатів. Отже, основним завданням на кінець педагогічного експерименту було:

- 1) визначити та порівняти рівні сформованості гуманітарної компетентності курсантів експериментальної та контрольної груп за ціннісно-мотиваційним, когнітивним, діяльнісним, рефлексивним критеріями на кінець

експерименту; за ціннісно-мотиваційним та рефлексивним критеріями на початок і кінець експерименту;

2) визначити та порівняти загальний рівень гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі;

3) підтвердити достовірність експериментальних даних за допомогою U-критерію Манна-Уїтні.

Для визначення рівня сформованості гуманітарної компетентності курсантів за ціннісно-мотиваційним критерієм було визначено рівень сформованості їх внутрішньої та зовнішньої мотивації, ціннісні установки, які мають пряме відношення до гуманітарної підготовки у закладі вищої освіти за методиками А. Реана та В. Якуніна, К. Замфір у модифікації А. Реана (в авторській інтерпретації).

Динаміка результатів діагностики рівня навчальної мотивації курсантів за методикою А. Реана та В. Якуніна представлено на рис. 2.3.

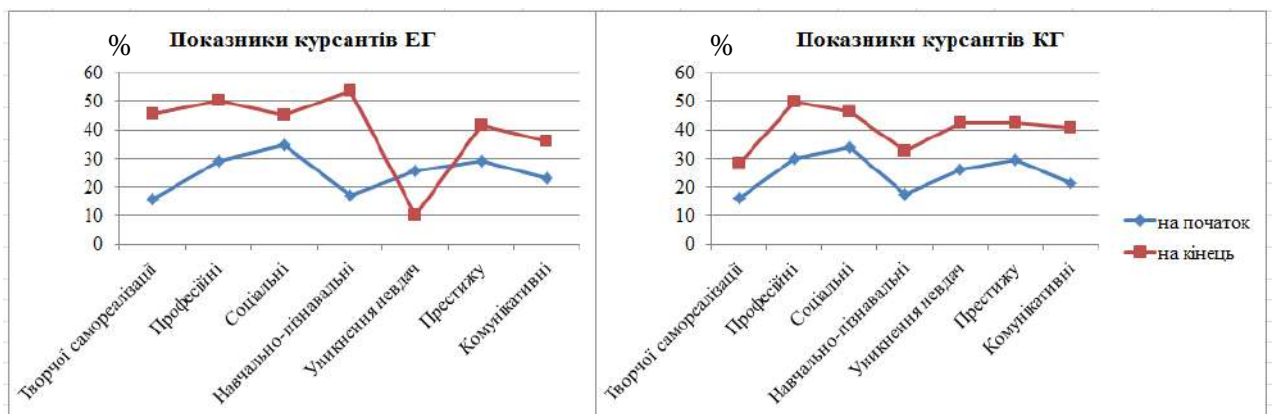

Рис. 2.3 Динаміка показників навчальної мотивації на кінець експерименту

Аналіз даних діагностики за методикою А. Реана та В. Якуніна (рис. 2.3) показав, що на кінець експерименту кількість курсантів ЕГ, у яких переважають навчально-пізнавальні мотиви щодо вивчення гуманітарних дисциплін та мотиви творчої самореалізації збільшилася на 33,3 % , тоді як у контрольній групі кількість курсантів із такою ж мотивацією зросла на 13,6 %; показник професійного становлення у курсантів ЕГ збільшилася на 20,9 % та у КГ на 20,1 %; на 15,4 % зменшився у курсантів ЕГ мотив уникнення невдач,

тимчасом як у курсантів КГ цей показник навпаки виріс на 16,3%; у ЕГ та КГ збільшилися показники зовнішньої позитивної мотивації на 11,4% та 15,9% відповідно.

Діагностика стану мотивації курсантів щодо гуманітарної підготовки за методикою К. Замфір у модифікації А. Реана (в авторській інтерпретації) проведена на кінець експерименту показала збільшення на 16,5 % кількості курсантів ЕГ із оптимальним сформованим мотиваційним комплексом (у курсантів переважають внутрішні мотиви), кількість аналогічної категорії курсантів КГ збільшилась всього на 2,2 %.

Узагальнені дані рівня сформованості гуманітарної компетентності за цілісно-мотиваційним критерієм у курсантів ЕГ та КГ на початок і кінець експерименту представлено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні сформованості гуманітарної компетентності курсантів за ціннісно-мотиваційним критерієм

Групи Рівень	на початок				на кінець			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
високий	9	18,8	10	19,3	17	35,2	10	21,6
достаній	23	49,9	22	48,6	22	46,4	23	48,4
низький	15	31,3	15	32,1	8	18,4	14	30,0

Як свідчать дані таблиці 2.6, на кінець педагогічного експерименту курсантів ЕГ із високим рівнем сформованості гуманітарної компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм збільшилась у порівнянні з початком експерименту на 8 осіб (на 16,5%), їх кількість більша на 7 осіб (на 13,7%) у порівнянні з такою ж категорією курсантів КГ. Кількість курсантів ЕГ з низьким рівнем сформованості гуманітарної компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм на кінець експерименту зменшилась на 6 осіб (на 12,9%) у порівняння з початком експерименту, їх кількість більша на 5 осіб

(на 11,6%) у порівнянні з такою ж категорією курсантів КГ. Кількість курсантів з достаним рівнем сформованості гуманітарної компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм в експериментальній та контрольній групі приблизно однакова.

Результати діагностики рівня індивідуальної рефлексії курсантів експериментальної та контрольної груп за методикою А. Карпова проведена на початок і кінець педагогічного експерименту представлені у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Рівень рефлексії курсантів за методикою А. Карпова

Рівень індивідуальної рефлексії	на початок				на кінець			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
високий	11	23,7	10	22,4	20	43,2	10	21,7
достаний	26	55,1	27	57,3	23	49,1	24	51,1
низький	10	21,2	10	20,3	4	7,7	13	27,2

Дані таблиці 2.7 свідчать, що відсоток курсантів ЕГ з високим рівнем рефлексії збільшився на 19,5% і складає 43,2% їх загальної кількості, у контрольній групі кількість курсантів з високим рівнем рефлексії збільшилась лише на 1,3%. Курсантів ЕГ з низьким рівнем рефлексії стало на 13,5% менше порівняно з початком експерименту і складає 7,7% їх загальної кількості, у КГ відсоток курсантів з низьким рівнем індивідуальної рефлексії складає 27,2%. На кінець експерименту 49,1% курсантів ЕГ мають середній рівень індивідуальної рефлексії, у КГ відсоток таких курсантів складає 51,1%. Такі результати вимірювання свідчать про те, що курсанти експериментальної групи, виконуючи та оцінюючи власні проекти, кейси та есе, роботу інших курсантів, набули умінь та навичок адекватно оцінювати власну роботу, визнавати власні помилки, з розумінням ставитись до конструктивної критики.

Рівень сформованості гуманітарної компетентності за ціннісно-

мотиваційними та діяльними критеріями було визначено тільки на кінець експерименту. Для визначення рівня сформованості гуманітарної компетентності за когнітивним критерієм було проведено модульне дидактичне комп'ютерне тестування курсантів контрольної та експериментальної груп засобами сервісу My TestXPro.

Результати оцінювання курсантів представлені в таблиці 2.8 та графічно на рис. 2.4.

Таблиця 2.8

Рівні сформованості гуманітарної компетентності курсантів за когнітивним критерієм

Рівень	Група	ЕГ		КГ	
		к-ть	%	к-ть	%
високий		16	33,6	9	19,3
достаній		25	54,1	22	45,9
низький		6	12,3	16	34,8

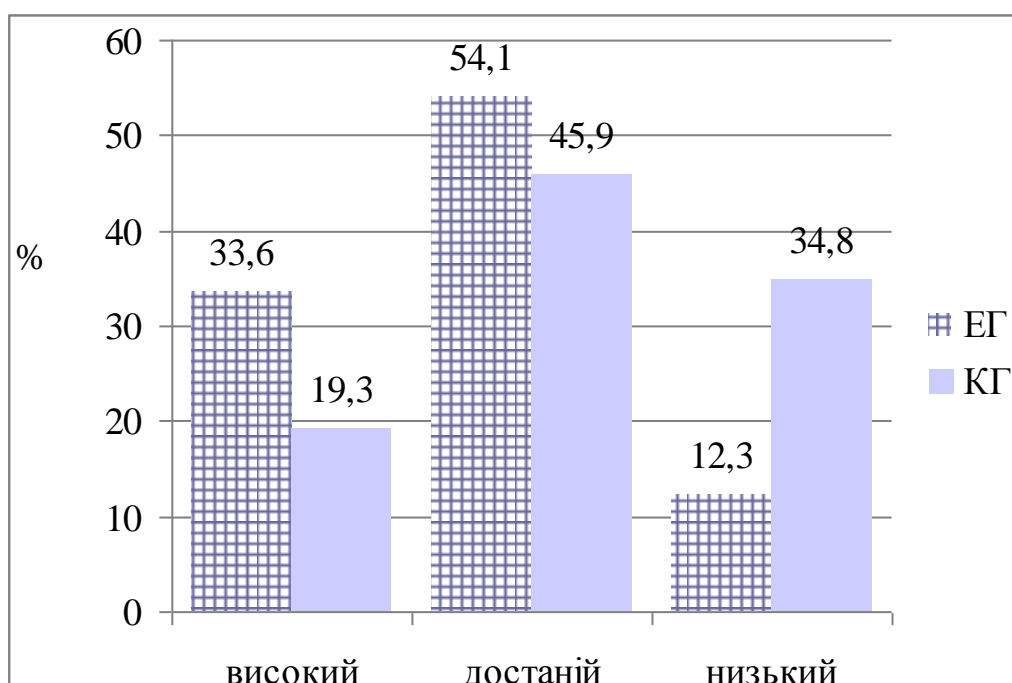

Рис. 2.4 Рівень сформованості гуманітарної компетентності курсантів за когнітивним критерієм на кінець експерименту

За даними таблиці 2.8 та рис. 2.4 констатуємо, що на кінець педагогічного експерименту курсанти експериментальної групи показали кращі результати, відсоток курсантів ЕГ із високим та достанім рівнем теоретичних знань з гуманітарних дисциплін перевищує на 14,3% та 8,2% відсоток курсантів КГ такої ж категорії. Тобто рівень сформованості та системність теоретичних знань з гуманітарних дисциплін, ступінь обізнаності курсантів щодо можливості їх практичного використання у курсантів ЕГ вищий, ніж у таких курсантів КГ. 34,8 % курсантів КГ знання мають несистематизовані, характер знань з гуманітарних дисциплін – формальний.

Для визначення рівня сформованості гуманітарної компетентності за діяльнісним критерієм було проведено комплексне оцінювання практичних завдань (індивідуальних проєктів, кейсів, есе), виконання яких передбачало від курсантів пошук необхідної інформації, зокрема, в мережі Інтернет, її узагальнення, аналіз, обробку, подання у формі презентації, тестового документа. Вимоги та критерії оцінювання есе, критерії оцінювання проєктів та кейсів представлені в додатку Р. При оцінюванні враховувався рівень складності та самостійності, творчий підхід до виконання завдання. Результати курсантів представлені в таблиці 2.9 та на рис. 2.5.

Таблиця 2.9

Рівні сформованості гуманітарної компетентності курсантів за діяльнісним критерієм

Рівень \ Група	ЕГ		КГ	
	к-ть	%	к-ть	%
високий	15	32,8	8	17,4
достаній	25	51,7	20	41,9
низький	7	15,5	19	40,7

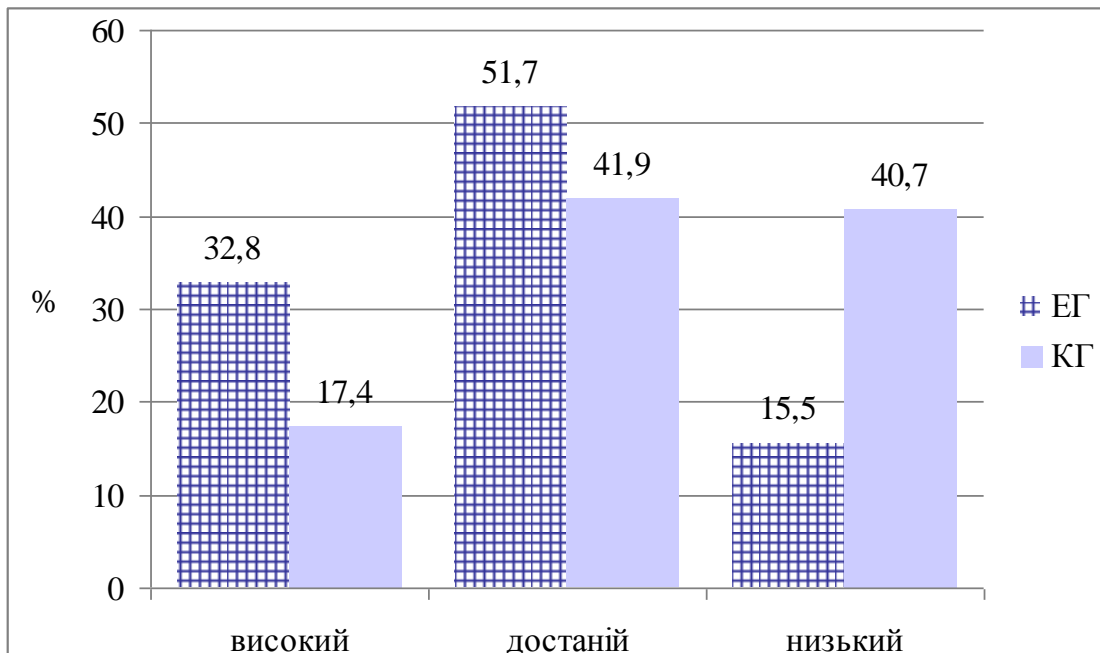

Рис. 2.5 Рівень сформованості гуманітарної компетентності курсантів за діяльнісним критерієм на кінець експерименту

Дані таблиці 2.9 та рис. 2.5 свідчать, що на кінець експерименту курсанти експериментальної групи показали кращі результати, ніж курсанти контрольної групи. Відсоток курсантів експериментальної групи із високим та середнім рівнем сформованості гуманітарної компетентності за діяльнісним критерієм перевищує на 15,4% та на 9,8% відсотків такої ж категорії курсантів контрольної групи.

Роботи курсантів із високим рівнем відрізнялись глибиною розуміння питання (обраної теми проєкту), повнотою та логічністю викладення матеріалу, вмiлим та доцільним використанням прийомів порівняння і узагальнення інформації для аналізу, містять пояснення альтернативних поглядів на проблему що розглядається, та особисту оцінку проблеми, відрізняються хорошою культурою мовлення під час презентації, грамотною аргументацією, ясністю і чіткістю побудови власних суджень.

У роботах курсантів ЕГ та КГ з достанім рівнем сформованості гуманітарної компетентності за діяльнісним критерієм рівень використання

прийомів порівняння і узагальнення інформації для аналізу був нижчий, що відобразилось на рівні логічності та викладення матеріалу, чіткості і аргументації під час презентації роботи. Відсоток курсантів ЕГ з низьким рівнем сформованості гуманітарної компетентності за діяльнісним критерієм на 25,2% менше, ніж такої ж категорії курсантів КГ. Роботи курсантів цієї категорії не відповідали в повній мірі сутності піднятого питання або темі проєкту, зводилось до цитування думок науковців (дослідників) без їх аналізу чи узагальнення, не містили власних суджень курсантів, відрізнялись низькою культурою мовлення під час презентації.

Результати діагностики щодо рівнів сформованості гуманітарної компетентності курсантів експериментальної та контрольної груп на кінець педагогічного експерименту за ціннісно-мотиваційним, когнітивним, діяльнісним, рефлексивним критеріями узагальнено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Результати педагогічного експерименту щодо визначення рівня сформованості гуманітарної компетентності курсантів КГ та ЕГ

Рівень \ Група	ЕГ		КГ	
	к-ть	%	к-ть	%
	за ціннісно-мотиваційним критерієм			
високий	17	35,2	10	21,6
достаній	22	46,4	23	48,4
низький	8	18,4	14	30,0
	за когнітивним критерієм			
високий	16	33,6	9	19,3
достаній	25	54,1	22	45,9
низький	6	12,3	16	34,8
	за діяльнісним критерієм			
високий	15	32,8	8	17,4
достаній	25	51,7	20	41,9
низький	7	15,5	19	40,7
	за рефлексивним критерієм			
високий	20	43,2	10	21,7
достаній	23	49,1	24	51,1
низький	4	7,7	13	27,2

За даними таблиці 2.10 можна зазначити, що на кінець педагогічного експерименту курсанти експериментальної групи показали кращі результати, ніж курсанти контрольної групи. Кількість курсантів ЕГ з високим рівнем сформованості гуманітарної компетентності за всіма критеріями перевищує кількість курсантів КГ: за ціннісно-мотиваційним на 13,7 %, за когнітивним на 14,3 %, за діяльнісним на 15,4 %, за рефлексивним на 21,5 %. Кількість курсантів ЕГ з достатнім рівнем сформованості гуманітарної компетентності більша кількості курсантів КГ: за когнітивним критерієм на 10,4%, за діяльнісним на 9,8 %. Кількість курсантів ЕГ з низьким рівнем сформованості гуманітарної компетентності за всіма критеріями менша кількості курсантів КГ: за ціннісно-мотиваційним на 11,6 %, за когнітивним на 22,5 %, за діяльнісним на 25,2 %, за рефлексивним на 19,5 %.

Гуманітарна компетентність майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі визначена нами як інтегральна сукупність ціннісно-мотиваційної сфери майбутнього фахівця, знань з гуманітарних дисциплін, умінь їх застосовувати в міжособистісних стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності, навичок свідомої діяльності та спілкування в соціумі, вільної орієнтації в інформаційних потоках, зокрема, в мережі Internet, здатності критично мислити, здійснювати системний аналіз проблемної ситуації (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо), переходити від процесуальної діяльності до творчої, аналізувати результати своєї освітньої діяльності та досягати особистих цілей, усвідомлювати необхідність саморозвитку і самоосвіти.

Оскільки гуманітарна компетентність є інтегрованим показником для визначення загального (інтегрованого) рівня її сформованості ми скористалися формулою:

$$P_k = \sum_{i=1}^4 K_i O_i, \quad (2.1)$$

де O_i – кількість балів щодо оцінки за кожним із виділених критеріїв;

K_i – вагові коефіцієнти критеріїв.

Для визначення вагових коефіцієнтів критеріїв загального рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі було проаналізовано праці науковців із питань співвідношення знань (когнітивний критерій), умінь (діяльнісний критерій) та якостей особистості (ціннісно-мотиваційний та рефлексивний критерій) у загальній результативній оцінці [23; 161; 172; 203; 306] та з'ясовані думки викладачів гуманітарних дисциплін закладів вищої освіти, що брали участь в педагогічному експерименті.

Аналіз результатів опитування дозволив виокремити такі вагові коефіцієнти критеріїв професійної компетентності:

ціннісно-мотиваційний критерій (K_1) – 0,2;

когнітивний критерій (K_2) – 0,3;

діяльнісний критерій (K_3) – 0,3;

рефлексивний критерій (K_4) – 0,2.

Максимально можливий підсумковий бал загального рівня сформованості гуманітарної компетентності (P_k) складає 5, мінімальний рівень – 3 бали. Інтервальна шкала для визначення загального рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі представлена в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Інтервальна шкала підсумкового балу загального рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі

Підсумковий бал (P_k)	Рівень
4,75 – 5	високий
3,75 – 4,74	достаній
3 – 3,74	низький

Результати визначення загального рівня сформованості гуманітарної

компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі експериментальної та контрольної груп на кінець педагогічного експерименту розраховані за формулою (2.1) та представлені у таблиці 2.12 та на рис. 2.6.

Таблиця 2.12

Значення загального рівня сформованості гуманітарної компетентності технічних фахівців авіаційної галузі на кінець експерименту

Рівень \ Група	ЕГ		КГ	
	к-сть	%	к-сть	%
високий	17	35,6	9	19,7
достаній	24	50,8	22	46,2
низький	6	13,6	16	34,1

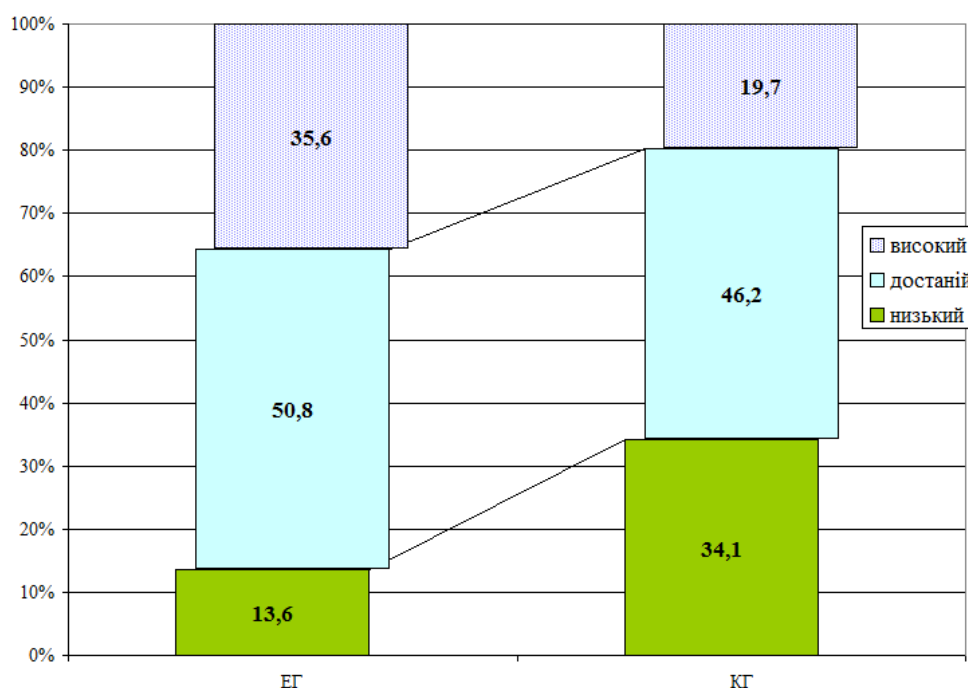

Рис. 2.6 Порівняння загального рівня сформованості гуманітарної компетентності курсантів ЕГ та КГ на кінець експерименту

Узагальнені результати педагогічного експерименту щодо досліджуваного феномену – формування гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних

технологій (таблиця 2.12) дали змогу констатувати, що 35,6 % курсантів ЕГ мають високий рівень сформованості гуманітарної компетентності, відсоток таких курсантів у контрольній групі – 19,7 %; 50,8% курсантів експериментальної групи мають достатній рівень сформованості гуманітарної компетентності, кількість таких курсантів у контрольній групі – 46,2 %; низький рівень сформованості гуманітарної компетентності мають більшість курсантів контрольної групи (34,1%) порівняно з кількістю курсантів експериментальної групи (13,6 %). Таким чином, курсанти експериментальної групи показали на кінець педагогічного експерименту кращі результати, ніж курсанти контрольних груп.

Для підтвердження достовірності експериментальних даних та порівняння між собою результатів курсантів контрольної та експериментальної груп (які є незалежними вибірками) був використаний U-критерій Манна-Уїтні, який призначений для оцінки відмінностей між двома вибірками за рівнем будь-якої ознаки, кількісно вимірної. Підставою для вибору саме цього критерію була невелика кількість курсантів контрольної та експериментальної груп. U-критерій Манна-Уїтні обчислюється за формулою [188]:

$$U = n_1 \cdot n_2 + \frac{n_x \cdot (n_x + 1)}{2} - T_x, \quad (2.2)$$

де n_1 – кількість курсантів експериментальної групи;

n_2 – кількість курсантів контрольної групи;

n_x – кількість курсантів в групі, сумарний ранг якої за результатами підрахунків вищий;

T_x – більша з двох рангових сум.

Гіпотези нашого дослідження:

H_0 : результати оцінювання за кожним із критеріїв та загального рівня сформованості гуманітарної компетентності курсантів експериментальної групи не перевищують такі ж результати курсантів контрольної групи.

H_1 : результати оцінювання за кожним із критеріїв та загального рівня

сформованості гуманітарної компетентності курсантів експериментальної групи перевищують такі ж результати курсантів контрольної групи.

За умови $U_{емп} > U_{кр}$ приймається гіпотеза H_0 .

За умови $U_{емп} \leq U_{кр}$ приймається гіпотеза H_1 .

Результати оцінювання за кожним із критеріїв рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі експериментальної та контрольної груп представлені в додатках С, Т, У, Ф.

Критичне значення U-критерію Манна-Уїтні для вибірок розмірністю 47 на 47 $U_{кр} = 886$ [272].

У табл. 2.13, яка побудована за даними додатків С, Т, У, Ф, представлено вихідні показники для оцінки відмінностей між двома вибірками (результатами оцінювання курсантів ЕГ та КГ) за визначеними критеріями.

Таблиця 2.13

Вихідні показники для оцінки відмінностей між результатами оцінювання курсантів ЕГ та КГ

Критерій, група	ціннісно- мотиваційний		когнітивний		діяльнісний		рефлексивний	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Показник								
Сума рангів	2503,0	2052,0	2531,0	1934,0	2564,5	1900,5	2569,0	1896,0
U-критерій (емп. значення)	834,0		806,0		772,5		768,0	
U-критерій (крит. значення)	886,0							
Виконання умови	834,0 < 886,0		806,0 < 886,0		772,5 < 886,0		768,0 < 886,0	

Дані табл. 2.13 свідчать, що виконується умова $U_{емп} \leq U_{кр}$ за кожним критерієм, тобто із достовірністю 95% результати оцінювання рівня

сформованості гуманітарної компетентності курсантів експериментальної групи за ціннісно-мотиваційним, когнітивним, діяльнісний, рефлексивним критерієм перевищують такі ж результати курсантів контрольної групи.

Оцінки загального рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі ранжуються таким чином:

Інтервал	4,75-5,0	3,75-4,74	3,0-3,74
Умовна оцінка	A	B	C
Ранг	81,5	45,5	11,5

Результати оцінювання загального рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі експериментальної та контрольної груп представлені в додатку X. За даними якого визначено:

сума рангів для контрольної групи $T_x = 1918,5$;

сума рангів для експериментальної групи $T_x = 2546,5$ і є більшою.

$$U_{emt} = 47 \cdot 47 + \frac{47 \cdot (47 + 1)}{2} - 2546,5 = 790,5$$

Виконується умова $U_{emt} \leq U_{kp}$ ($790,5 < 886,0$), тобто приймається гіпотеза H_1 . Із достовірністю 95% результати оцінювання досліджуваного феномену – загального рівня сформованості гуманітарної компетентності курсантів експериментальної групи перевищують результати курсантів контрольної групи.

Курсанти експериментальної групи із високим рівнем сформованості гуманітарної компетентності демонструють інтерес та переважно внутрішні мотиви щодо оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін; глибокі та системні знання з гуманітарних дисциплін, вільне володіння технологіями їх отримання; обізнаність та сформованість практичних умінь та навичок щодо творчого та самостійного використання знань з гуманітарних дисциплін для ефективної комунікації та соціальної взаємодії, здатність до вирішення проблем і нестандартних завдань подальшої освітньої та професійної

діяльності; адекватну самооцінку, здатність до самостійного аналізу та коригування власної освітньої діяльності, усвідомлене прагнення до вдосконалення гуманітарної компетентності та саморозвитку.

Курсанти експериментальної групи із достатнім рівнем сформованості гуманітарної компетентності демонструють переважно зовнішню позитивну мотивацію щодо оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін; необхідний обсяг теоретичних знань з гуманітарних дисциплін та переважно стандартні способи їх отримання; сформованість умінь та навичок практичного використання гуманітарних знань для реалізації типових освітніх завдань та здатність самостійно використовувати знання з гуманітарних дисциплін у нових нетипових ситуаціях (діяти не за зразком); ситуативне прагнення до вдосконалення гуманітарної компетентності та саморозвитку.

На підставі порівняння отриманих результатів, їх кількісного і якісного аналізу виявлено, що реалізація моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій зумовила суттєві статистично значущі зміни в рівні сформованості гуманітарної компетентності за кожним критерієм і досліджуваного феномену в цілому.

Ефективність розробленої моделі у порівнянні із існуючою традиційною моделлю підтверджено зростанням позитивної стійкої, переважно внутрішньої та позитивної зовнішньої мотивації курсантів експериментальних груп, здатністю до самоаналізу та коригування освітньої діяльності, необхідним обсягом теоретичних знань з гуманітарних дисциплін, практичних умінь та навичок їх використання. Результатом упровадження моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі із використанням інноваційних технологій є особистість курсанта з високим або достатнім рівнем сформованості гуманітарної компетентності.

Узагальнення отриманих результатів дозволило констатувати, що мети дослідження досягнуто, а виконані завдання та підтверджена гіпотеза дають змогу сформулювати загальні висновки.

Висновки до розділу 2

У процесі проведення наукових розвідок було теоретично обґрунтовано модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня з використанням інноваційних технологій, описано процес та проаналізовано результати її впровадження в практику закладів вищої освіти.

Розроблена модель являє собою єдність таких блоків: цільового, методологічного, змістово-організаційного, оціночно-результативного. У межах поданої моделі визначено її *мету* (підготовка конкурентоспроможного технічного фахівця авіаційної галузі, який володіє гуманітарними знаннями та вміє їх практично використовувати у освітній та соціально-професійній діяльності) та *завдання*. Обґрунтовано методологічні засади, покладені в основу проектування моделі: *підходи* (системний, синергитичний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, інтегративний, контекстний, культурологічний) та *принципи* (науковості, системності, послідовності, наступності, доступності навчання, професійної спрямованості, міждисциплінарної інтеграції, включення в інноваційну діяльність, єдності традиційного та інноваційного, поєднання індивідуальних і колективних форм навчання, рефлексивності).

Виділено комплекс педагогічних умов як іманентних складників моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі: формування позитивної мотивації щодо гуманітарної підготовки у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі; оновлення змісту гуманітарної підготовки з урахуванням можливостей інноваційних технологій навчання; творча співпраця викладачів гуманітарних та профільних (технічних) наук; готовність викладачів гуманітарних дисциплін до використання інноваційних технологій в освітньому процесі. Презентовано зміст інноваційного навчально-змістового ресурсу моделі, який містить оновлені навчальні дисципліни «Історія України та української культури», «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії»,

розроблені авторські спецкурси «Історія авіації України», «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування», при викладанні яких використовуються інноваційні методи та форми навчання.

У розділі розкрито сутність проведення констатувального, формувального, контрольного-узагальнюючого етапів педагогічного експерименту.

Констатувальний етап експерименту дозволив з'ясувати наявність інтересу та потреби курсантів щодо вивчення гуманітарних дисциплін, їх ціннісні установки й мотиваційні чинники, рівень рефлексії шляхом використання обраних та обґрунтованих методик. У результаті діагностики з'ясовано, що більше 50% курсантів експериментальної та контрольної груп мають зовнішню позитивну мотивацію до вивчення гуманітарних дисциплін, епізодичну потребу в здобутті гуманітарних знань, умінь та навичок їх використання, здатні до вибіркової самооцінки та аналізу результатів власної діяльності.

У ході формувального етапу експерименту відбувалася реалізація моделі, яка передбачала формування гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня. Узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи показало, що відсоток курсантів експериментальної групи, які навчалися за розробленою моделлю із високим рівнем сформованості гуманітарної компетентності за всіма критеріями перевищує кількість курсантів контрольної групи (за ціннісно-мотиваційним- на 13,7 %, за когнітивним -на 14,2 %, за діяльнісним- на 15,4 %, за рефлексивним -на 21,5 %). Кількість курсантів експериментальної групи з низьким рівнем сформованості гуманітарної компетентності за всіма критеріями менша кількості курсантів контрольної групи (за ціннісно-мотиваційним- на 11,6 %, за когнітивним- на 22,5 %, за діяльнісним- на 25,2 %, за рефлексивним- на 19,5 %). Порівняння результатів діагностики рівня сформованості гуманітарної компетентності за ціннісно-мотиваційним та рефлексивним критеріями на початок і кінець експерименту показало збільшення на кінець експерименту кількості курсантів експериментальної

групи з високим рівнем сформованості гуманітарної компетентності на 16,5% за ціннісно-мотиваційним критерієм на 19,5%. Отже, на кінець експерименту курсанти експериментальної групи, виконуючи та оцінюючи власні проєкти, кейси та есе, роботу інших курсантів набули умінь та навичок адекватно оцінювати власну роботу, визнавати свої помилки, з розумінням ставитись до конструктивної критики, були вмотивовані до вивчення гуманітарних дисциплін.

Розрахунок інтегрального показника загального рівня сформованості гуманітарної компетентності на кінець експерименту показав, що кількість курсантів експериментальної групи із високим та середнім рівнями сформованості гуманітарної компетентності перевищують на 15,9% та 4,6% відповідно кількість таких же курсантів контрольної групи. Статистична значущість отриманого результату за всіма критеріями та інтегральним показником загального рівня сформованості гуманітарної компетентності була підтверджена із достовірністю 95% за допомогою методу математичної статистики – U-критерію Манна-Уїтні. На підставі порівняння отриманих результатів, їх кількісного і якісного аналізу виявлено, що реалізація моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій зумовила суттєві статистично значущі зміни в рівні сформованості зазначеної компетентності за кожним критерієм і досліджуваного феномену в цілому. Результатом упровадження моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі із використанням інноваційних технологій є особистість курсанта з високим або достатнім рівнем сформованості гуманітарної компетентності.

Узагальнення отриманих результатів дозволило констатувати, що мети дослідження досягнуто, а виконані завдання та підтверджена гіпотеза дають змогу сформулювати загальні висновки.

Основні результати, отримані в розділі 2, відображено в наукових працях, наведених у переліку використаних джерел [104; 108; 110; 111; 114].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та запропоновано практичне вирішення наукової проблеми забезпечення ефективності гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня у процесі фахової підготовки. Одержані результати дослідження свідчать про досягнення поставленої мети й надають підстави сформулювати такі висновки.

1. На підставі аналізу наукової та науково-методичної літератури з досліджуваної проблематики розкрито теоретико-педагогічні засади гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у вітчизняній і закордонній практиці. З'ясовано, що гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти України має, в основному, загальнонауковий, оглядово-інформаційний та репродуктивний характер, фрагментарна та ізольована за змістом від професійнозорієнтованої та природничої підготовки; спрямована на пасивне отримання і відтворення знань; характеризується відсутністю у курсантів інтересу та мотивації до вивчення гуманітарних дисциплін, нерозумінням та недооцінкою значення гуманітарних знань для успішної професійної діяльності та життєдіяльності в соціумі. Вище означене окреслює проблеми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі, які необхідно вирішувати. Вивчення досвіду гуманітарної підготовки авіаційних фахівців технічних спеціальностей у закладах вищої освіти Латвії, Литви, Польщі, Чехії, Німеччини, США показало, що гуманітарна підготовка є обов'язковою складовою професійної підготовки означеної категорії фахівців; за змістом наближена до їх професійної діяльності; являє собою гнучку та мобільну систему, що дає змогу поєднувати необхідні основи професійної підготовки з загальною гуманітарною підготовкою.

Студіювання праць науковців дозволило встановити основні шляхи вдосконалення гуманітарної підготовки: зміна характеру побудови дисциплін гуманітарної підготовки через оновлення їх проблематики, інтеграцію змісту

гуманітарних та професійнозорієнтованих навчальних дисциплін, інноваційну трансформацію методики викладання і вивчення гуманітарних дисциплін; розширення переліку курсів гуманітарної підготовки за вибором, які варіюються та будуються на інтегрованих коротких курсах гуманітарних дисциплін; відмова від досконалого академічного «занурення» у гуманітарний предмет, створення умов для формування затребуваних у сучасному суспільстві метанавичок та загальних компетентностей майбутнього фахівця.

2. Поняття *«гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі»* визначено як невід'ємну складову професійної підготовки майбутнього фахівця, спрямовану на формування динамічної системи знань і умінь, творчої активності і конструктивної дії, власного світобачення, особистісних якостей (світоглядних, громадянських) та цінностей на основі викладання положень гуманітарних наук.

З'ясовано, що гуманітарна підготовка предметно забезпечує формування загальних компетентностей (комунікативної, соціокультурної, дослідницької, інформаційної), які, інтегруючись, являють собою гуманітарну компетентність майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі.

Гуманітарну компетентність майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі визначено як інтегральну сукупність ціннісно-мотиваційної сфери майбутнього фахівця, знань з гуманітарних дисциплін, умінь їх застосовувати в міжособистісних стосунках, освітній та соціально-професійній діяльності, навичок свідомої діяльності та спілкування в соціумі, вільної орієнтації в інформаційних потоках, зокрема, в мережі Internet, здатності критично мислити, здійснювати системний аналіз проблемної ситуації (в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках тощо), переходити від процесуальної діяльності до творчої, аналізувати результати своєї освітньої діяльності та досягати особистих цілей, усвідомлювати необхідність саморозвитку і самоосвіти.

Структурними компонентами гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня визначено ціннісно-

мотиваційний (професійно-значущі мотиви, установки і цінності; ставлення до знань з гуманітарних дисциплін, готовність до їх використання в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті); когнітивний (оволодіння знаннями з гуманітарних дисциплін, уміннями їх набуття); діяльнісний (досвід використання знань з гуманітарних дисциплін у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях освітньої та професійної діяльності, повсякденному житті); рефлексивний (здатність до аналізу, об'єктивної оцінки та саморегуляції власної освітньої діяльності та професійної підготовки).

Означені компоненти в дослідженні є критеріями для оцінки рівня сформованості гуманітарної компетентності майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі: ціннісно-мотиваційний (відображає усвідомлення необхідності й значимості гуманітарних знань, навичок та вмінь їх використання в освітній та професійній діяльності, для особистісного розвитку самоосвіти); когнітивний (визначає рівень сформованості та системність теоретичних гуманітарних знань, розуміння сутності, змісту, цілей та місця знань з гуманітарних дисциплін у професійній діяльності); діяльнісний (дозволяє встановити рівень дієвості теоретичних гуманітарних знань, сформованості практичних умінь та навичок їх використання на практиці в освітній та професійній діяльності, повсякденному житті, міжособистісних стосунках, роботі з інформацією тощо, набуттям досвіду застосовувати уміння у самостійній пізнавальній діяльності); рефлексивний (дозволяє оцінити вміння свідомо контролювати результати своєї освітньої діяльності, визначати рівень власного розвитку, оцінювати динаміку особистісного зростання). Охарактеризовано рівні сформованості гуманітарної компетентності майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі (низький, середній, високий).

3. На підґрунті студіювання наукових доробок доведено взаємозв'язок інноваційних технологій з гуманітарною підготовкою майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня. Встановлено, що використання технологій проблемного, ситуаційного навчання та проєктних

технологій дозволять сформувати затребувані у сучасному суспільстві метанавички (аналітичні, творчі, комунікативні, соціальні), навички самоменеджменту, відповідальність за прийняті рішення та особисті дії, уміння працювати в команді, сприяють інтенсивному розвитку особистісних здібностей майбутнього фахівця, розвивають уміння отримувати знання та необхідну інформацію у процесі її самостійного пошуку, відбору, обробки та синтезу; формують міждисциплінарний характер знань та розвивають творче мислення. Використання інформаційно-комунікаційних технологій формує у технічного фахівця авіаційної галузі здатність використовувати їх як засіб роботи з інформацією (науковою, архівною, професійною та ін.) і спілкування, як інструмент діяльності при виконанні завдань; сприяють формуванню навичок орієнтації у інформаційному просторі для пошуку інформації та її використання.

4. Теоретично обгрунтовано *модель* гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій, яка ґрунтується на системному, синергетичному, компетентнісному, особистісно-діяльнісному, контекстному, інтегративному, контекстному, культурологічному підходах, принципах: науковості, системності, послідовності, наступності, доступності навчання, професійної спрямованості, міждисциплінарної інтеграції, включення в інноваційну діяльність, єдності традиційного та інноваційного, поєднання індивідуальних і колективних форм навчання, рефлексивності. Охарактеризовано блоки моделі: *цільовий* (підготовка технічного фахівця авіаційної галузі, який володіє гуманітарними знаннями та вміє їх застосовувати у освітній та професійній діяльності, життєдіяльності в соціумі); *методологічний* (відображає основні підходи, на яких базується модель, принципи навчання, що забезпечують ефективну гуманітарну підготовку); *змістово-організаційний* (містить педагогічні умови, інноваційні методи (кейс-метод, метод проєктів, метод проблемного викладу матеріалу, метод есе, методи комп'ютерної підтримки, дослідницькі методи) та організаційні форми (лекції-

візуалізації, лекції-діалоги, проблемні лекції; «перевернуті» лекції, практичні заняття із використанням ІКТ, семінари-бесіди, семінари дослідницького характеру), інноваційний навчально-змістовий ресурс (оновлений зміст дисциплін «Історія України та української культури», «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії», розроблені спецкурси «Історія авіації України», «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування»), *оціночно-результативний* (моніторинг рівня сформованості гуманітарної компетентності курсантів). Результат реалізації моделі – технічний фахівець авіаційної галузі з високим або достатнім рівнем сформованості гуманітарної компетентності.

Реалізація розробленої моделі забезпечує послідовність і неперервність процесу формування гуманітарної компетентності майбутнього технічного фахівця авіаційної галузі, який є кумулятивним: результати, отримані на попередніх етапах, трансформуються й інтегруються, стають основою для виконання освітніх та професійних завдань на наступних етапах.

Експериментальне дослідження підтвердило ефективність розробленої моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі. На підставі порівняння отриманих результатів, їх кількісного і якісного аналізу виявлено, що реалізація розробленої моделі зумовила суттєві статистично значущі зміни в рівні сформованості гуманітарної компетентності курсантів експериментальних груп за кожним із визначених критеріїв та інтегральним показником загального рівня сформованості гуманітарної компетентності у порівнянні з результатами курсантів контрольних груп.

На кінець педагогічного експерименту в експериментальних групах на 15,9% та на 4,6% зросла кількість курсантів із високим та достатнім рівнем сформованості загального рівня гуманітарної компетентності, відповідно, зменшилася кількість курсантів з низьким рівнем – на 20,5%. За результатами аналізу проведеного дослідження, констатовано статистично значущу різницю між показниками експериментальної та контрольної груп після експерименту,

що свідчить про безумовну ефективність та достовірність обґрунтованої й експериментально перевіреної моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня, а також її навчально-методичного забезпечення.

Дисертаційна робота не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми, але може стати відправною точкою для подальшого педагогічного пошуку шляхів підвищення ефективності гуманітарної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі в системі неперервної професійної освіти з використанням інноваційних технологій навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Актуальні проблеми гуманітарної освіти: збірник наукових праць / За ред. А. М. Ломаковича і Г. В. Онкович. – Київ-Кременець: КОГП ім. Тараса Шевченка, 2004. 400 с.
- 2 Андреев В. И. Педагогика : учебный курс. Казань : ЦИТ, 2000. 608 с.
- 3 Антіпова Н. П. Сутність поняття «компетентнісний підхід» в науково-педагогічній літературі. *Науковий вісник Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України*. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2014. Вип. 199 (1). С. 28–32.
- 4 Андрущенко В. Інноваційний розвиток освіти в стратегії «Українського прориву». *Вища освіта України*. 2008. № 2 (29). С. 10–17.
- 5 Андрущенко Я. Е. Сутність, структура, критерії, показники та рівні готовності здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей до професійної діяльності в умовах компетентнісноорієнтованого комп'ютерного середовища. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2018. № 17. С. 3–9.
- 6 Аніщенко О. В., Яковець Н. І. Сучасні педагогічні технології : курс лекцій / заг. ред. Н. І. Яковець. Ніжин: НДУ, 2007. 199 с.
- 7 Антонова О. Є. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема. *Сучасні технології в освіті. Ч. 1. Сучасні технології навчання* : наук.-допом. бібліогр. покажч. / упоряд. Філімонова Т. В., Тарнавська С. В., Орищенко І. О. та ін. Київ, 2015. Вип. 2. С. 8–15.
- 8 Антонова О. Є., Маслак Л. П. Європейській вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади. *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід*: монографія / ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ, 2011. С. 81–109.
- 9 Артёмова М., Бедь В. Компетентнісний підхід в процесі модернізації ВНЗ. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікація*. 2011. № 5. С. 57–62. URL: https://uu.edu.ua/osvita_regionu.

- 10 Артюшина М. В. Використання ігрових технологій навчання на лекціях у ВНЗ. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди». 2012. Дод. 1 до Вип. 27. Т. VIII (41). С. 172–179. URL: <https://core.ac>.
- 11 Архипова М. Дослідницька компетентність майбутніх інженерів-педагогів. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 22-24 жовтня 2009 р.). Хмельницький, 2009. С. 144–148.
- 12 Бабанский Ю. К. Педагогика : учеб. пособ. / ред. Ю. К. Бабанского. Москва : Просвещение, 1988. 478 с.
- 13 Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения : метод. пособ. М. : ИЦПКПС, 2006. 72 с.
- 14 Барановська Л. Авіаційний ВНЗ: освітнє середовище університету як детермінанта якості професійної підготовки студентів. *Науковий вісник льотної академії. Педагогічні науки*. Кропивницький, 2017. Вип. 1. С. 18–24.
- 15 Барановська Л. В. Мова в структурі фахової підготовки в авіаційному закладі вищої освіти. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2018. № 12. С. 13–18.
- 16 Барановська Л. В., Барановський М. М. Проблеми формування духовної культури майбутніх фахівців технічної галузі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. Острог, 2012. Вип. 21. С. 186–190.
- 17 Берестова А. Інноваційні технології та методи навчання у професійній освіті. Інноваційні технології у викладанні дисциплін мовознавчого блоку в ДВНЗ медичної та фармацевтичної освіти : зб. матеріалів (м. Івано-Франківськ, 20–21 вересня 2012 р.). Івано-Франківськ, 2012. С.

7. URL: <http://dspace.nuph.edu.ua/handle/123456789/18643>.
- 18 Беспарточна О. І. Формування професійної компетентності майбутніх теологів з використанням інноваційних технологій навчання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / ред. А. В. Сущенко та ін. Запоріжжя: КПУ, 2019. Вип. 63. Т 2. С. 27–31.
- 19 Беспарточна О. І., Поясок Т. Б., Костенко О. В. Сучасні технології освітнього процесу : навч. посіб. Кременчук : Щербатих О. В., 2020. 228 с.
- 20 Беспарточна О. І., Ховрак І. В. Інноваційні технології навчально-виховного процесу як основа модернізації вищої освіти. *Інженерні та освітні технології*. Кременчук : КрНУ, 2015. Вип. 3 (11). С. 125–128.
- 21 Биков В. Ю., Спірін О. М., Пінчук О. П. Проблеми та завдання сучасного етапу інформатизації освіти. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)* : зб. наук. пр. / ред. В. Г. Кремень. К., 2017. С. 191–198.
- 22 Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід в сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи* / ред. Овчарук О. В. К., 2001. 111 с.
- 23 Білик В. В. Формування проєктувальної компетентності у майбутніх інженерів-педагогів швейного профілю в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2015. 217 с.
- 24 Божок О., Златніков В. Упровадження компетентнісного підходу в освітній простір вищої школи. *Військова освіта*. 2017. № 2. С. 49–56.
- 25 Бойко А. Інноваційний характер сучасної освіти. Філософські обрії. 2008. № 19. С. 223–234. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11693.html>.
- 26 Бондар Н. Формування ключових компетентностей майбутніх

- менеджерів сфери туризму в процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. та дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2016. 20 с.
- 27 Борець І. В. Формування ключових компетентностей майбутніх фахівців з транспортних систем авіаційної галузі в процесі професійної підготовки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Борець Ірина Валеріївна ; Національний авіаційний ун-т. – К., 2013. – 200 с.
- 28 Брюханова Н. О., Корольова Н. В. Педагогічне моделювання: стан і тенденції розвитку. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2015. № 3. С. 64–71.
- 29 Васільєва Л. М. Готовність викладачів вищих навчальних закладів до освоєння та застосування освітніх інновацій. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпропетровськ, 27-28 жовтня 2016 р.) : в 2 т. Дніпропетровськ, 2016. Т. 2. С. 131–133.
- 30 Васільєва Л. М., Бондарчук Н. В. Формування готовності викладачів вищих навчальних закладів до інноваційної професійної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (1). С. 264–267.
- 31 Васянович Г. Гуманітарна освіта у процесі підготовки технічної еліти України. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарнотехнічної еліти*: зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО : в 3 ч. Харків, 2010. Вип. 27 (31). Ч. 1. С. 97–102.
- 32 Вашкевич В. Методика викладання історії: необхідність оновлення. *Політичний менеджмент*. 2005. № 6. С. 114–120.
- 33 Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
- 34 Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. Москва : ИЦ ПКПС, 2004. 84 с.
- 35 Вербицкий А. А. Платонова Т. А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации. Москва : Высшая. школа, 1986. 158 с.

- 36 Вербицкий А. А., Ильязова М. Д. Инварианты профессионализма: проблемы формирования : монография. М. : Логос, 2011. 288 с.
- 37 Воронка Г. Дисципліни «ядрові» та елективні: фундаментизація навч. процесу. *Психологія і суспільство: Український науково-економ. і соціально-психолог. часопис*. 2005. №4. С. 147-156.
- 38 Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : монографія. Луцьк : ВДУ, 2003. 320 с.
- 39 Вознюк О. М. Інтегративний підхід до структурування змісту гуманітарних метапредметів у технічних університетах. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні, історичні та фізико-математичні науки*: зб. наук. ст. / укл. П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко. К., 2002. Вип. XLIX (49). С. 38–43.
- 40 Вознюк О. М. Особливості вивчення гуманітарних дисциплін у технічних університетах. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2006. Вип. 1. С. 126–128. URL: http://novyn.kpi.ua/2006-1/01_Voznyuk.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).
- 41 Вознюк О. М. Формування системи гуманітарних інтегрованих знань студентів технічних університетів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2004. 21 с.
- 42 Волкова Н. П., Бикова В. О. Технології аналізу ситуацій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2017. № 2 (14). С.137-147.
- 43 Волкова Н. П., Степанова А. А Фасилітатор як важлива рольова позиція сучасного викладача ВИШу. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2018. № 1 (15). С. 228-234.

- 44 Волкова Н. П. Моделювання професійної діяльності у викладанні навчальних дисциплін студентам вищих навчальних закладів / Н. П. Волкова, О. Б. Тарнопольський ; [ред. О. Б. Тарнопольського]. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту ім. Альфреда Нобеля, 2013. – 267 с.
- 45 Волобуєва Т. Б. Педагогічна технологія навчального дослідження. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2011. № 1 (8). С. 28–32.
- 46 Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2005. 462 с.
- 47 Гирка І. Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики в процесі фахової підготовки. *Обрії*. 2015. № 1 (40). С. 64–67.
- 48 Глушаниця Н. В. Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів з авіоніки у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. К., 2013. 19 с.
- 49 Головань М. С. Інформатична компетентність: сутність, структура та становлення. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2007. № 4. С. 62–69.
- 50 Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 23–30. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/52560/5/Holovan_competence.pdf.
- 51 Головань М. С. Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2012. Вип. VII. С. 55–62.
- 52 Головачук Т. І. Інноваційний підхід при проведенні лекційного заняття.

- Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки.* Чернівці, 2011. Вип. 2 (1). С. 405–410.
- 53 Гомонюк О. Значення інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні валеологічної компетентності майбутніх педагогів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки.* 2016. № 3. С. 52–61.
- 54 Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : «Вінниця», 2008. 278 с.
- 55 Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. К. : Либідь, 1997. 373 с.
- 56 Горбань С. Інноваційні підходи до підготовки студентів художніх спеціальностей. *Вісник Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського.* Кременчук, 2016. Вип. 2 (97). Ч. 2. С. 52–57.
- 57 Гречановська О. В. Інноваційні технології навчання у формуванні міжкультурної толерантності в студентів технічних ВНЗ / Матеріали XLVII Науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету : зб. доп. (м. Вінниця, 14-23 березня 2018 р.). Вінниця, 2018. С. 105–109. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/public/files/1/fm_2018_netpub.pdf
- 58 Григор'єва В. А. Шляхи вдосконалення гуманітарної підготовки майбутніх інженерів. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки.* Херсон, 2018. Вип. 82 (3). С. 126–129.
- 59 Гуменюк Т. Б. Моделювання в педагогічній діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Проблеми трудової та професійної підготовки.* Київ, 2010. Вип. 7. С. 67–69.
- 60 Гуревич Р. С. Як визначити рівень професійної компетентності персоналу? *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія.* 2011. № 1. С. 32–38.

- 61 Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інноваційні освітні технології у вищих навчальних закладах. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. / ред. О. Г. Романовський. Харків, 2016. Вип. 45 (49). Ч. 1. С. 266–274.
- 62 Гуревич Р., Кадемія М. Змішане навчання й інноваційні технології підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2017. № 1 (Т. 7). С. 106–112.
- 63 Гуцоліяк О. О. Роль гуманітарної підготовки як складової формування особистості майбутніх фахівців в системі вищої технічної освіти. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. Романовський. Харків, 2012. Вип. 32-33 (36-37). С. 46–55.
- 64 Демченко Н. Формування психологічної компетентності авіафахівців в умовах неперервної освіти. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2018. № 12. С. 31–38.
- 65 Депчинська І. А., Марфинець Н. В., Опачко М. В. Впровадження інноваційних технологій навчання (на прикладі вивчення угорської та чеської мов) : методичні рекомендації. Ужгород : УжНУ, 2016. 43 с.
- 66 Джураев Р. Х. Методологические требования к качеству педагогических исследований : сайт. URL: http://fikir.uz/blog/ziyonet_simposium/4718.html. (дата звернення: 06.02.2020).
- 67 Дидактичні матеріали до застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні студентів суспільно-гуманітарного профілю в закладах вищої освіти : навч.-метод. посіб. / уклад. Ф. Майнаєв, Л. Рибалко. Харків : ХНПУ, 2018. 66 с.
- 68 Дичківська І. М. Готовність до інноваційної діяльності у структурі професійно-особистісної підготовки педагога. *Наука і освіта*. 2011. № 5. С. 13–15. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/5_2011/4.pdf

- 69 Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. 352 с.
- 70 Добрускін М. Е. Роль гуманітарного освіти в підготовці інженерів. *Соціологічні дослідження*. 2001. № 9. С. 95–99.
- 71 Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Авіаційний транспорт. Вип. 68 : Наказ Міністерства транспорту України від 17.07.2002 N 488. Дата оновлення: 03.01.2018. URL: <https://jobs.ua/rus/dkhp/vipusk-68>. (дата звернення: 25.09.2016).
- 72 Долгоруков А. М. Метод case-study як сучасна технологія професійно-орієнтованого навчання. URL: <https://evolkov.net/case/case.study.html>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 73 Домарева М. А. Использование метода эссе на уроках психологии. URL: <https://docplayer.ru/29351040-Ispolzovanie-metoda-esse-na-urokah-psihologii.html>.
- 74 Дорошенко Ю. О. Компетентнісний підхід як основа забезпечення якості вищої освіти. Актуальні проблеми реформування житлово-комунального господарства України управління, кадри, інновації, технології : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. (м. Київ, 18-22 жовт. 2010 р.). К., 2010. С. 7–19.
- 75 Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики*: зб. наук.-метод. пр. / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. Житомир, 2014. С. 12–28.
- 76 Дубасенюк О. А. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога. Житомир : ЖДУ, 2011. 114 с.
- 77 Дубягін О. Б. Інноваційні технології та методи навчання як фактор удосконалення навчального процесу. URL: http://www.geci.cn.ua/uk/home/item/download/446_a657598348b2abe8c60b5c4f62a104f0.html. посилання не спрацьовує.
- 78 Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008.

- 1040 с.
- 79 Жешувский политехнический университет им. Игнатия Лукашевича : сайт. URL: <https://w.prz.edu.pl/>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 80 Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз. *Вісник Житомирського державного ун-ту. Серія : Педагогічні науки*. 2008. № 40. С. 63–68.
- 81 Задкова О., Бродова О. Формування готовності до вирішення проблемних ситуацій професійної діяльності у майбутніх пілотів: комунікативні уміння. *Вища школа*. 2016. № 5. С. 110–117.
- 82 Задкова О. В. Формування готовності майбутніх пілотів до вирішення проблемних ситуацій в професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04/ К., 2011. 20 с.
- 83 Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : автореф. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. К., 2011. 36 с.
- 84 Збірник міні-кейсів з дисципліни «Комунікативні процеси у навчанні» / ред. Л. О. Савенкової, В. М. Приходько. К. : КНЕУ, 2009. 343 с.
- 85 Згуровський М. З. Вища технічна освіта і Болонський процес: доповідь на Всеукраїнській нараді ректорів вищих технічних навчальних закладів (м. Харків 17-18 березня 2004 р.). URL: <http://www.osvita.org.ua/bologna/vprov/articles/03.html>. (дата звернення: 14.07.2018)
- 86 Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. М. : ИЦПКПС, 2004. 42 с.
- 87 Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. М. : Просвещение, 1991. 222 с.
- 88 Исамухамедова Т. Формирование гуманитарной компетентности студентов инженерных направлений в образовательном процессе ВУЗа :

- автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 - Теорія і методика професійного образования. Орел, 2015 24с.
- 89 Зязюн І. А. Цілісний методологічний підхід у педагогічному науковому дослідженні. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи* : матеріали VI між нар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький 24-26 жовт. 2011 р.). Хмельницький, 2011. С. 7–13.
- 90 Инновационные практики обучения: преподавание философии в больших потоках : учеб.-метод. пособ. / Л. В. Баева и др. ; под науч. ред. Л. В. Баевой. Астрахань : АГУ, 2017. 128 с.
- 91 Іванова Т. В. Культурологічний компонент у підготовці майбутнього педагога : наук.-метод. зб. / ред. В. О. Зайчук. *Нові технології навчання*. К., 2001. С. 34–38.
- 92 Ігнатенко Н. Методика застосування технології проблемного навчання при вивченні історії у вищому навчальному закладі. *Україна-Європа-Світ. Історія, міжнародні відносини* : зб. наук. пр. / редкол. Ю. М. Алексєєв, Л. М. Алексієвець, М. М. Алексієвець та ін. Тернопіль, 2015. Вип. 16 (1). С. 201–205.
- 93 Ігнатюк О. А., Панченко О. І. Проблеми професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків авіаційного профілю в умовах вищої школи. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр. / ред. О. Е. Коваленко. Харків, 2014. № 42-43. С. 7–12.
- 94 Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / ред. П. Ю. Сауха. Житомир : ЖДУ, 2011. 444 с.
- 95 Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі : монографія / уклад. О. І. Шапран ; наук. ред. В. П. Коцур. Переяслав-Хмельницький : Карпук С. В, 2008. 284 с.
- 96 Каверіна О. Г. Інтегративні тенденції розвитку змісту гуманітарної підготовки майбутніх інженерів. Інформаційні технології і засоби навчання / гол. ред. В. Ю. Биков. Київ, 2010. № 6 (14). URL:

<http://www.ime.edu-ua.net/em14/emg.html>

- 97 Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики. *Психологический журнал*. 2003. Т. 24. № 5. С. 45–57.
- 98 Карпова О. О., Карпова Є. О. Сучасні підходи до викладання іноземної мови професійного спрямування. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Київ-Вінниця : Планер, 2017. № 47. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5940>
- 99 Карпова Т. А., Восковская А. С. Гуманитарная компетентность студентов вуза. *Известия МГТУ «МАМИ»*, 2014. С. 165-170.
- 100 Квасник О. В. Роль циклу психолого-педагогічних дисциплін у системі підготовки майбутнього інженера. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. Харків, 2015. Вип. 43 (47). С. 114–123.
- 101 Кейс-метод. Окно в мир ситуационной методики обучения (case-study). URL: www.casemethod.ru. (дата звернення: 15.11.2018).
- 102 Коломієць О. Гуманітарні основи сучасної системи освітньо-професійної підготовки майбутнього фахівця. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2013. С. 108-116.
- 103 Кірюхіна М. В. Особливості гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / Міжнародна конференція «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи» 14-15 травня 2019 р. м. Кременчук С. 28-29.
- 104 Кірюхіна М. В. Ефективність моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. – Кременчук: КрНУ, 2020. – Випуск 2 (121) – 177 с. С. 52-59.
- 105 Кірюхіна М. В. Використання інноваційних методів під час вивчення

- соціогуманітарних дисциплін / I Міжнародна науково-практична конференція «Авіація, промисловість, суспільство»: Збірник тез доповідей. Кременчук, ПП Щербатих О.В., 2020. С. 226-229.
- 106 Кірюхіна М. В. Гуманітарна підготовка майбутніх фахівців з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден: український та закордонний досвід. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 66. 186 с. Т. 2. С. 5–10.
- 107 Кірюхіна М. В. Методи та форми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / XXVII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених КрНУ імені Михайла Остроградського «Актуальні проблеми життєдіяльності суспільства», м. Кременчук (Україна) 23-24 квітня 2020 року. С. 154-156.
- 108 Кірюхіна М. В. Модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти / Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки, 2020. Дніпро, 2020. Вип. 1 (19). С. 174-182.
- 109 Кірюхіна М. В. Можливості інноваційних технологій щодо гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі : теоретичний аспект. *Науковий вісник Льотної академії. Серія : Педагогічні науки. Збірник наукових праць*/ Гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький: ЛА НАУ, 2019. Вип. 6. 220 с. С. 165-172.
- 110 Кірюхіна М. В. Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи : збірник тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (10 квітня 2020 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. О. В. Пономаренко, Л. О. Сущенко. Запоріжжя: АА Тандем, 2020. 234 с. – С. 200-202.

- 111 Кірюхіна М. В. Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69, Т. 2. С. 164-174.
- 112 Кірюхіна М. В. Роль та проблеми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. Випуск 2/2019 (115). С. 42 – 47.
- 113 Кірюхіна М. В. Структурні компоненти гуманітарної складової професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів / *Сучасна вища освіта: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та науковців: тези доповідей, Дніпро, 19 березня 2020 р. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. – 236 с. С. 116-120.*
- 114 Кірюхіна М. В. Застосування інноваційних технологій в професійній підготовці майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / *Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів: Матеріали VI науково-практичної конференції 28 травня 2020 року/ За заг. ред. Романовського О.Г., – Х.: НТУ «ХПІ», 2020. – 517 с. С. 363-367.*
- 115 Kiriukhina M. V. The humanitarian component of the professional competence of future aviation technical professionals / *European Journal of Humanities and Social Sciences Scientific journal № 1. Vienna, 2020. P. – 95-98.*
- 116 Кічук Н. В. Проблеми застосування компетентнісного підходу у вищій технічній школі. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. Черкаси, 2010. Вип. 179. С. 22–25.

- 117 Кіяшко О. О. Інноваційні педагогічні технології підготовки молодших спеціалістів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2001. 262 с.
- 118 Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игр, дискуссии: анализ зарубежного опыта. Рига : Эксперимент, 1998. 180 с.
- 119 Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели. Анализ зарубежного опыта. Москва : Наука, 1997. 223 с.
- 120 Климчук В. О. Психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності : автореф. дис ... канд. психол. наук. : 19.00.07. К., 2004. 20 с.
- 121 Климчук В. О. Творча особистість: дослідження ціннісного рівня внутрішньої мотивації навчання. *Психологія* : зб. наук. пр. К., 2002. Вип. 18. С. 236–240.
- 122 Климчук В. О., Грищук Н. В. Мотивація вчителів та учнів: чи існує зв'язок? *Обдарована дитина*. 2006. № 1. С. 23–26.
- 123 Кляп М. І. Імплементация інноваційних методів у навчальний процес ВНЗ як ознака інноваційного університету. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*: зб. наук. пр. Ужгород, 2015. Вип.1 (6). С. 221–232.
- 124 Кляп М. Інноваційні методи навчання у ВНЗ як інструмент інтернаціоналізації вищої освіти України. *Вища освіта України*. 2015. № 4. С. 45–53.
- 125 Коваленко О. П. Використання методу аналізу авіаційних подій у професійній підготовці майбутніх авіафахівців. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 18. С. 66–73.
- 126 Коваленко О. П. Особливості дослідження формування професійної компетентності майбутніх фахівців авіаційної галузі у процесі вивчення природничих дисциплін. *Науковий вісник льотної академії. Педагогічні науки*. Кропивницький, 2017. Вип. 2. С. 51–56.

- 127 Ковальчук Л. О. Застосування методологічних підходів у науково-педагогічних дослідженнях. *Вісник Львівського університету. Сер. Педагогічна*. 2011. Вип. 27. С. 13–24.
- 128 Козак Л. В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 1 (5). С. 95–106.
- 129 Козловська І. М., Пастирська І. Я. Інтеграція змісту гуманітарних та природничих дисциплін у підготовці фахівців технічного профілю. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2011. Вип. 2. С. 122–126.
- 130 Козловська І. М., Стечкевич О. О. Інтеграція змісту природничо-гуманітарного компонента у підготовці майбутніх фахівців технічного профілю. *Молодий вчений*. 2018. № 8 (1). С. 150–153.
- 131 Козловський Ю. М. Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методики : монографія. Львів : Львівська політехніка, 2018. 420 с.
- 132 Кокарева М. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у системі інженерно-технічної освіти України *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія* : зб. наук. пр. Київ, 2018. № 12. С. 60–65.
- 133 Колодій І. А. Формування професійної компетентності у майбутніх перекладачів авіаційної галузі на основі інтеграції загальноосвітніх і професійно-орієнтованих дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2012. 23 с.
- 134 Коломієць А. М., Лазаренко Н. І. Сучасні методологічні підходи в організації вищої педагогічної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. Одеса, 2016. № 3 (110). С. 47–51.
- 135 Комар Т. В. Методологія проектної діяльності: теоретичний аспект *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 2. С. 102–107.

- 136 Конопляник Л. М. Формування готовності майбутніх інженерів авіаційної галузі до використання іноземної мови у професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2011. 20 с.
- 137 Копитко А. Д., Мисак Н. Ф. Актуальні проблеми соціально-гуманітарної підготовки студентів у Львівському національному аграрному університеті. *Професійно-прикладні дидактики*. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 2. С. 62–71.
- 138 Корніяка О. М. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2009. Вип. 3. С. 60–69.
- 139 Король С. В. Роль гуманітарних знань у підготовці фахівців інженерного профілю. *Образование и наука 21 век: материалы за 6-а междунар. научн. практ. конф. (Софія, 17-25 жовтня 2010 р.)*. Т. 11: Педагогические науки. Софія, 2010. С. 97–99. URL: http://www.rusnauka.com/28_OINXXI_2010/Pedagogica/72646.doc.htm.
- 140 Костриця Н. М. Гуманізація аграрної освіти в контексті освітніх змін. *Вісник Львівського університету. Педагогіка*. 2009. № 25. С. 256–262.
- 141 Костюченко К. Є. Педагогічні умови формування раціонально-критичного мислення у майбутніх учителів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Кіровоград, 2011. 20 с.
- 142 Кочубей А. В. Інноваційні методи викладання гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. пр. Рівне, 2013. Вип. 7. С. 81–84.
- 143 Кочубей А., Сасюк З. Коучинг як педагогічна технологія формування гуманітарної освіти в технічних ВНЗ. *Молодь і ринок*. 2016. № 3 (134). С. 33–37.
- 144 Кошечко Н. В. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. К. : Обрії, 2013. – 124 с.

- 145 Кошечко Н. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогіка*. К., 2015. Вип. 1. С. 35–38.
- 146 Кравченко Г. Ю. Технологія організації проектної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Безпека людини в сучасних умовах* : матеріали 7-ї Міжнар. наук.-метод. конф. та 105-ї Міжнар. конф. Європейської асоціації безпеки (EAS), м. Харків, 3-4 грудня 2015 р. Харків, 2015. С. 138–146.
- 147 Краевский В. В. Методология педагогического исследования : учеб. пособ. Самара : СамГПИ, 1994. 165 с.
- 148 Краевский В. В., Хуторской А. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах. *Педагогика*. 2003. № 2. С. 3– 10.
- 149 Красикова Е. Н. Кейс-метод в структуре и содержании методической компетенции лингвиста-преподавателя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Ставрополь, 2009. 172 с.
- 150 Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі: монографія. Київ : Знання, 2010. 520 с.
- 151 Кривонос О. М. Діагностика інформаційно-комунікаційних компетентностей Інформаційні технології і засоби навчання. 2010. № 2 (16). URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/225-Article%20Text-659-1-10-20100830%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/225-Article%20Text-659-1-10-20100830%20(1).pdf).
- 152 Кустова С. А. Проектная деятельность как одно из условий формирования общих и профессиональных компетенций студентов / Фестиваль педагогических идей «Открытый урок». URL: / <http://festival.1september.ru/articles/633155>.
- 153 Лаврухіна Т. В. Формування ключових компетентностей майбутніх авіаційних диспетчерів як умова готовності до професійної діяльності *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 16. С. 168–174 .

- 154 Ладогубець Н. В. Особливості інтеграції гуманітарного і науково-природничого знання в професійній підготовці майбутніх фахівців авіаційної галузі. *Вища освіта України. Інтеграція вищої освіти і науки*. Київ, 2015. № 3 (1). С. 109–113.
- 155 Ладогубець Н. В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців авіаційної галузі. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2016. № 8. С. 69–73.
- 156 Лещенко Г. А. Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності фахівців з аварійного обслуговування та безпеки на авіаційному транспорті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Кіровоград, 2016. 40 с.
- 157 Лесик Г.В. Методологічні особливості соціально-гуманітарної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України *Молодий вчений*. 2016. № 12 (1). С. 453–458.
- 158 Лещенко О. П. Гуманітарна освіта у вищому технічному навчальному закладі : сучасний стан проблеми в теорії і практиці педагогічної освіти. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки : зб. наук. пр. Запоріжжя*, 2014. № 2 (23). С. 161–168. URL: http://web.znu.edu.ua/cms/index.php?action=category/browse&site_id=5&lang=ukr&category_id=1177.
- 159 Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 43–63.
- 160 Литовченко В. П. Інформаційно-комунікаційні технології в структурі міждисциплінарного навчання. *Міжнародні відносини. Економічні науки*. 2018. № 13. С. 24–26.
- 161 Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2018. 253 с.

- 162 Літвінчук А. Т. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх інженерів-технологів у процесі гуманітарної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2018. 283 с.
- 163 Лодатко Є. О. Моделювання педагогічних систем і процесів : монографія. Слов'янськ : СДПУ, 2010. 148 с.
- 164 Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. Х. : Освіта. Виховання. Спорт, 2002. 398 с.
- 165 Лузік Е. В. Гуманітарна освіта в процесі підготовки спеціалістів профільних ВНЗ України : проблеми та перспективи. *Філософія освіти*. 2006. № 2 (4). С. 266–276.
- 166 Лузік Е. В. Системно-синергетичне діагностування готовності майбутніх фахівців авіаційної галузі до професійної діяльності. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2016. № 9. С. 103–108.
- 167 Мартиненко С. А. Формування фахової компетентності майбутніх техніків-механіків у процесі вивчення дисциплін фізико-математичного циклу в авіаційному коледжі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Слов'янськ, 2014. 200 с.
- 168 М'ясоїд Г. І. Структурна модель комунікативної культури соціального працівника *Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи* / за заг. ред. В. В. Васильєва. Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. С. 20–27.
- 169 Мазоха Д. С., Опанасенко Н. І. Педагогіка : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 232 с.
- 170 Махмутов М. И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории : монография. Москва : Педагогика, 1975. 368 с.
- 171 Миронова Е. Е. Сборник психологических тестов : пособие. Минск : ЭНВИЛА, 2006. Ч. 3. 120 с.

- 172 Молоченко В. В. Формування у майбутніх фахівців аграрної сфери готовності до партнерської взаємодії у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 265 с.
- 173 Морзе Н. В., Кузьминская Е. Г. Организация самостоятельной работы студентов в контексте формирования исследовательской компетентности. *Образовательные технологии и общество*. 2013. № 1 С. 516–526.
- 174 Москаленко О. І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців : монографія. Кіровоград, 2016. 590 с.
- 175 Москаленко А. М. Формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 29. Т. 3. С. 31–37.
- 176 Москаленко О. І. Компоненти готовності авіаційних фахівців до виконання професійної діяльності. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Житомир, 2015. Вип. 1. С. 116–119.
- 177 Мунштуков І. В., Черноглазова Г. В. Особливості інтеграції загальнотехнічних і спеціальних дисциплін в процесі професійної підготовки в льотних навчальних закладах. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 168. С. 164–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_168_42.
- 178 Назаренко Н. С. Роль проектної діяльності у формуванні професійної компетентності майбутніх перекладачів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 165–174.
- 179 Найн А. Я. Инновации в образовании : монография. Челябинск : [б. и.], 1995. 281 с.
- 180 Наход С. А. Формування прогностичних умінь майбутніх практичних психологів засобами інтерактивних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.

- 181 Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
- 182 Негодаев И. Гуманитарное знание как органическая часть знания. *Проблемы развития и интеграции науки, профессионального образования и права в третьем тысячелетии* : материалы Всерос. науч. конфер. с междунар. участием (г. Красноярск, 23-25 октября 2001). Красноярск, 2001. С. 496.
- 183 Неділько С. М., Плачинда Т. С. STEAM-освіта як підвалина якісної професійної підготовки авіаційних фахівців. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. Черкаси, 2017. Вип. 15. С. 88–91.
- 184 Непрокина И. В. Метод моделирования как основа педагогического исследования. *Теория и практика общественного развития*. Краснодар, 2013. № 7. С. 61–64.
- 185 Ничкало Н. Г. Развитие професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції. *Педагогіка і психологія*. 2008. Вип. 1 (58). С. 57–69.
- 186 Новый тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ, 1999. Т. 1. 910 с., Т. 2. 912 с., Т. 3. 928 с., Т. 4. 944 с.
- 187 Нечепорук Я. С. Формування готовності курсантів до професійного іншомовного спілкування в системі «пілот – диспетчер» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : пец. 13.00.04. Запоріжжя, 2015. 20 с.
- 188 Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических исследованиях. Москва : МЗ-Пресс, 2004. 67 с.
- 189 Новикова П. А., Новиков Ю. Л., Томашевський В. М. Модель мотивації навчання на основі психоемоційного стану особистості. Наукові вісті Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2012. № 2. С. 73–86. file:///C:/Users/user/Downloads/NVKPI_2012_2_10.pdf. (дата звернення: 14.12.2018).

- 190 Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособ. / под ред. Е. С. Полат. М. : Академия, 2009. 272 с.
- 191 Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. *Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики* / під заг. ред. В. Андрущенко. Київ, 2003. С. 13–41.
- 192 Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Русский язык, 1986. 797 с.
- 193 Олійник О. Особливості гуманітарної підготовки та професійної компетентності студентів у технічних ВНЗ. *Донецький вісник наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Мовознавство*. Донецьк, 2009. Т. 26. 252 с. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=19946>.
- 194 Омеляненко П. П., Покутня Н. О. З досвіду впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу. *Наука та практика – 2007 : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Полтава, 2007. С. 165–167. URL: <http://pdaa.com.ua/np/pdf/64.pdf>.
- 195 Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / А. М. Алексюк та ін. К. : ІСДО, 1993. 336 с.
- 196 Орґєєва С .В., Хачатрян В. В., Черниш Л. П. Системний підхід до структури професійної підготовки майбутніх авіафахівців. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр.* Київ, 2015. № 6. С. 134–139. URL: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10208>. (дата звернення: 25.09.2016).
- 197 Орленко Н., Турчина Н., Івахін В. Фізична підготовка у вищій школі як органічна частина навчально-виховного процесу майбутніх авіафахівців. *Молода спортивна наука України : зб. наук. пр.* / ред. Є. Приступи. Львів, 2016. Вип. 20. Т. 2. С. 289–293.

- 198 Орлик О. В. Кейс-метод і особливості його застосування при підготовці фахівців у ВНЗ. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2012. Вип. VII. С. 128–135.
- 199 Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
- 200 Осадчий І. Г. Педагогічне моделювання: що важливо знати педагогу. *Народна освіта*. 2016. Вип. № 1 (28). С. 60–68.
- 201 Освітні технології : навч.-метод. посібник / ред. О. М. Пехоти. К. : А. С. К., 2003. 255 с.
- 202 Основи психології : підручник / ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ : Либідь, 2006. 632 с.
- 203 Отрошко Т. В. Система оцінювання технічної компетентності майбутніх учителів інформатики в процесі навчання комп'ютерних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Харків, 2010. 21 с.
- 204 Павленко В. В. Методи проблемного навчання. Нові технології навчання. 2014. Вип. 81. С. 75–79. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/13197/1/1.pdf>
- 205 Павлюк Л. В. Проблемне навчання як засіб формування дослідницьких вмінь. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. / ред. М. С. Корця. К., 2012. Вип. 31. С. 167–174.
- 206 Пазюра Н. В. Вплив культурологічних чинників на професійну діяльність авіаперсоналу в умовах мультикультурних компаній. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2016. № 9. С. 114–119.
- 207 Пазюра Н. В. Підготовка фахівців середньої кваліфікації для авіаційної галузі США. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2015. Вип. 2. С. 92–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2015_2_14.

- 208 Пальчевський С. С. Педагогіка : навч. посіб. К. : Каравела, 2007. 576 с.
- 209 Панасенко Е. Педагогічний експеримент: основні аспекти методології. *Науковий вісник молодих учених і аспірантів ХДУ. Природничо-математичні науки*. 2015. URL: <http://www.srw.kspu.edu/?p=1195>.
- 210 Пархоменко Н. В. Викладання соціально-гуманітарних дисциплін у технічному ЗВО: виклики та нагальні проблеми. *Дослідження проблем гуманітарної освіти* : зб. наук. пр. за підсумками дискусій на міжкафедральному науковому семінарі (м. Київ, 15 лист. 2018 р.) / ред. А. В. Сакун, Т. І. Кадлубович, Ф. М. Проданюк, Д. С. Черняк. Київ, 2018. С. 143–159.
- 211 Пасічник О. Діяльнісний підхід – сутність та особливості реалізації у процесі навчання студентів ВНЗ. *Проблеми та інновації в природничо-математичній, технологічній і професійній освіті* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. онлайн-інтернет конф. (м. Кропивницький, 10-21 квітня 2017 р.). Кропивницький, 2017. С. 154.
- 212 Пастирська І. Я. Загальнонаукові передумови інтеграції змісту гуманітарних та природничих дисциплін у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ – початку ХХІ століття. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_4_21.
- 213 Пастирська І., Якимович О. Інтегративний підхід до навчального процесу в контексті соціалізації майбутніх фахівців технічного профілю. *Молодь і ринок*. 2018. № 4. С. 26–30.
- 214 Педагогіка : учеб. пособие. / Слостенин И. Ф. и др. ; под ред. В. А. Слостенина. Москва : Академия, 2013. 576 с.
- 215 Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. К. : Знання, 2007. 495 с.
- 216 Педагогічний експеримент : навч.-метод. посіб. / укл. О. Е. Жосан. Кіровоград : КОІППО, 2008. 72 с.

- 217 Плачинда Т. С. Теоретичні і методичні засади забезпечення якості професійної підготовки курсантів льотних навчальних закладів в умовах євроінтеграції : дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Т.С. Плачинда. – Черкаси, 2015. – 400 с.
- 218 Підлубна О. М. Особливості організації професійної підготовки пілотів цивільної авіації в льотних школах США. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. Vol. 3, 2013. 118–122 p. URL: <https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/pidl>
- 219 Плачинда Т. Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців із застосуванням інтегративного підходу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 131. С. 160–164.
- 220 Плачинда Т. Професійна підготовка фахівців авіаційної галузі: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Льотної академії. Педагогічні науки*: зб. наук. пр. / гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький, 2017. Вип. 2. С. 152–160.
- 221 Плачинда Т. С. Професійна підготовка майбутніх фахівців у контексті євроінтеграції. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 141. С. 70–73.
- 222 Плачинда Т. С. Фізичне виховання як складова професійної підготовки авіафахівців. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2015. № 10 (54). С. 147–155.
- 223 Полат Е. С. Метод проектів. *Метод проектів в университетском образовании* : сб. науч.-метод. ст. / под общ. ред. М. А. Гусаковского. Минск, 2008. Вып. 6. 224 с.
- 224 Попенко Н. В. Роль соціально-гуманітарних дисциплін у професійній підготовці фахівців природничих спеціальностей. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2017. Вип. 41. С. 175–185.

- 225 Постернак Н. О. Інноваційні форми навчання студентів вищих навчальних закладах освіти. *Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу* : зб. тез доп. II міжвузівської наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 квіт. 2017 р.). К., 2017. С. 37–39.
- 226 Поцулко О. А. Основні проблемні питання викладання курсу «Історія України та української культури» в медичному ВУЗі. *Дослідження проблем гуманітарної освіти* : зб. наук. пр. за підсумками дискусій на міжкафедр. наук. семінарі. (м. Київ 15 лист. 2018 р.) / ред. А. В. Сакун, Т. І. Кадлубович та ін. Київ, 2018. С. 91–106.
- 227 Почуєва О. О. Моделювання в теорії управління освітніми процесами. Розвиток професійної компетентності менеджерів освіти: теоретико-методичні засади : зб. тез Всеукр. постерної інтернет-конференції (м. Запоріжжя, 26 лист.–3 груд. 2012 р.). Запоріжжя, 2012. Вип. 4 (10). URL: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip10.html.
- 228 Поясок Т. Б., Беспарточна О. І., Герасименко Л. В. Словник термінів з педагогіки вищої школи (українсько-англійський, англо-український) : навч. посіб. Кременчук : Щербатих О. В., 2019. 120 с.
- 229 Поясок Т. Б., Попенко Н. В. Сучасні підходи до вивчення соціально-гуманітарних дисциплін студентами природничих та технічних спеціальностей. Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 21-22 квітня 2016 р.). Кременчук, 2016. С. 37–40.
- 230 Приходькіна Н. О. Використання технології «переверненого навчання» у професійній діяльності викладачів вищої школи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2014. Вип. 30. С. 141–144.
- 231 Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата

- оновлення: 28.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
(дата звернення: 27.07.2019).
- 232 Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»). Постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.1993 р. № 896. Дата оновлення: 29.05.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BaF>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 233 Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 12145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2145-19>. (дата звернення: 27.07.2019).
- 234 Про основні компетенції для навчання протягом усього життя : Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975. (дата звернення: 25.09.2016).
- 235 Про схвалення Авіаційної транспортної стратегії України на період до 2030 року : Проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://mtu.gov.ua/projects/166/>. (дата звернення: 25.09.2016).
- 236 Підлубна О. М. Використання інноваційних ідей американського досвіду професійної підготовки пілотів цивільної авіації. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Випуск 3 (85). С. 102-106.
- 237 Прокопова О. П. Вивчення гуманітарних дисциплін у формуванні майбутніх фахівців (інженерів-механіків). Інноваційна діяльність : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2012. С. 4–5. URL: http://iprobuk.cv.ua/index.php?option=com_jale
- 238 Півень М. І., Півень В. В., Мартиненко Н. О. Особистісна готовність курсантів до навчально-професійної діяльності як рушійна сила професійної надійності льотного складу цивільної авіації. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Випуск 4. С. 170-175.

- 239 Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін. К. : Вища школа, 2000. 465 с.
- 240 Процюк І. Є. Формування соціокультурної компетентності особистості в науковій літературі. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Педагогічні науки*. Житомир, 2019. Вип. 3 (85). С. 108–113.
- 241 Пухальська Г. А. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності у майбутніх пілотів цивільної авіації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2011. 12 с.
- 242 Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы. М. : Когито-Центр, 2001. 142 с.
- 243 Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика : учебник. СПб. : Питер. 2002. 432 с.
- 244 Резнік С. М. Виклики та перспективи гуманізації сучасної інженерної освіти: роль викладача. Кадровий потенціал сучасних освітніх систем: стан і перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17-18 лют. 2016 р.). Харків, 2016. С. 241–245.
- 245 Рендюк С. П. Метод проектів на практичних заняттях з вищої математики Прикарпатський вісник НТШ. Число. 2017. № 1. С. 335–341. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_ch_2017_1_39.
- 246 Ризький інститут аеронавігації : сайт. URL: <http://baltic-center.eu/rizhskij-institut-aeronavigatsii/>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 247 Рандул С.Г. Експериментальне дослідження процесу підготовки майбутнього авіаційного фахівця до професійної самореалізації. *Науковий вісник Льотної академії*. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. 6. С. 114-120.
- 248 Романовский А. Г. Психолого-педагогическая подготовка в свете концепции формирования гуманитарно-технической элиты. *Харьковская школа психологии: наследие и современная наука* / отв. ред. Т. Б. Хомуленко, М. А. Кузнецов. Харьков, 2012. С. 129–139. .

- 249 Романовський О. Г. Формування конкурентоздатного спеціаліста як стратегічна задача філософії сучасної освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2008. № 3. С. 3–9.
- 250 Савченко О. П. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. 2010. Вип. № 3.
- 251 Самойленко Н. Б. Діагностика міжкультурної компетентності фахівців гуманітарного профілю. *Науковий огляд*. 2014. № 1. Т. 2. С. 117–123.
- 252 Селевко Г. Компетентности и их классификации. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 138–144.
- 253 Семенова А. В. Формування професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання. *Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / ред. З. Н. Курлянд*. Київ, 2007. С. 432–446.
- 254 Скирда А.Є. Гуманітаризація системи вищої технічної освіти України: її ціль, задачі та принципи впровадження. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»*. Сер. : Педагогіка, психологія і соціологія. 2013. № 1. С. 179-183.
- 255 Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. К. : Таксон, 2006. 88 с
- 256 Слатвінська О.А. Використання «Кейс»-методу як засобу формування дидактичних комплексів у професійно-технічній освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. – Вип. 33. – С. 158–164.
- 257 Ситуационный анализ или анатомия кейс-метода : науч. изд. / под ред. Ю. П Сурмина. К., 2002. 287 с.
- 258 Сіняговська І. Інтеграція змісту навчання гуманітарних дисциплін. *Молодь і ринок*. 2016. № 11-12. С. 64–69.
- 259 Сластенин В. А., Подымова Л. С. Педагогика : инновационная деятельность. М. : ИЧП, 1997. 224 с.

- 260 Слободянюк О. М. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів економічного профілю у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 22 с.
- 261 Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 364 с.
- 262 Смагін І. Методичні засади створення і функціонування підручників із суспільствознавчих предметів у загальноосвітній школі України (1920-1990 рр.) : дис. доктора пед. наук : 13.00.02 / Ігор Іванович Смагін. – К., 2011. – 445 с.
- 263 Смирнова І. Л. Професійний саморозвиток авіаційного фахівця, як складова фахової підготовки *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка, Психологія*. 2017. № 10. С. 135–139.
- 264 Соя О. М. Формування культури самостійної роботи майбутніх учителів математики засобами інноваційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2016. 290 с.
- 265 Степко М. Ф. Вища технічна освіта і наука України як фактори суспільного розвитку та інтеграції України у світове співтовариство. *Вища школа*. № 5-6. С. 40–53.
- 266 Стеценко Н. М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах*. Херсон, 2016. Вип. 29. С. 185–191.
- 267 Стрельніков В. Ю., Брітченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник. Полтава : ПУЕТ, 2013. 309 с.
- 268 Субетто А. И. Онтология и эпистемология компетентностного подхода, классификация и квалиметрия компетенций. М. : ИЦПКПС, 2006. 72 с.
- 269 Суркова К. В., Грам О. М. Педагогічні умови використання електронних засобів навчання в професійній підготовці авіафахівців. Науковий огляд. 2015. № 5 (15). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/493>.

- 270 Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 2. С. 19–28.
- 271 Сурмін Ю. П. Метод аналізу ситуацій (case study) та його навчальні можливості. *Глобалізація й Болонський процес : проблеми і технології* : кол. монографія. К., 2005. С. 173–199.
- 272 Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика. Математичні методи в психології / укл. М. М. Горонескуль. Харків : УЦЗУ, 2009. 90 с.
- 273 Тадеуш О. М. Метод проектів як форма продуктивного навчання студентів *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2017. Вип. 29. С. 142–146.
- 274 Таможська І. В. Формування вмінь ділового спілкування майбутніх фахівців технічного профілю у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Х., 2014. 20 с.
- 275 Технічний університет прикладних наук Вільдау. Авіаційні технології / Авіаційний менеджмент (B. Eng) : бакалаврський курс : сайт. URL: <https://www.th-wildau.de/index.php?id=26926>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 276 ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л., РОМАНОВСЬКИЙ О. Г., ПОНОМАРЬОВ О. С. Концепція формування гуманітарно-технічної еліти в НТУ «ХПІ» та шляхи її реалізації : навч.-метод. посіб. Х. : НТУ «ХПІ», 2004. 416 с.
- 277 Тригуб І. П. Мотивація студентів як один із основних факторів успішної професійної підготовки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна*. 2014. Вип. 48. С. 315–318.
- 278 Триус Ю. В., Герасименко І. В. Комбіноване навчання як інноваційна освітня технологія у вищій школі. *Теорія та методика електронного навчання* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2012. Вип. 3. С. 299–308.

- 279 Трубавіна І. М. Формування умінь самостійної роботи у студентів методами проблемного навчання в сучасному ВНЗ. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ, 2017. № 7 (2). С. 116–125.
- 280 Туркот Т. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. К. : Кондор, 2011. 628 с.
- 281 Університет аеронавтики Ембрі-Ріддл (Embry Riddle Aeronautical University). США : сайт. URL: <https://erau.edu/degrees/bachelor/aviation-maintenance-science>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 282 Устінова В. О. Міждисциплінарний підхід при структуруванні змісту гуманітарних дисциплін. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2016. Вип. 48. С. 89–92.
- 283 Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1970. 302 с.
- 284 Федорцова О. Г. Проблемні аспекти навчання і виховання майбутнього інженера засобами вивчення гуманітарних дисциплін. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Житомир, 2012. Вип. 63. С. 173–176.
- 285 Федорцова О. Г. Формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2016. 311 с.
- 286 Феномен інновації: освіта, суспільство, культура : монографія / ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2008. 472 с.
- 287 Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. М. : Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
- 288 Філософський словник / ред. В. І. Шинкарука. Київ : УРЕ, 1986. 800 с.
- 289 Фоменко Т. Педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх аграріїв (у процесі вивчення гуманітарних

- дисциплін). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2016. № 7 (61) С. 174–184.
- 290 Фотинюк В. Г. Дослідження професійно важливих якостей майбутніх фахівців з обслуговування та ремонту повітряних суден. *Науковий огляд*. 2016. № 9 (30). С.1–12.
- 291 Фотинюк В. Г. Критерії, показники та рівні сформованості професійно-прикладної фізичної підготовленості інженерів-механіків авіаційної галузі. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2012. № 2. С. 40–48.
- 292 Харламова Л., Чернявська О. Застосування методу case-study для підвищення ефективності самостійної англомовної підготовки авіаційних фахівців. *Науковий вісник Льотної академії. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький, 2018. Вип. 4. 316 с.
- 293 Хом'юк І. В. Система роботи викладача в контексті формування базового рівня професійної мобільності майбутніх інженерів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2012. Вип. 6 (24). С. 337–345.
- 294 Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.
- 295 Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика. М. : УНЦ ДО, 2005. 222 с.
- 296 Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник. СПб. : Питер, 2001. 544 с.
- 297 Ципко В. В. Гуманістичні виміри суспільствознавчої освіти в університетах технічного напрямку. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. К., 2013. Вип. 47. С.141–144.
- 298 Чешський технічний університет. Факультет транспортних наук : сайт.

URL: <https://www.fd.cvut.cz/zajemci-o-studium/studijni-programy.html>.

(дата звернення: 15.11.2017).

- 299 Чикун Н., Пасальський Б. Інноваційні технології навчання у реформуванні системи вищої освіти *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. К., 2016. № 3. С. 135–144.
- 300 Шапіро О. А. Місце філософії у навчальному процесі (до питання гуманітаризації технічної освіти). Проблеми реформування освіти в Україні: вітчизняний досвід і європейські орієнтири : зб. наук. ст. / ред. С. В. Волобуєвої. К., 2011. Вип. 5. С. 96–106.
- 301 Шеверун Н. В. Підготовка майбутніх фахівців технічних університетів у галузі управління до професійного іншомовного спілкування. Гуманізм та освіта – 2006 : матеріали VIII міжнар. наук. - практ. конф. (м. Вінниця, 19-21 вересня 2006 р.). 463 с. URL: <http://>
- 302 Шевченко Л. М. Професійна спрямованість : методологічний аспект. *Науковий вісник Національного аграрного університету* : зб. наук. пр. К., 2005. Вип. 88. С. 204–215.
- 303 Шевченко О. П. Структура процесу вивчення гуманітарних дисциплін у технічному ВНЗ. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. Житомир, 2009. Вип. 46. С. 118–122.
- 304 Шевчук Т. Важливість гуманітарної підготовки для майбутніх фахівців механічної інженерії в технічних ВНЗ. *Молодь і ринок*. 2016. № 3 (134). С. 140–145.
- 305 Шевчук Т. Є. Особливості гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ: проблеми і перспективи. *Pedagogy and psychology*. Будапешт, 2016. Issue: 79. № IV (39). С. 74–79.
- 306 Шевчук Т. Є. Педагогічні умови гуманітарної підготовки майбутніх фахівців механічної інженерії у вищих технічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2016. 323 с.

- 307 Шевчук Т. Є. Роль гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв, 2016. № 1 (52). С. 70–76.
- 308 Шляхтун П. П. *Методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін : навч. посіб.* К. : Академія, 2011. 224 с.
- 309 Щєпова Д. Місце соціально-гуманітарних дисциплін у системі аграрної освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету : зб. наук. пр. Мелітополь*, 2014. № 2 (13). С. 320–324.
- 310 Щокіна Н. Б. Проектна технологія навчання в підготовці магістрів педагогіки. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми 26–27 березня 2015 р.)*. Суми, 2015. Т. 1. С. 323–325.
- 311 Юрченко Н. С. Сучасний стан гуманітарної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Проблеми трудової та професійної підготовки : зб. наук. пр. К.*, 2017. Вип. 9. С. 111–115.
- 312 Ягупов В. В. *Педагогіка : навч. посіб.* К. : Либідь, 2002. 560 с.
- 313 Accreditation Board for Engineering and Technology. URL: <http://www.abet.org/accreditation/>.
- 314 Arizona State University. URL: <https://www.asu.edu/>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 315 Bachman, L. F., Palmer, A. S. (2002). *Language Testing in Practice*. Oxford: Oxford University Press. 377 p. URL: <https://www.amazon.com/Language-Testing-Practice-Developing-Linguistics/dp/0194371484>.
- 316 Cherney I. D. (2008). The effects of active learning on students' memories for course content. *Active Learning in Higher Education*, 9 (2), 152–171. URL: <https://doi.org/10.1177/1469787408090841>.

- 317 Embry Riddle Aeronautical University. URL: <https://erau.edu/>. (дата звернення: 15.11.2017).
- 318 Haines S. Projects :for the EFL Classroom : resource material for teachers. Walton-on-Thames: Nelson, 1989. 108 s. URL: <https://is.muni.cz/publication/157364/en/Projects-for-the-EFL-Classroom-resource-material-for-teachers/Haines>.
- 319 Hutchinson T. (1991). Introduction to Project Work. Oxford: Oxford University Press, 1991. 23 p. URL: <https://docplayer.net/4759964-Tom-hutchinson-introduction-to-project-work.html>.
- 320 Keller J. M. (2016). Motivation, Learning, and Technology: Applying the ARCS-V Motivation Model. Participatory Educational Research (PER) Vol. 3 (2), pp. 1–13. Florida State University, USA. URL: http://www.perjournal.com/archieve/issue_3_2/1-per_16-06_volume_3_issue_2_page_1_15.pdf. (дата звернення: 14.12.2018).
- 321 Kiraly D. (2005). Project-Based Learning: A Case for Situated Translation. Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal, 50 (4), 1098-1111. URL: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/1900-v1-n1-meta1024/012063ar.pdf>
- 322 Knoll M. 300 Jahre Lernen am Projekt. Zur Revision unseres Geschichtsbildes. In: Pädagogik 45 (Juli/ August 1993), N. 7-8, S. 58–63. URL: <https://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JITE/v34n3/Knoll.html>.
- 323 McLaughlin J.E., Roth M.A., Glatt D.M., Gharkholonarehe N., Davidson C.A., Griffin L., Esserman D.A., Mumper R.J. The flipped classroom: a course redesign to foster learning and engagement in a health professions school. Academic medicine : journal of the Association of American Medical Colleges. 2014. 89(2). 236-243. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-flipped-classroom%3A-a-course-redesign-to-foster-McLaughlin-Roth/12a23d19543e73b5808b35f1ff2d00faba633bb6>
- 324 Strategy Paper. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and

Research Program on Key Competencies. Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations (DeSeCo). 2002. P. 4–5. URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41529556.pdf>. (дата звернення: 27.07.2019).

325 Vilniaus Gedimino technikos universiteto Antano Gustaičio aviacijos instituto. URL: <https://www.vgtu.lt/antano-gustaicio-aviacijos-institutas/608?lang=1> (дата звернення: 11.05.2019)

ДОДАТОК А
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Кірюхіна М. В. Роль та проблеми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. Випуск 2/2019 (115). С. 42 – 47.

2. Кірюхіна М. В. Гуманітарна підготовка майбутніх фахівців з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден: український та закордонний досвід. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 66. 186 с. Т. 2. С. 5–10.

3. Кірюхіна М. В. Можливості інноваційних технологій щодо гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі : теоретичний аспект. *Науковий вісник Льотної академії. Серія : Педагогічні науки. Збірник наукових праць*/ Гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький: ЛА НАУ, 2019. Вип. 6. 220 с. С. 165-172.

4. Кірюхіна М. В. Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69, Т. 2. С. 164-174.

5. Кірюхіна М. В. Модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі у закладах вищої освіти / *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки, 2020. Дніпро, 2020. Вип. 1 (19). С. 174-182.

6. Кірюхіна М. В. Ефективність моделі гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. – Кременчук:

КрНУ, 2020. – Випуск 2 (121) – 177 с. С. 52-59.

Статті в наукових виданнях інших держав, які входять до міжнародних науково метричних бах даних:

7. Kiriukhina M. V. The humanitarian component of the professional competence of future aviation technical professionals / European Journal of Humanities and Social Sciences Scientific journal № 1. Vienna, 2020. P. – 95-98.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Кірюхіна М. В. Особливості гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / Міжнародна конференція «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи» 14-15 травня 2019 р. м. Кременчук С. 28-29.

9. Кірюхіна М. В. Педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи : збірник тез доповідей І Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (10 квітня 2020 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. О. В. Пономаренко, Л. О. Сущенко. Запоріжжя: АА Тандем, 2020. 234 с. – С. 200-202.

10. Кірюхіна М. В. Структурні компоненти гуманітарної складової професійної компетентності бакалаврів з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден і авіадвигунів / Сучасна вища освіта: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та науковців: тези доповідей, Дніпро, 19 березня 2020 р. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. – 236 с. С. 116-119.

11. Кірюхіна М. В. Використання інноваційних методів під час вивчення соціогуманітарних дисциплін / І Міжнародна науково-практична конференція «Авіація, промисловість, суспільство»: Збірник тез доповідей. Кременчук, ПП Щербатих О.В., 2020. С. 226-229.

12. Кірюхіна М. В. Методи та форми гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / XXVII Міжнародної науково-

практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених КрНУ імені Михайла Остроградського «Актуальні проблеми життєдіяльності суспільства», м. Кременчук (Україна) 23-24 квітня 2020 року. С. 154-156.

13. Кірюхіна М. В. Застосування інноваційних технологій в професійній підготовці майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі / Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів: Матеріали VI науково-практичної конференції 28 травня 2020 року/ За заг. ред. Романовського О.Г., – Х.: НТУ «ХП», 2020. – 517 с. С. 363-367.

ДОДАТОК Б

**НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ:
ЗАВДАННЯ, ЗАГАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Навчальна дисципліна	Завдання навчальної дисципліни	Формує загальні компетентності фахівця за ОПП
Історія та культура України (Історія України та української культури)	<p>вироблення розуміння суті історичних процесів, що відбувалися в минулому й відбуваються нині в Україні, їхнього об'єктивного характеру, взаємозв'язку та взаємозалежності;</p> <p>розвиток вмінь аналізувати й оцінювати явища соціально-економічного та політичного розвитку українського суспільства, процеси державотворення і культурного будівництва в Україні в контексті світової історії, узагальнювати історичний матеріал у певній системі; формування свідомості громадянина і патріота;</p> <p>вміння орієнтуватись у науковій періодизації історії, зіставляти історичні процеси з епохами та застосовувати набуті знання для прогнозування суспільних процесів в Україні</p>	<p>здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;</p> <p>здатність до адаптації та дії в новій ситуації;</p> <p>здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;</p> <p>здатність працювати в команді;</p> <p>здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел);</p> <p>основи базових дослідницьких навичок і умінь</p>
Українська мова (за професійним спрямуванням)	<p>ознайомлення студентів з основними поняттями функціональної стилістики та лексикології;</p> <p>набуття навичок практичної роботи з науковими термінами обраного фаху;</p> <p>підвищення загального рівня професійної та мовної культури</p>	<p>вільне усне і письмове спілкування державною мовою;</p> <p>здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;</p> <p>міжособистісні навички і вміння</p>
«Іноземна	ефективне здійснювання актів	здатність спілкуватися

<p>мова», «Авіаційна англійська мова», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» та «Іноземна мова (за фахом)»</p>	<p>усної і писемної комунікації під час: професійного спілкування з іноземними партнерами: в діалогічному та монологічному мовленні; аудіювання та писемному мовленні (реферуванні; анотуванні; діловому листуванні)</p>	<p>іноземною мовою; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність працювати в команді; міжособистісні навички і вміння</p>
<p>Філософія</p>	<p>формування здатності свідомого, вільного, а значить, відповідального вибору особистих світоглядних позицій, уміння вести світоглядний діалог; досягти оволодіння студентами філософськими способами мислення, основними філософськими принципами, засвоєння світоглядно-гуманістичного змісту філософії, опанування самостійного стилю мислення; виховати вміння застосовувати отримані знання у власному житті, міжособистісних стосунках, науковій та практичній діяльності та при аналізі загальних проблем сьогодення; сприяти ствердженню гуманізму в суспільстві та духовному розвитку особистості</p>	<p>здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність розв'язувати поставлені задачі та приймати обґрунтовані рішення; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність приймати обґрунтовані рішення; здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел); формування основ базових дослідницьких навичок і умінь</p>
<p>Гуманітарної дисципліни за вибором студента (Політологія)</p>	<p>вивчення сутності, історії, теорії і методології політичної діяльності і поведінки; формування вміння орієнтуватися в основних світових політичних школах, концепціях і напрямках; знати і вміти давати</p>	<p>здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях та приймати обґрунтовані рішення;</p>

	<p>характеристику українським політичним вченням; мати уявлення про сутність політичного життя, політичних відносин і процесів, про об'єкт і суб'єкт політики</p>	<p>здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність працювати в команді; здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел); формування основ базових дослідницьких навичок і умінь</p>
<p>Інтегрований курс «Основи політології, правознавства та психології»</p>	<p>вивчення сутності, історії, теорії і методології політичної діяльності і поведінки; формування системи знань з питань сучасної політичної системи суспільства, політичної свідомості і демократичної політичної культури; ознайомлення з положеннями теорії та історії держави і права, конституційного, трудового, цивільного, кримінального, адміністративного та фінансового права; формування системи знань про психіку особистості, сутності механізмів психічних процесів, станів, якостей особистості; ознайомлення зі здобутками сучасної психологічної науки які б сприяли професійному становленню, самоактуалізації та самореалізації</p>	<p>здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях і приймати обґрунтовані рішення; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел), соціальної взаємодії і співпраці; формування основ базових дослідницьких навичок і умінь</p>

ДОДАТОК В

ХАРАКТЕРИСТИКА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ, ПОШИРЕНІ В ПРАКТИЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

(за науковими доробками Артюшиної М. [10], Беспарточної О. [19],
Гречановської О. [57], Депчинської І [65], Дичківської І. [68], Дубасенюк О.
[75], Кіяшко О. [117], Кошечко Н. [144], Кочубей А. [142], Поясок Т. [19]
Стрельнікова В. [267] та інших науковців)

Інноваційна технологія	Коротка характеристика технології
Модульно-рейтингова технологія	система навчання за окремими функціональними вузлами, відображеними у змісті, організаційних формах і методах – модулях із метою підвищення зацікавленості курсантів у результатах навчання та об'єктивності оцінки знань з окремих предметів і фаху в цілому
Технологія проблемного навчання	ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, на прийомах і методах викладання та учіння з елементами наукового пошуку; передбачає проблемне викладання – створення системи послідовних проблемних ситуацій і управління процесом їх вирішення, а також проблемне учіння – особливу форму творчої навчальної діяльності студентів щодо засвоєння знань і способів діяльності з наявністю аналізу проблемних ситуацій, формулювання проблем і їх розв'язання шляхом висунення припущень, обґрунтування і доведення гіпотез
Технологія ситуаційного навчання (кейс-метод)	полягає у використанні конкретних випадків (ситуацій, історій тощо) для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень студентами з певного розділу навчальної дисципліни, одночасно відображає практичну проблему й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти для її вирішення; передбачає командний характер пізнавальної діяльності, творчий підхід до пізнання, поєднання теоретичних знань і практичних навичок, глибоке занурення у ситуацію; дає змогу виявити різноманітні точки зору, розвинути навички аналізувати та мислити критично

Професійно-ділові ігрові технології	імітація майбутньої діяльності в ігровій формі; форма відтворення предметного та соціального змісту професійної діяльності, моделювання системи відносин у межах цієї діяльності; реалізується як колективна форма навчальної діяльності з метою формування в майбутніх фахівців уміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю; є вільною розвиваючою діяльністю, що здійснюється заради задоволення від самого процесу діяльності, а не тільки від її результату
Проектна технологія або метод проектів	система самостійної, узгодженої, комплексної, комунікативно-пізнавальної діяльності, спрямованої на досягнення практичного результату (розв'язання проблеми), який можна побачити, осмислити, застосувати у практичній діяльності; на стимулювання інтересу майбутніх фахівців до самостійного здобуття знань, формування комплексу різноманітних умінь і навичок, набутих під час вивчення дисциплін на різних етапах навчання, інтегрованих у процесі роботи над проектом і необхідних, передусім, для майбутньої професійної діяльності
Інформаційно-комунікаційні технології	сукупність інформаційних методів і технологічних засобів цілеспрямованого створення, збирання, організації, збереження, опрацювання, передачі й подання і використання інформації (даних і знань) за допомогою комп'ютерів і телекомунікаційних мереж, спрямованих на вдосконалення освітнього процесу
Тренінгові технології	система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів вирішення типових практичних завдань, в тому числі за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань); форма інтерактивного навчання, метою якого є розвиток самопізнання (аналіз, зворотний зв'язок, зміст уявлень про «Я»), міжособистісної та професійної поведінки, удосконалення свої рефлексивні характеристики
Технології розвитку творчості	стимуляція у студентів інтересу до пізнавальної діяльності за допомогою завдань творчого характеру
Технології цілепокладання та життєтворення	усвідомлення цілей отриманої професії, віра у свої можливості та власний успіх, сподівання на позитивні перспективи в майбутньому

ДОДАТОК Д

Опитувальник для викладачів, створений за допомогою Google Форм

Опитування викладачів гуманітарних дисциплін

* **Обязательно**

На Вашу думку, чи необхідно оновлення змісту гуманітарних дисциплін *

- Так
- Ні

Оновлення змісту гуманітарної підготовки повинно відбуватись через *

- створення інтегрованих курсів гуманітарних дисциплін
- інтеграцію гуманітарних та природничих дисциплін
- оновлення тем для вивчення
- інше

Як Ви вважаєте, чи можлива плідна співпраця викладачів гуманітарних та профільних (технічних) наук *

- так
- ні
- вважаю за потрібне, але сумніваюсь

Чи довіряєте Ви новому в педагогічній практиці? *

- ні, віддаю перевагу випробуванню упродовж багатьох років організаційні форми навчання та, пере...
- так, але я не зовсім усвідомлюю при вивченні яких тем навчальних дисциплін їх можна використо...
- так, використовую їх у своїй педагогічній діяльності

ДОДАТОК Е

Опитувальник

Шановний курсанте!

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, метою якого є визначити Вашого ставлення до вивчення гуманітарних наук. Опитування анонімне.

Просимо Вас детально ознайомитись із запитаннями і обвести ті відповіді, які найбільшою мірою збігаються з Вашою позицією або дописати свій варіант відповіді (просимо вибирати не більше від двох варіантів відповіді).

Дякуємо за співпрацю.

1. Яке значення мають гуманітарні знання для Вашої майбутньої професійної діяльності?

1) гуманітарні знання впливають на загальний розвиток особистості фахівця;

2) ніякого особливого значення вивчення гуманітарних дисциплін для професійної діяльності не мають;

3) гуманітарні знання будуть допомогою у різних аспектах професійній діяльності.

2. Як Ви ставились до вивчення гуманітарних дисциплін у школі?

1) віддавав перевагу іншим предметам;

2) вивчав (ла) з інтересом;

3) вивчав (ла) без особливого захоплення.

3. Як Ви ставитеся до вивчення гуманітарних наук в ЗВО?

1) вважаю їх вивчення необхідним, я можу отримати з них важливу і цікаву інформацію;

2) не бачу в цьому нічого поганого, але не вважаю обов'язковим;

- 3) вивчаю лише для позитивної оцінки в заліковій книжці;
- 4) вони мене не цікавлять, вважаю їх абсолютно непотрібними (*перехід до питання 10*).

4. Скільки часу і уваги Ви приділяєте вивченню гуманітарних наук у ЗВО?

- 1) стільки, скільки й на інші дисципліни;
- 2) залежно від того, чи подобається предмет, іноді більше іноді менше ніж на основні дисциплін;
- 3) залежно від того, чи є вільний час;
- 4) значно менше ніж на предмети, безпосередньо пов'язані зі спеціальністю.

5. Яким гуманітарним дисциплінам Ви надали б перевагу для Вашої спеціальності?

- 1) філософія;
- 2) соціологія;
- 3) політологія;
- 4) психологія;
- 5) історія та культура України;
- 6) культурологія;
- 7) не подобається жоден гуманітарний предмет;
- 8) подобаються всі гуманітарні предмети.

6. Яким предметам Ви надали би перевагу у переліку вибірових навчальних дисциплін для Вашої спеціальності?

- 1) потрібно віддати перевагу професійно зорієнтованим навчальним дисциплінам;
- 2) потрібно віддати перевагу гуманітарним дисциплінам;
- 3) іншим навчальним дисциплінам.

7. Як на Ваш погляд особистість викладача впливає на ставлення студентів до гуманітарних предметів?

1) професійно підготовлений викладач прищеплює величезний інтерес до предмету; і, навпаки, нудний викладач відбиває будь-який інтерес від вивчення предмета;

2) професіоналізм викладача не впливає на особистісне ставлення студентів до предмету.

8. Якому б вивченню гуманітарних наук Ви б віддали перевагу?

1) обов'язкове проходження всіх курсів гуманітарних наук з подальшим іспитом / заліком;

2) самостійний вибір курсів в якості факультативних занять з подальшим зарахуванням;

3) виняток курсів гуманітарних предметів з програми, але введення гуртків, додаткових занять без подальшого контролю знань.

9. Як ви відноситеся до об'єднання декількох гуманітарних дисциплін в єдиний блок?

1) позитивно, але не задоволені змістом навчального матеріалу;

2) позитивно, уяву про гуманітарні науки отримали;

3) негативно, об'єднання дає лише поверхневе уявлення про гуманітарну науку.

10. Чому, на Вашу думку, не треба вивчати гуманітарні дисципліни?

1) від них немає ніякої користі;

2) викладання дисциплін не цікаве, зводиться до запам'ятовування і переказу інформації;

3) часу на навчання і так бракує;

4) вони відволікають від вивчення предметів, безпосередньо пов'язаних зі спеціальністю.

На завершення просимо Вас вказати:

Ваш вік _____

Ваша стать _____

ДОДАТОК Ж

Фрагмент роботи опитувальника «Думки студентів»

(<https://www.surveio.com/survey/d/S4A5G1M3U5A9W7Y0S>)

1. Яке значення мають гуманітарні знання для Вашої майбутньої професійної діяльності?*

Выберите один ответ

гуманітарні знання впливають на загальний розвиток особистості фахівця

ніякого особливого значення вивчення гуманітарних дисциплін для професійної діяльності не мають

гуманітарні знання будуть допомогою у різних аспектах професійної діяльності

2. Як Ви ставились до вивчення гуманітарних дисциплін у школі?*

Выберите один ответ

віддавав перевагу іншим предметам

вивчав (ла) з інтересом

вивчав (ла) без особливого захоплення

3. Як Ви ставитеся до вивчення гуманітарних наук в ЗВО?*

Выберите один ответ

вважаю їх вивчення необхідним, я можу отримати з них важливу і цікаву інформацію

не бачу в цьому нічого поганого, але не вважаю обов'язковим

вивчаю лише для позитивної оцінки в заліковій книжці

вони мене не цікавлять, вважаю їх абсолютно непотрібними (перехід до питання 10).

4. Скільки часу і уваги Ви приділяєте вивченню гуманітарних наук у ЗВО?*

Выберите один ответ

стільки, скільки й на інші дисципліни

залежно від того, чи подобається предмет, іноді більше іноді менше ніж на основні дисципліни

залежно від того, чи є вільний час

значно менше ніж на предмети, безпосередньо пов'язані зі спеціальністю

5. Яким предметам Ви надали би перевагу у переліку вибіркових навчальних дисциплін для Вашої спеціальності?*

Выберите один ответ

потрібно віддати перевагу професійно зорієнтованим навчальним дисциплінам

потрібно віддати перевагу гуманітарним дисциплінам

іншим навчальним дисциплінам.

6. Яким гуманітарним дисциплінам Ви надали б перевагу для Вашої спеціальності?*

Выберите один или несколько ответов

філософія

соціологія

політологія

історія та культура України

психологія

культурологія

не подобається жоден гуманітарний предмет

подобаються всі гуманітарні предмети

7. Як на Ваш погляд особистість викладача впливає на ставлення студентів до гуманітарних предметів?*

Выберите один ответ

професійно підготовлений викладач прищеплює величезний інтерес до предмету; і, навпаки, нудний викладач відбиває будь-який інтерес від вивчення предмета

професіоналізм викладача не впливає на особистісне ставлення студентів до предмету

8. Якому б вивченню гуманітарних наук Ви б віддали перевагу?*

Выберите один ответ

обов'язкове проходження всіх курсів гуманітарних наук з подальшим іспитом / заліком

самостійний вибір курсів в якості факультативних занять з подальшим зарахуванням

виняток курсів гуманітарних предметів з програми, але введення гуртків, додаткових занять без подальшого контролю знань

9. Як ви відносите до об'єднання декількох гуманітарних дисциплін в єдиний блок?*

Выберите один ответ

позитивно, але не задоволені змістом навчального матеріалу

позитивно, уяву про гуманітарні науки отримали ✓

негативно, об'єднання дає лише поверхнєве уявлення про гуманітарну науку

10. Чому, на Вашу думку, не треба вивчати гуманітарні дисципліни?*

Выберите один ответ

від них немає ніякої користі

викладання дисциплін не цікаве, зводиться до запам'ятовування і переказу інформації ✓

часу на навчання і так бракує

вони відволікають від вивчення предметів, безпосередньо пов'язаних зі спеціальністю

ДОДАТОК 3

Методика для діагностики навчальної мотивації курсантів, в тому числі, щодо гуманітарної підготовки у ЗВО

(А.Реан і В.Якунін в авторській модифікації)

Інструкція до тесту.

Оцініть за 5-бальною системою наведені мотиви навчальної діяльності за значимістю для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів – максимальної.

Питання тесту.

1. Я навчаюсь, тому що мені подобається гуманітарні дисципліни.
2. Я вивчаю гуманітарні дисципліни щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
3. Хочу мати рівень гуманітарної підготовки який дозволити використовувати знання з гуманітарних предметів у подальшій освітній та професійній діяльності, різних життєвих ситуаціях.
4. Я навчаюсь щоб дати відповіді на питання, що належать до сфери майбутньої професійної діяльності.
5. Я хочу повною мірою використовувати наявні у мене здібності і схильності до обраної професії.
6. Я навчаюсь щоб не відставати від однокурсників.
7. Я навчаюсь бо щоб відчувати себе непересічною особистістю в соціокультурному середовищі, ефективно спілкуватись з людьми, треба мати глибокі і всебічні знання, в тому числі з гуманітарних дисциплін.
8. Я навчаюсь тому що хочу бути в числі кращих студентів з усіх навчальних дисциплін.
9. Я навчаюсь тому що хочу, щоб наша навчальна група стала кращою у ЗВО.
10. Я вивчаю гуманітарні дисципліни щоб заводити знайомства і

спілкуватися з цікавими людьми в усіх сферах життя.

11. Тому що отримані гуманітарні знання та практичні навички їх використання дозволять мені добитися самореалізації в професії.

12. Я навчаюсь тому що необхідно закінчити заклад вищої освіти, щоб у оточуючих не змінилася думка про мене.

13. Я вивчаю гуманітарні дисципліни щоб уникнути осуду і покарання за погане навчання.

14. Хочу бути авторитетом в студентському колективі.

15. Не хочу опинитися серед відстаючих.

16. Тому що від успіхів в навчанні залежить рівень моєї матеріальної забезпеченості в майбутньому.

17. Подобаються гуманітарні дисципліни.

18. Потрапивши до ЗВО, вимушений вивчати гуманітарні дисципліни щоб закінчити його.

19. Я навчаюсь щоб бути постійно готовим до чергових занять.

20. Успішно продовжити навчання на подальших курсах і розвиватися далі, використовуючи знання з гуманітарних дисциплін.

21. Щоб придбати глибокі і міцні гуманітарні знання.

22. Тому що в майбутньому думаю зайнятися науково-дослідницькою діяльністю за фахом і знання з гуманітарних дисциплін та вміння їх використовувати мені знадобляться.

23. Вважаю, що будь-які знання знадобляться в майбутній професії.

24. Тому що хочу принести більше користі суспільству.

25. Стати висококваліфікованим фахівцем із широким світоглядом.

26. Щоб дізнаватися нове.

27. Щоб дати відповіді на проблеми особистості в сучасному суспільстві.

28. Бути доброю репутацією у викладачів.

29. Домогтися схвалення батьків та оточуючих.

30. Вчуся заради виконання своєї мрії.

31. Тому що знання надають мені впевненість в собі.
32. Тому що від успіхів в навчанні залежить моє майбутнє.
33. Хочу отримати диплом з гарними оцінками, щоб мати перевагу перед іншими в працевлаштуванні.

Ключ до тесту й обробка результатів тесту.

Шкала 1. Комунікативні мотиви: 7, 10, 14, 31.

Шкала 2. Мотиви уникнення: 6, 12, 13, 15, 18.

Шкала 3. Мотиви престижу: 8, 9, 28, 29, 33.

Шкала 4. Професійні мотиви: 1, 2, 4, 5, 25.

Шкала 5. Мотиви творчої самореалізації: 3, 17, 26, 27.

Шкала 6. Навчально-пізнавальні мотиви: 17, 19, 20, 21, 22, 23.

Шкала 7. Соціальні мотиви: 11, 16, 24, 30, 32.

ДОДАТОК И

Діагностика внутрішньої та зовнішньої мотивації щодо гуманітарної підготовки

(методика К. Замфір у модифікації А. Реана та авторській інтерпретації)

Інструкція.

Прочитайте нижче приведені мотиви гуманітарної підготовки, в реєстраційному бланку та дайте оцінку їх значущості для Вас за п'ятибальною шкалою. Показником вираженості кожного типу мотивації буде число, яке знаходиться в межах від 1 до 5 (в тому числі можливо й дробове).

Лист відповідей

	1	2	3	4	5
Мотив освітньої діяльності з гуманітарних дисциплін	Дуже незначною мірою	Незначною мірою	Не великою, але і не малою мірою	Великою мірою	В дуже великій мірі
1. Грошовий заробіток у майбутньому залежить, в тому числі від рівня моєї підготовки з гуманітарних дисциплін					
2. Прагнення до просування по кар'єрних сходах у майбутньому залежить, в тому					

числі від рівня моєї підготовки з гуманітарних дисциплін					
3. Прагнення уникнути критики з боку викладачів або у студентському колективі					
4. Прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей					
5. Потреба в досягненні соціального престижу й поваги з боку інших, відчувати себе непересічною особистістю в соціокультурному середовищі					
6. Задоволення від самого процесу гуманітарної підготовки та її результатів					
7. Можливість					

найбільш повної самореалізації саме в даній діяльності					
--	--	--	--	--	--

Обробка результатів.

Підраховуються показники внутрішньої (ВМ), зовнішньої позитивної (ЗПМ) і зовнішньої негативної (ЗНМ) мотивації згідно за такими “ключами»:

$$ВМ = \frac{\text{оцінка п.6} + \text{оцінка п.7}}{2},$$

$$ЗПМ = \frac{\text{оцінка п.1} + \text{оцінка п.2} + \text{оцінка п.5}}{3},$$

$$ЗНМ = \frac{\text{оцінка п.3} + \text{оцінка п.4}}{2}$$

Інтерпретація результатів.

На підставі отриманих результатів визначається мотиваційний комплекс особистості. Мотиваційний комплекс являє собою тип співвідношення між собою трьох видів мотивації: ВМ, ЗПМ і ЗНМ.

До найкращих, оптимальних, мотиваційних комплексів відносяться такі два типи сполучень:

$$ВМ > ЗПМ > ЗНМ \text{ і } ВМ = ЗПМ > ЗНМ.$$

Найгіршим мотиваційним комплексом є тип ЗНМ > ЗПМ > ВМ.

Між цими комплексами укладені проміжні (точки зору їх ефективності) мотиваційні комплекси.

ДОДАТОК К

Діагностика міри вираженості рефлексивності особистості за методикою

А.В. Карпова

Інструкція.

Шановний студент, Вам належить дати відповіді на кілька тверджень опитувальника. У бланку відповідей напроти номера питання проставте, будь ласка, цифру, відповідну Вашого варіанту відповіді:

1 - абсолютно не правильно;

2 - не правильно;

3 - скоріше не правильно;

4 - не знаю;

5 - скоріше правильно;

6 - правильно;

7 - цілком правильно.

Довго над відповідями не замислюйтесь. Пам'ятайте, що правильних або неправильних відповідей у даному випадку бути не може. Перший прийшов в голову відповідь і є вірним. Відповіді на питання занесіть у форму.

№ питання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Відповідь														
№ питання	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	
Відповідь														

Питання.

1. Прочитавши хорошу книгу, я завжди потім довго думаю про неї; хочеться її зміст з ким-небудь обговорити.

2. Коли мене раптом несподівано про щось запитують, я можу відповісти перше, що прийшло мені в голову.

3. Перш, ніж зняти трубку телефону, щоб подзвонити по справі, я зазвичай подумки планую майбутню розмову.

4. Зробивши якийсь промах, я довго потім не можуть відволіктися від думок про нього.

5. Коли я розмірковую над чимось або розмовляю з іншою людиною, мені буває цікаво раптом згадати, що послужило початком ланцюжка думок.

6. Приступаючи до важкого завдання, я намагаюся не думати про майбутні труднощі.

7. Головне для мене – уявити кінцеву мету своєї діяльності, а деталі мають другорядне значення.

8. Буває, що я не можу зрозуміти, чому хто-небудь не задоволений мною.

9. Я часто ставлю себе на місце іншої людини.

10. Для мене важливо в деталях уявляти собі хід майбутньої роботи.

11. Мені було б важко написати серйозний лист, якби я заздалегідь не склав план.

12. Я віддаю перевагу діяти, а не розмірковувати над причинами своїх невдач.

13. Я досить легко приймаю рішення відносно дорогої покупки.

14. Як правило, щось задумав, я покручую в голові свої задуми, уточнюючи деталі, розглядаючи всі варіанти.

15. Я турбуюся про своє майбутнє.

16. Думаю, що в безлічі ситуацій треба діяти швидко, керуючись першою прийшла в голову думкою.

17. Іноді я приймаю необдумані рішення.

18. Закінчивши розмову, я, буває, продовжую вести його подумки, наводячи все нові і нові аргументи на захист своєї точки зору.

19. Якщо відбувається конфлікт, то, розмірковуючи над тим, хто винен, я в першу чергу, починаю з себе.

20. Перш, ніж прийняти рішення, я завжди намагаюся все ретельно обдумати і зважити.

21. В мене бувають конфлікти від того, що я часом не можу передбачити,

якої поведінки від мене очікують оточуючі.

22. Буває, що обдумуючи розмову з іншою людиною, я як би подумки веду з ним діалог.

23. Я намагаюся не замислюватися над тим, які думки і почуття викликають у інших людей мої слова і вчинки.

24. Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб його не образити.

25. Вирішуючи важке завдання, я думаю над ним навіть тоді, коли займаюся іншими справами.

26. Якщо я з кимось сварюся, то в більшості випадків не вважаю себе винним.

27. Рідко буває так, що я шкодую про сказане.

Обробка.

З цих 27 тверджень 15 є прямими (номери питань: 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25).

Решта 12 – зворотні твердження, значення по яких необхідно інвертувати:

Поставлений бал	7	6	5	4	3	2	1
Інверсований бал	1	2	3	4	5	6	7

Знайдіть суму проставлених балів по питанням №№ 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25, і додайте суму інверсованих балів.

Всі пункти згрупуйте в чотири групи:

- 1) ретроспективна рефлексія діяльності (номера тверджень 1, 4, 5, 12, 17, 18, 25, 27);
- 2) рефлексія існуючої діяльності (номера тверджень 2, 5, 13, 14, 16, 17, 18, 26);
- 3) розгляд майбутньої діяльності (номера тверджень 3, 6, 7, 10, 11, 14, 15, 20);
- 4) рефлексія спілкування і взаємодії з іншими людьми (номера тверджень 8, 9,

19, 21, 22, 23, 24, 26).

Переведіть бали у стени за таблицею:

Бали	до 99	100	101 – 107	108 – 113	114 – 122	123 – 130	131 – 139	140 – 147	148 – 156	157 – 171	172 і вище
Стени	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Інтерпретація результатів.

Результати методики, рівні або більші, ніж 7 стенив, свідчать про *високорозвинену рефлексію*. Тобто людина більшою мірою схильний звертатися до аналізу своєї діяльності і вчинків інших людей, з'ясовувати причини і наслідки своїх дій як у минулому, так у теперішньому і майбутньому. Їй властиво обмірковувати свою діяльність в найдрібніших деталях, ретельно її планувати і прогнозувати всі можливі наслідки. Таким людям легше зрозуміти іншого, поставити себе на його місце, передбачити його поведінку, зрозуміти, що думають про них самих.

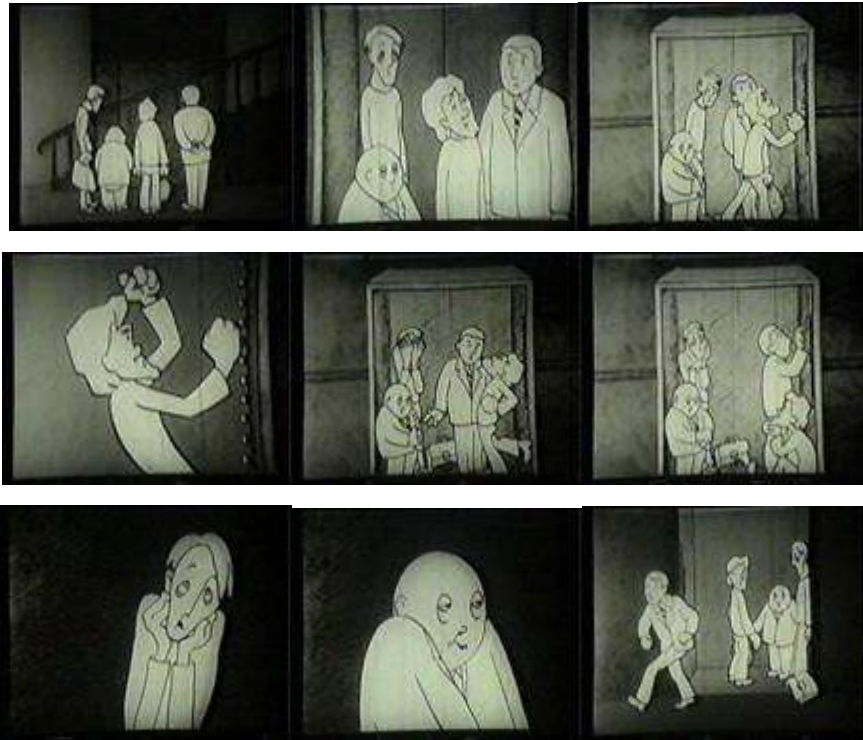
Результати в діапазоні від 4 до 7 стенив – індикатори *середнього рівня рефлексії*.

Показники, менші 4-х стенив – свідчення *низького рівня розвитку рефлексії*. Низькі результати по тесту (менше 4 стенив), говорять про те, що випробуваному меншою мірою властиво замислюватися над власною діяльністю та вчинками інших людей, з'ясовувати причини і наслідки своїх дій як у минулому, так у теперішньому і майбутньому. Він рідко обмірковує свою діяльність в найдрібніших деталях, йому складно прогнозувати можливі наслідки. Такий випробуваний відчуває труднощі при постановці себе на місце іншого, йому складно передбачити його поведінку.

ДОДАТОК Л
ПРИКЛАДИ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ – КЕЙСІВ З ПСИХОЛОГІЇ
 (практична заняття з теми «Темперамент»)

Ситуативний кейс 1 (навчальна ситуація –кейс)

Четверо співробітників установи застрягли в ліфті.

Завдання: визначити за особливостями поведінки, жестами, мімікою типи їх темпераменту.

Кейс навчає аналізу й оцінці.

Еталон кейсу 1

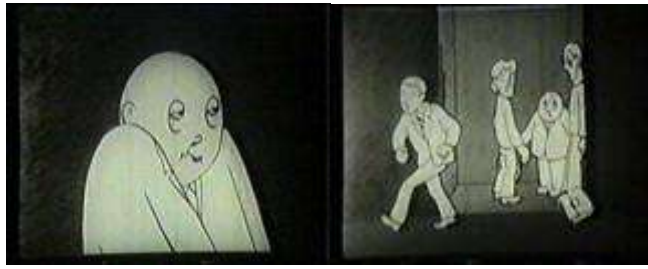
ХОЛЕРИК

МЕЛАНХОЛІК

ФЛЕГМАТИК

САНГВІНІК

Ситуативний кейс 2 (ілюстративна навчальна ситуація)

Нещодавно на підприємстві змінилося керівництво. Новий керівник підприємства погано знає своїх працівників, а працівники не знають нового керівника в обличчя. Керівник проходить на вулиці повз двох працівників, які палять біля адміністративної будівлі і про щось жваво ведуть бесіду. Повертаючись з наради, яка тривала не одну годину, керівник бачить знову тих самих співробітників за палінням і бесідою.

Питання. Як має вчинити керівник в даній ситуації, якщо керівник сангвінік?

Керівник має підійти до працівників, назвати себе, запитати їх прізвища та посади, сказати, що в робочий час він слідкує за дотриманням порядку працівниками, оцінює їх важливість для підприємства, що вони справили не надто гарне враження на нього і в подальшому, щоб у робочий час вони були на своїх робочих місцях. Якщо вони ще раз будуть помічені в порушеннях трудової дисципліни, то доведеться діяти іншими методами, а не розмовами. Наприкінці сказати, що надалі треба уникати конфліктних ситуацій, розмовляти тільки на приємні теми і висказати сподівання, що один одного зрозуміли.

Кейс навчає вирішувати проблему й приймати рішення.

Ситуативний кейс 3 (ілюстративна навчальна ситуація)

Керівник підприємства прийняв на роботу спеціаліста у відділ А, який має працювати в підпорядкуванні у його заступника. Через деякий час проявилась нездатність нового працівника виконувати свої функціональні обов'язки. Заступник службовою запискою доповідає про це керівнику.

Питання. Як має вчинити керівник в даній ситуації, якщо він флегматик?

Завдання: спрогнозувати дії керівника в даній ситуації, якщо він холерик (сангвінік).

Потрібно визначити, чи є важливим для підприємства новий працівник, якщо є важливим, то поговорити із заступником, що його не влаштовує в цьому працівнику.

Керівник має спробувати врегулювати відносини заступника з новим працівником, сказати, краще придивитися до нього ще деякий час.

Можна відправити нового працівника на курси підвищення кваліфікації.

Якщо працівник виявиться недостатньо важливим для підприємства, викликати його до себе, вказати на недоліки в його роботі і недостатній професіоналізм, які вказані в доповідній заступника.

Можна дати час адаптуватися до нового колективу і виправити свої недоліки в роботі. Якщо новий працівник не впорається з цим, то керівник може його звільнити.

ДОДАТОК М

Навчальні ситуації – кейси для проведені практичних занять з інтегрованого курсу «Основи соціології, культурології та філософії»

Особливість використання кейс-методу при вивченні інтегрованого курсу «Основи соціології, культурології та філософії»: студентам пропонуються фрагменти тексту, рисунки, життєві проблеми, які необхідно проаналізувати, продемонструвавши знання пройденого матеріалу.

Кейс 1 (філософія)

Завдання: розгляньте малюнок, дайте відповіді на питання:

В яку сторону вони йдуть?

У чому філософський зміст малюнка?

Кейс 2 (філософія). Уважно огляньте картину «Кава з молоком» художника Гурбуз Доган Ексиоглу (Gurbuz Dogan Eksioglu)

Завдання: висловіть своє враження від картини, опишіть її філософський зміст.

Кейс 4 (філософія). Уважно розгляньте картину сучасного художника-філософа, відомого під ніком Dromsjel, який створює своєрідні психоделічно-сюрреалістичні ілюстрації. У них цінителі жанру знайдуть і глибокий сенс, просочений хворобливим станом, і потребу знайти вищу свідомість ...

Завдання: висловіть своє враження від картини, опишіть її філософський зміст, наведіть приклади з життя.

Кейс 4. Розгляньте фото.

Завдання: за змістом фото схарактеризуйте зв'язок філософії з іншими науками.

Кейс 5 (філософія). Розгляньте рисунки / картини:

Марк Шагал «Прогулянка»

Народження метелика

Завдання: висловіть своє враження від картин / малюнків, опишіть їх філософський зміст, визначте який закон діалектики відображено на кожному зображенні.

Кейс 6 (соціологія). Т. Мальтус вважав, що бідність є наслідком надмірного зростання населення. У бідності винні самі бідні. Допмагаючи бідним, держава заохочує зростання населення і тим самим підвищує рівень бідності. На думку Т. Мальтуса, потрібно скасувати державні субсидії, а турботу про бідних цілком покласти на приватні благодійні фонди.

Дж.С. Мілль вважав обмеження народжуваності кращим засобом боротьби з бідністю.

Завдання: висловіть своє відношення до рецептів Т. Мальтуса і Дж. С. Мілля. Чи підходять ці рецепти для України? Аргументуйте свою думку.

Кейс 7 (соціологія). Безробіття є невід'ємною рисою суспільства з ринковою економікою. Завантажте таблицю «Основні показники ринку праці

у 2010-2019 роках» за посиланням

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/arh_osp_rik_u.htm.

Завдання: 1. Оцініть внесок суспільних і індивідуальних причин у безробіття окремого індивіда.

2. Які причини безробіття переважають у сучасному українському суспільстві?

3. Порекомендуйте, як вести себе безробітному, щоб якнайшвидше знайти роботу?

Кейс 8 (соціологія). Автори різних теорій соціальної стратифікації пропонують численні критерії, що визначають важливі відмінності між різними верствами суспільства.

Критерії соціальної стратифікації суспільства

Criteria of social stratification of society

Автори, школи	Критерії стратифікації у відповідній теорії
Платон	Походження людини, відповідно до якого вона потрапляє до одного з трьох станів: правителі-філософи, воїни, селяни (землероби, ремісники)
Макс Вебер	Багатство (економічний критерій), престиж (соціальний критерій), влада (політичний критерій)
Ральф Дарендорф	Відносини власності, розподіл влади, наявність авторитету
Франк Паркін	Власність, освіта, расові, мовні, релігійні атрибути, життєві шанси людини
Структурно-функціональна школа	Соціальний статус, позиції людей в суспільстві, виконувани ними ролі
Джон Машоуніс	Соціальні інститути (економіка, політика, релігія), соціальні практики (правила і соціальні ролі)

Й. Хаямі, Й. Годо	Людський капітал, культура (система цінностей), інститути (суспільні правила поведінки), ресурси (фактори виробництва), технологія
Питирим Сорокін	Права та привілеї, обов'язки та відповідальність, соціальне багатство та бідність, влада та вплив

Завдання: поміркуйте і дайте відповіді на питання.

1. Які з цих критеріїв, на ваш погляд, найбільш важливі? Чому?
2. Як структурується українське суспільство за обраними вами критеріями?
3. Відповідно до якої статистики, згідно яких даних і цифр можна судити про соціальну структуру суспільства за різними критеріями?
4. Чому найчастіше доволі непросто формалізувати в економічних показниках і статистиці межі між різними стратами суспільства, приналежність людини до однієї з них?

Кейс 9 (соціологія).

Ви повинні бути заможними, щоб бути бідними

You have to be rich to be poor

Феномен «покарання за бідність» або «подвійної небезпеки» (poverty penalty or double jeopardy) полягає в тому, що малозабезпечені громадяни сплачують вищу ціну за товари, роботи і послуги, ніж люди із вищими доходами. Цей феномен був описаний вперше у 1963 р. Д. Капловіцем (David Caplovitz) в праці «The Poor Pay More», який порівняв доходи і витрати різних домогосподарств США, а пізніше підтверджений дослідженнями К. Прааланда та Е. Хаммонда (С.К. Prahaland, А. Hammond), які підтвердили цей ефект для країн, що розвиваються в особливих масштабах. Один американський журналіст провокативно зазначив із цього приводу, що «ви повинні бути заможними, щоб бути бідними».

Покарання за бідність пов'язують саме із малозабезпеченими громадянами, оскільки вони не мають можливості закуповувати товари

гуртом у гіпермаркетах на тривалий час, використовуючи систему оптових знижок, через відсутність автомобіля і достатніх коштів на рахунках, та вимушені платити за товари і послуги більше, ніж заможні громадяни, купуючи їх вроздріб. Також бідні громадяни купують переважно продукти нижчих цінових сегментів і гіршої якості. Дослідження, проведені у Франції, показали, що бідні громадяни переплачують за товари від 2,5 до 8% (сума «покарання» становить в середньому €500 щороку). Різниця в цінах на рис по регіонам Індії може сягати 20% (в бідніших – дорожче), а стосовно телефонних, медичних, банківських послуг, водопостачання, то малозабезпечені громадяни переплачують в 2, 10, а деколи і 75 разів. І якщо в розвинутих країнах світу за офіційною межею бідності (60% медіанного рівня сукупних витрат) знаходиться 13,5% (Франція), 15% (Німеччина), 19% (Великобританія), то в Україні – близько 60% громадян.

В країнах, що розвиваються, високий рівень поляризації та концентрації доходів дозволяє заможним верствам населення забезпечувати собі доступ до більш якісних суспільних благ (охорона здоров'я, освіта, соціальна безпека). Це стає додатковим фактором покарання для бідних, які часто вимушені сплачувати більшу ціну (виражену не тільки в грошовому еквіваленті, а, наприклад, у часі, зусиллях) за аналогічні товари і послуги, ніж громадяни із середнім і високим рівнем доходів.

Завдання: поміркуйте і дайте відповіді на питання..

1. В таблиці наведені дані обстеження витрат домогосподарств Франції 2011 р. із низьким, середнім та високим рівнем доходів.

	Бідні домогосподарства	Домогосподарства із середніми доходами	Домогосподарства із високими доходами
I група «Істотні та необхідні витрати»	€11994 (70%)	€19994 (50%)	€39710 (33%)
II група «Дискреційні витрати»	€11994 (70%)	€12406 (31%)	€31701 (26%)

III група «Заощадження і резерви»	€11994 (70%)	€7616 (19%)	€50603 (41%)
Загальний дохід	€17029	€40016	€122014

До I групи належать витрати на придбання їжі, транспорт, зв'язок, освіту, охорону здоров'я та фінансові послуги. До II групи – витрати на придбання одягу, алкоголю та цигарок, дозвілля, добровільне страхування, оплату отелів і ресторанів. До III група – заощадження.

Проаналізуйте різницю в доходах багатих і бідних у Франції, порівняйте середній рівень життя в країні з іншими індикаторами соціально-економічного розвитку. Побудуйте аналогічну таблицю для України на основі даних Державної служби статистики за 2011 і 2017 рр. Які висновки ви можете зробити, порівнюючи не лише показники в динаміці по Україні, але й здійснюючи міжкраїнні порівняння?

2. Якщо для розв'язання класичної проблеми «покарання за бідність» одним із варіантів пропонуються «магазини крокового доступу», то які ви бачите механізми вирішення інших проблем, пов'язаних із маргіналізацією населення (наприклад, у США понад 45 млн. американців не охоплені системою медичного страхування, а у передмістях Парижу, Риму та Афін розташовані численні гетто нелегальних мігрантів з Африки та Азії)?

3. Як ви вважаєте, ухилення заможними громадянами від оподаткування доходів і майна справляє вплив на загострення ситуації із «покаранням за бідність» в Україні? Обґрунтуйте свою думку.

ДОДАТОК Н

Приклад розміщення навчально-методичного матеріалу з навчальної дисципліни «Історія України та української культури» на Googleдискі викладача

The image shows a Google Drive interface. At the top, the address bar displays the URL: `drive.google.com/drive/folders/1CGEWOWF28qr2bpZAfyRoCIgPwYcuZxu`. Below the address bar, there are navigation icons for applications, avatars, and Yandex. The main header shows the Google Drive logo and a search bar with the text "Поиск на Дискі".

The main content area is titled "Мой диск > Історія України та української культури". It displays a grid of folders under the heading "Папки". The folders are:

- Тема 1. Стародавня і с...
- Тема 2. Українські земл...
- Тема 3. Виникнення і ро...
- Тема 4. Національна ре...
- Тема 5. Доба Руїни. Лік...
- Тема 6. Українські земл...
- Тема 7. Українські земл...
- Тема 8. Українська Нац...
- Тема 9. Українські земл...
- Тема 10. Українські зем...
- Тема 11. Розбудова Укр...

An arrow points from the folder "Тема 3. Виникнення і розвиток українського козацтва..." to a detailed view of that folder. The detailed view shows the following items:

- Виникнення козацтва. 3...
- Відео на тему Походже...
- Лекція на тему Виникне...
- ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ...
- ТЕМИ ПРОЄКТІВ.doc
- Теми рефератів.doc

On the left side of the interface, there is a sidebar with navigation options: "Создать", "Мой диск", "Доступные мне", "Недавно", "Помеченные", "Корзина", and "Хранилище". The storage usage is indicated as "Использовано 38,9 МБ из 15 ГБ" with a link to "Купить больше места".

ДОДАТОК О
СИЛАБУС СПЕЦКУРСУ «ІСТОРІЯ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ»

	Силабус спецкурсу «Історія авіації України»
	Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) Освітня програма: спеціальність 272 «Авіаційний транспорт»
	Рік навчання I, семестр I, I
	Кількість кредитів: 2 Мова викладання: українська
	Звітність: диф. залік

Викладач:

Прізвище, ім'я, по батькові	Кірюхіна Марина Володимирівна, викладач, спеціаліст першої категорії
Профайл викладача	http://klk.univd.edu.ua/uk/dir/132
Контактна інформація	Ел. адреса: Marinaarina1230@gmail.com Телефони: +38(096)2389338
Розклад занять	https://rozklad.univd.edu.ua/timeTable/teacher
Google Scholar	https://scholar.google.com.ua/citations?user=fb5cNBQAAAAJ&hl=uk&authuser=3
ORCID ID	ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2155-8102

Пояснювальна записка

Авіація – одна з наймолодших галузей техніки. На латинській мові «Авіа» означає «Птах». Здавна людина заздрила птахам, але лише з кінця 19

ст. змогла піднятися в повітря. Історія світової авіації тісно пов'язана з Українською землею. Історія української авіації, її становлення, розвиток і сучасний стан – це зібрання фактів і аналогій, знання яких може дати відповіді майбутньому фахівцю авіаційної галузі на актуальне питання сьогодення: чекає авіацію України в майбутньому; наскільки світові тенденції авіабудування випереджають українські тощо.

Вирішення актуального завдання гуманітаризації вищої технічної освіти в Україні передбачає введення до освітнього процесу нових міждисциплінарних курсів, здатних не лише підвищити якість професійної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі, але й суттєво вплинути на розширення їхнього світогляду.

Саме таким є спецкурс «Історії авіації України», який розроблено на стику гуманітарного і природничого знання, він зорієнтований на дослідження історії авіації, націлений на охоплення гуманітарного, технічного і природничого знання майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі.

Мета спецкурсу «Історія авіації України»: формування цілісного уявлення у майбутніх фахівців про розвиток авіації у різні історичні часи, сучасний стан, перспективи розвитку та проблеми української авіації.

Завдання спецкурсу «Історія авіації України»: засвоєння знань про етапи, процеси і події в історії авіації від ідей створення перших летальних апаратів до сьогодення; прищеплення культури історичного мислення, вироблення вмінь аналізувати й оцінювати основні віхи розвитку української авіації, робити аргументовані висновки; усвідомлення найтісніших зв'язків між сучасними проблемами в авіації, що їх сумісно вирішують науковці технічного та гуманітарного напрямів знань.

Компетентності та програмні результати навчання

Загальні компетентності:

- здатність орієнтуватися в історичному часі загалом та в науковій періодизації історії авіації зокрема;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях і приймати обґрунтовані рішення;
- здатність до адаптації та дії в новій ситуації;
- здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел), соціальної взаємодії і співпраці;
- здатність працювати в команді;
- формування основ базових дослідницьких навичок і умінь.

За підсумками вивчення спецкурсу студент повинен *знати*: витоки виникнення світової авіації; особливості державної політики у сфері авіації на різних етапах історичного розвитку України; найбільш визначні досягнення у розвитку української авіації на різних етапах історії; імена, головні віхи життя і діяльності видатних винахідників, конструкторів, науковців, льотчиків-асів, зокрема їх внесок у розвиток української авіації.

За підсумками вивчення спецкурсу студент повинен *вміти*: аналізувати і оцінювати історичне минуле та сьогодення української авіації; розглядати явища історії авіації відповідно до принципу історизму в розвитку і в зв'язку з історичними умовами конкретного періоду та грамотно застосовувати набуті знання; користуватися бібліотечними, музейними та електронними ресурсами з історії авіації для успішного засвоєння матеріалів спецкурсу, для подальшої самоосвіти та вирішення конкретних інформаційно-пошукових завдань у своїй професійній діяльності.

Програма спецкурсу розрахована на 60 годин, з яких 28 – аудиторні.

Форма підсумкового контролю: залік.

В освітній процес вивчення спецкурсу передбачено запровадження інноваційні форми викладання матеріалу, зокрема: перевернута лекція, лекція-бесіда, навчальні кейси, інформаційні проекти, лекційні та практичні заняття з використанням засобів мультимедіа, відеоматеріалів.

Спецкурс «Історія авіації України» поглиблює, розширює і продовжує зміст навчальної дисципліни «Історія України та української культури».

Структура спецкурсу

№ теми	Тема	Кількість годин				
		Всього	Аудиторна робота			Самостійна робота
			всього аудиторних	лекції	практичні заняття	
1	Тема 1 Витоки світової та української авіації	8	4	2	2	4
2	Тема 2 Розвиток авіації на початку 20 ст. Становлення авіації в Україні	12	6	2	4	6
3	Тема 3 Українська авіація в часи другої світової війни	8	4	2	2	4
4	Тема 4 Українська авіація у другій половині 20 ст.	12	6	2	4	6
5	Тема 5 Українська авіація – початок 21 ст.	12	6	2	4	6
6	Тема 6 Видатні постаті Української авіації	8	2	0	2	6
Разом:		60	28	10	18	32

Зміст спецкурсу

Тема 1 Витоки світової та української авіації

Поняття авіації. Передумови виникнення авіації. Повітроплавання. Планеризм. Перші літальні апарати (ідея створення летальних апарати Леонардо да Вінчі, М. Ломоносов; летальні машини – розробки ентузіастів-винахідників, учених, конструкторів 19 ст.).

Тема 2 Розвиток авіації на початку 20 ст. Становлення авіації в Україні

Зародження науки аеродинаміки, основ теорії польоту, принципів конструкції літака, його властивостей. Авіація в Україні 1920-1930-х роках. Перші авіашколи, перші українські гелікоптери, перші українські авіаційні заводи. Промисловець Артур Анатра. Біплан Кудашев – 1. Гідролітаки Дмитра Григоровича. Ілля Муромець і Руський витязь Ігоря Сікорського. Перші регулярні рейси між містами України.

Тема 3 Українська авіація під час другої світової війни

Літаки СРСР у другій світовій війні. Харківський авіаційний завод під час 2 світової війни (літаки «Су-2», винищувачі-бомбардувальники «Як-9Б»). Павло Сухий – головний конструктор авіаційного заводу № 135 Харків. Українські пілоти – аси другої світової війни.

Тема 4 Українська авіація у другій половині 20 ст.

Науково-технічна революція в авіації – ера реактивної техніки, поява авіалайнерів з надзвуком і широкофюзеляжних літаків. Дослідне конструкторське бюро О.Антонова. Транспортні та пасажирські літаки серії АН (1947 – 1997 р.): технічні характеристики, сфери застосування, конкурентоспроможність. Розробка гвинтокрилих літальних апаратів в Україні.

Тема 5 Українська авіація – початок 21 ст.

Авіаційна і авіакомічна промисловість України: сучасні виклики та тенденції розвитку. Новітні розробки «Мотор Січ» і КБ «Антонов». Вертольотобудівництво на базі підприємства «Мотор Січ». Аеропорти та авіакомпанії України. Мала авіація в Україні.

Тема 6 Видатні постаті української авіації

Життя і діяльність видатних авіаконструкторів (Кудашев О.С., Нестеров П.М., Сікорський І.І., Антонов О.К., Челомей В.М., Комаров А.О., та ін.), льотчиків-асів (Крутень Є., Сухов К.В., Архипенко Ф.Ф., Покришкін О.І., Кожедуб І.М., Гризодубова В.С., Дернова В. та ін.).

Система завдань для самостійної роботи студентів

Теми есе

1. Залишили ім'я в авіації. 3 історії авіаційних термінів.
2. Чому падають літаки?
3. Льотна придатність літаків – передумова забезпечення безпеки польотів.
4. Літаки-легенди.
5. Аеропорт майбутнього – ідея і реалізація.
6. Система технічного обслуговування і ремонту авіаційної техніки – невід’ємна складова стадії її життєвого циклу.
7. Роль авіації в сучасному світі.
8. Місія малої авіації в Україні.
9. Надлегкі літаки та безпілотні літальні апарати – сьогодення і майбутнє.
10. Сучасні проблеми та перспективи українського літакобудування.

Інформаційно-дослідницькі проекти

1. Перші в історії авіації були літальні апарати та їх винахідники.
2. Брати Орвілл і Уілбер Райт: піонери авіації.
3. Промисловець Артур Анатра. Перший в Російській імперії авіаційний завод в Одесі.
4. «Золотий перетин» в авіаційних конструкціях.
5. Закони симетрії в авіації.
6. Київ 1910-1920 років – центр авіації. Розробки Нестерова П.М.
7. Ігор Сікорський – головний авіаконструктор ХХ століття.
8. Український вертоліт: історія і сьогодення.
9. Іван Микитович Кожедуб – льотчик-ас антигітлерівської коаліції.
10. Авіаційне виробництво в Україні під час другої світової війни.
11. Закони розвитку техніки і їх прояв в авіації.

12. Геніальний конструктор – Антонов Олег Костянтинович.
13. Літаки «Ан»: від найменших АН-2 і АН-14 «Бджілка» до повітряного вантажника АН-225 «Мрія».
14. «Мотор Січ». Новий український вертоліт МСБ-2 «Надія» (модернізація Мі-2).
15. Аерокосмічна промисловість в Україні.

Питання для обговорення

1. Як історія світової авіації пов'язана з Україною?
 2. Літальні апарати, що випередили час.
 3. Перші пристрої на борту літальних апаратів.
 4. Яку роль у здійсненні перших польотів мав паровий двигун?
 5. Чи стимулювала Перша світова війна розвиток авіаційної техніки?
- Аргументуйте відповідь.
6. Як гелікоптер перетворився на вертоліт?
 7. Найбільші катастрофи повітряних суден. Хто винен?
 8. Які технології зіграли ключову роль в історії авіабудування?
 9. Які здобутки науки й техніки сприяли становленню і розвитку авіації в Україні на початку 20 ст.?
 10. Між якими містами України відбулися перші регулярні авіаційні рейси? Чому саме між цими містами?
 11. Як впливає політика на стан і розвиток авіації в Україні?
 12. Порівняльний аналіз літаків країн учасників Другої світової війни.
 13. Мета і завдання Міжнародної організації цивільної авіації.
 14. Яке актуальне на сьогодні нормативно-правове забезпечення технічного підтримання льотної придатності повітряних суден?
 15. Несприятливий вплив цивільної авіації на навколишнє середовище, шляхи запобігання.
 16. Які існують загрози авіаційної безпеки в сучасній цивільній авіації та заходи протидії їм.

17. Які нові наукові напрямки в авіації з'явилися в кінці ХХ початку ХХІ століть?

18. Багатомоторні повітряні гіганти, що дали?

19. Яку роль зіграв комп'ютер в історії авіабудування?

20. Авіакомпанії України: регулярні перевізники і лоукостери. В чому переваги і недоліки?

При оцінюванні враховується наступне:

1. Відвідування лекційних і практичних занять.
2. Активна і продуктивна участь у практичних заняттях (додаткові бали за роботу у команді, творчий підхід).
3. Опрацювання основної та допоміжної літератури.
4. Вчасне виконання завдань для самостійної роботи.
5. Цільове призначення малої авіації та перспективи її розвитку в Україні.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Рекомендована література (основна, додаткова), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Гражданское самолетостроение в начале XXI столетия: деятельность ведущих мировых производителей / Г. А. Кривов, В. А. Матвиенко, А. А. Щербак, Т. Н. Щередина. – К. : КИТ, 2008. – 168 с.
2. Горяшко А.М. Гражданская авиация Украины / А. М. Горяшко ; под ред. А.Ф.Аксенова. – К. : Техніка, 1982. – 144 с.
3. Пелагенко А.П. Цивільна авіація України = Civil Aviation of Ukraine: історико-аналітичний огляд = Historical and Analytic Review. – Київ: Ред. ж. «Аеробізнес», 2003. – 128 с.
4. Савин В. С. Авиация в Украине: Очерки истории. Харьков : Основа, 1995. – 264 с.
5. Сітко Т.Я. Авіатраси України: [бібліогр.-іст. зб., присвяч. жінкам вітчизн. авіації]. – К.: ЛАТ&К, 2005. – 176 с.
6. Соболев Д.А. Рождение самолёта: Первые проекты и конструкции. – М.: Машиностроение, 1988. – 208 с.
7. Троценко А.М. Аеропорти України. – Київ: Європейський ун-т, 2002. – 251 с.
8. Троценко А.М. Історія цивільної авіації в Україні. Київ : Аеробізнес, 2004. – 637 с.
9. Україна на крилах = Winged Ukraine: До 10-ї річниці незалежності: книга-альбом / Держ. Департ. Авіац. т-ту України (Укравіатранс); Вид. центр «АероХоббі». – К.,2001. – 127 с.
10. Харук А. І. Нарис історії авіаційної промисловості України (1910–1980-ті рр.). Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – 304 с.

Додаткова

1. Антонов О.К. – многогранность таланта : к 100-летию со дня

рождения. - К. : АНТК им. О.К. Антонова: Издат. центр «АэроХобби», 2006 – 184 с.

2. Буцкий Е.З. Очерки истории гражданской авиации Харьковщины : люди, события, факты (1923-2005) / Е. З. Буцкий. – Х. : Майдан, 2007. – 260 с.

3. Кудишин И.В., Никольский М.В. Всё об авиации: [очерки]. – М.: Росмэн-пресс, 2002. – 349 с.

4. Лазаренко А. Світло у вікнах: Життя видатних людей. – К.: Літопис-ХХ, 2000. – 253 с.

5. Лисенко О.Є., Макаров В.Д. Бойові дії авіації в роки Великої Вітчизняної війни. – Київ, 2003. – 174 с.

6. Моисеев В.А. Его имя носят самолёты: документальная повесть. – Киев: КВИЦ, 2005. – 394 с.

7. Первые среди первых. 75 лет Харьковскому государственному авиационному производственному предприятию ; под ред. А. К. Мялицы. - Х. : ХГАПП: Основа, 2001. - 416 с. - 5-7768-0744-1.

8. Полная энциклопедия мировой авиации. Самолёты и вертолёты XX столетия = The complete encyclopedia of World Aircraft / пер. с англ. А.И. Данилина, С.Н. Перова, А.Г. Прохорова и др.; под ред. Давида Дональда.– Самара: Корпорация «Федоров», 1997. – 928 с.

9. Соболев Д.А. История самолётов мира. – М.: «Русское авиационное общество», 2001. – 680 с.

10. https://zn.ua/SCIENCE/istoki_ukrainskoy_aviatsii.html

11. <http://gortransport.kharkov.ua/avia/history/>

12. <https://ingek.com/novosti/479-aviatsiya-7-dostizhenij-ukrainy-v-samoletostroenii>

13. https://24tv.ua/ru/top_5_ukrainskih_inzhenerov_pokorivshih_nebo_n996
931

14. <https://dt.ua/history/ukrayinskiy-vertolit-istoriya-dovzhinoyu-v-stolittya-.html>

ДОДАТОК П
СИЛАБУС СПЕЦКУРСУ «КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА
АВІАЦІЙНИХ КОМПАНІЙ ТА ЕТИКА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ»

	Силабус спецкурсу «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування»
	Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) Освітня програма: спеціальність 272 «Авіаційний транспорт»
	Рік навчання I, семестр II
	Кількість кредитів: 2 Мова викладання: українська
	Звітність: диф. залік

Викладач:

Прізвище, ім'я, по батькові	Кірюхіна Марина Володимирівна, викладач, спеціаліст першої категорії
Профайл викладача	http://klk.univd.edu.ua/uk/dir/132
Контактна інформація	Ел. адреса: Marinaarina1230@gmail.com Телефони: +38(096)2389338
Розклад занять	https://rozklad.univd.edu.ua/timeTable/teacher
Google Scholar	https://scholar.google.com.ua/citations?user=fb5cHBQAAAAJ&hl=uk&authuser=3
ORCID ID	ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2155-8102

Пояснювальна записка

В останні роки для більшості ефективних компаній панівної філософією стає філософія підвищення якості вироблених товарів і послуг.

Найважливішим показником якості авіаційної компанії є безпека польотів, при чому, як для самих користувачів цієї послуги, так і для навколишнього середовища; рівень обслуговування клієнтів компанії на землі.

Забезпечення якісних послуг авіаційних компаній, в тому числі з технічного обслуговування авіаційної техніки, залежить від компетентності, ввічливості, ефективної комунікації та інформативності (своєчасної інформації про пропоновані послуги на зрозумілій мові, адаптованому до особливостей цільової групи) персоналу об'єднаного в рамках корпоративної культури.

Корпоративна культура авіаційної компанії пов'язана із широкою концептуальною основою, що охоплює переконання працівників, їхні взаємовідносини між собою і зовнішнім світом.

В основі корпоративної культури авіаційної компанії лежать такі основні елементи, пов'язані між собою: цінності – система відносин – поведінкові норми – ділова поведінка персоналу, в тому числі етика безконфліктного спілкування в середні компанії та з клієнтами із урахуванням їх психологічних і соціокультурних особливостей, норм і правил гуманістичної етики.

Метою спецкурсу є формування у студентів системи знань та практичних навичок у сфері корпоративної культури авіаційної компанії, ділового спілкування та комунікації, основоположних понять етики ділового спілкування.

Завдання спецкурсу «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування»: засвоєння основних ознак та особливостей формування корпоративної культури компанії (організації); усвідомлення етичних та психологічних основ ділового спілкування; визначення норм і правил ділового спілкування, необхідності їх застосування; засвоєння системи

способів, засобів, стратегій ділового спілкування; оволодіння прийомами та навичками ділового спілкування, в залежності від ситуації.

Компетентності та програмні результати навчання

Загальні компетентності:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях і приймати обгрунтовані рішення;
- здатність до адаптації та дії в новій ситуації;
- здатність до навчання та самонавчання (пошуку та аналізу інформації з різних джерел), соціальної взаємодії і співпраці;
- здатність працювати в команді;
- формування основ базових дослідницьких навичок і умінь.

За підсумками вивчення спецкурсу студент повинен *знати*: основні елементи та моделі корпоративної культури; типи корпоративної культури; сутність, зміст та специфіку корпоративної культури; основні функції, принципи та стилі ділового спілкування; засоби ділового спілкування та культуру їх застосування; особливості культури та основні правила ділового спілкування з іноземними клієнтами (партнерами) авіаційних компаній; шляхи попередження та розв'язання конфліктів, основні засоби впливу та взаєморозуміння.

За підсумками вивчення спецкурсу студент повинен *вміти*: характеризувати суб'єктивні й об'єктивні елементи корпоративної культури; аналізувати та грамотно використовувати способи впливу на людей під час спілкування; творчо міркувати та знаходити оптимальне рішення в стандартних та нестандартних ситуаціях; застосовувати оптимальні засоби ділового спілкування для ефективної взаємодії з колегами та клієнтами.

Програма спецкурсу розрахована на 60 годин, з яких 28 – аудиторні.

Форма підсумкового контролю: залік.

В освітній процес вивчення спецкурсу передбачено запровадження інноваційні форми викладання матеріалу, зокрема: перевернута лекція, лекція-

обговорення, навчальні кейси, інформаційні проекти, лекційні та практичні заняття з використанням засобів мультимедіа.

Запропонований спецкурс, розроблений за результатами власних досліджень, є спробою реалізації авторського бачення гуманістичного підходу до реалізації корпоративної культури авіаційної компанії та формування етики ділового спілкування технічних фахівців авіаційної галузі.

Спецкурс «Корпоративна культура авіаційних компаній та етика ділового спілкування» поглиблює, розширює і продовжує зміст інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії».

Структура спецкурсу

№ теми	Тема	Кількість годин				
		Всього	Аудиторна робота			Самостійна робота
			всього аудиторних	лекції	практичні заняття	
1	Тема 1 Корпоративна культура. Сучасні моделі корпоративної культури	8	4	2	2	4
2	Тема 2 Службова етика і її правила	8	4	2	2	4
3	Тема 3 Структура, функції та види ділового спілкування	8	4	2	2	4
4	Тема 4 Способи, моделі та стилі ділового спілкування	8	4	2	2	4
5	Тема 5 Вербальні засоби спілкування. Невербальна комунікація та етикет ділового спілкування	10	4	2	2	6

6	Тема 6 Форми ділового спілкування	8	4	2	2	4
7	Тема 7 Конфлікти, непорозуміння, проблеми комунікації та способи їх вирішення	10	4	2	2	6
Разом:		60	28	14	14	32

Зміст спецкурсу

Тема 1 Корпоративна культура. Сучасні моделі корпоративної культури

Поняття і сутність корпоративної культури компанії (організації). Структура, зміст і рівні корпоративної культури. Фактори корпоративної культури. Види і типи корпоративної культури. Вплив корпоративної культури на ефективність функціонування авіаційної компанії.

Тема 2 Службова етика і її правила

Ділова етика. Етичні кодекси, їх значення для формування етичної поведінки в організації. Мораль, моральні цінності та моральна культура. Характеристика чинників (національна культура, релігія і філософські концепції тощо) які формують культуру та корпоративні правила сучасної авіаційної компанії.

Тема 3 Структура, функції та види ділового спілкування

Комунікативний, перцептивний, інтерактивний аспекти спілкування. Комунікативні бар'єри. Стратегія поведінки. Особливості сприйняття. Рівні спілкування. Функції спілкування. Критерії визначення видів та рівнів ділового спілкування. Міжособистісне, міжгрупове, міжсоціумне спілкування.

Тема 4 Способи, моделі та стилі ділового спілкування

Модель спілкування. П'ять моделей спілкування: запобігливий, звинувачувальний, розважливий, віддалений, врівноважений. Стиль

спілкування. Види стилів спілкування. Стратегія спілкування. Види стратегій.

Тема 5 Вербальні засоби спілкування. Невербальна комунікація та етикет ділового спілкування

Вербальне спілкування. Культура говоріння. Порядок побудови повідомлень. Монолог і діалог. Культура мови. Культура слухання. Правила ефективного слухання. Ефективність використання вербальних засобів спілкування. Невербальна комунікація. Особливості невербальних засобів спілкування.

Тема 6 Форми ділового спілкування

Функції, види, характеристика та етапи індивідуальних бесід. Орієнтування в ситуації та людях. Особливості бесід з клієнтами. Форми колективного обговорення проблем. Психологічні та етичні основи спілкування з клієнтами. Особливості спілкування з іноземними партнерами та клієнтами, які впливають на роботу авіаційного персоналу.

Тема 7 Конфлікти, непорозуміння, проблеми комунікації та способи їх вирішення

Поняття конфлікту в компанії. Функції конфлікту. Стадії та фази розвитку конфлікту. Стили поведінки в конфлікті. Способи вирішення конфлікту. Роль посередника у вирішенні конфліктних ситуацій. Джерела виникнення непорозумінь та проблем комунікації в авіації (соціокультурні, міжкультурні тощо). Шляхи уникнення непорозумінь.

Теми практичних занять

1. Корпоративна культура компанії авіаційної галузі, її вплив на діяльність компанії – 2 год.
2. Чинники формування культури та корпоративних правил сучасної авіаційної компанії (національна культура, релігія і філософські концепції тощо) – 2 год.
3. Взаємодія та взаєморозуміння в контексті етики та культури ділового спілкування – 2 год.

4. Добір способів ділового спілкування в залежності від ситуації – 2 год.
5. Вербальні та невербальні засоби спілкування – 2 год.
6. Корпоративна культура та особливості ділового спілкування з українськими та іноземними партнерами та клієнтами авіаційних компаній – 2 год.
7. Конфлікти, непорозуміння, проблеми комунікації та способи їх вирішення – 2 год.

Система завдань для самостійної роботи студентів

Теми есе

1. Корпоративна культура авіаційної компанії – це...
2. Поняття «культура» в контексті взаємин з іноземними партнерами та клієнтами.
3. Як впливає культура людини на ділове спілкування?
4. Як подолати соціальні бар'єри під час ділового спілкування?
5. Переваги та недоліки усної та письмової комунікації.
6. Культура мовлення як запорука успіху у діловому спілкуванні.
7. Національні традиції та їх значення у діловому спілкуванні.
8. 10 принципів ефективної, продуктивної, доброзичливої атмосфери у колективі.
9. Основні причини непорозумінь та невдалої комунікації з іноземними партнерами та клієнтами авіаційних компаній.
10. Можливі наслідки невдалої комунікації з іноземними партнерами та клієнтами авіаційних компаній.

Інформаційні проекти

1. Корпоративна культура та її типи (на прикладі відомих українських та міжнародних компаній, бажано авіаційних).
2. Етичні принципи корпоративної поведінки працівників компанії (на

прикладі відомих українських та міжнародних компаній, бажано авіаційних).

3. Механізми забезпечення високого рівня культури ділового спілкування (на прикладі відомих українських та міжнародних компаній).

4. Сучасні форми ділового спілкування.

5. Моделі та стилі ділового спілкування в країнах з різною культурою.

6. Ділові конфлікти та способи їх вирішення (на прикладі відомих українських та міжнародних компаній, бажано авіаційних).

7. Шляхи розвитку культури особистості як суб'єкта ділового спілкування.

Питання для обговорення

1. Як впливають національно-культурні особливості на поведінку та спілкування партнерів авіаційних компаній з різних країн.

2. Поняття й основні категорії етики ділового спілкування.

3. Соціонічні типи партнерів у діловому спілкуванні.

4. Роль взаємодії при формуванні ділових відносин.

5. Способи подолання невдалої комунікації з іноземними партнерами та клієнтами авіаційних компаній.

6. Техніки спілкування з представниками інших культур.

7. Система нормативної регуляції: мораль, право, політика, релігія, організація, звичай, традиція.

8. Історичні умови виникнення ділового спілкування та його видова різноманітність.

9. Психологічні принципи сучасного ділового спілкування.

10. Кінесика, такесика, проксеміка, просодика та екстралінгвістика – невербальні засоби спілкування.

11. Передача емоцій і семіотика рухів тіла в діях і вчинках.

12. Роль знаків і символів у поведінці.

13. Шляхи розвитку культури особистості як суб'єкта ділового спілкування.

14. Конфліктні ситуації в діловому спілкуванні та шляхи їх

розв'язання.

15. Роль етики у формуванні представлень людини про світ.

При оцінюванні враховується наступне:

1. Відвідування лекційних і практичних занять.
2. Активна і продуктивна участь у практичних заняттях (додаткові бали за роботу у команді, творчий підхід).
3. Опрацювання основної та допоміжної літератури.
4. Вчасне виконання завдань для самостійної роботи.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Рекомендована література (основна, додаткова), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

11. Авраменко О. О., Яковенко Л. В., Шийка В. Я Ділове спілкування: навч. посіб. / За наук. ред. О. О. Авраменко. – Івано-Франківськ, «Лілея-НВ», –

2015. – 160 с.

12. Етика ділового спілкування: / за редакцією Т.Б. Гриценко, Т.Д. Іщенко, Т.Ф. Мельничук / Навч. посібник. – К.: Центручбової літератури, 2007 – 344 с.

13. Етика ділового спілкування [Текст] : навч. посібник / В.Г. Воронкова, А.Г. Беліченко, В.В. Мельник, М.А. Ажажа. – Львів : Магнолія-2006, 2009 . – 312 с.

14. Етика та психологія ділових відносин / за ред. Андрєєвої Т. Є. – Х. : Просвещение, 2004. – 114 с.

15. Олійник О. Ділове спілкування: Навчальний посібник. – Красноармійськ: КП ДонНТУ, 2009. – с.380

16. Отенко І.П. Корпоративна культура: міжнародний та трансформаційний аспекти : монографія / І. П. Отенко, М. І. Чепелюк. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – 243 с.

17. Спивак В.А. Корпоративная культура : Теория и практика.-СПб.: Питер,2001.– 352с.

18. Тимошенко Н. Л. Корпоративна культура : діловий етикет : навч. посібник / Н. Л. Тимошенко – К. : Знання, 2006. – 391 с.

19. Хаєт Г. Л. Корпоративна культура / Г. Л. Хаєт та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 403 с.

Додаткова

1. Герчанівська П. Е. Культура управління : навч. посіб. /П. Е. Герчанівська – К.: ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2005. – 152 с.

2. Ділове спілкування: Навч. посібник / Укладач В.Я. Яковенко, А.В. Яковенко. – Донецьк: Вид-во Донецького Національного університету, 2002. – 192 с.

3. Етика ділового спілкування : [Електронний ресурс] / Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Іщенко Т. Д., Мельничук Т. Ф., Чуприк Н. В., Анохіна Л. П. / за редакцією Т. Б. Гриценко, Т. Д. Іщенко, Т. Ф. Мельничук. – К. : Центр

учбової літератури, 2007 – 344 с. – Режим доступа : http://shron.chtyvo.org.ua/Hrytsenko_TB/Etyka_dilovoho_spilkuvannia.pdf.

4. Етика та психологія ділових відносин / за ред. Андрєєвої Т. Є. – Х. : Просвещение, 2004. – 114 с.

5. Зусін В. Я. Етика та етикет ділового спілкування : навч. посібник : 2-е вид., перероб. і доп. / В. Я. Зусін – К. : Центр навч. літератури, 2005. – 224 с.

6. Козлов В.В. Корпоративна культура. М.: Альфа-прес, 2009. – 422 с.

7. Конфліктологія : [Навч. посіб.] / За заг. ред. В. М. Петюха, Л. В. Торгової / Ємельяненко Л. М., Петюх В. М., Торгова Л. В., Гриненко А. М. Конфліктологія. – К.: КНЕУ, 2003. – 315 с.

8. Кубрак, О.В. Етика ділового та повсякденного спілкування: навч. посіб. з етикету для студентів /О.В. Кубрак. – Суми: ВТД «Університетська книга»; К.: Вид. дім «Княгиня Ольга», 2005. – 222 с.

9. Маслоу А. Мотивация и личность / пер. с англ. А. М. Татлыбаевой. Санкт-Петербург : Евразия, 2003. – 352 с.

10. Опаев А.В. Уміння спілкуватися з людьми ... етикет ділової людини. – М., 2003. – 236 с.

11. Персикова Т. Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура. Москва : Логос, 2006. – 224 с.

12. Пірен М.І. Конфліктологія : [Підруч.] / М. І. Пірен. – МАУП, 2003.– 360 с.

13. Проценко О.П. Этика и этикет в деловом общении [Текст]: учеб. пособие/ О.П. Проценко. – Х.: Нац. аэрокосм. ун-т ім.М.Є.Жуковського «ХАІ», 2002. – 60 с.

14. Скібіцька Л.І. Конфліктологія : [Навч. посіб.] / Л. І. Скібіцька.– К.: Центр учбової літератури, 2007. – 384 с.

15. Стахів М. Український комунікативний етикет: [Навч.- метод. посіб.] / М. Стахів. – К. : Знання, 2008. – 245 с.

16. Хміль Ф. І. Ділове спілкування : навч. посіб. / Ф. І. Хміль. – К.: Акдемвидав, 2004. – 278 с.

ДОДАТОК Р

ВИМОГИ ЗО ЗМІСТУ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕСЕ ТА ПРОЕКТІВ

Вимоги до змісту есе

Есе (від фр. Essai - спроба, від лат. Exagium – зважування) – короткий, вільний прозовий твір, який виражає індивідуальні враження та міркування з конкретного питання особистості і свідомо не претендує на визначальну або вичерпну трактування предмета.

Побудова есе – це відповідь на питання чи розкриття теми, яке засноване на класичній системі доказів. Есе повинно містити чіткий виклад суті поставленої проблеми, включати самостійно проведений аналіз цієї проблеми з використанням концепцій і аналітичного інструментарію, висновки, що узагальнюють авторську позицію з поставленої проблеми.

Критерії оцінювання есе

Критерій	Вимоги до есе	Максимальна кількість балів
Знання і розуміння теоретичного матеріалу	<ul style="list-style-type: none"> – поняття, які розглядаються визначаються чітко і повно, строго відповідають темі, наводяться відповідні приклади, – самостійність виконання роботи 	20
Аналіз і оцінка інформації	<ul style="list-style-type: none"> – грамотно застосовується категорії аналізу, – вміло використовуються прийоми порівняння і узагальнення для аналізу взаємозв'язку понять і явищ, – пояснюються альтернативні погляди на проблему, яка розглядається, – обґрунтовано інтерпретується текстова інформація, – дається особиста оцінка проблеми (питання) 	40

Побудова суджень	<ul style="list-style-type: none"> – виклад ясне і чітко, – логічність доказів – висунуті тези супроводжуються грамотною аргументацією, – наводяться різні точки зору і їх особиста оцінка, – загальна форма викладу отриманих результатів та їх інтерпретація відповідає жанру проблемної наукової статті 	40
------------------	---	----

Максимальна кількість балів – 100. Розподіл балів 90-100 – відмінно (A), 80-89 балів – добре (B), 70-79 балів – добре (C), 60-69 балів – задовільно (D), 50-59 балів – задовільно (E), менше 50 балів – незадовільно (F).

Вимоги до змісту навчального проекту

Проект – це «5 П» – проблема – планування (проектування) – пошук – продукт – презентація

1. Робота над проектом спрямована на вирішення конкретної, соціально значущої, дослідницької, інформаційної, практичної проблеми.
2. Планування дій по вирішенню проблеми – виконання роботи починається з проектування самого проекту.
3. Дослідницька робота – обов'язкова умова кожного проекту. Відмінні риси проектної роботи – пошук інформації із різних джерел.
4. Результат роботи над проектом є – продукт.
5. Подання продукту – презентація продукту та захист самого проекту.

Презентації навчальних проектів можуть бути проведені у вигляді: демонстрації продукту, виконаного на основі інформаційних технологій; ілюстрованого зіставлення фактів, документів, подій, епох, цивілізацій; наукової доповіді; подорожі; екскурсії тощо.

Оцінка проекту

Етап	Критерії оцінки, максимальна кількість балів	Самооцінка	Викладач	Колеги по команді (студенти)
Оцінка роботи	складність теми та глибина розуміння питання (10 балів)			
	повнота висвітлення (10 балів)			
	логічність викладення (15 балів)			
	рівень самостійності (10 балів)			
	оформлення текстової інформації (5 балів)			
Оцінка захисту	якість доповіді: композиція, повнота подання роботи, підходів, результатів; аргументованість і переконаність (15 балів)			
	представлення проекту: культура мовлення, манера, використання наочних засобів, почуття часу, імпровізаційний початок, тримання уваги аудиторії (15 балів)			
	відповіді на питання: повнота, аргументованість, переконаність (20 балів)			

Максимальна кількість балів – 100. Розподіл балів 90-100 – відмінно (A), 80-89 балів – добре (B), 70-79 балів – добре (C), 60-69 балів – задовільно (D), 50-59 балів – задовільно (E), менше 50 балів – незадовільно (F).

ДОДАТОК С

Вибірки даних контрольної та експериментальної груп

(оцінка рівня сформованості гуманітарної компетентності у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі на кінець педагогічного експерименту за ціннісно-мотиваційним критерієм)

КГ

Курсант	47	умовна оцінка	РАНГ
1	4,80	A	81,0
2	3,60	C	11,5
3	4,30	B	47,0
4	4,96	A	81,0
5	3,40	A	81,0
6	3,60	C	11,5
7	4,10	B	47,0
8	4,80	A	81,0
9	3,20	C	11,5
10	3,00	B	47,0
11	4,71	B	47,0
12	4,35	B	47,0
13	4,22	B	47,0
14	4,81	A	81,0
15	3,67	C	11,5
16	3,56	C	11,5
17	3,41	C	11,5
18	4,89	A	81,0
19	4,92	A	81,0
20	4,71	B	47,0
21	4,21	B	47,0
22	3,22	C	11,5
23	3,10	C	11,5
24	3,80	B	47,0
25	5,00	A	81,0
26	4,80	A	81,0
27	3,70	C	11,5
28	3,60	C	11,5
29	3,60	C	11,5
30	3,80	B	47,0
31	4,20	B	47,0
32	4,80	A	81,0

ЕГ

Курсант	47	умовна оцінка	РАНГ
1	4,98	A	81,0
2	3,26	C	11,5
3	4,22	B	47,0
4	4,58	B	47,0
5	4,36	B	47,0
6	4,21	B	47,0
7	5,00	A	81,0
8	4,78	A	81,0
9	4,62	B	47,0
10	3,12	A	81,0
11	4,35	C	11,5
12	4,87	A	81,0
13	4,86	A	81,0
14	4,91	A	81,0
15	3,11	C	11,5
16	4,58	B	47,0
17	4,69	B	47,0
18	4,87	A	81,0
19	4,78	A	81,0
20	3,56	C	11,5
21	4,23	C	11,5
22	4,59	B	47,0
23	4,85	A	81,0
24	4,12	B	47,0
25	4,05	B	47,0
26	4,68	B	47,0
27	4,97	A	81,0
28	4,88	A	81,0
29	4,56	B	47,0
30	3,28	A	81,0
31	3,47	C	11,5
32	4,65	B	47,0

33	4,62	B	47,0
34	3,82	B	47,0
35	3,20	C	11,5
36	3,10	C	11,5
37	4,51	B	47,0
38	3,05	C	11,5
39	3,20	B	47,0
40	4,60	B	47,0
41	4,70	B	47,0
42	4,21	B	47,0
43	4,33	B	47,0
44	4,60	B	47,0
45	3,56	B	47,0
46	4,10	B	47,0
47	4,00	B	47,0

СУМА РАНГІВ

2052,0

33	4,67	B	47,0
34	3,05	C	11,5
35	4,52	B	47,0
36	4,03	B	47,0
37	4,69	B	47,0
38	4,67	B	47,0
39	4,95	A	81,0
40	4,86	A	81,0
41	4,78	A	81,0
42	4,25	B	47,0
43	4,76	A	81,0
44	4,23	B	47,0
45	4,65	B	47,0
46	4,71	B	47,0
47	3,48	C	11,5

СУМА РАНГІВ

2503,0

Тх1=2503,0- більша

УемпЕГ=834 < за Укр = 886

ДОДАТОК Т

Вибірки даних контрольної та експериментальної груп

(оцінка рівня сформованості гуманітарної компетентності у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі на кінець педагогічного експерименту за когнітивним критерієм)

КГ				ЕГ			
Курсант	47	умовна оцінка	РАНГ	Курсант	47	умовна оцінка	РАНГ
1	4,80	B	46,0	1	4,98	A	82,0
2	3,60	C	11,5	2	3,26	C	11,5
3	4,30	C	11,5	3	4,22	B	46,0
4	4,96	A	82,0	4	4,58	B	46,0
5	3,40	A	82,0	5	4,36	B	46,0
6	3,60	C	11,5	6	4,21	B	46,0
7	4,10	B	46,0	7	5,00	A	82,0
8	4,80	A	82,0	8	4,78	A	82,0
9	3,20	C	11,5	9	4,62	B	46,0
10	3,00	B	46,0	10	3,12	A	82,0
11	4,71	C	11,5	11	4,35	C	11,5
12	4,35	B	46,0	12	4,87	A	82,0
13	4,22	C	11,5	13	4,86	B	46,0
14	4,81	B	46,0	14	4,91	A	82,0
15	3,67	C	11,5	15	3,11	C	11,5
16	3,56	C	11,5	16	4,58	B	46,0
17	3,41	C	11,5	17	4,69	B	46,0
18	4,89	A	82,0	18	4,87	A	82,0
19	4,92	A	82,0	19	4,78	A	82,0
20	4,71	B	46,0	20	3,56	C	11,5
21	4,21	B	46,0	21	4,23	C	11,5
22	3,22	C	11,5	22	4,59	B	46,0
23	3,10	C	11,5	23	4,85	A	82,0
24	3,80	B	46,0	24	4,12	B	46,0
25	5,00	A	82,0	25	4,05	B	46,0
26	4,80	A	82,0	26	4,68	B	46,0
27	3,70	C	11,5	27	4,97	A	82,0
28	3,60	C	11,5	28	4,88	B	46,0
29	3,60	C	11,5	29	4,56	B	46,0
30	3,80	B	46,0	30	3,28	B	46,0
31	4,20	C	11,5	31	3,47	C	11,5

32	4,95	A	82,0
33	4,80	A	82,0
34	4,62	B	46,0
35	3,82	B	46,0
36	3,20	C	11,5
37	4,51	B	46,0
38	3,20	B	46,0
39	4,60	B	46,0
40	4,70	B	46,0
41	3,56	B	46,0
42	4,10	B	46,0
43	4,00	B	46,0
44	4,60	B	46,0
45	4,69	B	46,0
46	4,74	B	46,0
47	4,56	B	46,0

СУМА РАНГІВ

1934,0

32	4,65	B	46,0
33	4,67	B	46,0
34	4,52	B	46,0
35	4,03	B	46,0
36	4,69	B	46,0
37	4,67	B	46,0
38	4,95	A	82,0
39	4,86	A	82,0
40	4,78	B	46,0
41	4,25	B	46,0
42	4,76	A	82,0
43	4,23	B	46,0
44	4,65	B	46,0
45	4,80	A	82,0
46	4,88	A	82,0
47	4,82	A	82,0

СУМА РАНГІВ

2531,0

Тх1=2531,0 - більша

УемпЕГ=806 < за Укр = 886

ДОДАТОК У

Вибірки даних контрольної та експериментальної груп

(оцінка рівня сформованості гуманітарної компетентності у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі на кінець педагогічного експерименту за діяльнісним критерієм)

КГ			
Курсант	47	умовна оцінка	РАНГ
1	4,80	B	49,0
2	3,60	C	13,5
3	4,30	C	13,5
4	4,96	A	83,0
5	3,40	A	83,0
6	3,60	C	13,5
7	4,10	C	13,5
8	4,80	A	83,0
9	3,20	C	13,5
10	3,00	B	49,0
11	4,71	C	13,5
12	4,35	B	49,0
13	4,22	C	13,5
14	4,81	B	49,0
15	3,67	B	49,0
16	3,56	C	13,5
17	3,41	C	13,5
18	4,89	A	83,0
19	4,92	A	83,0
20	4,71	B	49,0
21	4,21	B	49,0
22	3,22	C	13,5
23	3,10	C	13,5
24	3,80	B	49,0
25	5,00	A	83,0
26	4,80	A	83,0
27	3,70	C	13,5
28	3,60	C	13,5
29	3,60	C	13,5
30	3,80	B	49,0
31	4,20	C	13,5

ЕГ			
Курсант	47	умовна оцінка	РАНГ
1	4,98	A	83,0
2	3,26	C	13,5
3	4,22	B	49,0
4	4,58	B	49,0
5	4,36	A	83,0
6	4,21	C	13,5
7	5,00	A	83,0
8	4,78	A	83,0
9	4,62	B	49,0
10	3,12	A	83,0
11	4,35	C	13,5
12	4,87	A	83,0
13	4,86	B	49,0
14	4,91	A	83,0
15	3,11	C	13,5
16	4,58	B	49,0
17	4,69	C	13,5
18	4,87	A	83,0
19	4,78	A	83,0
20	3,56	C	13,5
21	4,23	C	13,5
22	4,59	B	49,0
23	4,85	A	83,0
24	4,12	B	49,0
25	4,05	B	49,0
26	4,68	B	49,0
27	4,97	A	83,0
28	4,88	B	49,0
29	4,56	B	49,0
30	3,28	B	49,0
31	4,65	B	49,0

32	4,95	A	83,0
33	4,62	B	49,0
34	3,82	B	49,0
35	3,20	C	13,5
36	3,10	C	13,5
37	4,51	B	49,0
38	3,05	C	13,5
39	3,20	B	49,0
40	4,60	B	49,0
41	4,70	B	49,0
42	4,21	B	49,0
43	4,33	B	49,0
44	4,60	B	49,0
45	3,56	B	49,0
46	4,10	B	49,0
47	4,22	C	13,5

СУМА РАНГІВ 1900,5

32	4,67	B	49,0
33	4,52	B	49,0
34	4,03	B	49,0
35	4,69	B	49,0
36	4,67	B	49,0
37	4,95	A	83,0
38	4,86	A	83,0
39	4,78	B	49,0
40	4,25	B	49,0
41	4,76	A	83,0
42	4,23	B	49,0
43	4,65	B	49,0
44	4,71	B	49,0
45	4,80	A	83,0
46	4,29	B	49,0
47	4,69	B	49,0

СУМА РАНГІВ 2564,5

$T_{x1}=2564,5$ – більша

$U_{empEG}=772,5 < \text{за } U_{кр} = 886$

ДОДАТОК Ф

Вибірки даних контрольної та експериментальної груп

(оцінка рівня сформованості гуманітарної компетентності у майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі на кінець педагогічного експерименту за рефлексивним критерієм)

Курсант	КГ		
	47	умовна оцінка	РАНГ
1	4,80	B	41,0
2	3,60	C	9,0
3	4,30	C	9,0
4	4,96	A	79,5
5	3,40	A	79,5
6	3,60	C	9,0
7	4,10	C	9,0
8	4,80	B	41,0
9	3,20	C	9,0
10	3,00	B	41,0
11	4,71	C	9,0
12	4,35	B	41,0
13	4,22	C	9,0
14	4,81	B	41,0
15	3,67	B	41,0
16	4,89	A	79,5
17	4,92	B	41,0
18	4,21	B	41,0
19	3,10	C	9,0
20	3,80	B	41,0
21	5,00	A	79,5
22	4,80	A	79,5
23	3,70	C	9,0
24	3,80	B	41,0
25	4,20	C	9,0
26	4,95	A	79,5
27	4,80	A	79,5
28	4,62	B	41,0
29	4,90	A	79,5
30	3,82	B	41,0
31	3,10	C	9,0

Курсант	ЕГ		
	47	умовна оцінка	РАНГ
1	4,98	A	79,5
2	3,26	B	41,0
3	4,22	A	79,5
4	4,58	B	41,0
5	4,36	A	79,5
6	4,21	C	9,0
7	5,00	A	79,5
8	4,78	A	79,5
9	4,62	B	41,0
10	3,12	A	79,5
11	4,87	A	79,5
12	4,86	B	41,0
13	4,91	A	79,5
14	3,11	C	9,0
15	4,58	B	41,0
16	4,69	C	9,0
17	4,87	A	79,5
18	4,78	A	79,5
19	4,59	B	41,0
20	4,85	A	79,5
21	4,12	B	41,0
22	4,05	B	41,0
23	4,68	B	41,0
24	4,97	A	79,5
25	4,88	B	41,0
26	4,56	B	41,0
27	3,28	B	41,0
28	3,47	C	9,0
29	4,65	B	41,0
30	4,67	B	41,0
31	4,52	B	41,0

32	4,51	B	41,0
33	3,05	C	9,0
34	3,20	B	41,0
35	4,60	B	41,0
36	4,70	B	41,0
37	4,90	A	79,5
38	4,80	A	79,5
39	4,21	B	41,0
40	4,60	B	41,0
41	4,10	B	41,0
42	4,00	B	41,0
43	4,60	B	41,0
44	4,69	B	41,0
45	4,74	B	41,0
46	4,56	B	41,0
47	4,22	C	9,0

СУМА РАНГІВ 1896,0

32	4,03	B	41,0
33	4,69	B	41,0
34	4,67	B	41,0
35	4,95	A	79,5
36	4,86	A	79,5
37	4,78	B	41,0
38	4,25	B	41,0
39	4,76	A	79,5
40	4,71	B	41,0
41	4,80	A	79,5
42	4,29	B	41,0
43	4,88	A	79,5
44	4,78	A	79,5
45	4,82	A	79,5
46	4,92	A	79,5
47	4,32	B	41,0

СУМА РАНГІВ 2569,0

$T_{x1}=2569,0$ – більша

$U_{empEG}=768 < \text{за Укр} = 886$

ДОДАТОК X

Вибірки даних контрольної та експериментальної груп
(оцінка загального рівня сформованості гуманітарної компетентності у
майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі на кінець педагогічного
експерименту)

КГ			
Курсант	47	умовна оцінка	РАНГ
1	4,80	A	81,5
2	3,60	C	11,5
3	4,30	B	45,5
4	4,96	A	81,5
5	3,40	C	11,5
6	3,60	C	11,5
7	4,10	B	45,5
8	4,80	A	81,5
9	3,20	C	11,5
10	3,00	C	11,5
11	4,71	B	45,5
12	4,35	B	45,5
13	4,22	B	45,5
14	4,81	A	81,5
15	3,67	C	11,5
16	3,56	C	11,5
17	3,41	C	11,5
18	4,89	A	81,5
19	4,92	A	81,5
20	4,71	B	45,5
21	4,21	B	45,5
22	3,22	C	11,5
23	3,10	C	11,5
24	3,80	B	45,5
25	5,00	A	81,5
26	4,80	A	81,5
27	3,70	C	11,5
28	3,60	C	11,5
29	3,60	C	11,5
30	3,80	B	45,5
31	4,20	B	45,5
32	4,95	A	81,5

ЕГ			
Курсант	47	умовна оцінка	РАНГ
1	4,98	A	81,5
2	3,26	C	11,5
3	4,22	B	45,5
4	4,58	B	45,5
5	4,36	B	45,5
6	4,21	B	45,5
7	5,00	A	81,5
8	4,78	A	81,5
9	4,62	B	45,5
10	3,12	C	11,5
11	4,35	B	45,5
12	4,87	A	81,5
13	4,86	A	81,5
14	4,91	A	81,5
15	3,11	C	11,5
16	4,58	B	45,5
17	4,69	B	45,5
18	4,87	A	81,5
19	4,78	A	81,5
20	3,56	C	11,5
21	4,23	B	45,5
22	4,59	B	45,5
23	4,85	A	81,5
24	4,12	B	45,5
25	4,05	B	45,5
26	4,68	B	45,5
27	4,97	A	81,5
28	4,88	A	81,5
29	4,56	B	45,5
30	3,28	C	11,5
31	3,47	C	11,5
32	4,65	B	45,5

33	4,62	B	45,5
34	3,82	B	45,5
35	3,20	C	11,5
36	3,10	C	11,5
37	4,51	B	45,5
38	4,60	B	45,5
39	4,70	B	45,5
40	4,21	B	45,5
41	4,33	B	45,5
42	4,10	B	45,5
43	4,60	B	45,5
44	3,56	C	11,5
45	4,10	B	45,5
46	4,00	B	45,5
47	4,60	B	45,5

СУМА РАНГІВ 1918,5

33	4,67	B	45,5
34	4,52	B	45,5
35	4,03	B	45,5
36	4,69	B	45,5
37	4,67	B	45,5
38	4,95	A	81,5
39	4,86	A	81,5
40	4,78	A	81,5
41	4,25	B	45,5
42	4,76	A	81,5
43	4,23	B	45,5
44	4,65	B	45,5
45	4,71	B	45,5
46	4,80	A	81,5
47	4,88	A	81,5

СУМА РАНГІВ 2546,5

$T_{x1} = 2546,5$ - більша

$U_{empEG} = 790,5 < \text{за } U_{кр} = 886,0$

ДОДАТОК Ц

ДОВІДКА про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки М. В. Кірюхіної

Наукові здобутки дисертантки Кірюхіної М. В. за темою дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії «Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня із використанням інноваційних технологій» впроваджені в практику роботи кафедри педагогіки та психології професійної освіти факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету.

Розробки автора, його висновки та пропозиції щодо впровадження інноваційних технологій навчання в практику гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня становлять певний інтерес і прийняті для практичного використання в освітню діяльність закладу.

Кірюхіною М. В. був проведений науково-методичний семінар для викладачів кафедри педагогіки та психології професійної освіти на тему «Педагогічні умови та модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій».

В ході семінару викладачі кафедри були ознайомлені з авторським баченням сутності поняття «гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі», можливостями інноваційних педагогічних технологій щодо ефективного забезпечення гуманітарної підготовки вищезазначених фахівців. У процесі обговорення виділений автором організаційно-змістовий блок моделі (педагогічні умови, презентований дидактичний матеріал з навчальних дисциплін спецкурсів «Історія авіації України» та «Корпоративна етика та культура ділового спілкування», оновлений зміст навчальної дисципліни «Історія України та української культури», інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії»), який є основою моделі гуманітарної підготовки, отримав позитивну оцінку викладачів кафедри. Особливу зацікавленість та схвалення викладачів викликало включення до змісту курсу «Основи соціології, культурології та філософії» відеоматеріалів, ілюстративного матеріалу, інтерв'ю відомих філософів, питань з сучасної філософії, кейсів для практичних занять з педагогіки, психології, культурології, соціології.

Проректор з наукової роботи

Завідувач кафедри педагогіки та психології професійної освіти
ФЛСК, д.п.н., професор

Харченко В.П.

Лузік Е.В.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки Кірюхіної Марини Володимирівни на тему «Гуманітарна підготовка
майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня із
використанням інноваційних технологій»

Результати дисертаційного дослідження Кірюхіної М. В. за темою дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії впроваджені в практику роботи кафедри авіаційних двигунів Національного авіаційного університету.

Для викладачів кафедри авіаційних двигунів був проведений науково-методичний семінар «Педагогічні умови та модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій». Викладачі були ознайомлені з баченням імплементації виділених автором педагогічних умов, можливостей інноваційних технологій (технології проблемного навчання, ситуаційного навчання, проектні технології, інформаційно-комунікаційні технології) та моделі підвищення ефективності гуманітарної підготовки технічних фахівців авіаційної галузі.

У процесі обговорення зацікавленість та схвалення викликали змістово-організаційний блок моделі (інноваційні форми організації навчання гуманітарних дисциплін, дидактичний матеріал авторських спецкурсів «Історія авіації України» та «Корпоративна етика та культура ділового спілкування», оновлений зміст навчальної дисципліни «Історія України та української культури», інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії») та діагностичний інструментарій для перевірки рівня гуманітарної підготовки. Результати апробації дидактичного матеріалу, в рамках формувального етапу педагогічного експерименту, надані Кірюхіною М. В., для авіаційних фахівців бакалаврського рівня дозволили констатувати, що впровадження запропонованої моделі є доцільним, впровадження інноваційних

методів та засобів навчання у практику гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі довели свою ефективність при використанні в конкретному навчальному закладі галузі.

Заслужений діяч науки і техніки
України, лауреат Державної
премії України в галузі науки і
техніки, доктор технічних наук,
професор, завідувач кафедри АД

М.С. Кулик

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КРИВОРІЗЬКИЙ КОЛЕДЖ

вул. Туполєва, 1, м. Кривий Ріг, 50024, тел: (0564) 27-56-61
e-mail: post@naeu.edu.ua, kk.nau.edu.ua, ЄДРПОУ 35159327

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
NATIONAL AVIATION UNIVERSITY
KRYVVI RIH COLLEGE

street Tupolev, 1, Kryvyi Rih, 50024, tel (0564) 27-56-61
e-mail: post@naeu.edu.ua, kk.nau.edu.ua, identification code 35159327

23.02.2020р № 446/р
від/from _____ на/он № _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кірюхіної Марини Володимирівни на тему: «ГУМАНІТАРНА ПІДГОТОВКА
МАЙБУТНІХ ТЕХНІЧНИХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ
БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ»

Криворізький коледж Національного авіаційного університету підтверджує, що запропонована у дисертаційному дослідженні структурно-функціональна модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі пройшла успішну апробацію у навчальних групах курсантів 1 курсів, що навчаються за спеціальністю 272 «Авіаційний транспорт».

Науково-теоретичні та практичні рекомендації Кірюхіної М. В. щодо імплементації педагогічних умов ефективної гуманітарної підготовки майбутніх фахівців, обрані автором інноваційні технології навчання, оновлений зміст навчальних дисциплін «Історія України та української культури», інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії», авторські спецкурси «Історія авіації України», «Корпоративна етика та культура ділового спілкування» знайшли схвалення серед викладацького колективу коледжу.

Спостереження викладачів та результати педагогічного експерименту дозволили зазначити суттєві позитивні зміни у мотивації курсантів до вивчення гуманітарних дисциплін та підвищення результатів їх гуманітарної підготовки, що свідчить про ефективність запропонованих дисертанткою інноваційних форм навчання та інноваційних методів навчання гуманітарних дисциплін.

Начальник Криворізького коледжу
Національного авіаційного університету,
доктор технічних наук,
професор

А. Андрусевич

**МВС УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ
ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

вул. Перемоги, 17/6 м. Кременчук, 39605

тел/факс (0536) 74-09-11

E-mail: kkk.univd@gmail.com

29 05 2020 № 3/1296
На № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки
Кірюхіної Марини Володимирівни на тему: «Гуманітарна підготовка
майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня із
використанням інноваційних технологій»**

Результати дисертаційного дослідження Кірюхіної М. В. за темою дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії впроваджені в практику роботи Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ.

Результати експериментального педагогічного дослідження показали, що визначені дисертанткою педагогічні умови ефективної гуманітарної підготовки, розроблений та апробований інноваційний навчально-змістовий ресурс для вивчення гуманітарних дисциплін, поєднання традиційних та інноваційних методів і форм навчання сприяли підвищенню рівня гуманітарної підготовки курсантів спеціальності 272 «Авіаційний транспорт», а також підвищенню мотивації до вивчення гуманітарних дисциплін, розумінню їх важливості для майбутньої освітньої, професійної діяльності та життєдіяльності в соціумі, становленню професійного світогляду.

Розроблені авторські спецкурси «Історія української авіації», «Корпоративна етика та культура ділового спілкування», оновлене навчально-методичне забезпечення дисципліни Історія України та української культури», інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії» знайшли схвалення серед професорсько-викладацького колективу циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін, схвалені Методичною радою (Протокол №2 від 11.02.2020 р.) та Педагогічною радою коледжу (Протокол №3 від 12.02.2020 р.)

Директор коледжу

Олексій КОТОВ

Інна Якимець (05366) 3-11-30

У К Р А І Н А
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СЛОВ'ЯНСЬКИЙ КОЛЕДЖ НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

84122, м. Слов'янськ Донецької області, вул. Центральна, 27. Тел. (факс) (06262) 2-89-39. E-mail sknau@ukr.net

01.06.2020 № 02/228
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки Кірюхіної Марина Володимирівни «Гуманітарна підготовка майбутніх
технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня із використанням
інноваційних технологій»

Наукові здобутки дисертантки Кірюхіної М.В. за темою дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії впроваджені в практику роботи Відокремленого структурного підрозділу Національного авіаційного університету Слов'янський коледж Національного авіаційного університету.

Розробки автора, його висновки та пропозиції щодо впровадження інноваційних технологій навчання в практику гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі становлять певний інтерес і прийняті для практичного використання в діяльність закладу.

Кірюхіною М. В. для викладачів гуманітарних дисциплін ВСП НАУ Слов'янський коледж Національного авіаційного університету був проведений науково-методичний семінар «Інноваційні технології як один із засобів ефективної гуманітарної підготовки», під час якого викладачі були ознайомлені із можливостями використання технології проблемного та ситуаційного навчання, проектних технологій при викладанні навчальної дисципліни «Історія України та української культури», інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії». Для наочної демонстрації ефективності інноваційних методів та організаційних форм навчання Кірюхіною М. В. було проведено відкрите заняття за темою «Виникнення і розвиток українського козацтва» з навчальної дисципліни «Історія України та української культури», під час якого була застосована «перевернута лекція», матеріал якої для попереднього ознайомлення розміщено на GoogleДиску викладача, під час лекції було продемонстровано технологію проблемного навчання; на семінарському занятті з презентацією та обговоренням індивідуальних міні-проектів студентів продемонстровано реалізацію проектних технологій.

Викладачам гуманітарних дисциплін і студентам ВСП НАУ Слов'янський коледж Національного авіаційного університету презентовано авторські спецкурси «Історія авіації України», «Корпоративна етика та культура ділового спілкування», зміст яких викликав інтерес та схвалення викладачів і студентів.

Начальник коледжу

С.Завгородній

**ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

25005, Кіровоградська область, м.Кропивницький, Фортечний район, вул.
Добровольського 1, Код ЄДРПОУ: 37939527,
Тел./факс. (052 2) 34 40 10, E-mail: office@kianau.kr.ua
P/p: UA188201720343111001200081124 в ДКСУ м.Київ МФО 820172

20.05.2020 № ДКСУ/11/14

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження: «Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня із використанням інноваційних технологій»
аспірантки М. В. Кірюхіної

Наукові здобутки дисертантки Кірюхіної М. В. за темою дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії «Гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня із використанням інноваційних технологій» впроваджені в практику роботи кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук Льотної академії НАУ.

Розробки автора, його висновки та пропозиції щодо впровадження інноваційних технологій навчання в практику гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі бакалаврського рівня становлять певний інтерес і прийняті для практичного використання в освітню діяльність закладу.

Кірюхіною М. В. був проведений науково-методичний семінар для викладачів кафедри «професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук» на тему «Педагогічні умови та модель гуманітарної підготовки майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі з використанням інноваційних технологій».

В ході семінару викладачі були ознайомлені з авторським баченням сутності поняття «гуманітарна підготовка майбутніх технічних фахівців авіаційної галузі», можливостями інноваційних педагогічних технологій щодо ефективного забезпечення гуманітарної підготовки вищезазначених фахівців. У процесі обговорення виділений автором організаційно-змістовий блок моделі (педагогічні

умови, презентований дидактичний матеріал з навчальних дисциплін спецкурсів «Історія авіації України» та «Корпоративна етика та культура ділового спілкування», оновлений зміст навчальної дисципліни «Історія України та української культури», інтегрованих курсів «Основи політології, правознавства та психології», «Основи соціології, культурології та філософії»), який є основою моделі гуманітарної підготовки, отримав позитивну оцінку викладачів кафедри. Особливу зацікавленість та схвалення викладачів викликало включення до змісту курсу «Основи соціології, культурології та філософії» відеоматеріалів, ілюстративного матеріалу, інтерв'ю відомих філософів, питань з сучасної філософії, кейсів для практичних занять з філософії, соціології, культурології.

Зважаючи на актуальність і наукову значущість окресленої проблематики, колективом кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук Львівської академії НАУ були зроблені висновки про доцільність подальшого впровадження результатів дослідження у навчальний процес ЗВО авіаційного спрямування.

Заступник начальника академії
з навчально-методичної, наукової
та виховної роботи, к.пед.н., доцент

Микола ПІВЕНЬ